

UNIwersYTET w BIAŁYMSTOKU

WYDZIAŁ PRAWA

Magdalena Teleszewska

**Wykonywanie kary pozbawienia wolności
wobec kobiet**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. Grażyny B. Szczygieł

Białystok 2018

Spis treści

Zagadnienia wprowadzające	7
Rozdział I	
Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle standardów międzynarodowych.....	15
§ 1. Klasyfikacja skazanych.....	15
§ 2. Środki oddziaływania.....	17
§ 3. Opieka medyczna.....	19
§ 4. Ochrona przed nadużyciami.....	24
§ 5. Społeczna reintegracja.....	25
§ 6. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi	27
Rozdział II	
Ewolucja postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności	31
§ 1. Postępowanie za skazanymi w okresie międzywojennym	31
§ 2. Postępowanie ze skazanymi kobietami w latach 1944 - 1969	41
§ 3. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w latach 1970-1997.....	54
Rozdział III	
Postępowanie z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności w świetle obowiązującego ustawodawstwa	79
§ 1. Cel wykonywania kary pozbawienia wolności	79
§ 2. Klasyfikacja skazanych.....	84
§ 3. Systemy odbywania kary pozbawienia wolności.....	89
§ 4. Status skazanej	96
§ 5. Środki oddziaływania.....	104
§ 6. Opieka medyczna	128
Rozdział IV	
Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016	133
§ 1. Populacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.....	133
§ 2. Struktura popełnianych przestępstw przez kobiety	143

§ 3. Orzeczone kary	148
Rozdział V	
Charakterystyka badanej populacji.....	157
§ 1. Dobór próby i sposób realizacji badań	157
§ 2. Charakterystyka badanej populacji.....	158
§ 3. Przesłpstwa, za które kobiety odbywają karę pozbawienia wolności.....	182
§ 4. Charakterystyka funkcjonariuszy Służby Więziennej	195
Rozdział VI	
Wykonywanie kary pozbawienia wolności	197
§ 1 Charakterystyka Zakładu Karnego w Krzywańcu.....	197
§ 2. Klasyfikacja skazanych	198
§ 3. Środki oddziaływania	209
§ 4. Status skazanych.....	226
§ 5. Relacje skazanych z innymi użytkownikami zakładu karnego	229
§ 6. Tryb przyjmowania dzieci matek odbywających karę pozbawienia wolności do Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym	236
§ 7. Dodatkowe uprawnienia skazanych kobiet w ciąży i przebywających w Domu Matki i Dziecka.....	242
§ 8. Kontakty dziecka z matką w warunkach izolacji penitencjarnej	253
§ 9. Przygotowanie skazanych kobiet do zwolnienia z zakładu karnego	258
§ 10. Skazane kobiety w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej.....	265
Podsumowanie.....	271
Bibliografia	277

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

kk	- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny (Dz. U. 1997r., nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
kkw	- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
ustawa o SW	- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523 z późn. zm.)

2. Czasopisma

AE	- Acta Erazmiana
Arch. Krym.	- Archiwum Kryminologii
BSP	- Białostockie Studia Prawnicze
Biuletyn RPO	- Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich
CzPKiNP	- Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
FP	- Forum Penitencjarne
NKPK	- Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego
NP	- Nowe Prawo
PiP	- Państwo i Prawo
PWP	- Przegląd Więziennictwa Polskiego
St. Iur.	- Studia Iuridica
Wyd. Praw.	- Wydawnictwo Prawnicze
WSP	- W Służbie Penitencjarnej
ZN IBPS	- Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego

3. Inne skróty

CPT	- Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiego oraz Poniżającego Traktowania lub Karania
CZSW	- Centralny Zarząd Służby Więziennej
CZW	- Centralny Zarząd Więziennictwa
CZZK	- Centralny Zarząd Zakładów Karnych
DMiDz	- Dom Matki i Dziecka
ETPCz	- Europejski Trybunał Praw Człowieka
IRSS	- Instytut Rozwoju Służb Społecznych
KMRE	- Komitet Ministrów Rady Europy
RE	- Rada Europy
RPO	- Rzecznik Praw Obywatelskich
Stow. Inter. Praw.	- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
SSiP	- Statystyka sądowa i penitencjarna
SW	- Służba Więzienna

Zagadnienia wprowadzające

Wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych są również kobiety. Skazane nie stanowią licznej grupy w jednostkach penitencjarnych. W roku 2017 w zakładach karnych odbywało karę pozbawienia wolności 65 769 osób, w tym 2 436 kobiet¹. Stanowiły one 3,7% ogółu populacji.

Kobiety podobnie jak mężczyźni różnią się pod względem stopnia demoralizacji. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności są uzależnione od alkoholu, środków odurzających, środków psychotropowych oraz zaburzone psychicznie. Kobiety zamężne oraz posiadające dzieci inaczej odczuwają dolegliwość izolacji niż skazane, które nie są w związku bądź nie mają dzieci. Cechą różniącą kobiety posiadające dzieci od innych skazanych jest to, że uznają one rolę żony i matki za dominującą. Odizolowanie kobiet od rodziny powoduje, że narasta w nich cierpienie, które uwarunkowane jest faktem nieustannej tęsknoty. Stopień odczuwania dolegliwości związanych z uwięzieniem przebiega u nich w sposób falowy i nigdy nie ustępuje².

W literaturze³ podkreśla się, że kobiety mają większe niż mężczyźni trudności związane z procesem przystosowania się do warunków panujących w izolacji penitencjarnej. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności inaczej niż mężczyźni odczuwają tę dolegliwość⁴. Skazane gorzej, znoszą przebywanie w zakładzie karnym.

Tracą także poczucie bezpieczeństwa⁵. Izolacja powoduje, iż skazane czują stały niepokój o rozbitcie rodziny, lęk przed zmienioną, niekorzystną sytuacją życiową po wyjściu. Niepewność związana jest także z obawą o przyszłość i los dzieci. U kobiet odbywających

¹ Roczna informacja statystyczna CZSW za rok 2017, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> dostęp z dnia 26.02.2018r.

² M. Rudnik, *Warunki reedukacji młodocianych skazanych na krótkie kary pozbawienia wolności*, Biuletyn RPO. Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Warszawa 1997, nr 32, s. 19; M. Marczak, K. Mirosław, *Funkcjonowanie kobiet w warunkach izolacji więziennej*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 120.

³ T. Kalisz, *Populacja kobiet osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych*, NKPK Tom XX, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2006, s. 263.

⁴ P. Wierzbicki, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, [w:] *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, Warszawa 1984, s. 194 – 195; G. Lewandowski, *Kobieta i jej macierzyństwo w warunkach zakładu karnego*, Universitas Gedanensis 1995, nr 12, s. 19; S. Enos, *Mothering from Inside. Parenting in a Women's Prison*, New York 2001, s. 12 -13; A. Matysiak – Błaszczak, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, Pedagogika Społeczna 2004, nr 2 – 4, s. 54; M. Marczak, K. Mirosław, *Funkcjonowanie kobiet...*, s. 120 – 121; M. Marczak, *Przestępczość oraz funkcjonowanie mężczyzn i kobiet w warunkach izolacji więziennej – odmiennosc w kontekście płci*, [w:] Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010, s. 74.

⁵ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski. Studium penitencjarno – pedagogiczne*, Kraków 2006, s. 215.

karę pozbawienia wolności pojawia się często poczucie samotności, beznadziejności, brak bezpieczeństwa, a wieloletnie więzienie prowadzi do psychicznego paraliżu, szczególnie dotkliwego ze względu na ich odrębność psychofizyczną. Kobiety cały czas rozpamiętują, analizują, wspominają swoje dotychczasowe życie, które prowadziły na wolności⁶.

Izolacja penitencjarna tworzy trudne warunki bytowe⁷. O wadze problemu świadczy, że kobiety są niewłaściwie traktowane nie tylko przez przełożone, ale również przez inne skazane⁸.

Skazane przejawiają nieumiejętność wspólnego życia w zbiorowości. Reagowanie kobiet na pozbawienie wolności wiąże się przede wszystkim z faktem gwałtowanego przerwania więzi rodzinnej w momencie osadzenia kobiety w zakładzie karnym⁹. Ograniczenie kontaktów z rodziną jest najdotkliwiej odczuwalne przez kobiety dojrzałe i starsze. Skazane kobiety z powodu braku umiejętności współżycia z innymi, reprezentują postawy egoistyczne oraz egocentryczne. Konsekwencją jest doprowadzanie do licznych sytuacji spornych czy też konfliktowych¹⁰. W ciasnych celach i korytarzach łatwo wybuchają kłótnie o wszystko¹¹. Irytują się z błahych powodów, knują intrygi, mają skłonności do płaczu oraz teatralnych zachowań¹². W opinii naczelnika Aresztu Śledczego w Białymstoku „jedna zaczepna, bądź krzykliwa kobieta wystarczy, żeby postawić służbę penitencjarną na nogi szybciej niż dwóch niebezpiecznych”¹³.

Kolejnym czynnikiem, który wpływa na odczuwanie dolegliwości izolacji przez skazane kobiety jest przesadne skupianie uwagi na swoim wyglądzie¹⁴. Więzienie

⁶ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 102.

⁷ I. Wesołowska – Krzysztofek, *Wpływ kontaktów z dziećmi na depryzację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 476 - 477; M. Badowska – Hodyr, *Percepcja orzeczonej kary pozbawienia wolności w żeńskiej populacji więźniów*, [w:] *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2006, s. 199; A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Kraków 2010, s. 102.

⁸ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji...*, s. 134; Sł. Sikora, *Kobieta w więzieniu*, <http://www.fecwis.org/artukul/kobieta-w-wiezieniu> dostęp z dnia 18.08.2015r.

⁹ J. Mazurkiewicz, J. Niedworok, *Ochrona macierzyństwa w polskim prawie karnym*, PiP 1975, z. 10, s. 75 – 76.

¹⁰ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 102 – 103.

¹¹ J. Podgórska, *Sukienki w kratę*, <http://www.wykop.pl/ramka/1415847/zycie-w-wiezieniu-dla-kobiet-sukienki-w-krate/> dostęp z dnia 18.08.2015r.

¹² R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 96.

¹³ D. Rowicka, *Areszt Śledczy w Białymstoku*, [w:] *Prawa osób nieletnich i dorosłych w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji*, (red.) A. Rzepliński, Warszawa 1995, s. 94.

¹⁴ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 102 – 103, S. Rost, *Sprawiedliwość po latach. Jak żyją kobiety w więzieniu*, <http://kobieta.wp.pl/kat,65524,page,2,title,Sprawiedliwosc-po-latach-Jak-zyja-kobiety-w-wiezieniu,wid,16174736,wiadomosc.html?icaid=11563d> z dnia 18.08.2015r.; D. Węclawek, *Codziennosc wkurza najbardziej - glos zza krat wiazienia dla kobiet*, http://kobieta.gazeta.pl/kobieta/1,107881,14614209,Codziennosc_wkurza_najbardziej_glos_zza_krat_wiezienia.html dostęp z dnia 18.08.2015r.

w żaden sposób nie zaspokajają potrzeb estetycznych¹⁵. Kobiety odczuwają w sposób bardziej dolegliwy ograniczenia w zakresie swobody ubioru oraz niedogodności związane z utrzymywaniem higieny osobistej¹⁶. Skazane posiadają własne kosmetyki i środki higieniczne, dostają paczki od rodzin, niektóre rzeczy mogą także dokupić w więziennej kantynie. Może się to wydać zaskakujące, jak zauważa H. Reczek¹⁷, ale kobiety w zakładzie karnym dbają nawet o to, aby mieć ładnie ułożone fryzury i ubrania dobrane odpowiednio do pory roku. Kobieta przebywająca za kratkami chce nadal być atrakcyjna. To pomaga zachować godność¹⁸. Jednakże i na tym tle rodzą się konflikty spowodowane głównie zazdrością, ale również i chęcią posiadania przedmiotów, które służą do dbania o wygląd zewnętrzny. Postrzeganie kobiety, jako atrakcyjnej podnosi jej rangę w więzieniu. Skazana znajduje się wówczas w centrum zainteresowania. Gloryfikacja również wpływa na samopoczucie skazanej, czuje się ona adorowana oraz dowartościowana¹⁹. Jednakże, przesadna dbałość o wygląd zewnętrzny kobiet jest nieodłącznie związana z problemem patologizacji sfery seksualnej wśród tej grupy skazanych. Wynika ona z niezaspokojenia potrzeby seksualnej oraz związanej z nią potrzeby dotyku, której nie mogą zaspokoić ani partner ani dzieci. Natomiast, mogą to zrobić inne kobiety, które także znajdują się w więzieniu²⁰.

Problematyka postępowania ze skazanymi kobietami w izolacji penitencjarnej pozostaje w sferze zainteresowań doktryny. Opracowaniem traktującym postępowanie z tą grupą skazanych jest publikacja J. Niedworoka, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław 1988. Rozważania straciły jednak na aktualności, oparto je bowiem na przypisach uprzednio obowiązujących. W 2009 r. ukazała się praca zbiorowa pod red. I. Dybalskiej, *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998-2008*, Warszawa 2009. W pracy skoncentrowano się na wybranych aspektach problematyki m. in. oddziaływań

¹⁵ Szerzej zob. B. Waligóra, *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności*, [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce, T. 1, (red.) B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 60.

¹⁶ J. Mazurkiewicz, J. Niedworok, *Ochrona macierzyństwa ...*, s. 75 – 76.

¹⁷ *Jak wygląda życie kobiet za kratkami? Wywiad z ppłk Heleną Reczek, zastępcą dyrektora Zakładu Karnego nr I w Grudziądzu*, <http://kobieta.wp.pl/kat,65524,title,Jak-wyglada-zycie-kobiet-za-kratkami,wid,14974811,wiadomosc.html> dostęp z dnia 18.08.2015r.

¹⁸ J. Podgórska, *Sukienki w kratę*, <http://www.wykop.pl/ramka/1415847/zycie-w-wiezieniu-dla-kobiet-sukienki-w-krate/> dostęp z dnia 18.08.2015r.

¹⁹ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 103.

²⁰ Szerzej zob.: J. Błachut, *Lesbijstwo – w warunkach izolacji zakładu karnego*, ZN IBPS, 1988, nr 14, s. 152, M. Bramska, *Kobiety pozbawione wolności*, Biuletyn RPO, Nr 32, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część II, Warszawa 1997, s. 49 - 51; M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 227; M. Marczak, K. Mirosław, *Funkcjonowanie kobiet w warunkach izolacji więziennej*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 125

penitencjarnych czy warunków odbywania kary przez kobiety. Należy też wskazać na opracowanie E. Rokosz, *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, Analizy, Raporty, Ekspertyzy, Stow. Inter. Prawn. 2009, nr 2. Rozważania Autorka ogranicza do wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności. W 2010 r. ukazała się książka pod red. A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*. Praca dotyczy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet z punktu widzenia pedagoga, co rzutuje na perspektywę poczynionych rozważań.

Z powyższego wynika, iż w literaturze brak jest kompleksowego omówienia problematyki postępowania z tą grupą skazanych w świetle obowiązujących przepisów. Publikacje dotyczące kobiet przebywających w jednostkach penitencjarnych to przeważnie opracowania o charakterze teoretycznym, które nie ukazują stosowania w praktyce przepisów regulujących postępowanie. Stanowiło to asumpt do podjęcia badań.

Przedmiotem badań jest wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet.

Skoncentrowano się do poszukiwania odpowiedzi na następujące pytania:

1. *Czy obowiązujące regulacje dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet uwzględniają międzynarodowe standardy?*
2. *Czy model postępowania ze skazanymi kobietami w izolacji penitencjarnej określony przepisami Kodeksu karnego wykonawczego jest realizowany w praktyce?*

Sformułowano następujące problemy szczegółowe:

1. Czy zakład karny stwarza warunki do podtrzymywania więzi z rodziną przez kobiety?
2. Czy zakład karny sprzyja powrotowi do społeczeństwa i pełnienia ról społecznych?
3. Czy zadania indywidualnego programu oddziaływania uwzględniają specyfikę skazanych kobiet oraz kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi?
4. Czy zakład karny stwarza warunki do przebywania w nim matki z dzieckiem?

Tak wskazane problemy pozwoliły na sformułowanie następujących hipotez głównych:

1. *Obowiązujące regulacje uwzględniają międzynarodowe standardy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.*
2. *Model określony przepisami Kodeksu karnego wykonawczego jest realizowany w praktyce.*

Analiza aktów prawnych, literatury przedmiotu, poznanie poglądów przedstawicieli doktryny oraz sprecyzowanie problemów badawczych pozwoliło na sformułowanie następujących hipotez szczegółowych:

1. Zakład karny stwarza warunki do podtrzymywania więzi z rodziną.
2. W zakładzie karnym podejmowane są działania w celu niwelowania deficytów skazanych.
3. Zadania określone w indywidualnym programie oddziaływania uwzględniają potrzeby skazanych kobiet i kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi.
4. Zakład karny stwarza warunki do pobytu w nim matki z dzieckiem.

Zważywszy na specyfikę badanych problemów zdecydowano się na zastosowanie kilku metod badawczych. Wybór różnych metod warunkowały dwie płaszczyzny badawcze teoretyczna i empiryczna.

W części teoretycznej rozprawy posłużono się metodą historyczną celem ukazania ewolucji postępowania z kobietami przebywającymi w zakładach karnych. Ocenę obowiązujących regulacji dotyczących kobiet odbywających karę pozbawienia wolności umożliwiła analiza przepisów Kodeksu karnego wykonawczego oraz aktów prawnych o charakterze wykonawczym. Zastosowanie metody analizy literatury przedmiotu pozwoliło na uwzględnienie w rozważaniach poglądów doktryny. Analizie poddano także akty międzynarodowe odnoszące się do skazanych. Pozwoliło to na ocenę obowiązujących krajowych regulacji prawnych z perspektywy standardów międzynarodowych. Analizą aktów o charakterze międzynarodowym posłużono się, by ukazać preferowany model postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności.

Rozważania teoretyczne uzupełnia analiza wyników badań. Badania z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego w formie badań ankietowych przeprowadzono we wrześniu 2014 r. Zważywszy, że praca dotyczy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet wybrano Zakład Karny w Krzywańcu. W zakładzie tym odbywają karę pozbawienia wolności kobiety: młodociane, recydywistki oraz pierwszy raz karane. Do zakładu kierowane są kobiety zakwalifikowane do zakładów

karnych typu: zamkniętego, półotwartego oraz otwartego. Kobiety odbywają karę w trzech systemach: zwykłym, terapeutycznym oraz programowego oddziaływania. Na terenie Zakładu Karnego w Krzywańcu mieści się Dom Matki i Dziecka, w którym przebywają skazane wraz z dziećmi do ukończenia przez nie 3 lat.

Tak zakreślona problematyka badawcza rzutowała na układ pracy.

Praca składa się z sześciu rozdziałów, poprzedza je wprowadzenie, kończy podsumowanie.

W rozdziale I przedstawiono model postępowania ze skazanymi kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności z perspektywy standardów międzynarodowych koncentrując się na płaszczyźnie regionalnej. Analizie poddano zalecenia dotyczące warunków w jakich kobiety powinny odbywać karę pozbawienia wolności jak również zalecenia w przedmiocie oddziaływań penitencjarnych. Uwagę zwrócono również na standardy w zakresie sposobu traktowania tej grupy skazanych.

W kolejnym rozdziale omówiono ewolucję postępowania z kobietami w izolacji penitencjarnej. Uwzględniono następujące cenzury czasowe: okres międzywojenny, lata 1944 – 1969 oraz lata 1970 – 1997.

W rozdziale III odmówiono regulacje prawne dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet oraz kobiet odbywających karę z dziećmi. Skoncentrowano się na celu wykonywania kary pozbawienia wolności, klasyfikacji, systemach odbywania kary pozbawienia wolności, statusie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, środkach oddziaływania wobec tej grupy skazanych oraz opiece medycznej.

Analiza wyników badań empirycznych poprzedzona została analizą danych statystycznych. Przeanalizowano: udział kobiet w ogólnej licznie skazanych, strukturę popełnianych przestępstw przez kobiety oraz wymiar kar orzeczonych kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności na przestrzeni lat 1999 – 2016 na podstawie danych statystycznych CZSW.

W dalszej części rozprawy scharakteryzowano cechy socjodemograficzne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi w Domu Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu, wychowawców, psychologa oraz kierownika DMiDz. Uwzględniono wiek, stan cywilny, wykształcenie, źródło utrzymania przed pobytem w zakładzie karnym, problemy występujące w rodzinie, uzależnienia a także przestępstwa za które skazane kobiety odbywały karę pozbawienia wolności.

W VI rozdziale omówiono wyniki badań. Analizę poprzedzono charakterystyką Zakładu Karnego w Krzywańcu. Skoncentrowano się na klasyfikacji skazanych, systemach odbywania kary pozbawienia wolności i przesłankach kierowania, środkach oddziaływania, statusie skazanych, przygotowaniu kobiet do zwolnienia z zakładu karnego. Uwagę poświęcono też relacjom skazanych z użytkownikami zakładu karnego (funkcjonariuszami i innymi skazanymi). Omówiono warunki i tryb kierowania do Domu Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym, kontakty dziecka z matką w warunkach izolacji,

Pracę kończy podsumowanie. Praca zawiera także bibliografię i ankiety.

Stan prawny na dzień 26 lutego 2018 r.

Rozdział I

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle standardów międzynarodowych

§ 1. Klasyfikacja skazanych

Kształtowanie się międzynarodowych standardów dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności jest procesem długotrwałym. Zarówno teoretycy jak i praktycy spotykają się na Kongresach Penitencjarnych już od XIX wieku¹. Spotkania mają głównie na celu wypracowanie skutecznych metod postępowania ze skazanymi w zakładach karnych.

Efektom tych spotkań i prowadzonych dyskusji była kolejna wersja Europejskich Reguł Więziennych². Reguły oznaczają przełom w podejściu do kary pozbawienia wolności³. Są wynikiem rozwoju standardów dotyczących respektowania praw człowieka w ramach wykonywania środków reakcji prawnokarnej, skutkujących pozbawieniem wolności⁴. Celem Europejskich Reguł Więziennych jest przede wszystkim ochrona podstawowych praw osadzonych oraz ułatwienie ponownej integracji po zwolnieniu z zakładu karnego. W uwagach wstępnych Europejskich Reguł Więziennych (dalej ERW) zaznaczono, że zmiernają one tylko do wskazania pozytywnych zasad i praktyki w zakresie postępowania z więźniami⁵.

Twórcy ERW zalecają by były one stosowane bezstronnie (reg. 13). Wykluczają dyskryminację więźniów ze względu na: płeć, rasę, kolor skóry, orientację seksualną, wiek, niepełnosprawność, język, religię, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe

¹ T. Szymanowski, *Międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich respektowanie w polskim systemie penitencjarnym*, PWP 2006, Nr 50, s. 23.

² Zalecenia Rec(2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów) www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/.../europejskie_reg_wiezienn2.rtf

³ M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne z 2006r.*, PiP 2008r., z. 2, s. 3.

⁴ F. Dunkel, J. Grzywa, *Europejskie Reguły Więzienne 2006 i ich wpływ na europejskie więziennictwo*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Holdy*, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 353 – 354.

⁵ M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, St. Iur. 1997, t. XXXIV, s. 170.

lub społeczne, związku z mniejszościami narodowymi, urodzenie, status majątkowy lub z innych przyczyn⁶.

Zgodnie z reg. 18.8 kobiety należy rozmieszczać oddzielnie od mężczyzn w zakładzie karnym. Odizolowanie kobiet od mężczyzn uzasadnione jest odmiennymi potrzebami natury fizycznej, zawodowej czy też psychologicznej tej grupy skazanych.

Kobiety należy osadzać w zakładach karnych znajdujących się jak najbliżej miejsca zamieszkania ich rodziny, bliskich, dzieci. Zapewnienie bliskości ma na celu podtrzymywanie więzi skazanej z osobami bliskimi⁷. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w zakładach karnych położonych blisko zamieszkania dzieci mają szansę na budowanie relacji z bliskimi. Zbyt duża odległość dzieląca więzienie, w którym przebywa matka od miejsca zamieszkania dzieci wpływa na rozluźnienie więzi łączącej matkę z dzieckiem.

Dostrzegając fakt, iż w zakładach karnych odbywają karę pozbawienia wolności młode kobiety a także nieletnie dziewczyny, twórcy Reguł zalecają uwzględnienie wieku skazanych podczas rozmieszczania ich w izolacji penitencjarnej. Nieletnie dziewczyny powinny być oddzielone od dorosłych kobiet. Należy pamiętać również o tym, że do zakładów karnych trafiają coraz młodsze kobiety, skazane za najcięższe zbrodnie, bardzo zdemoralizowane, roszczeniowe i agresywne. Twórcy Rezolucji kobiety w więzieniu⁸ zalecają ograniczenie nawiązywania kontaktów młodocianych kobiet z kobietami skazanymi na długoletnie wyroki za poważne przestępstwa (pkt 11.3). Odizolowanie kobiet skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności za groźne przestępstwa od młodocianych powinno zapobiec demoralizacji młodych kobiet.

Zważywszy, że w populacji skazanych są kobiety w ciąży w Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców na życie społeczne i rodzinne⁹, zaleca się umieszczać je, w miarę możliwości, w celach jednoosobowych, natomiast tylko w ekstremalnych przypadkach w większej celi. Za szczególnie istotne uznano zapewnienie tym kobietom takiej samej opieki przedporodowej a także poporodowej oraz kursów edukacji rodzicielskiej, z jakiej mogą korzystać kobiety (pkt 9).

⁶ B. Myrna, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle Europejskich Reguł Więziennych z 2006r. Podstawowe zasady, zakres i zastosowanie przedmiotowych reguł*, NKPK. Tom XXIV, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2009, s. 230.

⁷ D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów...*, s. 79.

⁸ *Rezolucja 1663 (2009) Kobiety w więzieniu*, PWP 2011, nr 72 – 73, s. 153.

⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI), (Dz.U.U.E.C.2009.66E.49)

Z powyższego wynika, że potrzeba odrębnego postępowania z kobietami a także względy bezpieczeństwa uznano za szczególnie istotne przy rozmieszczaniu tej grupy skazanych w zakładzie karnym. Wyeksponowano izolowanie skazanych nieletnich od dorosłych w celu zapobiegania demoralizacji oraz utrzymania porządku wewnątrz zakładu karnego.

§ 2. Środki oddziaływania

W ocenie Parlament Europejski (Rezolucja w sprawie szczególnej sytuacji kobiet) istotne jest zapewnienie podczas pobytu w więzieniu równego dostępu zarówno skazanym kobietom jak i mężczyznom do pracy oraz kształcenia zawodowego (pkt 16 i 17). Wpływa to na utrzymanie równowagi psychicznej więźniów, a w przyszłości lepszą reintegracją zarówno ze społeczeństwem jak również ze światem pracy. Uznano za celowe opracowanie programów wsparcia, ułatwiających skazanym zaangażowanie w przygotowanie ich resocjalizacji.

W opinii B. Stańdo-Kaweckiej¹⁰ zalecenia Parlamentu Europejskiego w stosunku do skazanych kobiet koncentrują się także na zapewnieniu odpowiednich zajęć edukacyjnych a także szkoleniowych. Także Autorzy Rezolucji Kobiety w więzieniu, dostrzegają, iż niektóre kobiety nie potrafią pisać, czytać i liczyć. Ta grupa skazanych powinna być objęta minimum 20 godzinami zajęć edukacyjnych a także szkoleniowych w tygodniu (pkt 11.1).

W przypadku kobiet, które opiekują się małymi dziećmi w zakładzie karnym a chciałyby uczestniczyć w zajęciach edukacyjnych bądź podjąć pracę, należy zapewnić dzieciom dostęp do żłobka w więzieniu bądź poza nim (pkt 11.2).

Autorzy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach zalecają wykorzystywanie wspólnotowych instrumentów finansowych z zakresu zatrudnienia a także integracji społecznej (np. Europejski Fundusz Społeczny, PROGRESS). Podejmowane działania powinny umożliwić rozwój poprzez uczenie się przez całe życie oraz kształcenie zawodowe w ramach zakładów karnych (pkt 17). Programy powinny obejmować różnego rodzaju kursy takie jak językowe, komputerowe, postaw społecznych a także zawodowe.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu*, PWP 2011, nr 72 – 73, s. 165.

Istotne jest umożliwienie kobietom podjęcie pracy. Wykonywana praca powinna być odpowiednio płatna, wolna od wszelkiej segregacji płciowej bądź innego rodzaju dyskryminacji. Celowe jest nawiązywanie przez administrację zakładu karnego współpracy z przedsiębiorstwami. Praca powinna być zróżnicowana oraz dostosowana do rynku pracy, jak również do środków kształcenia zawodowego. Warunki pracy skazanych kobiet w ciąży bądź w połogu, powinny spełniać wszelkie wymogi, uregulowane zarówno prawodawstwem krajowym jak i wspólnotowym. Warunki te należy weryfikować, przeprowadzając kontrole przez właściwe władze.

Wśród kobiet przebywających w zakładzie karnym znajdują się również osoby uzależnione. Zaleca się inspektorom więziennym zwrócić uwagi na tę grupę skazanych. Według Autorów Rezolucji Kobiety w więzieniu, powinni oni w więzieniu monitorować działania podejmowane na rzecz skazanych kobiet, uzależnionych od alkoholu oraz narkotyków. Administracja zakładu karnego powinna dołożyć wszelkich starań, aby w każdym zakładzie karnym realizować odpowiednio dostosowane programy do potrzeb skazanych kobiet (pkt 10.8). Istotne jest tworzenie indywidualnych programów terapeutycznych wobec tej grupy osób odbywających karę pozbawienia wolności. Istotna jest zgoda oraz chęć dobrowolnego uczestnictwa skazanej w programie. Autorzy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet zalecają, aby mieć również na uwadze, że program terapeutyczny będzie kontynuowany po wyjściu z zakładu karnego.

Tworząc standardy postępowania ze skazanymi uwzględniono także dysfunkcje fizyczne i psychiczne występujące u kobiet. Ta grupa skazanych powinna otrzymać wsparcie oraz pomoc w postaci opieki medycznej, dostępu do dokumentów w języku Braille'a oraz do tłumacza języka migowego. Powinny być podejmowane działania, których istotą jest zapewnienie izolacji tych kobiet od innych skazanych. W celu uniknięcia odrzucenia należy tworzyć odpowiednio dobrane programy oraz udogodnienia tak, aby mogły one brać udział w działaniach edukacyjnych oraz społecznych, organizowanych w więzieniu (pkt 8.8).

W pracach nad zaleceniami dostrzeżono, że istotnym środkiem oddziaływania jest utrzymywanie więzi z rodziną. To skłoniło do zalecania administracji więziennej, żeby kobiety odbywały karę pozbawienia wolności w zakładach karnych, które znajdują się w „rozsądnej odległości” od miejsca zamieszkania rodzin skazanych. Pozwoli to na odwiedzinę przez rodzinę. Zdaniem B. Stańdo–Kaweckiej¹¹ w zakresie częstotliwości, warunków, czasu trwania odwiedzin warto wprowadzać elastyczne reguły. Widzenia należy

¹¹ B. Stańdo – Kawecka, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu...*, s. 165.

zorganizować w taki sposób, by sprzyjały one zachowaniu oraz utrzymaniu więzi rodzinnych przez skazane kobiety. W tym celu należy zapewnić wszystkim skazanym kobietom warunki odbywania intymnych spotkań a w związku z tym również dostęp do środków antykoncepcyjnych.

Szczególnie istotne jest podtrzymywanie więzi kobiet z dziećmi. Jest to doskonały sposób, jak podkreślono w Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach, na reintegrację społeczną a tym samym zapobieganie w przyszłości recydywie. Zadaniem władz więziennych, zdaniem twórców Rezolucji kobiety w więzieniu, jest podjęcie starań, w celu zapewnienia dzieciom możliwości odwiedzania matki w więzieniu. Uznano, że istotne jest również odpowiednie przeszkolenie pracowników służby więziennej odnośnie postępowania z dziećmi odwiedzającymi matkę w zakładzie karnym, aby wszystkie działania były opracowywane oraz wprowadzone ze szczególnym uwzględnieniem praw dziecka. Wymaga to dokładnego przeanalizowania wpływu widzeń ze skazaną matką, pod kątem dobra dziecka. W związku z powyższym wszystkie zakłady karne powinny zostać wyposażone w pomieszczenia przeznaczone dla osób odwiedzających, z których mogłyby przede wszystkim korzystać małe dzieci (pkt 12.2). Na terenie jednostki penitencjarnej powinien znajdować się nadzorowany plac zabaw dla dzieci, aby pod opieką dorosłych mogły one bawić się podczas, gdy ich matka spotyka się na osobności z osobą odwiedzającą (pkt 12.3).

Istotne są kontakty dzieci z obojgiem rodziców. W tym celu według Rekomendacji Matki i dzieci w więzieniu trzeba zapewnić ojcu lepsze warunki do odwiedzin. Uwzględniając szczególną potrzebę skazanych kobiet w zakresie pełnienia przez nie roli matki, twórcy Rezolucji Kobiety w więzieniu zalecają spotkania się tych kobiet z dziećmi poniżej 18 lat poza terenem zakładu karnego podczas wyjątkowych okazji, takich jak urodziny, bądź ważne uroczystości religijne.

§ 3. Opieka medyczna

W ERW odniesiono się do kwestii zapewnienia opieki zdrowotnej kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności. Zaleca się władzom więziennym chronienie wszystkich więźniów (reg. 39).

W Rekomendacji o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny¹² zwrócono uwagę na potrzebę zapewnienia w zakładach karnych opieki medycznej, psychologicznej oraz psychiatrycznej. Według Autorów Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne oraz Rezolucji Kobiety w więzieniu należy się zagwarantowanie wszystkim osobom odbywającym karę pozbawienia wolności równego dostępu do opieki zdrowotnej. Zaleca się wprowadzenie do obowiązującego systemu prawnego odpowiednich programów, związanych z opieką zdrowotną oraz higieną. Sugeruje się zwrócenie uwagi na profilaktykę, monitorowanie a także leczenie problemów zdrowotnych typowych dla kobiet. W tym celu istotne jest odpowiednie przeszkolenie oraz uwrażliwienie funkcjonariuszy służby więziennej na szczególne potrzeby kobiet, które przebywają w warunkach izolacji penitencjarnej. Zaleca się otoczenie troską oraz uwagą „najbardziej bezbronnych” czyli nieletnie dziewczyny oraz niepełnosprawne kobiety. W Rezolucji Kobiety w więzieniu sugeruje się przestrzeganie potrzeb zdrowotnych oraz higienicznych kobiet w ciąży, karmiących, w połogu, ale też kobiet starszych (pkt 10.1).

Istotne jest, zdaniem B. Stańdo–Kaweckiej¹³, poszanowanie godności skazanych kobiet podczas przeprowadzania badania lekarskiego. Przeprowadzenie badania lekarskiego kobiet, zgodnie z Rezolucją Kobiety w więzieniu, należy przeprowadzić w taki sposób, aby uniemożliwić strażnikom więziennym przysłuchiwanie się w rozmowie między pacjentką a lekarzem. Dotyczy to zarówno badań bezpośrednio po przyjęciu do zakładu karnego, jak również w późniejszym okresie odbywania kary. Jeśli lekarz nie zażąda obecności strażników podczas badania, wówczas należy przeprowadzić badanie poza zasięgiem ich wzroku. Skazane powinny być badane osobno a nie w grupach (pkt 10.2). Stwarza to większy komfort zarówno skazanej, jak również i lekarzowi, bowiem udział osób postronnych w trakcie czynności lekarskich działa krępująco. Podczas konsultacji z lekarzem, skazanej kobiety nie można ograniczać ruchowo np. za pomocą kajdanek, gdyż takie praktyki naruszają godność skazanych kobiet a także uniemożliwiają nawiązanie swobodnej, odpowiedniej relacji, jaka powinna panować pomiędzy pacjentem a lekarzem. Ograniczenia ruchowe mogą niekorzystnie wpłynąć na postawienie przez lekarza odpowiedniej diagnozy (pkt 10.3).

¹² Rekomendacja 1340(1997) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny, PWP 2011, Nr 72 – 73, s. 216 i nast.

¹³ B. Stańdo–Kawecka, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu...*, s. 165.

Twórcy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne reprezentują stanowisko, że trzeba zapewnić kobietom równy dostęp do każdego rodzaju świadczeń opieki zdrowotnej, niezbędnych do zapobiegania oraz skutecznego leczenia chorób typowych dla kobiet. Ich jakość powinna odpowiadać jakości świadczeń, które są udzielane dla reszty społeczeństwa (pkt 6). Zalecają ułatwienie skazanym kobietom dostępu do programów profilaktycznych takich jak: kampanie na rzecz wczesnego wykrywania raka piersi bądź raka szyjki macicy. W tym celu sugerują umożliwienie kobietom dostępu do krajowych programów planowania rodziny.

W dokumentach międzynarodowych poświęcono uwagę potrzebom kobiet związanych z dbaniem o higienę osobistą. Istotne jest, aby stworzyć kobietom warunki do zrobienia na własny koszt np. makijażu. Wpływa to na samopoczucie skazanej, jednocześnie dając jej poczucie komfortu psychicznego. Istotne jest, aby kobiety odbywające karę pozbawienia wolności miały dostęp do materiałów sanitarnych niezbędnych z uwagi na cykle fizjologiczne ich organizmu. Materiały te należy udostępnić skazanej kobiecie w taki sposób, aby uniknąć skrupowania z jej strony. Także w Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach, sugerowano o konieczności uwzględnienia odmiennych potrzeb kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w zakresie higieny oraz zapewnienia materiałów niezbędnych do utrzymania tej higieny osobistej kobiet (pkt 7).

Wypracowano również zasady postępowania w zakładach karnych z kobietami z deficytami fizycznymi i psychicznymi.

Od momentu rozpoczęcia odbywania kary pozbawienia wolności, zgodnie z Rezolucją w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach, należy podjąć niezbędne środki w celu wykrycia a następnie podjęcia leczenia zaburzenia (pkt 8). Nie tylko choroba, ale również uzależnienia mogą być przyczyną problemów psychicznych. Znaczna liczba kobiet, które przebywają w zakładach karnych była bądź jest uzależniona od narkotyków lub innych substancji. Fakt ten może wpływać zaburzająco zarówno na psychikę jak również i zaburzenie zachowania (pkt E). Twórcy Rezolucji kobiety w więzieniu, zalecają, aby przez cały okres odbywania kary pozbawienia wolności, obserwować skazane kobiety pod kątem występowania wszelkich objawów chorób psychicznych bądź stanów depresyjnych. Sugerują zwrócenie uwagi na kobiety najbardziej narażone na ryzyko wystąpienia tych chorób. Do tej kategorii skazanych należą kobiety ze skłonnościami do samookaleczenia (pkt 10.6). Istotne jest prowadzenie badań w sprawie powszechności, a także rodzajów występowania

psychicznych schorzeń z którymi skazane kobiety mają problemy. Każdej skazanej należy zapewnić dostęp do środków niezbędnych do ich leczenia (pkt. 10.7).

Skazane kobiety są grupą wysoce niejednorodną zarówno pod względem środowiska, z jakiego się wywodzą, stanu zdrowia jak również zaburzeń psychicznych. Kobiety mają potrzeby w zakresie nie tylko higieny, zdrowia ginekologicznego, ale również zdrowia psychicznego¹⁴.

Parlament Europejski w Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet dostrzegł, że w grupie skazanych kobiet z zaburzeniami psychicznymi, karę odbywają także takie, które są uzależnione materialnie bądź psychicznie od swoich oprawców z uwagi na fakt, że w przeszłości były ofiarami przemocy. Są wśród nich skazane, które doświadczyły: wykorzystywania seksualnego, przemocy w rodzinie bądź ze strony partnera. Należy zapewnić szczególną pomoc, ponieważ ich kryminalna przeszłość w głównej mierze ma swoje źródło w przemocy, której same doznały. Kobietom które w przeszłości były ofiarami przemocy bądź maltretowania, ale również matkom samotnie wychowującym dzieci oraz niepełnoletnim dziewczynom, istotne jest zapewnienie wsparcia psychologicznego. W tym celu zaleca się uzmysławianie pracownikom zakładów penitencjarnych, że pracują ze szczególnie wrażliwą grupą więźniów. Poprzez dążenie do zapewnienia im lepszej ochrony oraz do poprawy relacji społecznych, a przede wszystkim rodzinnych zwiększają się szanse na resocjalizację tej kategorii skazanych.

Wypracowano również zasady odnoszące się do skazanych kobiet w ciąży odbywających karę pozbawienia wolności. Warunki w więzieniu, zgodnie z Rekomendacją o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny, powinny być dostosowane do potrzeb skazanych kobiet w ciąży a także w okresie porodu. Twórcy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet, uznali, że zdrowie psychiczne jak i fizyczne kobiety w ciąży wiąże się z prawidłowym rozwojem dziecka. Kobietom należy zapewnić nie tylko wsparcie, informację odnośnie ciąży, jej prawidłowego przebiegu, ale również zbilansowane, zrównoważone posiłki. Ważne jest także, aby skazane korzystały ze świeżego powietrza oraz miały zapewnioną aktywność fizyczną. Dostrzegając szczególne potrzeby kobiet w ciąży zaleca się zapewnienie skazanym w ciąży odpowiednich warunków higienicznych a także opiekę prenatalną oraz poporodową, w celu pomocy w lepszym przeżyciu okresu ciąży.

¹⁴ M. Panayotopoulos – Cassiotou, Uzasadnienie projektu sprawozdania w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniu oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI)), s. 10, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0033+0+DOC+XML+V0//PL> dostęp z dnia 15.08.2015r.

Zgodnie z reg. 34.3 ERW, skazanym kobietom należy umożliwić urodzenie dziecka w szpitalu znajdującym się poza terenem zakładu karnego. Twórcy ERW z 2006r., uznając za oczywiste, pominęli zalecenia Europejskie Reguły Więzienne z 1987 r.¹⁵ dotyczących narodzin dziecka w szpitalu znajdującym się na terenie zakładu karnego. Należy zapewnić skazanej właściwą opiekę podczas porodu, jak również i po porodzie. Aby móc sprostać temu zadaniu personel zakładu karnego powinien być odpowiednio przeszkolony a więzienie wyposażone w izolatkę. Ponadto, w sytuacji, kiedy jednak dziecko się urodzi w zakładzie karnym, należy dołożyć wszelkich starań, żeby tego faktu nie odnotowano w akcie urodzenia. Jest to zasadne ze względu na dobro dziecka. Informacja że dziecko urodziło się w szpitalu na terenie zakładu karnego może wpłynąć na stygmatyzację w przyszłości, a przecież dziecko nie powinno ponosić konsekwencji niewłaściwego postępowania rodzica.

Twórcy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet uznali za celowe przewożenie kobiet w ciąży odbywających karę pozbawienia wolności w miarę możliwości w odpowiednim czasie do szpitali, znajdujących się poza terenem zakładu karnego (pkt 10). Za istotne uznano zapewnienie skazanym w ciąży opieki medycznej¹⁶. Należy zapewnić kobietom poród w szpitalu publicznych, znajdującym się poza terenem zakładu karnego. Działanie takie ma zapobiec narodzinom dziecka w więzieniu.

Uwagę poświęcono także kobietom nosicielkom wirusa HIV oraz chorym na AIDS. Zaleca się zapewnienie im wsparcia, leczenia a przede wszystkim specjalistycznej opieki. Twórcy Rekomendacji dotyczącej więziennych i kryminologicznych aspektów kontrolowania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych w tym AIDS oraz związanych z tym problemów zdrowotnych¹⁷, uznali za celowe stworzenie programów edukacji zdrowotnej dostosowanych do konkretnych potrzeb seropozytywnych kobiet w ciąży, zarażonych AIDS. Skazane chore na AIDS powinny otrzymać pomoc a także wsparcie takie same, jakie mają kobiety w ciąży przebywające na wolności. Kobietom należy przekazać i udostępnić możliwie jak najwięcej informacji odnośnie ryzyka związanego z zakażeniem nienarodzonego dziecka.

¹⁵ Europejskie Reguły Więzienne. Zalecenie R(87)3 dla Państw Członkowskich Rady Europy przyjęte przez jej Komitet Ministrów 12 lutego 1987r. na 404 posiedzeniu Zastępców Ministrów, [w:] *Standardy Prawne Rady Europy. Teksty i komentarze. Tom III. Prawo karne*, (red.) E. Zielińska, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1997r., s. 574.

¹⁶ Komitet Ministrów Rady Europy w Rekomendacji Nr R(98)7 dla państw członkowskich dotyczącej etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu, PWP 2011, Nr 72 – 73, s. 276.

¹⁷ Rekomendacja Nr R(93)6 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotycząca więziennych i kryminologicznych aspektów kontrolowania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych w tym AIDS oraz związanych z tym problemów zdrowotnych (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 18 października 1993 r. podczas 500. spotkania zastępców ministrów), PWP 2011, Nr 72 - 73, s. 261 i nast.

Istnieje możliwość przerwania ciąży, lecz tylko w przypadkach przewidywanych prawem. Dziecko chore na AIDS, którego matka odbywa karę pozbawienia wolności, powinno przebywać z matką. Funkcjonariusze służby więziennej powinni umożliwić dziecku dostęp do specjalistycznych usług medycznych.

Komitet Ministrów w Rekomendacji dotyczącej etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu, uznaje za istotne prowadzenie w zakładach karnych specjalnych programów zdrowotnych, w celu wzmocnienia więzi rodzinnych matki i dziecka a także kontaktów ze światem zewnętrznym. Rekomenduje, aby organizować programy socjoterapeutyczne na takich samych zasadach, jak poza więzieniem. Lekarze powinni być przygotowani do współpracy ze skazanymi, w tym także kobietami. Korzystając z takich programów skazane zdobędą umiejętności społeczne, które mogą pomóc zmniejszyć ryzyko związane z powrotem do przestępstwa.

Szczególne uwagi skoncentrowano na kobietach w ciąży. Sugeruje się aby zapewnić odpowiednie warunki higieniczne, opiekę prenatalną a także poporodową. Ciąża powinna stanowić istotny czynnik brany pod uwagę podczas rozmieszczania kobiet w zakładzie karnym i to nim należy się kierować. Istotne jest umożliwienie kobietom urodzenie dziecka w szpitalu znajdującym się poza terenem zakładu karnego.

§ 4. Ochrona przed nadużyciami

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności są grupą szczególnie narażoną na wszelkie akty przemocy oraz wykorzystywania seksualnego (pkt 16)¹⁸. Istotne więc jest zapewnienie ochrony przed nadużyciami ze strony personelu służby więziennej. Zgodnie z reg. 54.5 ERW rewizji osobistej skazanej kobiety może dokonać tylko funkcjonariuszka tej samej płci. Ochroni to skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności przed wszelkimi formami nadużyć ze strony męskiej części personelu służby więziennej. W celu zrealizowania tego zalecenia w Rekomendacji o personelu odpowiedzialnym za stosowanie kar i innych środków¹⁹ zaleca się przy zatrudnieniu funkcjonariuszy służby więziennej uwzględnienie przyjęcia do pracy odpowiedniej liczby kobiet.

¹⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 26 listopada 2009r. w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:285E:0053:0058:PL:PDF>

¹⁹ Rekomendacja Nr R (97) 12 Komitet Ministrów dla państw członkowskich o personelu odpowiedzialnym za stosowanie kar i innych środków, PWP 2011, nr 72- 73, s. 373 i nast.

Nie mniej istotne, w płaszczyźnie ochrony kobiet, są zalecenia sformułowane w Rezolucji Kobiety w więzieniu²⁰. Sugeruje się aby, mężczyźni będący strażnikami więziennymi, nie nadzorowali skazanych kobiet w sytuacji, kiedy mogą one być rozebrane. Mężczyźni nie powinni pełnić zadań wymagających bezpośredniego kontaktu fizycznego (pkt 13.1). Władze więzienne powinny zapewnić zabezpieczenia zapewniające ochronę skazanych kobiet przed różnymi formami nadużyć. W ten sposób ochroni się skazane przed przemocą bądź wykorzystywaniem ze strony innych osadzonych osób, jak również i personelu, zarówno na terenie zakładu karnego jak i podczas transportu (pkt 13.2). Skazanym należy zapewnić prawo do wniesienia skargi, jeśli padły ofiarą znęcania się bądź wykorzystania seksualnego przez inną osobę osadzoną, odwiedzającą lub personel więzienny, zarówno na terenie zakładu karnego jak i w czasie transportu (pkt 13.3). Zawsze należy mieć na uwadze fakt, zgodnie z Rezolucją w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach, że duże znaczenie dla kobiet wykluczonych, wyzyskiwanych bądź wykorzystywanych mają działania, których celem jest reintegracja w sprzyjającym środowisku, dostosowanym do ich potrzeb. Zatem ważne jest stworzenie bezpiecznych struktur więzień przeznaczonych dla kobiet.

§ 5. Społeczna reintegracja

Trudnym dla kobiety jest moment opuszczania zakładu karnego, zwłaszcza gdy nie oczekuje na nią najbliższa rodzina. Przejście z zakładu karnego na wolność minimalizować można przygotowując skazaną do życia na wolności. Twórcy Rezolucji Kobiety w więzieniu zalecają uwzględnienie a także zaspokojenie potrzeb kobiet skazanych na karę pozbawienia wolności. Nie mniej istotne jest dbanie o sprawy bytowe związane przede wszystkim z zatrudnieniem, mieszkaniem, ochroną przed dyskryminacją na rynku pracy a także sprawowania opieki nad dziećmi. Celem takiego działania jest zmniejszenie prawdopodobieństwa ponownego powrotu do przestępstwa. Ponadto, jeśli przed osadzeniem w zakładzie karnym skazana kobieta otrzymywała pomoc z opieki społecznej, wówczas należy powiadomić odpowiednie organy o tym, że wyszła na wolność, by organy te mogły w dalszym ciągu wspierać reintegrację społeczną. Istotne jest także opracowanie programów wspierania zatrudnienia skazanych kobiet, aby zwiększyć ich szansę na znalezienie legalnej

²⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu...*, s. 165.

pracy. Tym samym, umożliwi to kobietom odprowadzanie składek do systemu powszechnych ubezpieczeń społecznych (pkt 14).

Administracja zakładu karnego powinna poinformować o możliwości korzystania ze środków pomocy społecznej. Takie działania, w ocenie twórców Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet, pozwolą przygotować pomoc kobiecie odbywającej karę pozbawienia wolności w staraniach o reintegrację. Ułatwi to przede wszystkim znalezienie nowego mieszkania oraz zatrudnienia, aby uniknąć sytuacji wykluczenia społecznego, a w konsekwencji także recydywy (pkt 19).

Istotną rolę w reintegracji społecznej oraz zawodowej skazanych, a przede wszystkim kobiet, według Parlamentu Europejskiego²¹ pełnią organizacje pozarządowe. Należy stwarzać warunki dla rozwoju działalności tych organizacji w izolacji penitencjarnej. Przyznanie środków oraz uwrażliwienie personelu służby więziennej na potrzebę współpracy z organizacjami korzystnie wpłynie na rozwój organizacji pozarządowych. Umożliwi skazanym kobietom podjęcie pracy bądź wzięcie udziału w szkoleniach zawodowych poza terenem zakładu karnego. W przyszłości mogłoby to ułatwić reintegrację zarówno zawodową jak również i społeczną kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

Ważne jest również, żeby skazane uczestniczyły w działaniach, mających na celu zwalczanie wykluczenia społecznego. W tym celu zaleca się utrzymywanie kontaktów przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym, w szczególności poprzez dostęp do środków przekazu, prasy ale również możliwość kontaktu z jednostkami pomocy społecznej, organizacjami pozarządowymi oraz stowarzyszeniami artystycznymi, kulturalnymi bądź innymi stowarzyszeniami, które zostały zatwierdzone przez organy więzienne. Regularny dostęp do zajęć sportowych oraz rekreacyjnych jest bardzo ważny dla zachowania ich równowagi psychicznej. Korzystanie z tych środków aktywności umożliwi w przyszłości lepszą reintegrację ze społeczeństwem.

Przygotowanie kobiety do opuszczenia zakładu karnego jest istotne. Minimalizuje ryzyko powrotu do więzienia. Przede wszystkim służba więzienna powinna koncentrować się na pomocy w podjęciu pracy, znalezieniu mieszkania a także sprawowaniu opieki nad dziećmi.

²¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI), (Dz.U.U.E.C.2009.66E.49)

§ 6. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi

Szczególnie istotne jest postępowanie z kobietami, które przebywają w zakładzie karnym wraz z dziećmi, gdyż jak podkreślono w Rekomendacji w sprawie społecznej sytuacji więźniów²² dzieci nie mogą ponosić konsekwencji przestępstw, które zostały popełnione przez ich rodziców. W ERW z 2006r. sugeruje się umożliwienie niemowlętom oraz małym dzieciom pozostania wraz z matką w izolacji penitencjarnej, jednakże tylko wtedy, gdy leży to w ich najlepszym interesie (reg. 36.1).

Autorzy Rekomendacji dotyczącej etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu sugeruje, aby dzieciom matek, które odbywają karę pozbawienia wolności stworzono warunki do pozostania w nim. Pozostanie dziecka z matką jest niezbędne do zachowania więzi psychologicznych, emocjonalnych, a także prawidłowego stanu zdrowia.

Prawo do przebywania dzieci wraz z matką nie powinno ograniczać się tylko do kobiet skazanych na kary krótkoterminowe. Nie należy pozbawiać prawa do bycia z małym dzieckiem, kobiecie skazanej na karę długoterminowego pozbawienia wolności bądź dożywotniego pozbawienia wolności, tylko z tego powodu, że została skazana na długi wymiar kary, na co zwrócono uwagę w Rekomendacji o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności²³. Należy utworzyć żłobek dzieciom, które pozostają wraz z matką w zakładzie karnym. W celu zapewnienia dzieciom prawidłowej stymulacji psycho – fizycznej dostosowanej do potrzeb małych dzieci w żłobku powinien być zatrudniony wykwalifikowany personel. Niemowlęta oraz małe dzieci pozostawia się w żłobku tylko wtedy, gdy ich matka uczestniczy w zajęciach (reg. 36.2). Odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni jest warunkiem niezbędnym dla rozwoju oraz prawidłowej stymulacji małego dziecka (reg. 36.3).

Zgodnie z Konwencją o Prawach Dziecka²⁴ trzeba zapewnić dzieciom, wszelkie prawa przewidziane w Konwencji, niezależnie od statusu prawnego, jaki posiadają ich rodzice (art. 2 ust. 2). Zatem, należy zagwarantować: ochronę dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji, prawo do najwyższego poziomu opieki zdrowotnej, prawo do wypoczynku,

²² Rekomendacja 914 (1981) w sprawie społecznej sytuacji więźniów, PWP 2011, nr 72 – 73, s. 205 i nast.

²³ Rekomendacja Rec(2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności, PWP 2011, Nr 72 – 73, s. 111 i nast.

²⁴ Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie ONZ dnia 20 listopada 1989r., (Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284).

czasu wolnego, uczestniczenia w zabawach oraz zajęciach rekreacyjnych a także uczestniczenia w życiu kulturalnym, artystycznym, że żadne dziecko nie będzie podlegało torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu traktowaniu, czy też poniżającemu karaniu bądź traktowaniu.

Te prawa powinny być respektowane również w stosunku do dzieci, które przebywają wraz ze skazanymi matkami w zakładach karnych zgodnie z zaleceniami twórców Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach.

Podejmując decyzję o pozostawieniu dziecka przy matce w więzieniu trzeba mieć na uwadze nadrzędne dobro dziecka. Ojciec powinien mieć prawo do korzystania z widzeń. Pozwoli to na utrzymywanie więzi rodzinnych dziecka i matki z pozostałymi członkami rodziny: z rodzeństwem, babciami, dziadkami, dalszą rodziną. Dziecko będące wraz z matką powinno w jak najmniejszym stopniu odczuwać fakt iż przebywa w specyficznych warunkach. Trzeba mu stworzyć warunki bytowe dostosowane do jego potrzeb. Potrzeby te powinny być spełniane w miarę możliwości w miejscach odseparowanych od więziennego środowiska.

Dzieciom, które przebywają wraz z matką w zakładzie karnym należy zapewnić dostęp do żłobków znajdujących się poza zakładem karnym. Takie zalecenie sformułowano w Rezolucji Kobiety w więzieniu a także Rekomendacji dotyczącej etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu. Wówczas będą miały szansę nawiązywania kontaktów z rówieśnikami. Wpłynie to również na rozwój osobowy dzieci, ponieważ osłabi negatywne skutki społecznej izolacji. Umieszczając dziecko w lokalnym żłobku bądź szkole, poprzez elastyczny program wyjść, pod opieką członków rodziny, bądź personelu stowarzyszeń ochrony praw dziecka, stwarza się warunki umożliwiające prawidłowy rozwój umysłowy, moralny, społeczny a także fizyczny dziecka. Niewątpliwie dużą rolę ma do odegrania ojciec. Należy zatem dążyć, zgodnie z zaleceniami Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach, do ułatwienia drugiemu z rodziców możliwości sprawowania władzy rodzicielskiej, w przypadku kiedy nieletnie dziecko znajduje się z matką w więzieniu.

Trzeba pamiętać, że kobieta skazana na długoterminową karę pozbawienia wolności, w pewnym momencie zostanie rozdzielona z dzieckiem. Jest to sytuacja niewątpliwie trudna, budząca wiele emocji. Proces odseparowywania matki od dziecka należy przeprowadzać, w sposób stopniowy. Rozdzielenie powinno zostać przeprowadzone w taki sposób, aby było jak najmniej dolegliwe oraz bolesne zarówno dla matki jak i dziecka. W celu złagodzenia negatywnych skutków a także, aby lepiej przygotować do rozłąki dziecko z matką

przebywającą w więzieniu, twórcy Rezolucji w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniu, zalecają wprowadzenie środków, które będą służyć wsparciu psychospołecznemu.

Zwrócenie uwagi na forum międzynarodowym na tę grupę skazanych pozwala przypuszczać, że kwestie związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec kobiet a także kobiet z dziećmi są ważne. Kobiety są w zdecydowanie gorszej sytuacji niż mężczyźni. Z uwagi na to, że stanowią niewielką grupę skazanych, odbywają karę pozbawienia wolności w zakładach karnych oddalonych od miejsca zamieszkania ich rodzin i dzieci. W konsekwencji prowadzi do rozluźnienia więzi rodzinnych. Kobiety są również płcią słabszą pod względem fizycznym, zatem mogą stać się ofiarą innych skazanych bądź personelu.

Rozdział II

Ewolucja postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności

§ 1. Postępowanie za skazanymi w okresie międzywojennym

Pierwszym aktem prawnym II Rzeczypospolitej, odnoszącym się do wykonywania kary pozbawienia wolności był Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych¹. Pomimo tego, iż był to akt bardzo syntetyczny, gdyż liczył zaledwie 12 artykułów uwzględniał wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Akt wprowadzał zasadę, iż nie stosowano kary nałożenia kajdan w stosunku do kobiet (art. 7).

W praktyce wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet istotny był rok 1923. Zlikwidowano wówczas Zakład Karny dla kobiet we Lwowie. Był to jedyny tego rodzaju zakład karny w Małopolsce². Zakładem tym kierowało przez niemalże 70 lat Stowarzyszenie Sióstr Miłosierdzia. Przebywały w nim kobiety różnych wyznań oraz narodowości³. Po zlikwidowaniu tego zakładu, powierzono wykonywanie kary ciężkiego więzienia dla oddziału kobiecego mieszczącego się wówczas przy ul. Kazimierzowskiej we Lwowie⁴. Rok 1923 był zmierny także z powodu tego, iż zaczęto wówczas urządzać szpitale więzienne. W tym roku założono Centralny Szpital Położniczy w Warszawie przy ul. Dzielnej⁵.

Z przytoczonego przez J. Migdała⁶ „Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 stycznia 1924 r. w przedmiocie wykonywania kary ciężkiego więzienia nad więźniarkami z okręgów sądów apelacyjnych we Lwowie i Krakowie w oddziale kobiecym w zakładzie karnym przy ul. Kazimierzowskiej we Lwowie („Brygidki”) wynika, że funkcjonowało wówczas odrębne więzienie kobiece w Fordonie oraz oddziały przeznaczone

¹ Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz. Pr. P. P. Nr 15, poz. 202).

² J. Zakrzewski, *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, Warszawa 1929, s. 55.

³ Z. Bugajski, E. Neymark, *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa. Tom I*, Warszawa 1925, s. 263.

⁴ K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918 – 1939*, Kalisz 1995, s. 20.

⁵ K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918 – 1939*, s. 78.

⁶ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918 – 1928*, Gdańsk 2011, s. 91.

dla kobiet mieściły się przy więzieniach dla mężczyzn: w Sieradzu, w Kaliszu, w Wilnie na „Łukiszkach”, w Łęczycy, w Katowicach, w Warszawie przy ul. Dzielnej, we Lwowie przy ul. Kazimierzowskiej od 1924 r.”.

W 1925 r. Departament Karny Ministerstwa Sprawiedliwości opracował wytyczne dla funkcjonariuszy więziennych. Dokument w ograniczonym zakresie regulował sytuację prawną skazanych kobiet. Zgodnie z wytycznymi nie stosowano wobec skazanych kobiet w ciąży oraz matek karmiących następujących kar: postu o chlebie oraz wodzie, pozbawienia pościeli (tzw. twarde łóżce) na okres 1 tygodnia, zamknięcia w celi karnej na okres do 2 tygodni a także zamknięcia w ciemnej celi na okres również 2 tygodni. Podczas rozdzielania prac brano pod uwagę płeć. Zabroniono zatrudniania kobiet w kuźni czy też ślusarni⁷.

Dozorcynie w więzieniu dla kobiet, bądź w oddziałach dla kobiet, które mieściły się w męskich więzieniach pełniły obowiązki zgodnie z przepisami wydanymi dla dozorców więziennych. Kobiety, pełniące role dozorczyń nie posiadały uzbrojenia jak mężczyźni.

Zasady segregacji więźniów oraz klasyfikacji uregulowano w okólniku w sprawie klasyfikacji więźniów i segregacji więźniów⁸. Wprowadzono zakaz osadzania w tych samych celach więźniów różnej płci. W celu ograniczenia negatywnego wpływu zdemoralizowanych skazanych na dzieci oraz na inne skazane nie osadzano w jednej celi matek z dziećmi ze skazanymi, które zajmowały się nierzędem albo były karane za przestępstwa przeciwko moralności, bądź też zostały osadzone pod zarzutem takich przestępstw (art. 2).

Kolejnym aktem regulującym wykonywanie kary pozbawienia wolności było rozporządzenie w sprawie organizacji więziennictwa wydane w dniu 7 marca 1928r.⁹. Zawierał reguły dotyczące klasyfikacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Skazanych kobiet nie umieszczano w tych więzieniach, w których karę pozbawienia wolności odbywali mężczyźni. Jednakże w przypadku braku takiej możliwości, odbywały one karę w osobnych oddziałach. W celu uniemożliwienia wzajemnej demoralizacji kobiety nie odbywały kary ze skazanymi prostytutkami (art. 5).

Wprowadzono zakaz stosowania niektórych kar dyscyplinarnych. Zakazano stosowania wobec kobiet w ciąży oraz karmiących kar dyscyplinarnych w postaci: zmniejszenia porcji żywnościowej na czas do 2 tygodni, postu o chlebie i wodzie,

⁷ Z. Bugajski, *Zasadnicze wiadomości z zakresu praktycznego więziennictwa*, Warszawa 1925, s. 60.

⁸ Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1368/III A.W./28 z dnia 27 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więźniów i segregacji więźniów (Dz. Urz. M.S. Nr 5 z dnia 1 marca 1928).

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz.U. 1928 nr 29 poz. 272)

pozbawienia pościeli (twarde łóżce) na czas do 1 tygodnia, samotnego zamknięcia w celi odosobnionej na czas do 2 tygodni a także zamknięcia w ciemnej celi na czas do 48 godzin (art. 53). Wprowadzenie tego zakazu w stosunku do kobiet, zdaniem J. Migdała¹⁰, było jak najbardziej zasadne, ponieważ kary te mogły niekorzystnie wpłynąć na rozwój dziecka, w szczególności na stan psychiczny a także fizyczny.

Rozporządzeniem w sprawie organizacji więziennictwa utrzymano stosowanie podwyższonej porcji żywniowej dla kobiet w ciąży oraz karmiących. Wynosiła ona 3 000 kalorii¹¹.

W 1925 r. do Sejmu wpłynął projekt ustawy o organizacji więziennictwa. Zdaniem E. Neymarka¹² projekt miał duże znaczenie dla polskiego więziennictwa, ponieważ stanowił fundament do ujednoczenia więzień w całej Polsce. W projekcie uregulowano wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Zgodnie z art. 34 projektu nie wymierzano kobietom następujących kar dyscyplinarnych: postu o chlebie i wodzie, pozbawienia pościeli, odosobnienia w celi a także zamknięcia w ciemnej celi¹³.

Kryterium, jakim była wymierzana kara pozbawienia wolności skonkretyzowano w okólniku w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów¹⁴. Dzielono skazane ze względu na wymiar kary: skazane do 1 roku, powyżej 1 roku do lat 3 oraz powyżej 3 lat.

Wprowadzono zakaz umieszczania w jednej celi więźniów: różnej płci, nieletnich kobiet z dorosłymi a także recydywistek ze skazanymi, które popełniły przestępstwo ze szczególnie niskich pobudek. W jednej celi nie mogły mieszkać matki z dziećmi wraz z kobietami, które zajmowały się nierządem, albo były karane za przestępstwa przeciwko moralności lub zostały osadzone pod zarzutem dokonania takich przestępstw. Było to zasadne, z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo, że zdemoralizowane skazane wpłyną negatywnie na dzieci bądź inne skazane.

Okres dwudziestolecia międzywojennego był okresem trudnym w życiu społecznym. Ludzie żyli w ubóstwie. Niekorzystna sytuacja gospodarcza kraju wpłynęła również na ograniczenie w finansowaniu zakładów karnych. W konsekwencji miały trudności ze znalezieniem środków finansowych na zaspokojenie potrzeb higienicznych osadzonych.

¹⁰ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918 – 1928*, s. 89.

¹¹ E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk prawnych*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, Warszawa 1929, s. 210 – 211.

¹² E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, [w:] Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennej, Z. Bugajski, E. Neymark, Warszawa 1925, s. 225.

¹³ E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego...*, s. 282.

¹⁴ Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1409/III A.W./28 z dnia 14 lipca 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 14).

Istniała w społeczeństwie, zdaniem H. Jankowskiego¹⁵, urojona oraz fałszywa obawa, że całe masy biednych ludzi będą dopuszczały się przestępstw, po to tylko, żeby dostać się do więzienia, a tym samym poprawić sobie warunki egzystencji. Autor zaznaczył, że takie sytuacje mogły się wydarzyć, jednakże były to odosobnione przypadki. Podejrzewano, że niezamożne kobiety popełniały przestępstwa by rodzić w szpitalu w zakładzie karnym. Funkcjonowała wówczas przy więzieniu, przy ul. Dzielnej Nr 24/26 w Warszawie, sala położnic a także sala szpitalna dla skazanych kobiet. W Warszawie były 4 szpitale okręgowe w więzieniach, z czego jeden był chirurgiczno – ginekologiczny z salą poporodową. Ubogie kobiety w zakładzie karnym miały zagwarantowaną opiekę lekarza i codzienne wyżywienie niezbędne dla prawidłowego rozwoju dziecka i przebiegu ciąży. Biorąc pod uwagę ówczesne realia, można twierdzić, że kobiety w izolacji penitencjarnej miały zapewnione dobre warunki do życia oraz porodu. Niejednokrotnie zakład karny gwarantował skazanym kobietom lepszą opiekę, wyżywienie niż miały na wolności.

Pod koniec lat 20 – tych, organizowano specjalistyczne, lecznicze zakłady karne, przeznaczone dla niepełnosprawnych psychicznie a także uzależnionych od alkoholu bądź innych środków odurzających kobiet. Jeden z nich znajdował się w Grudziądzu. Został przeznaczony dla kobiet w 1933 r.¹⁶. Więzienne szpitale psychiatryczne powstały w związku ze stwierdzeniem, w drodze statystycznych badań kryminologiczno – biologicznych z 1934 r., że na ogólną liczbę 8 894 zbadanych skazanych kobiet i mężczyzn - aż 1 194 było chorych psychicznie¹⁷. Z powyższego wynika, że niemalże co u ósmej osoby odbywającej karę pozbawienia wolności stwierdzono zaburzenia psychiczne. Zatem także ważne było tworzenie specjalistycznych ośrodków, w celu zapewnienia opieki medycznej stanu zdrowia psychicznego osób przebywających w izolacji penitencjarnej.

Kolejne zmiany odnośnie zasad oraz kryteriów klasyfikacji, wprowadzono w regulaminie więziennym z 1931 r.¹⁸ Należy podkreślić, że regulamin był aktem prawnym, który ustalał jednolite zasady polskiej polityki penitencjarnej na obszarze całego państwa¹⁹. Zdaniem M. Gordon²⁰ żaden regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności, wydany po odzyskaniu niepodległości nie ustanowił odrębnego sposobu wykonywania kary w stosunku

¹⁵ H. Jankowski, *Higiena więzień*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, s. 97 – 102.

¹⁶ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1988, (red.) A. Marek, Warszawa 1990, s. 490 – 491.

¹⁷ M. Czerwiec, *Więziennictwo. Zarys rozwoju więziennictwa (materiały na prawach rękopisu)*, Warszawa 1958, s. 227.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz. U. Nr 71, poz. 577)

¹⁹ Z. Bugajski, *Nowy regulamin więzienny*, PWP 1931, Nr 11, s. 20.

²⁰ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 478.

do kobiet. We wcześniejszych regulacjach jedynie formułowano zasady postępowania z kobietami, a szczególnie kobietami w ciąży oraz matkami małych dzieci.

Zgodnie z regulaminem więziennym z 1931 r. umieszczano kobiety w oddzielnych więzieniach, a w razie braku takiej możliwości, w osobnych oddziałach (§ 94). Zakazano osadzania w celi wspólnej matek mających przy sobie dzieci wraz z kobietami, które zajmowały się nierzędem oraz kobiet, które nie należały do tych kategorii (§ 99). Zdemoralizowane skazane separowano ze względu na obawę przekazywania dzieciom i innym kobietom negatywnych wzorców.

Skazane podczas nabożeństw oddzielono od mężczyzn (§ 181). Również szpital był miejscem, gdzie kobiety odseparowywano od więźniów płci męskiej. W szpitalach były oddzielne izby (§ 269). Wiązało się to z ochroną kobiet przez wszelkimi formami nadużyć zarówno ze strony personelu służby więziennej jak również innych skazanych mężczyzn.

Rewizji osobistej skazanej dokonywała dozorczyńni. W przypadku braku dozorczyńni, rewizję przeprowadzała inna, godna zaufania, kobieta. Rewizji dokonywano bez udziału mężczyzn (§ 63). Zasadne było wprowadzenie nakazu przeprowadzania rewizji osobistej skazanych kobiet przez inną kobietę, która była funkcjonariuszką, gdyż uniemożliwiono stosowania różnych form nadużyć wobec skazanych kobiet, dokonywanych przez mężczyzn, funkcjonariuszy służby więziennej.

Należy pozytywnie ocenić uregulowanie w regulaminie więziennym z 1931 r. kwestii odzieży, bielizny oraz pościeli. Kobiety wyposażono w bieliznę inną od męskiej, na którą składały się: kaftanik wierzchni, kaftanik spodniowy, spódnica wierzchnia i spodnia, chustka na głowę, chustki do nosa, fartuch, koszule, para majtek, para pończoch oraz para obuwia (§ 132). Wpływało to na poprawę samopoczucia skazanych kobiet.

Uwagę poświęcono kobietom w ciąży. Uwzględniając specyficzne potrzeby żywieniowe kobiet w ciąży określono dzienną porcję pożywienia dla kobiet w ciąży oraz matek karmiących. Wyniosła ona 3000 kalorii (§ 121). Wprowadzono zakaz zatrudniania kobiet w ciąży od 7 miesiąca ciąży do dwóch miesięcy po porodzie (§ 214). Zakazano umieszczania kobiet w więzieniu izolacyjnym. Wprowadzenie tych zasad postępowania miało na celu zapewnienie prawidłowego przebiegu ciąży i rozwój dziecka.

W postępowaniu dyscyplinarnym zakazano stosowania wobec kobiet w ciąży oraz matek karmiących następujących kar: zmniejszenia porcji żywnościowej na czas do 2 tygodni, postu o chlebie i wodzie, ogólna liczba dni postu wymierzonych jednorazowo nie mogła przekroczyć 7 dni, pozbawienia pościeli (twarde łożo) na czas do 1 tygodnia, samotnego zamknięcia w jednoosobowej, przeznaczonej do tego celu na czas do 48 godzin

oraz zamknięcia w ciemnej celi na czas do 48 godzin (§ 171). Wprowadzenie zakazu stosowania określonych kar dyscyplinarnych względem skazanych w ciąży było zasadne z uwagi na stan psychiczny kobiet a także prawidłowy rozwój dziecka.

Regulaminem z 1931 r. uregulowano wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet w ciąży. Kobiety, w ostatnich dniach ciąży, umieszczano w specjalnych salach porodowych, w których pozostawały też przez okres dwóch tygodni po porodzie. Jeśli warunki więzienia, w którym przebywała skazana kobieta, nie pozwalały na poród wówczas naczelnik więzienia, na wniosek lekarza więziennego, występował z prośbą o przeniesienie kobiety w ciąży do odpowiedniego zakładu oraz o zarządzenie przerwy w odbywaniu kary (§ 278). Na funkcjonariuszach ciążył obowiązek zapewnienia matkom karmiącym oraz niemowlętom opieki ze strony lekarzy. Skazane miały dostateczną ilość odpowiedniego pożywienia oraz umieszczano je w wygodnych celach. Niemowlęta, jeżeli istniała taka możliwość, oddawano do żłobków mieszczących się przy więzieniach. Określono także okres, podczas którego umożliwiono matkom karmienie dziecka. Wynosił on osiemnaście miesięcy (§ 279). Uwzględniając specyficzne potrzeby kobiet po urodzeniu dziecka zakazano wykonywania pracy w okresie 6 tygodni po porodzie. Natomiast po tym okresie kobiety karmiące zatrudniano, jednakże praca przez nie wykonywana nie mogła szkodzić zdrowiu zarówno matki jak również i dziecka (§ 280).

Do więzienia przyjmowano dzieci, których matki odbywały karę pozbawienia wolności. Niemowlęta przebywały w nim do momentu ukończenia dwóch lat. Następnie określone organy (władze polityczne, urzędy opieki społecznej, Towarzystwo Patronatu Więziennego) zabierały dzieci. Obowiązkiem naczelnika więzienia było zawiadomienie tych organów w terminie trzech miesięcy przed umieszczeniem dziecka w określonej placówce. Dziecko, które ukończyło 2 lata mogło być przyjęte do zakładu karnego wraz z matką, tylko w drodze wyjątku i za specjalnym zezwoleniem Ministerstwa Sprawiedliwości (§ 62).

Zgodnie z rozporządzeniem o rejestrze skazanych²¹ dane, co do tożsamości osoby ustalano wyłącznie na podstawie właściwych dokumentów. Kobiety zobligowano do podania nazwiska nie tylko swojego, ale również męża bądź ojca, z wykluczeniem nazwisk kończących się na „ska” bądź „cka” (§ 14).

²¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936 r. o rejestrze skazanych (Dz. U. Nr 94, poz. 663).

W 1937 r. wydano okólnik w sprawie wykonywania wyroków na kobietach w okresie ciąży²². Okólnik skierowano do wszystkich sądów grodzkich wraz z prośbą do prezesów sądów apelacyjnych oraz okręgowych a także do kierowników sądów grodzkich o czuwanie nad przestrzeganiem ustalonych w nim zasad. Podkreślono, że coraz więcej kobiet w ciąży odbywało karę pozbawienia wolności. Kobiety te zazwyczaj skazywano na kary krótkoterminowe, w przypadku nieukończenia odbywania kary pozbawienia wolności, przed okresem porodu, musiały rodzić w więzieniach. Wiązało się to z licznymi niedogodnościami w postaci zapewnienia: transportu do odpowiednich zakładów, specjalistycznej opieki medycznej, zwiększonych kosztów żywnościowych zarówno dla matki jak również i niemowlęcia. Zagwarantowanie wszystkich tych praw dla kobiet było trudne z uwagi na duże nakłady finansowe.

Należało, w przypadku wykonywania kar krótkoterminowych, dokonywać odroczeń wykonywania wyroku kobietom w ciąży do momentu zakończenia okresu połogowego. Minister Sprawiedliwości w cytowanym okólniku zalecił udzielenia przerwy kobietom w ciąży na okres porodu oraz położenia. Gdy sąd orzekający karę posiadał informację, że kobieta jest w ciąży, wówczas jeżeli istniało przypuszczenie, że termin porodu przypadnie w czasie odbywania kary czasowo wstrzymano się od wezwania skazanej kobiety do stawienia w więzieniu. Wyjątkiem od tej reguły była sytuacja, kiedy zachodziła obawa, że skazana uchyli się od wykonania kary. Rozwiązanie to uprzywilejowywało kobiety w ciąży, bowiem dążono do tego, żeby rodziły dzieci poza zakładem karnym.

Godzi się zauważyć, że od kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych rozpoczynano wdrażanie wszelkiego rodzaju nowości penitencjarnych. W typologii zakładów karnych nie przewidywano oddzielnego więzienia przeznaczonego dla kobiet. Specjalnymi typami więzień były: obserwacyjno – rozdzielczy oraz kolonie rolnicze. J. Migdał i A. Bursh zwrócili uwagę na zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 lutego 1936 r., na podstawie którego utworzono w Walendowie pod Warszawą, pierwszą penitencjarną kolonię rolniczą, przeznaczoną dla kobiet przebywających w więzieniach²³. Było to nowatorskie rozwiązanie w ówczesnym więziennictwie. Z obliczeń dokonanych przez T. Mitraszewskiego²⁴ wynika, że na dzień 1 stycznia 1937 r. w kolonii rolniczej w Walendowie przebywało łącznie 48 kobiet.

²² Okólnik Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 1826/II.A./37 z dnia 15 lutego 1937 r. w sprawie wykonywania wyroków na kobietach w okresie ciąży (Dz. Urz. M. S. Nr 2).

²³ A. Bursh, *Służba w koloniach rolniczych*, WSP, dwutygodnik straży więziennej, Warszawa 1936, Nr 10; J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939...*, s. 144 – 149.

²⁴ T. Mitraszewski, *Projekt ustawy o organizacji więziennictwa*, PWP 1937, z. 1, s. 21.

Do kolonii rolniczych kierowano skazane, które pracowały przed popełnieniem przestępstwa w rolnictwie bądź rzemiosłach rolniczych. W koloniach skazane w warunkach zbliżonych do życia na wolności pogłębiły wiedzę z zakresu rolnictwa²⁵. Kolonie rolnicze, jak podkreśla J. Górny²⁶, określono jako „prototypy zakładów przyszłości”, w których resocjalizacja odbywała się nie w pełnej izolacji od życia społecznego, ale przeciwnie, w warunkach jak najbardziej zbliżonych do naturalnego środowiska, w kontakcie ze światem, do którego skazane powrócą po odbyciu kary pozbawienia wolności²⁷. Kolonie rolnicze, zdaniem Z. Bugajskiego²⁸, miały ogromne znaczenie wychowawcze, gdyż nic tak pozytywnie nie wpływa na człowieka, jak obcowanie z przyrodą.

Kolonie w Walendowie przeznaczono dla 150 kobiet²⁹. W kolonii nie zatrudniano funkcjonariuszy więziennych (mężczyzn), skazane kobiety nadzorowały siostry zakonne Magdalenki, do których należał teren. W Walendowie osadzano kobiety skazane na karę pozbawienia wolności w wymiarze od 1 roku do 5 lat, pierwszy raz karane, w wieku do 30 lat, pochodzące ze wsi oraz te które na wolności pracowały na wsi. Kobiety mieszkały w budynkach, które nie posiadały żadnych zabezpieczeń. Miały nieograniczoną możliwość poruszania się po terenie zabudowań. Warunki odbywania kary pozbawienia wolności niewiele różniły się od tych, które panowały na wolności. W kolonii rolniczej były dwie szkoły (powszechna sześcioklasowa oraz roczna rolnicza). Plan zajęć uzależniano od pór roku. Latem, szczególny nacisk kładziono na przedmioty praktyczne oraz praktykę, natomiast zimą większą rolę odgrywały przedmioty teoretyczne. Dużą uwagę przywiązywano również do działalności kulturalno – oświatowej. Kolonie zaopatrywano w liczną prasę oraz książki. W niedzielę oraz święta organizowano pogadanki, odczyty, to był także czas na uprawienie sportu. Kolonie spełniały dwa cele. Po pierwsze chodziło o to, żeby ludzi urodzonych oraz wychowanych na wsi nie odrywać z ich naturalnego środowiska. Natomiast drugim celem, było przygotowanie osadzonych do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa rolnego³⁰.

Siostry Magdalenki prowadziły kolonie, stosując powszechnie obowiązujące metody społeczności wychowawczej. Na szczególną uwagę zasługuje, że zakład ten osiągał wysokie

²⁵ M. Czerwiec, *Więzienioznawstwo. Zarys rozwoju więziennictwa (materiały na prawach rękopisu)*, Warszawa 1958, s. 227.

²⁶ J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania w rozwoju penitencjarystyki*, Warszawa 1996, s. 75.

²⁷ J. Górny, *Zakłady półotwarte i otwarte*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988, s. 98.

²⁸ Z. Bugajski, *Nowa organizacja więziennictwa polskiego w oświetleniu historycznym*, Warszawa 1937, s. 51, zob. także M. Mościcki, *Więzienne gospodarstwa rolne*, PWP 1937, Nr 4, s. 10.

²⁹ M. Czerwiec, *Więzienioznawstwo. Zarys rozwoju więziennictwa...*, s. 228.

³⁰ K. Pawlak, *Zakłady otwarte i półotwarte w Polsce w latach trzydziestych*, PWP 1995, Nr 11, s. 34 – 38.

efekty resocjalizacji. Niewątpliwie na poprawę osadzonych kobiet znaczny wpływ miał przykład, który dawały zakonnice. Siostry nie tylko wymagały oraz nadzorowały pracę, ale również wspólnie z osadzonymi ją wykonywały.

Podstawą umieszczenia skazanych w takich warunkach było przeprowadzenie badań kryminalno - biologicznych. W związku z tym Dyrektor Departamentu Karnego w lutym 1936 r. powierzył Kierownikowi Szpitala Okręgowego dla chorych nerwowo oraz psychicznie w Grodzisku Mazowieckim przeprowadzenie badań wśród kandydatek do kolonii rolniczej. Powstał więc pierwszy oddział obserwacyjno – rozdzielczy. W marcu 1936 r., Kierownik Szpitala Okręgowego przedstawił projekt reorganizacji oddziału w Ministerstwie Sprawiedliwości. W dniu 30 kwietnia 1936 r. Minister Sprawiedliwości udzielił zezwolenia na zorganizowanie w więzieniu przy ul. Dzielnej w Warszawie oddziału obserwacyjno – rozdzielczego dla kobiet. Był to jedyny tego typu oddział w Polsce. Na jego czele stał lekarz psychiatra, który jednocześnie pełnił rolę naczelnika (względnie dyrektora) więzienia bądź kierownika³¹. Tymczasowy regulamin wewnętrzny określał szczegółowo sposoby przeprowadzenia badań lekarskich, badań psychologicznych jak również obserwacji i wywiadów środowiskowych³². W 1935 r. Komisja Badań opracowała „Duży kwestionariusz do badań kryminologiczno – biologicznych”³³. Najlepiej badania kryminalno – biologiczne przeprowadzono na oddziale obserwacyjno – rozdzielczym dla kobiet w Warszawie w 1936 r. Badania stanowiły fundament w zakresie indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. Ponadto, dostarczyły wiele ważnych, w procesie resocjalizacji, elementów klasyfikacyjnych, jak również dla realizacji podstawowych środków oddziaływania³⁴.

Zgodnie z zarządzeniem w sprawie podziału więzień³⁵ wprowadzono więzienia o specjalnym przeznaczeniu (§ 2 - § 3)³⁶. Więzienia zwykle przeznaczono dla skazanych, którzy ze względu na swoje właściwości nie wymagali zastosowania wobec nich specjalnych

³¹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939...*, s. 144 – 149.

³² T. Mitraszewski, *Projekt ustawy o organizacji więziennictwa*, PWP 1937, z. 1, s. 19.

³³ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych...*, s. 152.

³⁴ K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918 – 1939...*, s. 17; J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji...*, s. 116.

³⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 sierpnia 1937 r. w sprawie podziału więzień (Dz. Urz. M. S. Nr 8).

³⁶ 1. W stosunku do przestępczyni zawodowych, z nawyknięcia a także recydywistek, skazanych na karę więzienia powyżej 1 roku i dla skazanych, co do których metody oraz rygory stosowane w zwykłych więzieniach nie odniosły skutku, a których wpływ na pozostałych skazanych jest szkodliwy, przeznaczone zostały dla kobiet więzienia w Nowym Sączu oraz w Wilnie przy ul. Ponarskiej; 2. dla skazanych po raz pierwszy, nie recydywistek, w wieku od 17 do 30 lat, pochodzących z wiejskiego środowiska, skazanych na karę od 1 roku do 5 lat przeznacza się dla kobiet więzienie kolonię rolniczą w Walendowie.

metod i rygorów (§ 9 - § 11)³⁷. Utworzono także więzienia przeznaczone dla skazanych za przestępstwa przeciwpaństwowe (§ 13). Dla skazanych z wyrokami powyżej 3 lat, przeznaczono oddział mieszczący się przy więzieniu w Fordonie.

Przed wybuchem II wojny światowej weszła w życie ustawa o organizacji więziennictwa³⁸. Ustawa nie regulowała segregacji bądź klasyfikacji więźniów³⁹. Nie wniosła ona zmian w praktyce wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet⁴⁰. Kobiety osadzano w odrębnych więzieniach oraz aresztach bądź w odrębnych oddziałach więzień a także aresztów (art. 10 ust. 1). Kobiety, które wraz z niemowlętami przebywały w zakładzie karnym, odbywały karę w odrębnych celach więzień oraz aresztów (art. 10 ust. 2). Natomiast zakazano przyjmowania oraz pozostawiania dzieci w wieku ponad 2 lat. Dzieci te kierowano do rodziny bądź opieki społecznej gminy, właściwej do sprawowania takiej opieki (art. 10 ust. 3).

Kobiety nie mogły świadczyć pracy w okresie 6 tygodni przed porodem a także po porodzie (art. 41 ust. 4). Skazane w ciąży a także karmiące, z uwagi na wzmożone potrzeby żywieniowe, miały otrzymywać zwiększoną dzienną wartość odżywczą posiłków która wynosiła 3000 kalorii (art. 48 ust. 1). Wprowadzono zakaz karania kobiet w ciąży oraz karmiących karami dyscyplinarnymi: postu o chlebie i wodzie nie częściej niż co drugi dzień jednakże ogólna liczba dni postu wymierzonych jednorazowo nie mogła przekraczać 7 dni, pozbawienia pościeli (twarde łóżce) na czas do dwóch tygodni. Nie osadzano w odosobnionej celi na to przeznaczonej na czas do 2 tygodni, nie zamykano w ciemnej celi na czas do 3 dni przy karach ponad sześciu miesięcy więzienia czas ten mógł być na skutek zarządzenia prokuratora nie zaliczony na poczet kary, którą wyznaczył sąd (art. 56 ust. 3)⁴¹. Było to

³⁷ Wobec skazanych na kary więzienia od 5 do 15 lat przeznaczono więzienie w Fordonie; dla skazanych na kary więzienia od 3 do 5 lat przeznaczono oddziały przy więzieniach w Białymstoku, Cieszynie, Grodnie, Kaliszu, Łucku, Piotrkowie, Radomiu, Stanisławowie oraz w Tarnowie; w stosunku do skazanych na karę więzienia do 3 lat przeznaczono oddziały przy więzieniach w Cieszynie, Kielcach, Lublinie, Łucku, Płocku, Poznaniu, Rzeszowie, Siedlcach, Wadowicach, Wejherowie, Wilejce, Wilnie przy ul. Ponarskiej (oddział) oraz Złoczowie; dla skazanych na karę więzienia do 1 roku (o ile nie mogą być zatrudnieni w więzieniach ruchomych ośrodkach pracy przeznaczone zostały więzienia w Baranowiczach (oddział), Będzinie, Brześciu, Brzeżanach, Bydgoszczy, Chojnicach, Chorzowie, Częstochowie, Dobromile, Dubnie, Działdowie, Gnieźnie, Grodzisku Pozn., Grójcu, Inowrocławiu (oddział), Krasnymstawie (oddział), Kutnie, Lesznie, Lipnie, Lubrańcu (oddział), Łomży (oddział), Miechowie, Mysłowicach (oddział), Nowogrodku, Ostrołęce, Ostrogu, Oszmynie, Pińczowie, Płońsku, Prużanie, Rawie Maz., Rybniku, Sandomierzu (oddział), Sierpcu, Słoninie (oddział), Sosnowcu, Starogardzie (oddział), Śremie, Święcianach, Szamotułach, Tarnowskich Górach, Toruniu, Włodzimierzu Wołyńskim, Wołkowysku, Wrześni a także we wszystkich więzieniach działających przy sądach grodzkich. W wyżej wymienionych więzieniach należało przeznaczyć odrębne oddziały bądź cele, w których mogły odbywać karę pozbawienia wolności kobiety.

³⁸ Ustawa z dnia 26 lipca 1939r. o organizacji więziennictwa (Dz. U. Nr 69, poz. 457).

³⁹ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 149.

⁴⁰ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939*, Gdańsk 2012, s. 151.

⁴¹ Ustawa z dnia 26 lipca 1939r. o organizacji więziennictwa (Dz. U. Nr 69, poz. 457).

zasadne, ponieważ kary te mogły wpłynąć niekorzystnie na zdrowie zarówno fizyczne jak i psychiczne skazanej kobiety a tym samym na prawidłowy rozwój dziecka.

Należy skonstatować, iż w okresie międzywojennym rozpoczęto poszukiwanie nowych rozwiązań dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. O istotności postępowania z tą grupą skazanych świadczy to, iż w pierwszym akcie prawnym II Rzeczypospolitej poświęcono uwagę kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności. Na szczególną uwagę zasługuje regulamin więzienny z 1931 r. Z powyższego wynika, iż izolowanie kobiet od mężczyzn było szczególnie ważne podczas rozmieszczania w jednostkach penitencjarnych. Służyć miało zagwarantowaniu bezpieczeństwa oraz zapobiegało stosowania wszelkich form nadużyć.

Pomimo trudnej sytuacji finansowej i gospodarczej kraju, pod koniec lat 20 – tych rozpoczęto organizowanie specjalistycznych, leczniczych zakładów karnych przeznaczonych kobietom z deficytami fizycznymi i psychicznymi. Wynika to z faktu, iż dostrzeżono, że kobiety popełniają przestępstwa w związku z zaburzeniami psychicznymi bądź uzależnieniem od alkoholu, środków odurzających.

Podsumowując należy pozytywnie ocenić utworzenie Centralnego Szpitala Położniczego w Warszawie przy ul. Dzielnej, do którego kierowano skazane kobiety w ciąży.

§ 2. Postępowanie ze skazanymi kobietami w latach 1944 - 1969

Na wstępie należy zaznaczyć, że stan wiedzy dotyczący postępowanie ze skazanymi w izolacji penitencjarnej w okresie od 1944 r. do 1955 r. jest niewielki. W tym czasie więziennictwo było podporządkowane służbom bezpieczeństwa i włączone w struktury Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Zdaniem T. Szymanowskiego⁴² więziennictwo w tych latach w głównej mierze było wykorzystywane, jako część aparatu terroru w celu utrzymania narzuconego ustroju komunistycznego. Więziono wówczas dziesiątki tysięcy osób, uznanych za przestępców politycznych. Przestępcy antypaństwowi często przebywali w więzieniu bez wyroku sądowego bądź po jego sfabrykowaniu.

Z przytoczonej przez S. Walczaka⁴³ dyskusji nad sprawami więziennictwa, która odbyła się na IX Sesji Sejmu w dniu 11 września 1956 r., wynika, że więzienia w tym okresie traktowano „jako dziedzina pokrytą jakąś tajemnicą”. Nie były znane „zasady polityki

⁴² T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996, s. 13.

⁴³ S. Walczak, *Prawo penitencjarne P.R.L. Zarys wykładu. Część I*, Wrocław 1964, s. 117 – 118.

penitencjarnej, systemu więziennego a także zakres praw i obowiązków więźniów”. Należy zaznaczyć, że okres ten był także ubogi w akty normatywne. Wydawano nieliczne akty regulujące wykonywanie kary pozbawienia wolności. Jednym w pierwszych aktów był „okólnik Kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PWRN Nr 1 z dnia 4 października 1944 r.” zgodnie z którym więzienia oraz zakłady wychowawczo – poprawcze przeznaczone dla nieletnich przestępców podlegają kierownikowi Resortu Bezpieczeństwa Publicznego⁴⁴. Kierownik, do momentu odwołania, sprawował nad nimi nadzór a także naczelne kierownictwo. W ogólniku zaznaczono również, że do czasu wydania nowej ustawy naczelnicy więzień oraz dyrektorzy zakładów funkcjonowali na zasadach, które uregulowano w przepisach przed 1939 r. Instrukcja, w sprawie regulaminu więziennego z 1945 r., w ocenie M. Gordon⁴⁵, nie wprowadzała żadnych innowacji. Powtórzono w nim przepisy z 1931 r. W instrukcji odstępowano od stosowania kar w postaci: zmniejszenia porcji żywnościowej, postu o chlebie i wodzie, pozbawienia pościeli, samotnego zamknięcia w celi jednoosobowej w stosunku do kobiet w ciąży oraz karmiących⁴⁶.

Zdaniem S. Ziemińskiego⁴⁷ pierwsze zarysy niektórych elementów systemu penitencjarnego określono w referacie dyrektora Departamentu Więziennictwa i Obozów, wygłoszonym podczas II Ogólnokrajowego Zjazdu Naczelników Więzień i Obozów w Potulicach w dniu 15 lutego 1946 r. Podkreślono wówczas, że warunkiem prawidłowej indywidualizacji jest podział skazanych na odpowiednie kategorie („segregacje”).

Dostrzeżono konieczność odmiennego traktowania więźniów młodocianych. Chodziło o to, żeby oddzielić młodocianych od zdemoralizowanych więźniów⁴⁸. W 1952 r. utworzono Zakład Karny w Bojanowie, dla młodocianych kobiet⁴⁹. Więzienie to miało charakter półotwarty. Było przeznaczone dla pierwszy raz karanych młodocianych (górną granicą wieku wynosiła wówczas 24 lat, a nie 21 lat), za przestępstwa antypaństwowe, ale również i przestępstwa pospolite. Osadzano w nim także dorosłe kobiety (w wieku do 30 lat), pierwszy raz karane oraz „dobrze zachowujące się”⁵⁰. Dla Zakładu Karnego w Bojanowie opracowano odrębny regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności. W zakładzie

⁴⁴ S. Walczak, *Prawo penitencjarne P.R.L...*, s. 117 – 118.

⁴⁵ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 479.

⁴⁶ M. Wołowicz, *Nagrody i środki dyscyplinarne*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL*, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988, s. 482.

⁴⁷ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych...*, s. 163.

⁴⁸ H. Machel, *Sens i bezsens...*, s. 42.

⁴⁹ H. Machel, *Zakład karne dla młodocianych*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL...*, s. 130.

⁵⁰ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL...*, s. 199.

angażowano w oddziaływanie wychowawcze tzw. aktyw skazanych, czyli rodzaj samorządu skazanych, w którego skład wchodził ci skazani, którzy zachowywali się wzorowo⁵¹.

W kolejnych latach powstały dwa zakłady karne dla młodocianych „Sośnica” oraz „Wesoła II”. Utworzono także oddział dla młodocianych kobiet w Fordonie.

Działalność wychowawczą realizowano poprzez nauczanie, zatrudnianie a także udział w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych. Młodocianym, odbywającym karę pozbawienia wolności stworzono warunki do uzupełnienia braków w wykształceniu podstawowym, poprzez zdobycie zawodu w zasadniczej szkole zawodowej oraz pięcioletnim technikum mechanicznym bądź podjąć kształcenie korespondencyjne na poziomie ogólnokształcącej szkoły średniej⁵². Młodociane skazane rozwijały umiejętności rzemieślnicze. Dziewczęta uczone: krawiectwa, hafciarstwa, bielizniarstwa, pończosznictwa, znajomości gospodarstwa domowego, prania, prasowania, gotowania a także chowu ptactwa domowego⁵³. Skazane najpierw, jak podkreśla H. Fisch⁵⁴, zapoznawano z pracami z zakresu gospodarstwa domowego, a następnie „nauczano rzemiosł kobiecych”. Tytułem przykładu można wskazać Zakład Karny w Bojanowie w którym organizowano dla kobiet kursy koronkarskie⁵⁵.

Oddzielenie kobiet młodocianych od dorosłych było zasadne z dwóch powodów: ze względu na potrzebę odmiennego traktowania oraz uniemożliwienia niekorzystnego wpływu zdemoralizowanego środowiska.

Zgodnie z rozporządzeniem o pracach wzbronionych kobietom⁵⁶ nie zatrudniano kobiet przy pracach wymienionych w wykazie prac zabronionych dołączonym do rozporządzenia (§ 1). Kobiet w ciąży do 6 miesięcy nie zatrudniano przy pracach które wymagały: dźwigania ciężarów powyżej 5 kg a po 6 miesiącu ciąży: wszelkiego podnoszenia, przenoszenia, przesuwania a także przewożenia ciężarów. Świadczyło to o przywiązywaniu uwagi do prawidłowego rozwoju i przebiegu ciąży.

Kobiety nie mogły pracować w górnictwie, kamieniołomach (kobietom w ciąży oraz kobietom karmiącym zakazano prac pod ziemią we wszystkich kopalniach), hutnictwie oraz w przemyśle metalowym, mineralnym i chemicznym. Kobiet nie można było zatrudniać do wykonywania prac z materiałami wybuchowymi, prac przy suchej destylacji węgla oraz

⁵¹ Zetbe, *Zakłady dla nieletnich w Polsce*, WSP. Dwutygodnik Straży Więziennej, Warszawa 1936, Nr 9, s. 2- 5; H. Machel, *Zakłady karne dla młodocianych...*, s. 130 – 131.

⁵² H. Machel, *Sens i bezsens ...*, s. 42 – 45.

⁵³ Zetbe, *Zakłady dla nieletnich ...* s. 2- 5.

⁵⁴ H. Fisch, *Nasze więziennictwo dla nieletnich*, PWP 1935, Nr 2, s. 6.

⁵⁵ A. Przygoński, M. Wołowicz, *Nauczanie ogólne i zawodowe*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL...*, s. 425.

⁵⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 lutego 1951r. o pracach wzbronionych kobietom (Dz. U. Nr 12, poz. 96).

w przemyśle (naftowo–rafineryjnym, włókienniczym, papierniczym, garbarskim, spożywczym, poligraficznym a także gazów ziemnych), w rafineriach ropy naftowej, przy pracach budowlanych oraz drogowych, w komunikacji oraz przewozach (kobietom w ciąży oraz kobietom karmiącym zabroniono prac we wszelkiego rodzaju pojazdach mechanicznych, które znajdują się w ruchu). Kobietom w ciąży zakazano prac w służbie zdrowia przy obsłudze aparatów Roentgena oraz w gospodarce komunalnej (przy oczyszczaniu dołów, kloaczych a także oczyszczania sieci kanalizacyjnej).

W 1955 r. wydano pierwszy, po drugiej wojnie światowej, regulamin więzienny⁵⁷. Regulaminem wprowadzono typologię zakładów karnych. Dzieliły się one na zamknięte oraz półotwarte. Ustalono także jednolite zasady wykonywania kary pozbawienia wolności, niezależnie od płci, wieku skazanych, rodzaju dokonanego przestępstwa czy też wcześniejszej karalności. Należy jednak podkreślić, że wprowadzono regulacje, na podstawie których różnicowano wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet⁵⁸.

Uregulowano kwestię odzieży oraz bielizny kobiet odbywających karę pozbawienia wolności⁵⁹. Pozwolono kobietom nosić długie włosy, ale gładko uczesane oraz upięte z tyłu głowy (art. 24). Niewątpliwie wpływało to na polepszenie samopoczucia skazanych kobiet, dla których dbanie o wygląd zewnętrzny jest istotne.

Uwzględniając specyficzne potrzeby kobiet związane z cyklami fizjologicznymi skazane otrzymywały środki higieny osobistej (art. 22). Kobiety w okresie ciąży i karmiące piersią, przebywały w specjalnych, wyposażonych w potrzebne urządzenia celach (art. 22). Ustalono także odrębne normy żywnościowe, przewidziane tylko dla kobiet w ciąży oraz karmiących piersią (art. 14). Skazane miały również prawo do otrzymywania paczki żywnościowej nie częściej niż raz w miesiącu o wadze nie przekraczającej 3 kg (art. 16 ust. 1).

Uregulowano zasady wykonywania pracy przez kobiety (art. 41). Kobiety zatrudniano zgodnie z ogólnie obowiązującymi przepisami o ochronie pracy kobiet oraz przepisami prawa pracy. Skazane w okresie ciąży wykonywały pracę jedynie za zgodą lekarza, do kompetencji którego należało określenie rodzaju oraz czasu pracy.

⁵⁷ Zarządzenie Nr 205/55 Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 1955 r. w sprawie regulaminu więziennego z uwzględnieniem zmian, [w:] *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Warszawa 1966, s. 7 – 30.

⁵⁸ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008, s. 120.

⁵⁹ Na bieliznę oraz odzież dla kobiet składały się: koszula, majtki, kurtka, spódnica, chustka na głowę, chustki do nosa, ręcznik, para pończoch, pasek do pończoch, obuwie z zakresu jesienno–zimowym więźniowie otrzymywali ciepłe kurtki (art. 18).

Regulaminem więziennym z 1955 r. zezwolono skazanym kobietom w ciąży oraz karmiących na odpoczynek w łóżku w ciągu dnia (art. 3). Skazane miały prawo do dłuższego spaceru w okresie zimowym do 60 minut, natomiast w okresie letnim do 2 godzin dziennie (art. 27). Podczas spaceru kobiety korzystały z ławki (art. 28). Z powyższego wynika, iż względy zdrowia fizycznego i psychicznego skazanych uznano za szczególnie istotne w zagwarantowaniu prawidłowego rozwoju dziecka.

Kobiety po porodzie pozostawały w szpitalu przez okres co najmniej 10 dni. Matki wraz z niemowlętami umieszczano wyłącznie w więzieniach, które posiadały żłobki. Po ukończeniu przez dziecko 18 miesięcy bądź wcześniej, na życzenie matki, przekazywano je ojcu o ile nie został on pozbawiony władzy rodzicielskiej. Matka mogła wskazać osobę, której oddawano dziecko. Wówczas wymagana była zgoda władzy opiekuńczej. Ostatnią ewentualnością było umieszczenie dziecka w państwowym domu dziecka (art. 22)⁶⁰.

Pomimo tego, iż w regulaminie z 1955 r. rozszerzono zakres praw kobiet w ciąży oraz karmiących, to w ocenie M. Gordon⁶¹, nie przewidziano w stosunku do kobiet odrębności od ogólnych zasad wymierzenia kar dyscyplinarnych (a szczególnie ciężarnych oraz matek karmiących). W katalogu kar dyscyplinarnych znajdowały się takie kary, których z pewnością nie należało stosować wobec tej kategorii skazanych, a więc pozbawienie prawa zakupu artykułów żywnościowych na okres jednego miesiąca, pozbawienie pościeli na okres jednego tygodnia, zamknięcie w ciemnej celi na okres do 48 godzin, przeniesienie do więzienia izolacyjnego.

Zmiany w postępowaniu z kobietami w warunkach izolacji penitencjarnej wprowadzono w latach 1956 – 1960⁶². W 1956 r. więziennictwo przeszło pod zarządek Ministra Sprawiedliwości⁶³. W tym okresie rozpoczęto poszukiwanie skutecznych metod a także środków wykonywania kary pozbawienia wolności⁶⁴. Podejmowano próby, zmierzające do zróżnicowania wykonywania kary w odniesieniu do różnych kategorii skazanych (w tym skazanych kobiet). W połowie lat 50 – tych rozpoczęto profilowanie jednostek, w których przebywały skazane kobiety⁶⁵. Głównym celem sprofilowania jednostek było przeciwdziałanie demoralizacji skazanych, szczególnie za strony recydywistek. Profilowanie

⁶⁰ Zarządzenie Nr 205/55 Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 1955r. w sprawie regulaminu więziennego z uwzględnieniem zmian [w:] Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Warszawa 1966, s. 7 – 30.

⁶¹ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 479.

⁶² J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 121.

⁶³ S. Walczak, *Prawo penitencjarne P.R.L. Zarys wykładu. Część I*, Wrocław 1964, s. 123.

⁶⁴ P. Wierzbicki, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności...*, s. 176; J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 121.

⁶⁵ T. Kolarczyk *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 198.

nie łączyło się wówczas ze zróżnicowaniem warunków odbywania kary, indywidualizowania sposobu jej wykonania. Na szczególną uwagę zasługuje, że indywidualizowanie procesu wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do skazanych kobiet dokonywano w ramach powszechnie obowiązujących zasad klasyfikacyjno – rozmieszczeniowych. Najszerszy zasięg proces ten osiągnął w latach 50 - tych oraz 60 - tych XX wieku. Dla kobiet pierwszy raz karanych przeznaczono zakład w Fordonie, dla recydywistek – zakład w Brzegu, natomiast dla młodocianych recydywistek, osadzonych wraz z pierwszymi raz karanymi – zakłady półotwarte, ośrodki a także podośrodki pracy i oddziały zewnętrzne. Pierwsze jednostki tego typu powstały pod koniec lat 50 – tych XX wieku w Mokrych Łanach k. Strzelc Opolskich oraz w Słońsku⁶⁶. Należy zaznaczyć, że pod koniec lat 60 – tych, funkcjonowało 10 takich jednostek, z czego dwie przeznaczono dla skazanych recydywistek.

Badania diagnostyczne, przeprowadzane wśród populacji kobiet skazanych na karę pozbawienia wolności, wywierały wpływ na dalszy proces indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. „Diagnozy przeprowadzone na III eksperymentalnym oddziale obserwacyjno – rozdzielczym w Zakładzie Karno – Śledczym w Warszawie, który powstał na mocy zarządzenia nr 67 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 23 czerwca 1958 r.”. Do oddziału kierowano kobiety:

- recydywistki bądź powtórnie osadzone w więzieniu;
- karane po raz pierwszy w wieku do 25 lat;
- ukarane po raz pierwszy w wieku powyżej 25 lat, szczególnie zdemoralizowane i złośliwie naruszające przepisy więzienne, jeśli w stosunku do nich zapadł wyrok w pierwszej instancji, a okres pozostały do końca kary wynosił co najmniej rok⁶⁷.

Skazane kobiety nie stanowiły jednolitej grupy. Wśród nich była duża liczba takich, których zachowanie odbiegało od normy psychicznej, a tym samym wymagały oddziaływania specjalistycznego, leczniczego oraz wychowawczego⁶⁸.

Zgodnie z zarządzeniem w sprawie zmiany przeznaczenia więzienia karno – śledczego III kl. w Świeciu na więzienie karne dla kobiet⁶⁹ zmieniono przeznaczenie więzienia na więzienie karne specjalne dla kobiet (§ 1). Kierowano do niego kobiety – psychopatki bądź o innych anormalnościach psychicznych, w wieku powyżej 25 lat, którym

⁶⁶ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 484 - 485.

⁶⁷ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 122 – 123.

⁶⁸ P. Wierzbicki, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności...*, s. 177; J. Górny, *Niektóre problemy recydywy*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL...*, s. 161.

⁶⁹ Zarządzenie nr 57/58/CZW Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lipca 1958r. w sprawie zmiany przeznaczenia więzienia karno – śledczego III kl. w Świeciu na więzienie karne dla kobiet, [w:] *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Warszawa 1966, s. 59.

pozostało nie więcej niż 10 lat do odbycia kary pozbawienia wolności. Podstawą skierowania było orzeczenie oraz wnioski miejscowego lekarza (psychiatry) w uzgodnieniu z lekarzem, który był psychiatrą w więzieniu w Świeciu (§ 2). Zakład specjalny w Świeciu nad Wisłą dysponował 90 miejscami. Funkcjonował przez 6 lat. Wiele przesłanek wskazywało na to, że odchylenia od normy psychicznej stanowiło jedno z ważniejszych źródeł nieprzystosowania społecznego kobiet oraz jeden z czynników sprzyjających dokonywaniom przez nie naruszeń prawa⁷⁰. Zgodnie z wytycznymi skierowanymi do naczelników zakładów karnych⁷¹ do więzienia w Świeciu należało kierować, bez względu na grupę segregacyjną kobiety niedorozwinięte umysłowo, neurotyczki, psychopatki, charakteropatki, zgodnie z zasadami przewidzianymi dla oddziału specjalnego w Rawiczu (pkt 5c). Zdaniem T. Kolarczyka⁷² powstanie więzienia w Świeciu wynikało w głównej mierze z praktycznych względów. Skazane niepełnosprawne psychicznie osadzano wówczas w niewielkich jednostkach, położonych możliwie blisko szpitali psychiatrycznych. Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, iż względy zdrowia psychicznego stanowiły potrzebę odrębnego postępowania z tą grupą skazanych. Umieszczenie kobiet z anomaliami psychicznym w zakładzie specjalnym służyło zagwarantowaniu prawidłowego przebiegu procesu leczniczego oraz wykonywania kary pozbawienia wolności.

Do Podośrodka Pracy Więźniów w Bobrówku kierowano więźniów – kobiety, wyłącznie z zakładów karnych w Grudziądzu oraz Brzegu. Skazane spełniały kryteria: należały do podgrupy segregacyjnej PW - 2⁷³, były zdolne do wykonywania prac fizycznych. Do odbycia kary w Bobrówku kierowano kobiety w wieku do lat 40, które odbyły już co najmniej połowę wymiaru kary (pkt 5 h). W 1965 r. osadzone niepełnosprawne psychicznie kobiety przeniesiono do Zakładu Karnego w Grudziądzu. Natomiast od 1966 r. skazane takie umieszczano w Zakładzie Karnym w Lublińcu. W zakładzie tym zorganizowano oddział specjalny na 100 miejsc⁷⁴.

Wykaz kandydatek wysyłano do Naczelnika Centralnego Więzienia w Zielonej Górze, który wyznaczał komisję klasyfikacyjną, w celu dokonania doboru więźniów do

⁷⁰ T. Kolarczyk, *Skazane kobiety z odchyleniami od normy psychicznej*, NP 1983, Nr 5, s. 60 – 61.

⁷¹ Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Więziennictwa L.dz. NRP – 570/62 z dnia 27 sierpnia 1962 r., skierowane do wszystkich Naczelników Zakładów Karnych, [w:] *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Warszawa 1966, s. 208 – 211.

⁷² T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 215.

⁷³ Zarządzenie Nr 6/59 Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1959 r. w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych, do podgrupy PW - 2 zaliczało się przestępców wielokrotnych (wtórnych oraz recydywistów), [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, Warszawa 1966, s. 213.

⁷⁴ M. Gordon, *Skazani niepełnosprawni psychicznie...*, s. 231 – 232.

Podośrodka Pracy Więźniów w Bobrówku. Na tej podstawie naczelnicy centralnych więzień w Opolu oraz w Grudziądzu zarządzali transport wytypowanych kobiet do Podośrodka Pracy Więźniów w Bobrówku.

Do więzienia w Fordonie kierowano:

1. kobiety z dziećmi, które były osadzone tymczasowo bądź skierowane do odbycia kary. Do więzienia kierowały organy wymiaru sprawiedliwości za uprzednią zgodą Wojewódzkiego Inspektora Więziennej Służby Zdrowia w Bydgoszczy;
2. kobiety, które urodziły w szpitalach społecznej służby zdrowia podczas odbywania kary pozbawienia wolności bądź w czasie przebywania w areszcie tymczasowym.

Transport do więzienia w Fordonie przeprowadzano bezpośrednio ze szpitala przez zakład karny, który był właściwy ze względu na obecność matki (pkt 5 i)⁷⁵.

Wyodrębniono także zakłady karne dla kobiet z dziećmi. Do więzienia w Fordonie, w którym utworzono żłobek, kierowano kobiety (tymczasowo aresztowane oraz odbywające karę pozbawienia wolności) z dziećmi a także kobiety, które urodziły w szpitalu społecznej służby zdrowia w trakcie odbywania kary. W Zakładzie Karnym w Grudziądzu, znajdował się szpital z odpowiednią obsadą lekarską, w którym odbierano porody⁷⁶. Do tej jednostki penitencjarnej kierowano kobiety, które były w 7 miesiącu ciąży bez względu na grupę segregacyjną. Transport skazanej wcześniej uzgadniano z Dyrektorem Szpitala przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu.

Natomiast do więzienia w Czersku kierowano matki z dziećmi, które urodziły się w szpitalu w Grudziądzu, po ukończeniu przez dziecko 3 miesięcy a także matki, których dzieci przebywały ponad 2 miesiące w żłobku przy więzieniu w Fordonie (pkt 5 k)⁷⁷. Było to korzystne dla skazanych kobiet w ciąży oraz tych, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi ze względu na odpowiednie wyposażenie i dostosowanie zakładów karnych do tej kategorii skazanych. Stworzenie żłobka, w którym zatrudniono personel z odpowiednimi kwalifikacjami, umożliwiło dbanie o prawidłowy rozwój dziecka.

⁷⁵ Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Więziennictwa L.dz. NRP – 570/62 z dnia 27 sierpnia 1962 r., skierowane do wszystkich Naczelników Zakładów Karnych, [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, Warszawa 1966, s. 208 – 211.

⁷⁶ P. Wierzbicki, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności...*, s. 177.

⁷⁷ Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Więziennictwa L.dz. NRP – 570/62 z dnia 27 sierpnia 1962 r., skierowane do wszystkich Naczelników Zakładów Karnych, [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych...*, s. 208 – 211.

Zgodnie z zarządzeniem w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych⁷⁸ skazane kierowano do zakładów karnych przeznaczonych tylko dla kobiet (§ 8). Nie osadzano w jednej celi z innymi kobietami, które zajmowały się nierządem, recydywistek bądź odbywały karę za przestępstwa przeciwko moralności. Przeznaczono odrębne cele kobietom w ciąży oraz karmiące. Te skazane nie były osadzane z innymi kobietami (§ 12).

Do kolonii rolnych kierowano dobrze zachowujące się kobiety, karane pierwszy raz oraz zdolne do wykonywania prac rolniczych, którym pozostało mniej niż rok do odbycia kary pozbawienia wolności. W jednostkach tych stosowano maksymalne złagodzenie reżimu wykonywania kary. Skazane swobodnie poruszały się po terenie zakładu, posiadały prawo do częstego kontaktu z rodziną, widzenia odbywały się bez dozoru, były zatrudniane w systemie bez konwojowym⁷⁹.

Godzi się zauważyć, iż w pierwszej połowie 1956 r. powstały ośrodki szkoleniowe, między innymi w Zakładzie Karnym w Grudziądzu oraz w Bojanowie. W Grudziądzu prowadzono nauczanie więźniów w zakresie szkoły podstawowej oraz szkoły zawodowej ogrodniczej i krawiecko – hafciarskiej. Od 1957 r. organizowano nauczanie ogólnokształcące kobiet, na podstawie przepisów w sprawie organizacji ośrodków szkolenia zawodowego więźniów i warsztatów szkolnych⁸⁰. Potrzeba szkoleń związana była z analfabetyzmem skazanych kobiet. W Zakładzie Karnym w Grudziądzu organizowano kursy krawieckie i konfekcji lekkiej. Tytułem przykładu należy podać, że roku szkolnym 1960/1961 w kursie hafciarsko – krawieckim w zakładzie tym uczestniczyło 27 uczennic. Natomiast w kursie fryzjerskim, zorganizowanym na terenie Zakładu Karnego w Bojanowie w roku szkolnym 1960/1961 wzięło udział 90 skazanych kobiet⁸¹. Ukończenie kursu hafciarsko – krawieckiego bądź fryzjerskiego dawało kobietom szansę na znalezienie pracy po odbyciu kary pozbawienia wolności, ograniczało ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa a w konsekwencji ponownego powrotu do zakładu karnego.

Na mocy zarządzenia nr 60 Dyrektora CZW z dnia 27 czerwca 1957 r. w sprawie organizacji ośrodków szkolenia zawodowego więźniów i warsztatów szkolnych, rozpoczęto tworzenie ośrodków także w zakładach przeznaczonych dla kobiet. Powołano szkoły zawodowe w zakładach w Bojanowie, Fordonie oraz w Grudziądzu, natomiast kilka lat

⁷⁸ Zarządzenie Nr 6/59 Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1959 r. w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych, [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Warszawa 1966, s. 218.

⁷⁹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 124.

⁸⁰ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 205.

⁸¹ A. Przygoński, M. Wołowicz, *Nauczanie ogólne i zawodowe...*, s. 429 – 430.

później w Krzywańcu⁸². Kobiety uczono krawiectwa, fryzjerstwa, koronkarstwa, haftu a także ogrodnictwa. Zorganizowano zawodowe szkolenia kursowe dla kobiet, co ważne w specjalnościach, które odpowiadały ich zainteresowaniom a także umiejętnościom. Na szczególną uwagę zasługiwały szkoły w Bojanowie, gdzie zrealizowano model zakładu karnego – szkoły a także w Grudziądzu, gdzie przez pewien czas istniała szkoła zawodowa na średnim poziomie (technikum odzieżowe). Organizowanie szkoleń kobietom na terenie zakładu karnego umożliwiała skazanym zdobycie zawodu, a tym samym dawało realną szansę, że po opuszczeniu zakładu karnego skazane znalazły pracę.

Do połowy lat 50 – tych większość skazanych kobiet nie była zatrudniana. Wzrost zatrudnienia nastąpił w latach 1956 – 1966. Wpłynęła na to rozbudowa więziennych warsztatów rzemieślniczych, powstanie w zakładach zamkniętych wielu nowych miejsc pracy, a przede wszystkim utworzone ośrodki i podośrodki pracy⁸³.

Zdaniem H. Machela⁸⁴ dość późno, ponieważ dopiero w pierwszej połowie lat 60 – tych, dostrzeżono potrzebę odmiennego traktowania kobiet. Dotychczas kobiety odbywające karę pozbawienia wolności traktowano tak jak skazanych mężczyzn. Na 17 zakładów karnych przeznaczonych dla kobiet 9 z nich miało charakter półotwarty bądź otwarty.

Na mocy zarządzenia w sprawie szkolenia i zatrudnienia więźniów przewlekle chorych na gruźlicę i ozdrowieńców po przebytej gruźlicy⁸⁵ utworzono szkołę zawodową dla kobiet (pkt 2). Była to zasadnicza szkoła krawiecka w więzieniu w Grudziądzu. Naukę w tej szkole mogły pobierać osoby, które ukończyły 7 klas szkoły podstawowej i pozostało im co najmniej 2 i ½ roku do końca odbycia kary. Organizowano liczne kursy zawodowe dla kobiet, takie jak: kurs ogrodniczy, konfekcji lekkiej oraz krawiecki w więzieniu w Grudziądzu dla skazanych z grup segregacyjnych: PWM, PW – 1, P – 1 oraz P – 2⁸⁶.

⁸² M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 487.

⁸³ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 203.

⁸⁴ H. Machel, *Sens i bezsens...*, s. 81.

⁸⁵ Zarządzenie Nr 15 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa M.S. z dnia 10 marca 1964r. w sprawie szkolenia i zatrudnienia więźniów przewlekle chorych na gruźlicę i ozdrowieńców po przebytej gruźlicy, [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza*, Warszawa 1966, s. 254 – 255.

⁸⁶ Zgodnie z Zarządzeniem Nr 24/65/CZW Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 kwietnia 1965r. zmieniającym zarządzenie Nr 6/56 Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1959r. w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych, [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych...*, s. 213 – 217, do grupy oznaczonej literami PWM zaliczano więźniów młodocianych, którzy odbywali karę pozbawienia wolności za przestępstwa pospolite, popełnione z winy umyślnej po raz drugi bądź kolejny, do grupy tej należeli „wtórni i recydywiści”. Do podgrupy PW – 1 zaliczano więźniów, którzy odbywali karę pozbawienia wolności za czyny popełnione z niskich pobudek, bądź „przy pomocy gwałtu lub ze szczególnym okrucieństwem”. W skład tej podgrupy wchodził także więźniowie, którzy odbywali karę więcej niż po raz trzeci, za przestępstwa tego samego rodzaju bądź popełnione z tych samych pobudek. W strukturach tej podgrupy mieścili się także więźniowie wysoce zdemoralizowani, w stosunku do których stosowanie środków oraz metod wychowawczych w zakładach karnych, nie odnosiło żadnego skutku, natomiast wpływ ich na pozostałych współwięźniów był

Poza regulaminem więziennym z 1955 r., jak podkreśla M. Gordon⁸⁷, najwyraźniej oraz najbardziej zróżnicował warunki wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet, regulamin więzienny z 1966 r.⁸⁸.

W regulaminie więziennym z 1966 r., nie wymieniono płci jako kryterium klasyfikacji skazanych ponieważ przyjęto za oczywiste odrębne osadzanie kobiet od mężczyzn. W doktrynie⁸⁹ reprezentowane jest stanowisko, że regulamin wprowadził zasadę, że rodzaje zakładów karnych były takie same zarówno dla kobiet jak i dla mężczyzn. (zakłady dla młodocianych, recydywistów, skazanych wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo – wychowawczych). Przewidziano zakłady zamknięte bądź półotwarte – w postaci ośrodków pracy.

Zezwolono kobietom na korzystanie z własnej bielizny osobistej (§ 33.1). Skazane w ciąży oraz karmiące, w razie braku przeciwwskazań lekarskich, korzystały z prawa do dłuższego spaceru w letniej porze do 2 godzin, natomiast zimą – do 1 godziny dziennie (§ 56.1). Nie zatrudniano skazanych kobiet przy pracach zabronionych przepisami o ochronie pracy kobiet (§ 96).

Zakazano stosowania kary dyscyplinarnej w postaci osadzenia w oddziale izolacyjnym. Natomiast kobietom w ciąży oraz karmiącym nie wymierzano kar dyscyplinarnych ograniczenia bądź pozbawienia prawa zakupu niektórych lub wszystkich artykułów żywnościowych przez okres do 3 miesięcy, ograniczenia bądź pozbawienia prawa zakupu niektórych lub wszystkich artykułów żywnościowych przez okres do 3 miesięcy a także pozbawienia prawa otrzymywania paczki, twardego łóża w osobnej celi przez okres do 14 dni oraz samotnego zamknięcia w osobnej celi w izolacji od innych więźniów przez okres do 1 miesiąca (§ 129). Należy zatem skonstatować, że potrzebę odrębnego postępowania z kobietami uznano za szczególnie istotną podczas wymierzania kar dyscyplinarnych. Zakaz wymierzenia kar dyscyplinarnych określonego rodzaju gwarantował komfort psychiczny kobiety w ciąży a tym samym prawidłowy rozwój dziecka.

W regulaminie więziennym z 1966 r. rozdział IV poświęcono opiece zdrowotnej i sanitarnej. Kobiety w ciąży bądź w okresie karmienia umieszczano w odpowiednio

„szczególnie ujemny”. Do podgrupy PW – 2 zaliczano wszystkich przestępców wtórnych oraz recydywistów, którzy nie zostali wymienieni w strukturach podgrupy PW – 1. Do podgrupy P – 1 wchodził skazani na karę pozbawienia wolności orzeczoną na okres powyżej 3 lat, natomiast do podgrupy P – 2 – skazanych na karę pozbawienia wolności do lat 3

⁸⁷ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 479.

⁸⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. M. S. Nr 2, poz. 12).

⁸⁹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 126; M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. 1, Warszawa 2001, s. 195 – 196.

urządzonych celach. Skazane były pod stałą opieką lekarską. Kobiety uczyły się dbania i pielęgnowania dziecka. Organizowano odczyty, połączone z praktycznym szkoleniem z zakresu higieny oraz opieki nad dzieckiem (§ 53.1). Z powyższego wynika, iż kobietom zapewniono właściwą opiekę zdrowotną, szkolenia związane z okresem ciąży a także prawidłowym dbaniem o dziecko.

Kobietę w ciąży, najpóźniej na 2 miesiące przed przewidywanym terminem porodu osadzano w więzieniu, w którym znajdował się szpital wraz z oddziałem położniczym oraz żłobek (§ 53.2). Dziecko przebywało w żłobku przez okres wymagający bezpośredniej opieki matki. Wyznaczał go naczelnik w porozumieniu z lekarzem więziennym, który sprawował nadzór nad żłobkiem. Okres ten uzależniano od wielu czynników między innymi stanu zdrowia dziecka, rozwoju dziecka, a także w zależności od czasu, jaki pozostał do odbycia kary przez matkę. Po upływie tego okresu, dziecko oddawano pod opiekę ojca bądź osobom, wskazanym przez rodziców. Jeżeli rodzice wskazali kto miał zaopiekować się dzieckiem zawiadamiano właściwy sąd opiekuńczy. W sytuacji, gdy rodziców pozbawiono władzy rodzicielskiej bądź władzę tą zawieszono albo ograniczono lub gdy ojciec nie żył albo nie można było ustalić miejsca jego pobytu, natomiast matka nikogo nie wskazała, dziecko powierzano ustanowionemu opiekunowi. W przypadku braku opiekuna zwracano się do sądu opiekuńczego z prośbą o jego ustanowienie. Do sądu opiekuńczego zwracano się również o wydanie niezbędnych zarządzeń w sprawie umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej bądź w odpowiednim zakładzie (§ 54.1).

Podczas pobytu dziecka w żłobku matka pozostawała w więzieniu, przy którym żłobek został utworzony. Zgodnie z regulaminem więziennym z 1966 r. matka nie sprawowała stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem. Miała prawo przebywać z dzieckiem, które znajdowało się w żłobku w określonym czasie, miejscu a także na zasadach, które zarządził naczelnik w porozumieniu z lekarzem więziennym, sprawującym nadzór nad żłobkiem (§ 54.2). Uregulowano warunki przebywania dzieci w żłobkach funkcjonujących przy więzieniach. Określono również opiekę nad nimi w domach małych dzieci, podlegających społecznej służby zdrowia (§ 54.3).

Istotnym *novum* w regulaminie z 1966 r., było przyznanie prawa skazanym kobietom ciężarnym do usunięcia ciąży. Zgodnie z § 55 regulaminu więziennego kobieta odbywająca karę pozbawienia wolności, która chciała przerwać ciążę zwracała się do więziennego lekarza, który postępował zgodnie z powszechnie obowiązującymi przepisami.

Rozszerzono zakres stosowania odstępstw od ogólnych zasad regulaminowych wobec kobiet w ciąży a także matek karmiących. Naczelnik zakładu karnego, uwzględniając

stan zdrowia tych skazanych, w porozumieniu ze specjalistycznym personelem, dokonywał odstępstw⁹⁰.

Kolejnym aktem, regulującym wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet było Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości nr 95/67/CZW z 11 maja 1967 r. w sprawie organizacji i zasad działania więziennej służby zdrowia⁹¹. Rozdział XII Zarządzenia dotyczył opieki nad kobietami w ciąży oraz matkami karmiącymi dzieci. Przepisy stanowiły rozwinięcie odpowiednich postanowień regulaminu z 1966 r. w zakresie wykonywania kary wobec kobiet w ciąży oraz karmiących. Określono sposób przeprowadzania okresowych badań kobiet w ciąży oraz karmiących. Kobiety ciężarne najpóźniej na 2 miesiące przed porodem kierowano do Zakładu Karnego w Grudziądzu. W zakładzie tym zorganizowano szpital z oddziałem położniczo – ginekologicznym, w którym umieszczano kobiety na 7 dni przed spodziewanym terminem porodu (§ 90, § 91 i § 92)”.⁹²

W omawianym okresie powstały dwa regulaminy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności, które regulowały kwestię wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Na szczególne podkreślenie zasługuje, iż w regulaminie z 1955 r. rozszerzono zakres praw skazanym kobietom w ciąży. Korzystały z prawa do odpoczynku w ciągu dnia bądź dłuższego spaceru. Należy zauważyć, że regulamin nie zawierał zakazu stosowania określonych kar dyscyplinarnych wobec kobiet oraz kobiet w ciąży, pomimo tego, iż w katalogu znajdowały się takie kary, których nie można było wymierzać wobec tej grupy skazanych. Tytułem przykładu należy wskazać karę pozbawienia prawa zakupu artykułów żywnościowych na okres jednego miesiąca, pozbawienia pościeli na okres jednego tygodnia, zamknięcia w ciemnej celi na okres do 48 godzin bądź przeniesienia do więzienia izolacyjnego.

Kolejny regulamin więzienny z 1966 r. wprowadzał zróżnicowania wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Zakres praw, które przysługiwały kobietom został znacznie rozszerzony w porównaniu do regulaminu z 1955 r. Nie wymierzano poszczególnych rodzajów kar wobec kobiet oraz kobiet w ciąży. W regulaminie znalazł się również rozdział poświęcony opiece zdrowotnej oraz sanitarnej. W nawiązaniu do skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w ciąży istotną nowością było przyznanie prawa do jej usunięcia.

⁹⁰ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 480.

⁹¹ J. Mazurkiewicz, J. Niedworok, *Ochrona macierzyństwa...*, s. 79 – 80.

§ 3. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w latach 1970-1997

Zdaniem J. Migdała⁹² od 1966r. do połowy lat 70 – tych zainteresowanie postępowaniem z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności wyraźnie zmalało. W związku z obniżeniem się liczby osadzonych, na początku lat 70 – tych, przeprowadzono reorganizację szkół zawodowych skazanych. Proces ten doprowadził do likwidacji technikum w Zakładzie Karnym w Grudziądzu oraz warsztatów szkolnych w pozostałych zakładach karnych dla kobiet. M. Gordon⁹³ ten proces również powiązała ze zmniejszającą się liczbą osadzonych kobiet w zakładach karnych. W efekcie zawężono kierunki kształcenia zawodowego a także wprowadzono nauczanie systemem wieczorowych szkół dla kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Z licznych szkół zostały już tylko dwie: szkoła odzieżowa w Zakładzie Karnym w Grudziądzu a także szkoła odzieżowa i fryzjerska w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Zakres kursów szkolenia zawodowego zawężono z powodu małej liczby kandydatek. Wpływ na to miały ograniczone możliwości w zorganizowaniu praktycznej nauki zawodu.

Poziom wykształcenia kobiet odbywających karę pozbawienia wolności zawsze był niski. Z badań, przeprowadzonych już w 1981 r. przez J. Błachut⁹⁴, wynika, że aż 17,7% skazanych kobiet miało wykształcenie niepełne podstawowe bądź było analfaberkami. Wykształcenie podstawowe zadeklarowało 53,6%, natomiast zawodowe oraz powyżej zawodowego – 26,7% kobiet. W związku z niskim poziomem wykształcenia skazanych kobiet pracownicy Służby Więziennej dokładali wszelkich starań aby te braki w miarę możliwości uzupełnić. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności 29,5% posiadało kwalifikacje zawodowe. Zawodami, które zdobyły w szkole zawodowej były: krawcowa, szwaczka, fryzjerka, maszynistka, kelnerka, ekspedientka. Kwalifikacje zawodowe skazanych kobiet były niskie. Należy podkreślić, że znaczna część skazanych kobiet zdobyła zawód dopiero podczas kolejnego pobytu w zakładzie karnym.

Przepisy Kodeksu karnego wykonawczego⁹⁵ nie różnicowały warunków odbywania kary pozbawienia wolności ze względu na płeć. Kodeks nie przewidywał odmiennych

⁹² J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 127.

⁹³ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 487 – 488.

⁹⁴ J. Błachut, *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1981, s. 126 – 137.

⁹⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 13, poz. 98).

rodzajów zakładów karnych, nie wprowadzono także do kryteriów klasyfikacji skazanych, kryterium płci. Oddzielne umieszczanie kobiet od mężczyzn była tak oczywista, że ustawodawca nie umieścił tego w ustawie⁹⁶.

Zważywszy na szczególne potrzeby kobiet w ciąży oraz karmiących nie stosowano kary dyscyplinarnej w postaci osadzenia w celi izolacyjnej na okres do 1 miesiąca. Nie karano kobiet: ścięciem włosów i umieszczeniem w oddziale izolacyjnym. Posiadanie długich włosów jest dla wielu atrybutem kobiecości (art. 56 § 4 kkw). Ukaranie skazanych skróceniem włosów mogłoby doprowadzić do obniżenia samooceny skazanych. Obniżenie samopoczucia kobiet przekłada się na ich zachowanie, wzmożoną agresję czy też bunt.

Nie wymierzano kobietom w ciąży i karmiącym kar: zmniejszenia racji żywnościowej, twardego łóża a także samotnego zamknięcia w celi osobnej. Skazanym w ciąży zabroniono stosowania zakazu bądź ograniczenia prawa dokonywania zakupów (za wyjątkiem wyrobów tytoniowych). Wprowadzenie tego zakazu było zasadne z uwagi na to, że kobiety w ciąży oraz karmiące nie powinny korzystać z wyrobów tytoniowych ze względu na niekorzystny wpływ nikotyny na prawidłowy przebieg ciąży oraz rozwój dziecka.

Nie wykonywano kary śmierci na kobietach w ciąży (art. 31 kkw). Zakaz dotyczył zarówno kobiety, które zaszły w ciążę w czasie popełnienia przestępstwa oraz nawet wówczas, gdy nie była już w ciąży w chwili wyrokowania. Ciąża skazanej na śmierć kobiety stanowiła ujemną przesłankę, uniemożliwiającą wykonanie tej kary. Wówczas na podstawie z art. 111 kkw, sąd penitencjarny zamieniał karę śmierci na karę 25 lat pozbawienia wolności⁹⁷.

Problemem, w ocenie S. Paweli⁹⁸, było odroczenie kary wobec kobiet w ciąży a także matek, które karmiły. Kary krótkoterminowe (3 - 4 miesiące) wykonywano wtedy, gdy skazana mogła odbyć karę przed upływem szóstego miesiąca ciąży, jeżeli stan zdrowia, ustalony świadectwem lekarza (rejonowego bądź sądowego), pozwalał na wykonanie krótkoterminowej kary pozbawienia wolności. W literaturze⁹⁹ reprezentowany jest pogląd, iż kobietom w ciąży powyżej szóstego miesiąca udzielano kolejnego odroczenia wykonania kary krótkoterminowej na zasadzie art. 67 § 1 kkw, na okres łączny do roku. Matkom karmiącym niemowlęta, jeżeli fakt karmienia został potwierdzony świadectwem lekarza, również odraczano wykonanie kary na zasadzie art. 67 § 1 kkw, jednakże na okres

⁹⁶ T. Szymanowski [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, s. 190 – 191.

⁹⁷ J. Niedworok, *Matki więźniarki ...*, s. 26 – 27; I. Śmietanka, *Przepisy wprowadzające nowy kodeks karny (część II)*, NP 1969, nr 1, s. 71

⁹⁸ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1994, s. 280.

⁹⁹ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 233 – 234.

6 miesięcy. Powodem odroczenia były zbyt ciężkie skutki, jakie dla rodziny skazanej pociągnęłyby za sobą, niezwłoczne wykonanie kary¹⁰⁰. Nie rozwiązywało to powstających trudności. Tytułem przykładu należy wskazać okres gdy karmienie niemowlęcia przedłużyło się do roku, wtedy sąd odraczał karę na dalsze 6 miesięcy (art. 67 § 3 kkw)¹⁰¹.

W drugiej połowie lat 70 – tych XX wieku wprowadzono, tymczasowym regulaminem wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁰², odstępstwa wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Było to nieuniknione z uwagi na panujący wówczas rygoryzm. Zdaniem T. Kolarczyka¹⁰³ lata 70 – te to jedyny okres, w którym innowacje w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet wynikały z zainteresowania ich położeniem w zakładach karnych.

Zgodnie z § 32 tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności z 1974 r., komisja penitencyjna mogła skrócić wymagany okres pobytu w rygorze obostrzonym bądź surowym. Ponadto, komisja dokonywała innych, niezbędnych odstępstw od sposobu wykonywania kary, które przewidziano w regulaminie. Do odstępstw należały:

1. porządek oraz urządzenia celi;
2. zwiększanie ilości wysyłanej oraz otrzymywanej korespondencji;
3. zwiększanie częstotliwości oraz czasu trwania widzeń bądź zmiany sposobu ich odbywania, a szczególnie z udziałem dzieci;
4. korzystanie z własnej bielizny.

Zwiększenie ilości wysyłanej i otrzymywanej korespondencji a także częstotliwości trwania widzeń były istotne z uwagi na podtrzymywanie kontaktów skazanych kobiet z osobami im bliskimi. Poprzez utrzymywanie relacji z rodziną skazane miały wiedzę o tym co się dzieje poza murami zakładu karnego, nie traciły kontaktu ze światem zewnętrznym. Relacje z bliskimi korzystnie wpływały na ich reintegrację w społeczeństwie, po opuszczeniu zakładu karnego.

Naczelnik zakładu karnego mógł wprowadzić odstępstwa od zasad regulaminowych niezbędnych do zaspokojenia potrzeb skazanych kobiet w ciąży oraz karmiących. Korzystając z tego uprawnienia mógł się posiłkować opiniami specjalistycznego personelu (§ 33.1).

Uwzględniając potrzeby kobiet w zakresie dbania o wygląd zewnętrzny zakazano stosowania kar dyscyplinarnych w postaci jednorazowego krótkiego ostrzyżenia włosów. Nie

¹⁰⁰ J. Niedworok, *Matki więźniarki ...*, s. 68.

¹⁰¹ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 234.

¹⁰² Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. M. S. Nr 2, poz. 6).

¹⁰³ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 196.

umieszczano kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w oddziale izolacyjnym na okres od 1 do 6 miesięcy (§ 32.2).

Regulaminem z 1974 r. zróżnicowano rodzaje zakładów karnych, do których kierowano kobiety i mężczyźni. Kobiety odbywały karę pozbawienia wolności w odrębnych zakładach karnych, na przykład w ośrodkach pracy, chyba, że względy resocjalizacji, bezpieczeństwa bądź zdrowotne przemawiały za tym, by skazanych nie kierować do tych ośrodków. Do zwykłych zakładów karnych kierowano skazane kobiety niepodatne na oddziaływanie resocjalizacyjne bądź ze strony, których istniało niebezpieczeństwo ucieczki z zakładu karnego. Do tych zakładów kierowano również skazane kobiety, które wymagały stosowania środków leczniczo – wychowawczych.

Zgodnie z regulaminem w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności uwzględniano właściwości psychofizyczne kobiet a także potrzebę podtrzymywania oraz utrwalania więzi uczuciowej z rodziną, szczególnie z małoletnimi dziećmi. Kobietom w ciąży, karmiącym a także matkom, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz ze swoimi dziećmi, zapewniono specjalistyczną opiekę (§ 33.2).

W regulaminie uregulowano kwestie, które dotyczyły ubioru kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Kobiety miały prawo do korzystania z własnej bielizny, zaś w ośrodku pracy także z własnej odzieży i obuwia. Otrzymywały w ośrodku odzież i obuwie, jeśli ich własne nie nadawały się już do użytku, bądź były nieodpowiednie do pory roku, albo wymagały tego względy sanitarne.

Uregulowano również kwestię higieny. Kobiety korzystały, co najmniej raz dziennie z ciepłej wody, a także dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli.

W zakładach karnych, w których odbywały karę kobiety, organizowano kursy opieki nad dziećmi a także prowadzenia gospodarstwa domowego.

Drugą grupą skazanych, którym zagwarantowano szczególne prawa w czasie odbywania kary, były kobiety w ciąży oraz karmiące. Poza prawami, jakie przysługiwały kobietom, skazanym w ciąży oraz karmiącym, dodatkowo zapewniono wyżywienie według normy określonej przez lekarza (§ 53.2). Skazane miały prawo do dłuższego spaceru oraz korzystania z własnej odzieży oraz obuwia. Mogły częściej otrzymywać paczki żywnościowe, dokonywać zakupu artykułów żywnościowych a także korzystać z innych ulg zleconych przez lekarza. Wobec tych skazanych naczelnik zakładu karnego wprowadzał, na wniosek lekarza bądź po zasięgnięciu jego opinii, niezbędne odstępstwa od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności. Regulamin wyłączył stosowanie niektórych kar dyscyplinarnych wobec kobiet ciężarnych oraz karmiących. Były

to: pozbawienie lub ograniczenie prawa zakupu artykułów żywnościowych oraz wyrobów tytoniowych przez okres do 3 miesięcy, zmniejszanie racji żywnościowej nie więcej niż o połowę przez okres do 14 dni, twardego łoża w osobnej celi przez okres do 14 dni a także samotnego zamknięcia w celi w izolacji od innych skazanych przez okres do 1 miesiąca (§ 32.2).

Zakaz stosowania wobec kobiet kary w postaci pozbawienia prawa do zakupu artykułów żywnościowych uzasadniano ze względu na specyficzne potrzeby żywieniowe kobiet w ciąży. Służyć miał zagwarantowaniu prawidłowego przebiegu ciąży. Budzi jednak zdziwienie, że nie zakazano tej grupie skazanych nabywania wyrobów tytoniowych.

Istotnym *novum* było umożliwienie skazanym kobietom, które były matkami, sprawowania bezpośredniej opieki nad dziećmi. W tym celu organizowano przy zakładach karnych domy małego dziecka. W domach, za zgodą matki, przebywały dzieci do ukończenia 3 roku życia. Wówczas matki odbywały karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym, przy którym funkcjonował dom małego dziecka, co umożliwiało sprawowanie stałej oraz bezpośredniej opieki nad dziećmi a także wykonywanie niezbędnych czynności opiekuńczych i pielęgnacyjnych. Z powyższego wynika, że dążono do tego, aby kobiety zajmowały się dziećmi, uczyły się dbania o prawidłowy rozwój dziecka i jego pielęgnację.

Zgodnie z art. 7§3 kkw wykonywano karę w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zdaniem S. Paweli¹⁰⁴ świadectwem humanitaryzmu były odrębności wprowadzone regulaminem z 1974 r., w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych, zarówno kobiet jak również i mężczyzn, którzy sprawowali stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15. Chodziło o pieczę, do której zobowiązani byli rodzice. Zwrócono uwagę na potrzebę inicjowania a także rozwijania więzi uczuciowej pomiędzy rodzicem a dzieckiem, wywiązywanie się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczeń pomocy materialnej dzieciom. Istotnym elementem w działalności wychowawczej zakładu, było stymulowanie współdziałania skazanych z placówkami opiekuńczo – wychowawczymi, w których przebywały dzieci skazanej. Skazanych posiadających dzieci do lat 15 w miarę możliwości osadzano w zakładach karnych położonych najbliżej miejsca pobytu dziecka. Niezależnie od rygoru, w jakim skazane odbywały karę pozbawienia wolności przysługiwało im prawo do dodatkowego widzenia w każdym miesiącu.

¹⁰⁴ S. Pawela, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1994, s. 186 – 187.

Istotne rozwiązania, zdaniem J. Niedworoka¹⁰⁵, wynikały z § 7 zarządzenia nr 20/74/CZZK, Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 1974 r. w sprawie przyjmowania, ewidencji, rozmieszczania i zwalniania tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych. Nie przyjmowano do aresztu śledczego i do zakładu karnego kobiet od 7 miesiąca ciąży oraz ojca, matki lub opiekuna z dziećmi. Autor zwracał uwagę na pewne nieścisłości, bowiem nie przyjmowano do zakładu karnego kobiet od 7 miesiąca ciąży, natomiast w zakładzie karnym przebywały już kobiety w ciąży od 1 do 6 miesiąca, bez względu na wymiar kary, czy też rodzaj popełnionego przestępstwa.

W celu motywowania pracowników zakładów karnych wydano Wytyczne CZZK w sprawie realizacji w zakładach karnych dla kobiet odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁰⁶. Naczelnik CZZK zalecał pracownikom zakładów karnych do uczynienia odstępstw od sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności przewidzianego w zakładach. Głównym celem Wytycznych było wypracowanie odmiennych metod wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet¹⁰⁷. Zwrócono uwagę na dwie przyczyny, świadczące o konieczności wprowadzenia zmian. Pierwszą była specyficzność psychofizycznych cech osobowości kobiet a także fakt, że pozostają one najczęściej w związku uczuciowym z rodziną (w szczególności z dziećmi). Drugą była korzystna atmosfera wychowawcza, jaka panowała w zakładach karnych, w których odbywały karę pozbawienia wolności kobiety. Wytyczne, jak podkreśla J. Śliwowski¹⁰⁸, zalecały rozważne stosowanie wobec kobiet kar dyscyplinarnych, które utrudniły bądź uniemożliwiły kontakty z dziećmi.

Wprowadzono również odstępstwa od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, które posiadały nieletnie dzieci do lat 16. Kobiety odbywały widzenia we własnej odzieży, wymieniały korespondencję z dziećmi bez żadnych ograniczeń. Skazane mogły podarować dzieciom upominki z okazji uroczystości oraz świąt. Były to zakupione książki bądź drobne przedmioty własnoręcznie przez nie wykonane. Podczas widzeń skazane mogły częstować dzieci owocami oraz słodyczami.

¹⁰⁵ J. Niedworok, *Matki więźniarki...*, s. 70.

¹⁰⁶ Wytyczne CZZK z dnia 26 maja 1975 r. w sprawie realizacji w zakładach karnych dla kobiet odstępstw od przewidzianych w regulaminie sposobów wykonywania kary pozbawienia wolności (por. przepisy w sprawie zakresu i organizacji pracy penitencjarnej w zakładach karnych i aresztach śledczych, Warszawa 1977).

¹⁰⁷ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 129 - 130.

¹⁰⁸ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 196.

Kobieta odbywająca karę pozbawienia wolności świętowała z bliskimi ważne uroczystości rodzinne. Wpłynęło to na większą swobodę panującą podczas widzeń a tym samym pozwoliło na budowanie relacji łączących matkę z dziećmi.

Skazane, których dzieci umieszczano w placówkach opiekuńczo – wychowawczych odbywały widzenia z dziećmi w czasie oraz w sposób uzgodniony z kierownikiem placówek, w których przebywały dzieci.

Zalecono częstsze podejmowanie decyzji o udzieleniu skazanym kobietom, a szczególnie matkom, pozwolenia na odbycie widzenia z osobą najbliższą bez dozoru. Widzenia odbywały poza terenem zakładu karnego w czasie ograniczonym do 6 godzin¹⁰⁹.

Długoletnie przebywanie w zakładzie karnym rodziło obawę skazanych co do powrotu do społeczeństwa. Pozwolenie na odbycie widzenia bez dozoru poza terenem zakładu karnego umożliwiło, szczególnie kobietom odbywającym długoterminowe kary pozbawienia wolności, utrzymanie kontaktu ze światem zewnętrznym a także swobodnego nawiązywania relacji z osobami bliskimi. Skazane spotykały się w naturalnym środowisku, do którego wrócić po opuszczeniu zakładu karnego.

W Wytycznych w sprawie realizacji w zakładach karnych dla kobiet odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności przewidziano umożliwienie kobietom odbywanie widzeń przy stoliku w sposób umożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą. Widzenia udzielano co najmniej raz w miesiącu a trwały co najmniej godzinę. Umożliwiono częstsze wysyłanie oraz otrzymywanie korespondencji prywatnej. Kobiety mogły urządzać sale mieszkalne w sposób, który korzystnie wpływał na samopoczucie. W sali mogły umieszczać: reprodukcje, papieroplastykę, serwetki.

Nie można podzielić tezy B. Jarzębowskiej–Baziak¹¹⁰, iż sytuacja dzieci, urodzonych i spędzających czas wczesnego dzieciństwa w zakładach karnych w drugiej połowie lat 70 – tych, była często gorsza od sytuacji dzieci, które przebywały w państwowych domach dziecka. Główną tego przyczyną były sporadyczne kontakty matki z dzieckiem. Regulaminem więziennym z 1974 r. umożliwiono skazanym matkom sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem. Kobiety uczyły się pielęgnacji

¹⁰⁹ J. R. Kubiak, *Przestępczość kobiet w Polsce*, [w:] *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, Warszawa 1984, s. 181 – 182.

¹¹⁰ B. Jarzębowska–Baziak, *Problem macierzyńska w zakładzie karnym*, [w:] *Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, (red.) T. Szymanowski, A. Rzepliński, Warszawa 1987, s. 244.

dziecka a przede wszystkim otaczały je bliskością poprzez sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki.

W dniu 1 października 1976 r. zawarto porozumienie pomiędzy CZZK a określonymi departamentami resortów oświaty oraz wychowania, zdrowia a także opieki społecznej w sprawie aktywizowania kontaktów wychowawczych rodziców, odbywających karę pozbawienia wolności z ich dziećmi, przebywającymi w placówkach opiekuńczo – wychowawczych. Głównym celem porozumienia było stworzenie podstawy sprzyjającej utrwalaniu oraz rozwijaniu więzi emocjonalnych skazanych z dziećmi, które przebywały w placówkach opiekuńczo – wychowawczych. Wynikiem porozumienia było prowadzenie nielimitowanej korespondencji skazanych z dziećmi. Umożliwiono skazanym odwiedzanie dzieci przebywających w placówkach. Zalecono także podwyższenie należności za pracę, aby mieli możliwość partycypowania w kosztach utrzymywania dziecka¹¹¹.

Kolejnym dokumentem, regulującym wykonywanie kary wobec kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej były Wytyczne Dyrektora CZSW z dnia 6 maja 1978 r., w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa umyślne, którzy pracowali w ośrodkach pracy¹¹². Wobec kobiet wprowadzono odstępstwa od zasad obowiązujących w ośrodkach. Uproszczono system ochrony. Ochronę zewnętrzną ograniczono do patrolowania rejonów, w których zakwaterowano skazane. Dopuszczono możliwość odbywania kary przez kobiety nie w zakładach karnych a w ośrodkach. Dotyczyło to skazanych, którym pozostało do odbycia powyżej 5 lat pozbawienia wolności, zdemoralizowane a także wymagające stosowania szczególnych środków leczniczo – wychowawczych.

Zdaniem T. Kolarczyka¹¹³ postępowanie ze skazanymi kobietami, które przebywały w więzieniu wraz z dziećmi zostało zmodyfikowane w 1979r. pod wpływem dezyderatów posłów z Sejmowej Komisji Oświaty i Wychowania a także postulatów naukowców. Na szczególną uwagę zasługuje wydłużenie okresu podczas którego dziecko mogło przebywać z matką w zakładzie karnym do 3 lat. Zwiększono zakres obowiązków opiekuńczo – pielęgnacyjnych, które wykonywały skazane kobiety przy dziecku. Od powstania Domów Matki i Dziecka w Zakładach Karnych w Krzywańcu oraz w Grudziądzu skazane kobiety przebywały wraz ze swoimi dziećmi przez cały dzień bądź większą część. Kobiety

¹¹¹ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 481.

¹¹² J. Górny, *Zakłady półotwarte i otwarte*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL*, (red.) P. Wierzbicki Warszawa 1988, s. 115.

¹¹³ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 213.

wykonywały wszelkie niezbędne czynności przy dziecku: bawiły się, karmiły, myły a także przewijały pod nadzorem personelu.

W Zakładzie Karnym Krzywańcu, jak również w Zakładzie Karnym w Grudziądzu, od początku lat 80-tych dążono do wypracowania skutecznego sposobu oddziaływania resocjalizacyjnego na „więzienne matki”. W planach niemalże każdej matki, opuszczającej wówczas mury więzienia, było stworzenie dzieciom rodzinnego domu. Potrzeba taka podyktowana była, zdaniem B. Jarzębowskiej-Baziak¹¹⁴ rekompensatą za dzieciństwo spędzone w zakładzie karnym. U dzieci, które miały stały kontakt z matką nie stwierdzano choroby sieroczej¹¹⁵. „Więzienne dzieci” rozwijały się pod względem psychofizycznym lepiej niż dzieci, które umieszczono w państwowych placówkach opiekuńczo – wychowawczych. Podkreślenia również wymaga, że obecność dziecka przy matce w zakładzie karnym korzystnie wpływała na proces resocjalizacji skazanej. U skazanych matek, które przebywały wraz ze swoimi dziećmi, budził się przede wszystkim instynkt macierzyński, co prowadziło do zmiany zachowań. Skazane bardziej krytycznie zaczęły oceniać dotychczasowe postępowanie.

W 1981 r. znowelizowano tymczasowy regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1974 r.¹¹⁶ Naczelnik zakładu karnego, w którym odbywały karę pozbawienia wolności kobiety, po zasięgnięciu opinii komisji penitencjarnej mógł dokonywać niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary. Odstępstwa dotyczyły obowiązującego w zakładzie karnym porządku oraz urządzenia celi, zwielokrotnienia ilości wysyłanej oraz otrzymywanej korespondencji prywatnej, zwiększenia częstotliwości a także czasu trwania widzeń bądź zmian sposobu ich odbywania oraz korzystania z własnej bielizny (§ 32).

Nie stosowano wobec kobiet kary dyscyplinarnej w postaci zamknięcia w celi w izolacji od innych skazanych przez okres do 1 miesiąca (§ 32 ust. 4).

Odstępstwa w stosunku do skazanych kobiet w ciąży oraz karmiących podyktowane były potrzebą uwzględniania stanu psychicznego i fizycznego tych kobiet (§ 32 ust. 2). Nie ograniczano matek, które przebywały ze swoimi dziećmi w domach matki i dziecka w zakładach karnych, w opiece nad dzieckiem. Miały prawo sprawować ją stale oraz wykonywać niezbędne czynności opiekuńcze oraz pielęgnacyjne (§ 32 ust. 3). Personel

¹¹⁴ B. Jarzębowska – Baziak, *Problem macierzyństwa w zakładzie karnym...*, s. 248.

¹¹⁵ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 213.

¹¹⁶ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1981 r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 2 poz. 11)

zakładu karnego obserwował kobiety, ich stosunek do dziecka. W razie potrzeby służył radą, pomocą oraz wsparciem.

Zakazano wymierzania kobietom ciężarnym oraz karmiącym kar dyscyplinarnych takich jak pozbawienie lub ograniczenie prawa zakupu artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych przez okres do 3 miesięcy, obniżenie przypadającej skazanemu części należności za pracę nie więcej niż o 25% na okres nie przekraczający 3 miesięcy, pozbawienie lub ograniczenie widzeń na okres do 3 miesięcy oraz kary twardego łóża w osobnej celi przez okres do 14 dni (§ 32 ust. 4). Wprowadzony zakaz pozbawienia prawa do zakupu artykułów żywnościowych podyktowany był specyficzną potrzebą żywieniową kobiet w ciąży oraz karmiących.

Dostrzeżono potrzebę podtrzymywania i inicjowania kontaktów wszystkich skazanych z rodziną. Naczelnik, po zasięgnięciu opinii komisji penitencjarnej, dokonywał niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osób, które były prawnymi opiekunami dzieci do lat 18. Zniesiono ograniczenia w zakresie wysyłanej i otrzymywanej korespondencji. Zwiększono także częstotliwość oraz czas trwania widzeń (§ 32a.1). Wprowadzony w regulaminie rozszerzony zakres praw do wymiany korespondencji a także zwiększony czas widzeń miał wpływ na budowanie prawidłowej relacji pomiędzy matką a dzieckiem.

Należy zaznaczyć, że częstotliwość widzeń oraz wymiany korespondencji skazanych rodziców z dziećmi, które przebywały w placówkach opiekuńczo – wychowawczych nie podlegały ograniczeniom. Listy adresowane do dzieci, wysyłano bez oznaczenia o cenzurze zakładu karnego, tym samym ograniczano wszelkich form stygmatyzacji (§ 32a.2).

Na rodzicach ciążył obowiązek pokrywania kosztów pobytu dziecka w placówce opiekuńczo – wychowawczej. Rodzice także pokrywali koszty związane z przejazdem dzieci na widzenia do zakładu karnego. Jednakże, jeśli skazany rodzic nie dysponował środkami, wówczas udzielano mu pomocy ze środków przeznaczonych na pomoc postpenitencjarną (§ 32a.3)¹¹⁷.

Nowelizacja regulaminu w 1981 r. doprowadziła, jak podkreśla T. Kolarczyk¹¹⁸, w sposób niezamierzony do ponownego zrównania położenia skazanych kobiet oraz mężczyzn. Przyjęte regulacje dotyczące skazanych kobiet łagodziły niektóre wymagania

¹¹⁷ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1981 r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.Urz. Nr 2, poz. 11).

¹¹⁸ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 196 – 197.

w poszczególnych rygorach wykonywania kary tak dalece, że odrębności, jakie wprowadzono w latach 70 – tych nie zapewniały kobietom korzystniejszych warunków odbywania kary.

Trudno podzielić tą tezę bowiem, zgodnie z regulaminem z 1981 r., skazanym kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności nie wymierzano kar dyscyplinarnych, które mogły niekorzystnie wpłynąć na rozwój ciąży oraz dziecka. W stosunku do kobiet w ciąży oraz karmiących naczelnik zakładu karnego mógł dokonywać odstępstw od zasad przewidzianych w regulaminie. Nie wprowadzono ograniczeń w kwestii dotyczącej sprawowania opieki nad dziećmi w zakładzie karnym, pielęgnacji oraz stosowanych metod wychowawczych. Nie różnicowano skazanych, zapewniono kobietom i mężczyznom takie same prawa w sferze komunikowania się z dziećmi. Zasluguje to na pozytywną ocenę, ponieważ mając na względzie dobro dziecka nie należało ograniczać ojcu prawa do kontaktu z rodzicami.

Zdaniem T. Kolarczyka¹¹⁹ w latach 80 – tych dokonano jednej pozytywnej zmiany wobec skazanych kobiet. Ustawą z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach¹²⁰ złagodzono przesłanki formalne do warunkowego przedterminowego zwolnienia. Wobec kobiet, które same sprawowały pieczę nad dzieckiem do lat 15 bądź ukończyły 60 lat można było zastosować warunkowe zwolnienie, pod warunkiem, że skazane odbyły co najmniej połowę kary (art. 91 § 2kk).

Zmiany w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet wprowadzono wytycznymi Dyrektora CZKK z dnia 15 lipca 1988 r. w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet¹²¹. Kobiety umieszczano w ośrodkach pracy a także oddziałach zewnętrznych, zlokalizowanych, jak najbliżej miejsca zamieszkania i przebywania osób bliskich dla skazanych. Degradowanie kobiet do rygoru obostrzonego oraz osadzenie ich w zakładach karnych zamkniętych dokonywano tylko w wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych przypadkach. Po raz pierwszy zrezygnowano z egzekwowania obowiązku przyjęcia postawy zasadniczej przez skazane kobiety wobec przełożonych. Umożliwiono kobietom swobodne poruszanie się po terenie zakładu karnego. Zagwarantowano im szersze korzystanie z urządzeń socjalno – bytowych oraz kulturalno – oświatowych. Zrezygnowano z wymierzania kar dyscyplinarnych o charakterze izolacyjnym.

Wprowadzono względem kobiet dodatkowe oddziaływania resocjalizacyjne. Szczególnie chodziło o organizowanie zajęć, których celem było przygotowanie skazanych do

¹¹⁹ T. Kolarczyk, *Zakłady karne dla kobiet...*, s. 197.

¹²⁰ Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. 1985 nr 23 poz. 100)

¹²¹ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami...*, s. 482.

prowadzenia gospodarstwa domowego a także sprawowania funkcji wychowawczych oraz opiekuńczych wobec dzieci.

Zdaniem T. Szymanowskiego¹²² w roku 1989 zapoczątkowano okres reformy więziennictwa. Więziennictwo było wówczas „narzędziem państwa w dziedzinie ochrony społeczeństwa przed przestępczością”. Celem było zagwarantowanie skazanym humanitarnych a także praworządnych warunków odbywania kary pozbawienia wolności. Przy „odrzuconiu wszelkich politycznych czy ideologicznych zadań więziennictwa”.

Regulaminem z 1989 r.¹²³ uregulowano wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet. Szczególną uwagę zwrócono na skazane sprawujące pieczę nad dziećmi. Uwzględniano ich właściwości psychofizyczne a także potrzebę podtrzymywania oraz utrwalania więzi uczuciowej z rodziną a szczególnie z małoletnimi dziećmi (§ 107.1). Kobietom ciężarnym oraz karmiącym zapewniono specjalistyczną opiekę medyczną (§ 107.2).

Zasadą było odbywanie przez kobiety kary w odrębnych zakładach karnych. Skazane umieszczono w ośrodkach pracy, chyba że przeciwko skierowaniu przemawiały względy resocjalizacyjne, bezpieczeństwa bądź zdrowotne. Kobiety nie odbywały kary pozbawienia wolności w rygorze obostrzonym (§ 108).

Skazane korzystały z własnej bielizny. Natomiast te, które odbywały karę w ośrodku pracy nosiły własną odzież oraz obuwie. Otrzymywały z ośrodka odzież oraz obuwie, jeśli ich własne były zużyte bądź nieodpowiednie na porę roku lub gdy wymagały tego względy sanitarne (§ 109.1).

Uregulowano także kwestie związane z higieną skazanych. Uwzględniając specyficzne potrzeby ze względu na cykle fizjologiczne umożliwiono kobietom korzystanie co najmniej raz dziennie z ciepłej wody oraz dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli (§ 109.2).

Każdej kobiecie, podobnie jak mężczyznom zagwarantowano prawo do powierzchni celi nie mniejszej niż 4 m² (§ 109.3).

Zgodnie z regulaminem kobietom nie wymierzano kar w postaci pozbawienia lub ograniczenia widzeń na okres do 3 miesięcy oraz osadzenia w celi izolacyjnej na okres do 1 miesiąca.

Zaś w przypadku kobiet w ciąży, biorąc pod uwagę stan psychiczny oraz prawidłowy przebieg ciąży, nie stosowano kar pozbawienia bądź ograniczenia widzeń na

¹²² T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996, s. 15.

¹²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 31, poz. 166).

okres do 3 miesięcy, osadzenia w celi izolacyjnej na okres do 1 miesiąca, pozbawienia prawa otrzymania paczki żywnościowej przez okres do 3 miesięcy a także pozbawienia bądź ograniczenia prawa dokonywania zakupów artykułów żywnościowych przez okres do 3 miesięcy (§ 109.4).

Od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności naczelnik mógł wprowadzać niezbędne odstępstwa w zakresie ustalonego porządku a także wyposażenia oraz urządzenia celi mieszkalnej (§ 109.5).

Dostrzegając deficyty skazanych kobiet w zakresie macierzyństwa oraz dbania o dom w zakładach karnych organizowano kursy opieki nad dziećmi oraz prowadzenia gospodarstwa domowego (§ 109.6).

Kobiety w ciąży oraz karmiące miały prawo do korzystania z dłuższego spaceru oraz własnej odzieży i obuwia, otrzymywania paczki żywnościowej raz w miesiącu, dokonywania częściej zakupu artykułów żywnościowych oraz korzystania z innych ulg zaleconych przez lekarza. Zgodnie z zaleceniami lekarza kobietom w ciąży oraz matkom karmiącym przysługiwało wyżywienie w postaci określonej normy kalorycznej. Naczelnik, na wniosek lekarza bądź po zasięgnięciu jego opinii, dokonywał niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary w zakresie wynikającym z potrzeby uwzględnienia stanu psychicznego bądź fizycznego kobiet w ciąży i karmiących (§ 110).

W celu umożliwienia matkom sprawowania stałej opieki nad dziećmi organizowano w pobliżu zakładów karnych domy małego dziecka. W przywięziennych domach dzieci przebywały za zgodą matki do ukończenia 3 roku życia chyba, że lekarz bądź psycholog zalecił inaczej. Matkom, które odbywały karę pozbawienia wolności umożliwiono sprawowanie stałej opieki nad dziećmi oraz wykonywanie przy nich niezbędnych czynności pielęgnacyjnych oraz opiekuńczych (§ 111).

Zważywszy na potrzebę utrzymywania przez rodziców, odbywających karę pozbawienia wolności, kontaktów z dziećmi do lat 15 uwzględniono w regulaminie prawo do podtrzymywania a także zacieśniania więzi uczuciowej z dziećmi. Regulamin określił także zobowiązania rodziców względem dzieci. Należały do nich wywiązywanie się z obowiązku alimentacyjnego, świadczenie pomocy materialnej dziecku oraz współdziałanie z placówkami opiekuńczo – wychowawczymi, w których przebywały ich dzieci. Skazanych rodziców, których dzieci przebywały w placówkach opiekuńczo – wychowawczych, osadzano w miarę możliwości w zakładach karnych położonych najbliżej miejsca, w którym przebywały ich dzieci.

Prawo do dodatkowego widzenia z dzieckiem niezależnie od rygoru odbywania kary pozbawienia wolności miało służyć podtrzymaniu więzi uczuciowej rodzica z dzieckiem. Na listach wysyłanych do dzieci do lat 15 nie umieszczano oznaczeń zakładu karnego. Pozwoliło to na swobodę wymiany korespondencji bez obawy o jakąkolwiek formę dyskryminacji bądź stygmatyzacji dziecka ze strony środowiska z powodu odbywania kary pozbawienia wolności przez rodzica.

Zgodnie z zarządzeniem w sprawie przyjmowania, ewidencji, rozmieszczania i zwalniania tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych¹²⁴ do aresztu śledczego oraz zakładu karnego nie przyjmowano kobiet od siódmego miesiąca ciąży a także ojca, matki bądź opiekunów z dziećmi. S. Paweła¹²⁵ zwrócił uwagę, że ograniczeń tych nie stosowano do osób, które zgłosiły się bądź zostały doprowadzone po ucieczce lub też samowolnie przedłużyły czas przepustki. Ograniczenia nie dotyczyły kobiet w ciąży jeśli zgłosiły się same bądź zostały doprowadzone do zakładu karnego, przy którym funkcjonował szpital z oddziałem, będący w stanie zapewnić takim skazanym odpowiednią opiekę medyczną.

W pierwszej połowie lat 90 – tych XX wieku, zdaniem J. Migdała¹²⁶, ukształtował się model postępowania ze skazanymi kobietami szczególnie kobietami w ciąży oraz matkami małoletnich dzieci.

Z badań przeprowadzonych przez I. Wesołowską–Krzysztofek¹²⁷ wynika, że nie zaspokajano pewnych potrzeb skazanych kobiet. Najważniejszą było pełnienie przez nie roli matki. Utrzymywanie kontaktu skazanych z dziećmi wpływało korzystnie na matkę jak i na dziecko. Obowiązujące wówczas przepisy pozwalały kobiecie realizować się w roli matki, jeśli tylko naprawdę i szczerze tego chciała. Gdy zachowanie skazanej kobiety było zgodne z wymaganymi zasadami korzystała z całej gamy odstępstw regulaminowych.

Przebywanie w zakładach karnych kobiet w ciąży oraz matek wraz z dziećmi uznawane było za kontrowersyjne. Jednakże regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1989r. dopuszczał taką możliwość¹²⁸. W połowie lat 90 – tych XX wieku

¹²⁴ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 kwietnia 1992 r., w sprawie przyjmowania, ewidencji, rozmieszczania i zwalniania tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych (Dz. Urz. MS Nr 3, poz. 21).

¹²⁵ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawcze. Komentarz*, Warszawa 1994, s. 275.

¹²⁶ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 145.

¹²⁷ I. Wesołowska – Krzysztofek, *Wpływ kontaktów z dziećmi na deprywację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996, s. 478.

¹²⁸ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku, I Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996, s. 481.

funkcjonowały dwa przywieszne Domy Matki i Dziecka: przy Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu oraz przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu.

Tabela 1 Liczba porodów w latach 1956 – 1997 w Zakładzie Karnym w Grudziądzu

Rok	liczba porodów			Rok	liczba porodów		
	l.b.	%	wsk dynamiki		l.b.	%	wsk dynamiki
1956	10	0,29	100,0	1977	60	1,74	600,0
1957	55	1,59	550,0	1978	61	1,76	610,0
1958	132	3,82	1 320,0	1979	82	2,37	820,0
1959	182	5,26	1 820,0	1980	65	1,88	650,0
1960	228	6,60	2 280,0	1981	37	1,07	370,0
1961	212	6,13	2 120,0	1982	49	1,42	490,0
1962	264	7,64	2 640,0	1983	32	0,93	320,0
1963	203	5,87	2 030,0	1984	43	1,24	430,0
1964	161	4,66	1 610,0	1985	47	1,36	470,0
1965	141	4,08	1 410,0	1986	20	0,58	200,0
1966	128	3,70	1 280,0	1987	16	0,46	160,0
1967	159	4,60	1 590,0	1988	16	0,46	160,0
1968	135	3,91	1 350,0	1989	10	0,29	100,0
1969	90	2,60	900,0	1990	10	0,29	100,0
1970	63	1,82	630,0	1991	14	0,40	140,0
1971	103	2,98	1 030,0	1992	13	0,38	130,0
1972	139	4,02	1 390,0	1993	12	0,35	120,0
1973	139	4,02	1 390,0	1994	10	0,29	100,0
1974	98	2,83	980,0	1995	22	0,64	220,0
1975	67	1,94	670,0	1996	23	0,67	230,0
1976	87	2,52	870,0	1997	19	0,55	190,0
				Razem	3 457	100,00	

Źródło: E. Szlęzak – Kawa, *Wśród nocnej ciszy...*, FP 2014, nr 12, s. 9 – obliczenia własne

W Zakładzie Karnym w Grudziądzu istnieje oddział ginekologiczno – położniczym, w którym kobiety odbywające karę pozbawienia wolności rodzą dzieci. Z analizy danych wynika, że od 1956 r. do 1997 r. skazane kobiety urodziły w tym szpitalu łącznie 3 457 dzieci. Z danych wynika, że w roku 1962 kobiety przebywające w zakładzie karnym urodziły największą liczbę dzieci. W tym roku wskaźnik dynamiki osiągnął najwyższą wartość na przestrzeni omawianych lat i wyniósł on wówczas – 2 640,0. Populacja dzieci urodzonych w tym oddziale zwiększyła się od 1956 r. do 1962 r. o ponad 250. W analizowanym okresie – najmniej dzieci urodziło się w 1956 r.

Tabela 2 Liczba dzieci urodzonych w latach 1979-1981 przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Grudziądzu

Rok	Skazane					
	M		P		R	
	l.b.	%	l.b.	%	lb	%
1979	14	58,3	45	42,1	17	58,6
1980	7	29,2	40	37,4	10	34,5
1981	3	12,5	22	20,6	2	6,9
Razem	24	100,0	107	100,0	29	100,0

Źródło: T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984r., s. 216, obliczenia własne

Najwięcej dzieci w latach 1979 – 1981 urodziły skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Drugą grupą były recydywistki. Na przestrzeni lat 1979 – 1981 urodziły one w Zakładzie Karnym w Grudziądzu 29 dzieci. Z analizy danych wynika, że skazane młodociane urodziły w analizowanym okresie najmniej dzieci.

Z danych przytoczonych przez wyniki E. Szlęzak-Kawę, że w 1979 r. odbyły się 82 porody w zakładzie karnym, natomiast z ustaleń poczynionych przez T. Kolarczyka (tabela nr 2) wynika, że wówczas urodziło się 76 dzieci. W publikacjach występują rozbieżności odnośnie liczby porodów w latach następnych 1981 – 1982. Rozbieżności co do liczby mogą wynikać z liczby porodów oraz urodzonych dzieci. Niektóre ciąży były bliźniacze bądź też zakończyły się zgonem dziecka.

Po porodzie skazana lub tymczasowo aresztowana zatrzymywała przy sobie dziecko do 1 roku życia. Następnie kontynuowała odbywanie kary pozbawienia wolności z dzieckiem do ukończenia przez nie 3 lat w Domu Matki i Dziecka, który znajdował się przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu¹²⁹.

Skazaną w ciąży obejmowano wywiadem bezpośrednim, dzięki któremu kierownik DMiDz zapoznawał się z sytuacją rodzinną kobiety a także, w jaki sposób do tej pory spełniała się w roli matki. Informacje uzyskane w wyniku wywiadu w przyszłości służyły dla sądu rodzinnego i dla nieletnich ustaleniu dalszych losów dziecka. O mającym urodzić się dziecku w warunkach zakładu karnego, informowano także miejskie oraz gminne ośrodki pomocy społecznej. Ich rola sprowadzała się do udzielenie rzetelnych informacji o stylu a także sposobie życia, jakie prowadziła na wolności przyszła matka.

Do DMiDz trafiały skazane kobiety wraz z noworodkiem w 11 dobie życia po porodzie. Opiekę nad dzieckiem, już na oddziale ginekologiczno – położniczym, przejmował lekarz pediatra, który od tego momentu był do codziennej dyspozycji w DMiDz. Poza

¹²⁹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008...*, s. 145.

lekarzem pediatrą w skład personelu medycznego wchodziło: sześć pielęgniarek, dietetyczka a także kierownik DMiDz¹³⁰.

Zgodnie z regulaminem DMiDz matki sprawowały całodobową opiekę nad dziećmi. Przy dziecku wykonywały pod kontrolą pielęgniarki wszystkie czynności porządkowe oraz higieniczne. Na indywidualne zalecenia lekarza pediatry przygotowywano posiłki dla dzieci w kuchni niemowlęcej. Nad ich prawidłowym sporządzeniem czuwała dietetyczka. Posiłki przyrządzano zgodnie z zaleceniami żywieniowymi Instytutu Matki i Dziecka. Dzieci otoczono także właściwą opieką medyczną.

Poza wykonywaniem wszelakich czynności opiekuńczych wymagano od matek wiedzy z zakresu wychowania i higieny. W tym celu organizowano przez personel medyczny pogadanki oraz szkolenia. Pielęgniarki prowadziły „Zeszyty uwag i spostrzeżeń”, w których opisywały bieżące obserwacje dotyczące umiejętności oraz wiedzy, jaką zdobyła matka. W zeszytach zawierano także ewentualne uwagi o niewłaściwym zachowaniu matki. Utworzono „Bibliotekę młodej matki” w DMiDz. Skazane kobiety korzystały z fachowej literatury, dotyczącej pielęgnacji oraz higieny dziecka w okresie noworodkowym a także niemowlęcym. Zakres tematyczny obejmował również informacje na temat rozwoju psychomotorycznego niemowlęcia oraz małego dziecka, ich żywienia oraz chorób wieku dziecięcego. W skład księgozbioru wchodziły: bieżące numery czasopism „Mamo – to ja” oraz „Dziecko”. Czasopisma te biblioteka uzyskała w ramach bezpłatnej prenumeraty. Dodatkowo, Instytut Matki i Dziecka w Warszawie oraz Wojewódzka Przychodnia Matki i Dziecka w Toruniu dostarczały fachową literaturę a także materiały poglądowe¹³¹.

Na przestrzeni lat wypracowano wiele metod dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności względem kobiet. Biorąc pod uwagę właściwości psychofizyczne, wrażliwość a także problemy związane z procesem przystosowania się kobiet do warunków panujących w więzieniu podejmowano próby zmierzające do zróżnicowania wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy. Ustawodawca, nie pominął także kwestii związanej z sytuacją dzieci przebywających wraz z matką w DMiDz. Pomimo licznych protestów dotyczących sensowności istnienia tych domów a także negatywnych skutków dla dziecka poprzez przebywanie w izolacji, jednak idea przywieziennych domów przetrwała.

Znaczący w postępowaniu z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności był rok 1997, wprowadzono wówczas nowe kodyfikacje karne. Kodyfikacje te poprzedzały

¹³⁰ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek...*, s. 482.

¹³¹ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek...*, s. 482 - 483.

trwające w latach 80 - tych i 90 - tych XX wieku prace nad reformą prawa karnego oraz prawa karnego wykonawczego.

W dniu 14 listopada 1980 r. utworzono Komisję do opracowania propozycji zmian prawa karnego wykonawczego. Projekt zmiany Kodeksu karnego wykonawczego z 1980 r., zaprezentowany przez Komisję zakładał rozszerzenie praw skazanych kobiet, szczególnie kobiet w ciąży oraz po urodzeniu dziecka¹³².

Jednym z kryteriów klasyfikacji, zgodnie z art. 44 § 2 projektu Kodeksu karnego wykonawczego stanowiła płeć skazanych¹³³.

Zaproponowano zakaz wymierzania kar dyscyplinarnych wobec skazanych kobiet: twardego łóża w osobnej celi przez okres do 14 dni, umieszczania w celi pojedynczej przez okres do 1 miesiąca a także umieszczenia w oddziale izolacyjnym na okres od 1 do 3 miesięcy. Katalog kar dyscyplinarnych, których nie wymierzano kobietom w ciąży rozszerzono. Zakazano: pozbawienia lub ograniczenia prawa zakupu artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych przez okres do 3 miesięcy (art. 56 § 4 projektu).

W art. 67 § 1 projektu przewidziano, że sąd może odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności jeżeli natychmiastowe jej wykonanie pociągałoby dla skazanego bądź jego rodziny skutki zbyt ciężkie lub przemawia za tym uzasadniony interes społeczny. Sąd odraczał odbywanie kary na okres do roku kobietom ciężarnym (art. 123 projektu). Z art. 123 § 1 projektu wynikało również, że sąd może udzielić przerwy w odbywaniu kary kobietom ciężarnym na okres do roku.

Istotnym *novum* zaproponowanym przez twórców projektu Kodeksu karnego wykonawczego było zagwarantowanie skazanym kobietom prawa do ubezpieczenia społecznego na wypadek macierzyństwa (art. 102 projektu).

W projekcie zmian Kodeksu karnego wykonawczego zabrakło regulacji dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz karmiących. Nie dostrzeżono także potrzeby uregulowania sytuacji prawnej dzieci, które przebywały wraz z matką na terenie zakładu karnego. Uzasadnienia pominięcia tych kwestii można szukać w negatywnych opiniach¹³⁴ zasadności istnienia przywieszennych domów dziecka.

¹³² Uchwała Komisji do opracowania propozycji zmian prawa karnego wykonawczego – utworzona zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 listopada 1980 r., Warszawa 1981, wprowadzenie.

¹³³ Uchwała Komisji do opracowania propozycji zmian prawa karnego wykonawczego – utworzona zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 listopada 1980 r., Warszawa 1981, s. 8.

¹³⁴ Zob. B. Jarzębowska-Baziak, *Problemy macierzyństwa w zakładzie karnym*, [w:] Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce, (red.) T. Szymanowski, A. Rzepliński, Warszawa 1987, s. 245 – 247, T. Sakowicz, *Resocjalizacja skazanych kobiet w Polsce: teoria i praktyka; propozycje rozwiązań systemowych*, [w:] Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006, s. 265,

Kolejnym projektem nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego, był autorski projekt nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego przygotowany przez A. Rzeplińskiego latem 1986 r.¹³⁵. Autor projektu zakładał podział na rodzaje i typy zakładów karnych, w których skazani mają odbywać karę pozbawienia wolności. Klasyfikację dokonywano ze względu na płeć (art. 44 § 3 projektu).

Twórca projektu zaproponował zakaz wymierzania skazanym kobietom następujących kar dyscyplinarnych: twardego łoża w osobnej celi przez okres 14 dni, umieszczania w celi pojedynczej przez okres do 1 miesiąca oraz umieszczania w oddziale izolacyjnym na okres od 1 do 3 miesięcy. Autor projektu proponował zakazania karania kobiet w ciąży pozbawieniem lub ograniczeniem prawa do zakupu artykułów żywnościowych a także wyrobów tytoniowych przez okres 3 miesięcy. Zgodnie z założeniami projektu należało stosować karę ograniczenia prawa korzystania z korespondencji prywatnej przez okres 3 miesięcy oraz pozbawienie bądź ograniczenie widzeń na okres 3 miesięcy tylko w wyjątkowych wypadkach, ponieważ wpływa ona negatywnie na pozytywne więzi z osobami najbliższymi, szczególnie z rodzicami, małżonkiem a także dziećmi (art. 56 § 5).

Zgodnie z art. 67 § 1 projektu kkw, sąd mógł odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności, na okres do 6 miesięcy, jeżeli przemawia za tym szczególny interes społeczny bądź jeśli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego albo jego rodziny zbyt ciężkie skutki. W przypadku kobiety w ciąży lub też sprawującej opiekę nad dzieckiem po urodzeniu odroczenia można udzielać kilka razy, jednakże okres ten nie może przekroczyć lat 3, (art. 67 § 3 projektu kkw).

W projekcie zmian Kodeksu karnego wykonawczego, zaproponowanym przez A. Rzeplińskiego, zabrakło regulacji odnoszących się do wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz karmiących.

Projekt Kodeksu karnego wykonawczego sporządzony przez Komisję do spraw reformy prawa karnego¹³⁶ także zakładał, że jednym z kryteriów klasyfikacji jest płeć (art. 85 § 3 kkw). Zawierał regulacje dotyczące skazanych kobiet. Zaproponowano wprowadzenie zakazu wymierzania wobec kobiet w ciąży i karmiących kary dyscyplinarnej w postaci osadzenia w celi izolacyjnej na okres do 1 miesiąca (art. 56 § 4 projektu).

¹³⁵ A. Rzepliński, Kodeks karny wykonawczy, Autorski projekt nowelizacji, Obywatelskie inicjatywy ustawodawcze Solidarność 1980 -1990, Warszawa, lipiec 1986r.

¹³⁶ Projekt kodeksu karnego wykonawczego (przeznaczony do dyskusji środowiskowej) sporządzony przez Komisję do Spraw Reformy Prawa Karnego, Zespół Prawa Karnego Wykonawczego, redakcja z dnia 21 czerwca 1990 r., s. 25.

Komisja do spraw reformy prawa karnego, zwróciła uwagę na potrzebę szczególnego podejścia do kobiet przebywających w warunkach izolacji penitencjarnej. Zgodnie z art. 98 § 1 projektu, wykonując karę pozbawienia wolności w stosunku do kobiet, należy uwzględnić ich właściwości psychofizyczne. Komisja nie pominęła także kwestii dotyczącej podtrzymywania a także utrwalania więzi uczuciowej z rodziną, a przede wszystkim z małoletnimi dziećmi skazanych.

Sąd penitencjarny, na mocy art. 152 § 1 projektu, mógł odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności, jeżeli przemawiały za tym szczególny interes społeczny bądź, jeżeli natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego bądź jego rodziny zbyt ciężkie skutki. Odroczenia, zgodnie z art. 152 § 3 projektu, udzielano kobiecie ciężarnej bądź w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka.

Proponowano odbywanie kary pozbawienia wolności w trzech typach zakładu karnego. Twórcy projektu Kodeksu karnego wykonawczego preferowali umieszczanie kobiet w zakładzie karnym typu półotwartego lub otwartego. Kobietę można skierować do zakładu karnego typu zamkniętego biorąc pod uwagę znaczny stopień demoralizacji, bądź jeśli przemawiały za tym umieszczeniem względy bezpieczeństwa (art. 98 § 2 projektu).

Mając na uwadze szczególne potrzeby kobiet w ciąży oraz karmiących dostrzeżono, że grupę tych skazanych trzeba objąć specjalistyczną opieką. Skazanym, zgodnie z art. 99 § 1 projektu, należało zapewnić warunki bytowe, opiekę specjalistyczną, środki higieniczne a także wyżywienie odpowiednie do ich stanu.

W celu umożliwienia skazanym matkom sprawowania stałej a także bezpośredniej opieki nad dziećmi, powinny być organizowane domy dla matki i dzieci przy zakładach karnych. Dziecko mogło przebywać w takim domu na prośbę matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba, że lekarz bądź psycholog nie wyrażą na to zgody (art. 99 § 2 projektu). W uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego wykonawczego podkreślono, iż pomimo licznych głosów krytyki związanych z praktyką w zakresie prowadzenia domów dla matki i dziecka przy zakładach karnych, podtrzymuje się ją. Twórcy projektu kierowali się przede wszystkim zasadą dobra dziecka. Należy zaznaczyć, że w niektórych przypadkach, jedyną alternatywą dla dziecka, którego matka została skazana, a wobec której nie można zastosować odroczenia bądź przerwy w wykonaniu kary, byłoby umieszczenie w domu dziecka, bądź „w negatywnych środowiskach marginesu społecznego”¹³⁷.

¹³⁷ S. Lelental, T. Szymanowski, *Uzasadnienie projektu kodeksu karnego wykonawczego z 1990 r.*, Projekt kodeksu karnego wykonawczego (przeznaczony do dyskusji środowiskowej) sporządzony przez Komisję do

Wobec kobiet w ciąży, karmiących a także sprawujących opiekę nad dziećmi w domach małego dziecka, odstępowano od wymierzania niektórych kar dyscyplinarnych. Zgodnie z art. 139 § 2 projektu kobiet w ciąży, karmiących i sprawujących opiekę nad dzieckiem nie karano pozbawieniem prawa do otrzymania paczki żywnościowej, pozbawieniem bądź ograniczeniem prawa do dokonywania zakupów artykułów żywnościowych, wyrobów tytoniowych przez okres do 3 miesięcy, a także umieszczeniem w celi izolacyjnej na okres do 30 dni.

Twórcy projektu zakazali stosowania określonych środków przymusu bezpośredniego względem kobiet. Zgodnie z art. 145 § 4 projektu, funkcjonariusze Służby Więziennej nie stosują wobec tej grupy skazanych środków przymusu bezpośredniego w postaci założenia pasa obezwładniającego bądź kaftana bezpieczeństwa, użycia chemicznych środków obezwładniających lub petard, użycia strumienia wody pod ciśnieniem a także użycia pałek gumowych.

Sąd penitencjarny (art. 154 § 2 projektu), udzielał przerwy w odbywaniu kary, jeśli przemawiał za tym szczególny interes społeczny, lub ważne względy zdrowotne, rodzinne a także osobiste. Przerwa powinna trwać w przypadku kobiet w ciąży bądź w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka oraz sprawowania nad nim opieki.

W uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego wykonawczego z 1990 r.¹³⁸, zaznaczono, że zaproponowane zmiany dotyczą tylko i wyłącznie prawnego uprzywilejowania kobiety w ciąży a także matki, która sprawuje opiekę nad dzieckiem. Do tej grupy odroczenie a także przerwa w odbywaniu kary mogą być zastosowane na okres dłuższy. Proponowano również warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w postępowaniu wykonawczym. Zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w tym trybie mogłoby być stosowane w okresie dłużej trwającej choroby, która uniemożliwia wykonanie kary. Przesłanką mogło być między innymi urodzenie dziecka przez skazaną matkę.

W 1994 r. Komisja do spraw reformy prawa karnego opracowała kolejny projekt Kodeksu karnego wykonawczego. Zakładał on także, że klasyfikacji skazanych dokonuje się mając na względzie w szczególności płeć skazanych (art. 79 § 2 kkw)¹³⁹.

Zważywszy, że kobiety sprawiają mniejsze problemy natury wychowawczej twórcy projektu preferowali kierowanie skazanych kobiet do odbywania kary pozbawienia wolności

Spraw Reformy Prawa Karnego, Zespół Prawa Karnego Wykonawczego, Redakcja z dnia 21 czerwca 1990 r., s. 33-34.

¹³⁸ S. Lelental, T. Szymanowski, *Uzasadnienie projektu kodeksu karnego wykonawczego*, s. 42.

¹³⁹ Projekt kodeksu karnego wykonawczego wraz z uzasadnieniem, PiP 1994, Wkładka do zeszytu 7 - 8, s. 24.

w zakładzie karnym typu półotwartego bądź otwartego. Przesłankami przemawiającymi za obligatoryjnym umieszczeniem skazanej w zakładzie karnym typu zamkniętego był stopień demoralizacji oraz względy bezpieczeństwa.

Komisja ds. reformy prawa karnego nie pominęła kwestii związanej z uregulowaniem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz karmiących. Uznano, że tym skazanym należy zapewnić specjalistyczną opiekę a także odpowiednie warunki zarówno bytowe jak również i higieniczne (art. 84 § 2 projektu kkw).

Umożliwiono skazanej matce sprawowanie stałej oraz bezpośredniej opieki nad dzieckiem. Przewidziano organizowanie przy zakładach karnych domów matki i dziecka. W domach dzieci mogły przebywać, na życzenie matki, do ukończenia trzeciego roku życia, chyba, że względy wychowawcze bądź zdrowotne przemawiały za przedłużeniem tego okresu. W kwestii dotyczącej przedłużenia okresu przebywania dziecka wraz z matką, twórcy projektu nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego założyli, że wymagana była zgoda lekarza lub psychologa (art. 84 § 3).

W projekcie zaproponowano, by kobietom w ciąży, karmiącym bądź sprawującym opiekę nad dzieckiem w domu matki i dziecka nie wymierzać kar dyscyplinarnych w postaci pozbawienia możliwości otrzymania paczki żywnościowej, pozbawienia lub ograniczeniem możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych bądź tytoniowych przez okres do 3 miesięcy a także umieszczeniem w celi izolacyjnej na okres do 21 dni. Zakazano pozbawiania kobiet w ciąży oraz karmiących prawa do zakupu artykułów tytoniowych (art. 136 § 2 projektu).

Zgodnie z projektem, sąd mógł odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności na okres do 6 miesięcy, w przypadku, gdy natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla samego skazanego bądź jego rodziny zbyt ciężkie skutki (art. 144 § 1). Odroczenia udzielono w przypadku kobiet w ciąży lub w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka a także sprawowana nad nim opieki (art. 144 § 3 projektu).

Projekt Kodeksu karnego wykonawczego z 1995r.¹⁴⁰ także zakładał, że klasyfikacji skazanych dokonuje się mając na względzie w szczególności płeć (art. 82 § 2 kkw). Płeć, jak podkreślono w uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego wykonawczego, jest nowym ustawowym kryterium klasyfikacji¹⁴¹. Celem klasyfikacji jest zapobieganie niekorzystnym wpływom zdemoralizowanych skazanych na inne skazane poprzez skierowanie do właściwego zakładu karnego a także rozmieszczenie wewnątrz tego zakładu.

¹⁴⁰ Projekt kodeksu karnego wykonawczego (druk nr 1278), Warszawa 1995, s. 29.

¹⁴¹ Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego wykonawczego (druk nr 1278) Warszawa 1995, s. 29.

W związku z tym, iż kobiety mają większe trudności związane z procesem adaptacji do życia w więzieniu niż mężczyźni twórcy projektu preferowali kierowanie ich do zakładu karnego typu półotwartego bądź też otwartego. Jednakże, wśród skazanych są również takie, które ze względu na stopień demoralizacji oraz względy bezpieczeństwa powinny być kierowane do zakładu karnego typu zamkniętego (art. 87 § 1 projektu).

Wykonując karę pozbawienia wolności wobec kobiet w ciąży oraz karmiących, należy uwzględnić zapewnienie specjalistycznej opieki (art. 87 § 2 projektu). W celu umożliwienia skazanej matce sprawowania stałej oraz bezpośredniej opieki nad dzieckiem, powinny być organizowane domy dla matki i dziecka przy zakładach karnych. W domach tych dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia. Twórcy projektu stworzyli możliwość przedłużenia tego okresu, jeśli przemawiają za tym względy wychowawcze bądź zdrowotne, które zostały potwierdzone opinią lekarza bądź psychologa. Należy zaznaczyć, że wszelkie decyzje w tym zakresie podejmuje sąd opiekuńczy.

Na prośbę skazanej matki, która wychowywała dziecko do lat 3 oraz uzyskała zgodę sądu opiekuńczego, można było udzielić zezwolenia na opiekowanie się dzieckiem w domach dla matki z dziećmi, które są organizowane przy zakładach karnych. Należy podkreślić, że jeżeli dziecko nie pozostawałoby z matką w zakładzie karnym, to skutkowałoby umieszczeniem dziecka w domu dziecka, a tym samym uniemożliwiłoby nawiązania więzi z rodziną.

Twórcy Kodeksu karnego wykonawczego, uwzględniając potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa i komfortu psychicznego kobietom w ciąży oraz matkom sprawującym opiekę nad dziećmi w DMiDz, proponowali wprowadzenie zakazu stosowania wobec nich określonych kar. Zgodnie z art. 141 § 2 projektu, skazanych tych nie karano pozbawieniem możliwości otrzymania paczki żywnościowej, na okres do 3 miesięcy, pozbawieniem bądź ograniczeniem możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych na okres do 3 miesięcy a także umieszczeniem w celi izolacyjnej na okres do 28 dni.

Zaproponowano wprowadzenie zakazu stosowania środków przymusu bezpośredniego w stosunku do kobiet założenia pasa obezwładniającego lub kaftana bezpieczeństwa, użycia chemicznych środków obezwładniających, użycia siatki obezwładniającej, użycia pocisków miotanych, użycia petard a także użycia pałek służbowych. W stosunku do kobiet w ciąży a także karmiących zakazano umieszczania w celi zabezpieczającej a także używania wodnych środków obezwładniających (art. 168 § 4).

Proponowane zmiany uprzywilejowywały kobiety ciężarnej a także matki, która sprawowała opiekę nad dzieckiem.

Sąd mógł odroczyć wykonanie kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiety w ciąży bądź w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka oraz sprawowania nad nim opieki (art. 149 § 3 projektu).

Uwzględniając specyficzne potrzeby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności oraz ich trudności związane z adaptacją do warunków izolacji penitencjarnej twórcy projektów Kodeksu karnego wykonawczego dążyli do wypracowania metod wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy skazanych. Proponowane zmiany dotyczyły rozszerzenia praw skazanych, szczególnie kobiet w ciąży oraz po urodzeniu dziecka. Dostrzegając potrzebę pełnienia przez skazane roli maki, uwzględniano sprawowanie stałej opieki nad dzieckiem.

Zmiany oraz potrzeba właściwego postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności były stopniowo wdrażane na przestrzeni lat. Należy docenić próby zmian systemu penitencjarnego odnośnie postępowania z tą grupą skazanych. Podstawę odmiennego oraz indywidualnego oddziaływania na kobiety stanowiły regulaminy wykonywania kary pozbawienia wolności. Zawierały regulacje umożliwiające odrębne traktowanie kobiet, kobiet w ciąży oraz przebywających w zakładzie karnym z dziećmi. Istotne odstępstwa od ogólnych zasad odbywania kary pozbawienia wolności wprowadzono regulaminem z 1974 r. Zróżnicowano rodzaje zakładów karnych przeznaczonych kobietom i mężczyznom. W kontekście tej grupy skazanych ważne były rozwiązania dotyczące sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dziećmi. Potrzebę sprawowania opieki nad dziećmi dostrzeżono również w regulaminie z 1981 r. Rozszerzono wówczas również zakres praw osób odbywających karę pozbawienia wolności, którzy posiadają dzieci do lat 18 do zwiększenia ilości wysyłanej i otrzymywanej korespondencji oraz widzeń. Zwrócono szczególną uwagę na potrzebę podtrzymywania relacji z bliskimi i zacieśniania więzi rodzinnych w celu zagwarantowania osobom odbywającym karę pozbawienia wolności kontaktów z rodziną oraz wsparcia.

Rozdział III

Postępowanie z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności w świetle obowiązującego ustawodawstwa

§ 1. Cel wykonywania kary pozbawienia wolności

Zdefiniowanie celu wykonywania kary pozbawienia wolności jest istotne z tego względu, że rzutuje na sprecyzowanie zadań administracji penitencjarnej a także organizację procesu wykonawczego jak również oznaczenie kryteriów efektywności wykonania kary¹. Cel wykonywania kary pozbawienia wolności został sformułowany w art. 67 § 1 kkw dla wszystkich skazanych, w tym także i kobiet.

Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jest społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”. Jest to cel mający szansę realizacji w przyszłości, po odbyciu kary. Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest prewencja szczególna². Poprawa stanowi cel minimum, jaki powinien być zrealizowany podczas pobytu skazanego w izolacji penitencjarnej. Cel minimum to „stan osobowości więźnia, który umożliwi jego funkcjonowanie w społeczeństwie, po zwolnieniu z zakładu karnego, w sposób nie naruszający norm prawnych”. Natomiast, cel maksimum w opinii H. Machela³, jest to stan osobowości więźnia, który umożliwi jego funkcjonowanie w społeczeństwie nie tylko w sposób nie naruszający norm moralnych, ale również w sposób respektujący wiele istotnych, ważnych dla życia społecznego norm. Osiągnięcie

¹ M. Porowski, *Spór o cel wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Prace Instytutu Profilaktyki społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, Tom II, Warszawa 1978, s. 59; D. Sarzała, *Resocjalizacyjny wymiar kary pozbawienia wolności*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 154.

² Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego, [w:] Nowe kodeksy karne z 1997 roku z uzasadnieniami, Warszawa 1998, s. 545; G. B. Szczygieł, *Kary długoterminowe a cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 223; M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wyd. 2, Warszawa 2013, s. 73.

³ H. Machela, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna...*, s. 21; Zob. S. Lelental, *Cel wykonywania kary pozbawienia wolności oraz warunki i środki jego realizacji w świetle art. 67 k.k.w.*, [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi, (red.) V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 865 – 869.

celu minimum, zdaniem Autora, pozwoli skazanemu na funkcjonowanie na pograniczu norm moralnych, które uniemożliwiają bądź utrudniają wydostanie się z obszaru stygmatyzacji. Istotą celu maksimum jest zmiana postaw więźnia z aspołecznych na prospołeczne⁴.

Wykonywanie kary powinno uświadomić skazanemu społeczną szkodliwość popełnionego przez niego czynu, utrwalić poczucie odpowiedzialności oraz kształtować społecznie pożądane postawy⁵. Zdaniem A. Szymanowskiej⁶ przyjęcie przez ustawodawcę, jako celu wykonywania kary pozbawienia wolności, wzbudzenia w skazanym woli współdziałania oznacza, że skazanego traktuje się, jako osobę, która jest zdolna do dokonywania wyborów a także podejmowania decyzji dotyczących własnej przyszłości. Sformułowanie „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw” w doktrynie⁷, określono działania organów wykonawczych, mające prowadzić oddziaływania w stosunku do wszystkich skazanych. Natomiast przez „porządek prawny”, należy rozumieć ogół zakazów oraz nakazów, które wynikają z przepisów prawa karnego.

Czas pobytu w zakładzie karnym skazany może wykorzystać na zmianę stosunku do życia, poglądów, przekonania, a także sposobu postępowania, zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń a zwłaszcza ludzi⁸.

Zastąpiono „przymus resocjalizacji” obowiązkiem przedstawienia skazanym oferty zindywidualizowanego oddziaływania i pozostawienia skazanym (z wyjątkiem młodocianych, kierowanych do systemu terapeutycznego) prawa wyboru systemu wykonywania kary⁹.

⁴ G.B. Szczygieł, *Przestępczość zorganizowana – aspekt penitencjarny* (w:) *Przestępczość zorganizowana*, E. Pływaczewski (red.), Warszawa 2011, s. 321.

⁵ K. Linowski, *Poczucie bezpieczeństwa skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego i terapeutycznego oddziaływania*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008, s. 662; Z. Hołda, [w] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Z. Hołda, K. Postulski, Gdańsk 1998, s. 215; L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej*, NKPK, Tom XXVI, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2010, s. 125.

⁶ A. Szymanowska, *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006, s. 184.

⁷ Hołda, [w] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Z. Hołda, K. Postulski, Gdańsk 1998, s. 217 – 218; Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 306 – 307; S. Lelental, *Cel wykonywania kary pozbawienia wolności oraz warunki i środki jego realizacji w świetle art. 67 kkw*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, (red.) V. Konarska – Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 868 – 869.

⁸ L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w....*, s. 126.

⁹ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 210; M. Kuć, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 18; A. Tomporek, *Humanitaryzm w postępowaniu karnym wykonawczym*, [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, (red.) S. Lelental, G. B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 308.

Zdaniem A. Nawój¹⁰ skazany może podjąć trud, aby zmienić swoje dotychczasowe postawy. Skazany ma szansę wykorzystać czas pobytu w zakładzie karnym na uczenie się ról społecznie pożądanych i zaspokajania swoich potrzeb¹¹. W tym celu zakład karny powinien wykorzystywać wszelkie lecznicze, moralne a także inne formy pomocy odpowiednie oraz dostępne dla skazanego¹². Skazany decyduje czy chce zmienić swoje dotychczasowe postępowanie¹³. Cel wykonywania kary pozbawienia wolności jest realizowany poprzez prowadzenie oddziaływań penitencjarnych w formie indywidualnej bądź grupowej¹⁴.

Ustawowe określenie celu wykonywania kary pozbawienia wolności odrzuca ideę resocjalizacji przestępców, rozumianą, jako przekształcenie osobowości skazanego¹⁵, co zdaniem A. Marka¹⁶, okazało się nieosiągalne. Odrzucenie przymusu resocjalizacji wywodzi się z koncepcji poszanowania praw człowieka do decydowania o sobie a także realistycznego uznania faktu, że efektywne jest takie oddziaływanie na dorosłego człowieka, które on zaakceptuje¹⁷.

Brzmienie art. 67 kkw, jak podkreśla M. Płatek¹⁸, wskazuje, że organy wykonawcze nie mają ustawowo nałożonego obowiązku, żeby pracować na rzecz przemiany wewnętrznej skazanego. Skazany ma zmienić swoją postawę. Wystarczy, że będzie on przestrzegał prawa. Proces oddziaływania penitencjarnego ma być impulsem, bodźcem, zachętą skierowaną do skazanego, w celu podjęcia własnej aktywności w toku realizowanego procesu. Zadaniem działań podejmowanych wobec skazanego jest takie ukształtowanie okresu odbywania kary, w wyniku którego nastąpi u niego wzbudzenie woli, czyli świadomego

¹⁰ A. Nawój, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania*, Łódź 2007, s. 36.

¹¹ G. B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych – próba oceny*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006, s. 173.

¹² T. Kalisz, *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, NKPK, T. VI, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2000, s. 214.

¹³ G. B. Szczygieł, *Zasada poszanowania godności skazanego a przeludnienie zakładów karnych*, [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, (red.) S. Leleńtal, G. B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 138.

¹⁴ M. Bartczak – Praczkowska, M. Pietrucha – Hassan, *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi od alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 296; M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wyd. 2, Warszawa 2013, s. 75.

¹⁵ S. Leleńtal, *Cel wykonywania kary pozbawienia wolności oraz warunki i środki jego realizacji w świetle art. 67 k.k.w.*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego...*, s. 865 – 869.

¹⁶ A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2009, s. 241.

¹⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z 1997 roku z uzasadnieniami*, Warszawa 1998, s. 546.

¹⁸ M. Płatek, *Zadania polskiej polityki penitencjarnej w świetle Europejskich Reguł Więziennych*, CzPKiNP 2007, Nr 1, s. 269.

i pozbawionego przymusu wykonania pewnych czynności a także powstrzymania się od innych¹⁹.

W kontekście rozważań nad problematyką celu wykonywania kary pozbawienia wolności, za bardzo ważne należy uznać również określenie systemu środków penitencjarnego oddziaływania na skazanych i sposobów stosowania ich w ramach przewidzianej polityki penitencjarnej. W art. 67 § 2 kkw określono zarówno środki służące do osiągnięcia celu wymienionego w art. 67 § 1 kkw oraz podstawowe warunki, w ramach których oddziaływanie powinno się odbywać. Oddziaływanie należy prowadzić w sposób zindywidualizowany²⁰.

Zindywidualizowane oddziaływanie, zdaniem T. Szymanowskiego²¹, oznacza, że jest ono dostosowane do cech określonej grupy skazanych bądź też do poszczególnych skazanych. Cel ten można osiągnąć poprzez zindywidualizowaną pracę ze skazanym w warunkach, w systemach wykonywania kary, w różnych rodzajach oraz typach zakładów karnych (art. 67 § 2 kkw).

Należy dążyć do tego, aby skazany podjął wysiłek, który doprowadzi go do zmiany własnej postawy, czyli pracy nad sobą. Dlatego też istotnym czynnikiem jest znalezienie przez skazanego odpowiedniej motywacji, a dopiero potem korygowanie własnego postępowania już w czasie odbywania kary. Praca nad sobą ma na celu doprowadzenie do tego, aby skazany po wyjściu z zakładu karnego nie dopuścił się już popełnienia czynów, naruszających normy prawne bądź etyczne²².

Celem prowadzenia zindywidualizowanego oddziaływania na skazanych jest zmiana sposobu zachowania oraz postaw osób odbywających karę pozbawienia wolności. Jednostka penitencjarna jest tym miejscem, gdzie może dokonać się proces wdrożenia skazanego do samodzielnego podejmowania decyzji, jego usamodzielnienia się. Zakład karny to też miejsce, gdzie powinno ukształtować się także poczucie odpowiedzialności²³. Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest kształtowanie motywacji do zmiany w zakresie społecznego przystosowania skazanego. W związku z powyższym prowadzi się wobec skazanych oddziaływanie penitencjarne²⁴. Zróżnicowane oddziaływania penitencjarne powinny być dostosowane do indywidualnych potrzeb skazanych kobiet. Kobiety odbywające

¹⁹ L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w...*, s. 128-129.

²⁰ L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w.*, s. 131.

²¹ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014, s. 264.

²² T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze*, s. 263.

²³ M. Kaczmarek, *Zakład karny jako system społeczny*, PWP 2012, Nr 67 – 68, s. 103.

²⁴ T. Głowik, *Terapia a skuteczność oddziaływań penitencjarnych*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 231.

karę pozbawienia wolności są grupą wysoce niejednorodną zarówno ze względu na stopień demoralizacji, ciężaru popełnionego czynu czy też środowiska rodzinnego, w jakim się wychowały. Pomimo wielu różnic, niektóre mają jedną cechę wspólną, są matkami. Dziecko ma wpływ na zmianę postawy skazanej matki. Potrzeba opieki nad dzieckiem wzbudza w skazanej poczucie odpowiedzialności.

Jeżeli chodzi o kobiety odbywające karę pozbawienia wolności należy wskazać, że nie wyodrębniono żadnych szczegółowych celów wobec tej grupy skazanych. Przebudowa systemu wartości u kobiety odbywającej karę pozbawienia wolności, zmiany w niej samej mogą przyczynić się do nabycia umiejętności podejmowania trafnych oraz odpowiedzialnych decyzji²⁵. Skazane po urodzeniu dziecka dążą do poprawy, uczą się roli matki, opiekuńczości. Potrzeba zapewnienia dziecku stabilizacji sprawia, że kobiety w izolacji penitencjarnej nie sprawiają problemów wychowawczych, zaś po opuszczeniu zakładu karnego dążą do przestrzegania norm społecznych.

W ramach humanizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet z dziećmi zmierza się do stworzenia warunków w zakładzie karnym, które umożliwią rozwój dziecka, przy równoczesnym wykorzystaniu potencjału postawotwórczego, jakie niesie za sobą macierzyństwo. Jest to jedyna szansa, by w warunkach izolacji penitencjarnej stworzyć możliwości przeorganizowania nie tylko mentalności kobiet, ale także ich stosunku do życia, świata²⁶. Macierzyństwo jest zadaniem, na które składa się wiele istotnych funkcji oraz zachowań, jakie matka ma zrealizować. Rolą matki jest zadbanie o rozwój dziecka i kierowanie jego wychowaniem. Jest to miłość, odpowiedzialność, opieka, zapewnienie bezpieczeństwa. Często strach przed tym, co nadejdzie, przed tym co nieznane. Ale przede wszystkim jest to bliskość. Bliskość drugiego człowieka. Bliskość matki i dziecka. Więzy, którą trzeba pielęgnować²⁷.

Kobiety w ciąży i matki odbywające karę pozbawienia wolności mają deficyt w zakresie macierzyństwa. Model rodziny, w której się wychowywały często jest zdeformowany. Wśród skazanych matek można spotkać takie kobiety, które traktują

²⁵ A. Matysiak – Błaszczuk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, Pedagogika Społeczna 2004, Nr 2 – 4, s. 61.

²⁶ A. Szecówka, K. Krzyżanowska, *Humanizacja odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety z dziećmi. Aspekty penitencjarno – architektoniczne*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambroziak, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008, s. 245.

²⁷ A. Rychlewicz, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v> z dnia 18.08.2015r.

macierzyństwo bardzo instrumentalnie²⁸. Skazane dopiero w DMI Dz uczą się opiekuńczości oraz w jaki sposób dbać o potrzeby a także rozwój dziecka²⁹.

Niemniej jednak należy podkreślić, iż poczucie odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale również i dziecko motywuje do przestrzegania porządku prawnego.

W jednostkach penitencjarnych umieszczane są osoby, które dopuściły się czynów o wysokim stopniu społecznej szkodliwości, w związku z powyższym w większym lub mniejszym stopniu stanowią zagrożenie dla społeczeństwa. Kara pozbawienia wolności nie służy jedynie realizacji celu nakreślonego w art. 67 kkw. Zgodnie z art. 73 § 1 kkw w zakładzie karny utrzymuje się porządek a także dyscyplinę w celu zagwarantowania bezpieczeństwa. Utrzymanie dyscypliny i porządku są również elementami niezbędnymi do realizacji zadań kary pozbawienia wolności, w tym także ochrony społeczeństwa przed przestępczością. W treści art. 73 § 1 kkw posłużono się sformułowaniem „zadania” kary pozbawienia wolności. Zdaniem przedstawicieli doktryny³⁰ określenie „zadania” należy rozumieć tu jako cele kary. Mając na uwadze powyższe drugim z celów wykonywania kary pozbawienia wolności zawartym w obowiązującym Kodeksie karnym wykonawczym jest ochrona społeczeństwa przed przestępczością.

§ 2. Klasyfikacja skazanych

Kluczową instytucję służącą indywidualizacji w postępowaniu ze skazanymi osobami jest klasyfikacji. Zadaniem klasyfikacji jest realizacja celów wykonywania kary pozbawienia wolości sprecyzowanych w art. 67 kkw³¹.

Polskie prawo karne wykonawcze przyjęło sformułowane w międzynarodowych standardach cele klasyfikacji osób odbywających karę pozbawienia wolności³². Zostały wymienione w art. 82 § 1 kkw oraz w art. 88 § 3 kkw. „Ważnym zadaniem związanym z prawidłowym klasyfikowaniem skazanych jest właściwe uwzględnienie kryteriów klasyfikacji ujętych w art. 82 § 1 kkw. Należą do nich w szczególności: płeć, wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność czynu, czas pozostałej

²⁸ A. Rychlewicz, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v> z dnia 18.08.2015r.

²⁹ A. Pilarska – Jakubczak, *W domu matki i dziecka*, FP 2013, Nr 12, s. 20.

³⁰ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 3, Warszawa 2015, s. 346.

³¹ Z. Hołda (w:) Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz...*, s. 346.

³² T. Szymanowski [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 276.

do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego, rodzaj popełnionego przestępstwa”³³.

Zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym, klasyfikacji dokonuje się w celu stworzenia właściwych warunków do indywidualnego postępowania z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Chodzi tu o skierowanie skazanej osoby do odpowiedniego rodzaju i typu zakładu karnego, systemu wykonywania kary pozbawienia wolności a także rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego. Klasyfikacja ma też na celu „zapobieganie szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych” (art. 82 § 1 kkw).

Zgodnie z art. 62 kk, sąd skazując na karę pozbawienia wolności może w wyroku określić rodzaj i typ zakładu karnego, w którym skazana ma odbywać karę pozbawienia wolności, jak również orzec terapeutyczny system jej wykonywania. Wówczas zmianę tak określonego rodzaju i typu zakładu karnego może orzec tylko sąd penitencjarny. Skazaną do odpowiedniego zakładu i systemu odbywania kary pozbawienia wolności kieruje komisja penitencjarna (art. 76 § 2 kkw), jeżeli nie określił tego w wyroku sąd.

Zgodnie z § 52 ust. 2 regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności³⁴, klasyfikacja następuje niezwłocznie po otrzymaniu przez organ wykonawczy orzeczenia o karze do wykonania. Sąd wzywa do stawienia się w wyznaczonym terminie w areszcie śledczym, położonym najbliżej miejsca zamieszkania skazanej na karę pozbawienia wolności wraz z dokumentem stwierdzającym jej tożsamość. Sąd może również polecić doprowadzenie skazanej bez wezwania do aresztu śledczego. Sąd poleca doprowadzenie do aresztu śledczego skazanej, która pomimo wezwania nie stawiała się w areszcie śledczym. Skazana jest wówczas obciążona kosztami doprowadzenia. Komisja penitencjarna podejmuje decyzję o przeniesieniu skazanej z aresztu śledczego do właściwego zakładu karnego (art. 79 kkw).

Podstawą klasyfikacji są badania osobopoznawcze, które należy przeprowadzać w odpowiednich ośrodkach diagnostycznych (art. 82 § 2 i 3 kkw).

W celu podjęcia właściwej decyzji klasyfikacyjnej a także określenia warunków indywidualnego oddziaływania władnym do podjęcia decyzji o poddaniu skazanej (za jej

³³ T. Szymanowski [w] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 277.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016r., w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. 2016, poz. 2231).

zgoda) badaniom psychologicznym oraz psychiatrycznym jest dyrektor³⁵. W przypadku, gdy skazana nie wyrazi zgody na przeprowadzenie badań, wówczas sąd penitencjarny może zarządzić ich przeprowadzenie.

Klasyfikacja wewnętrzna, która polega na rozmieszczeniu skazanych wewnątrz zakładu karnego, pozostaje w dużym stopniu zdeterminowana treścią decyzji klasyfikacyjnej. Czynności w tym zakresie należą do dyrektora zakładu karnego (bądź osoby przez niego upoważnionej). Decyzja podlega kontroli sędziego penitencjarnego w trybie art. 34 § 1 – 3 kkw na zasadach ogólnych. Decyzję skazani mogą zaskarżyć do sądu penitencjarnego w trybie art. 7 kkw z powodu niezgodności z prawem.

Klasyfikacja skazanych obejmuje następujące po sobie czynności: podział skazanych na grupy i podgrupy klasyfikacyjne, skierowanie skazanych zakwalifikowanych do grupy i podgrupy klasyfikacyjnej do odpowiedniego zakładu karnego ze względu na rodzaj i typ, odpowiednie rozmieszczenie skazanych w zakładzie karnym, do którego zostali skierowani³⁶. Od właściwej klasyfikacji zależy dalsza praca ze skazanymi. Odpowiedni podział skazanych ułatwi oddziaływanie. Ponadto, umożliwi rozpoczęcie pracy wychowawczej³⁷.

Zgodnie z art. 82 § 2 kkw klasyfikacji skazanych dokonuje się mając na względzie w szczególności płeć. Tworzenie zakładów karnych bądź oddziałów przeznaczonych dla skazanych kobiet ma na celu zapobieżenie demoralizacji oraz zapewnienie im bezpieczeństwa osobistego. Wprowadzenie do kryteriów klasyfikacji płci zdaniem S. Lelental³⁸ jest nadmiarem regulacji. Podziela je T. Szymanowski³⁹ podkreślając, że rozdział więźniów z uwzględnieniem na płeć jest już tak oczywisty od początku istnienia nowoczesnego więziennictwa, że nie wymaga żadnych wyjaśnień.

Zasadą jest, że kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn⁴⁰. Z art. 87 § 1 kkw, w opinii S. Lelental⁴¹, nie wynika wymóg, by kobiety odbywały karę wyłącznie w zakładach karnych określonego rodzaju i typu przeznaczonych dla nich. Jednakże unormowanie takie byłoby optymalne. Zasada, z której wynika, że kobiety

³⁵ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz...*, Wyd. 3, s. 387.

³⁶ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy*, Wyd. 5, s. 277.

³⁷ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, PWN, Warszawa 1982, s. 146.

³⁸ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 278.

³⁹ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze*, s. 278.

⁴⁰ B. Stańdo – Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Zakamycze, Kraków 2000, s. 118; T. Kalisz, *Populacja kobiet osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych*, NKPK Tom XX, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2006, s. 264.

⁴¹ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 4, s. 395.

odbywają karę odrębnie od mężczyzn, jest spełniona, gdy zostaną rozmieszczone w celach wyłącznie dla nich przeznaczonych.

Stanowisko S. Lelentala podziela K. Postulski⁴², który stwierdza, że zamieszczony w art. 87 § 1 kkw wymóg, aby kobiety odbywały karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn, nie oznacza tworzenia dla kobiet oddzielnych cel w zakładach karnych ani oddziałów. Kobiety, zdaniem E. Rekosz⁴³, należy osadzać w odrębnych celach mieszkalnych a także odseparować od mężczyzn podczas pracy, nauczania oraz innych zajęć. Stanowi o tym także § 11 rozporządzenia w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, z którego wynika, że skazanych rozmieszcza się w celach, uwzględniając w szczególności płeć.

Zgodnie z załącznikiem do zarządzenie w sprawie określenia przeznaczenia zakładów karnych i aresztów śledczych⁴⁴ w Polsce jest 156 jednostek penitencjarnych, w tym w 21 mogą odbywać karę pozbawienia wolności kobiety. Należy podkreślić, że aż 15 z nich to zakłady karne przeznaczone dla mężczyzn, w których jedynie zostały wydzielone oddziały dla skazanych kobiet. Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności głównie w czterech zakładach karnych, które znajdują się w Czernobylu, Grudziądzu, Krzywańcu oraz Lubaniu. Funkcjonują również dwa zakłady karne dla kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi. W Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu znajduje się jedyny w Polsce oddział położniczy. W przywieziennym Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu matki przebywają wraz z dzieckiem przez 1 rok. Po tym okresie, transportowane są do Zakładu Karnego w Krzywańcu, gdzie pozostają z dziećmi do lat 3.

Płeć ma znaczenie zarówno przy klasyfikacji zewnętrznej jak i przy klasyfikacji wewnętrznej. Wyodrębniono trzy grupy klasyfikacyjne: młodociane (M), recydywistki penitencjarne (R) oraz pierwszy raz karane (P).

Kobiety są kierowane do odpowiedniego zakładu karnego ze względu na rodzaj i typ. Skazane kobiety odbywają karę pozbawienia wolności w jednym z trzech rodzajów zakładu karnego przeznaczonego dla: młodocianych, odbywających karę po raz pierwszy oraz recydywistek penitencjarnych. Karę pozbawienia wolności wykonuje się w jednym z trzech typów zakładu karnego: zakład karny typu zamkniętego, zakład karny typu półotwartego oraz zakład karny typu otwartego. Zakłady te, jak wynika z art. 70 kkw, różnią się w szczególności

⁴² K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2014, s. 478.

⁴³ E. Rekosz, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy. Postępowanie z kobietami...*, s. 8.

⁴⁴ Zarządzenie nr 55/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 grudnia 2013r. w sprawie określenia przeznaczenia zakładów karnych i aresztów śledczych, http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/aktyprawne/zarzadzenie_w_sprawie_przeznaczenia_zk_i_as.pdf z dnia 23.01.2014r.

stopniem zabezpieczenia, izolacji skazanych oraz wynikającymi z tego ich obowiązkami i uprawnieniami w zakresie poruszania się w zakładzie oraz poza jego obrębem.

W przypadku kobiet preferowane jest odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu półotwartego (art. 87 § 2 kkw). W zakładach tych odbywają karę w systemie programowego oddziaływania, którego istotą jest prowadzenie zindywidualizowanego oddziaływania dostosowanego do potrzeb kobiet.

Skazane kobiety kierowane są również do zakładu karnego typu zamkniętego (art. 88 § 1 kkw). Przy umieszczeniu skazanej w tego typu zakładzie karnym należy wziąć pod uwagę stopień demoralizacji bądź względy bezpieczeństwa. Wskazane w przepisie względy bezpieczeństwa dotyczą niewątpliwie bezpieczeństwa zarówno zakładu karnego jak i współosadzonych⁴⁵. Jeżeli podczas odbywania kary pozbawienia wolności zaistnieją podstawy do uznania, że za przeniesieniem skazanej do zakładu karnego typu zamkniętego, przemawiają względy bezpieczeństwa, wówczas dokonywana jest reklasyfikacja i kobietę kieruje się do tego typu zakładu karnego.

Z uwagi na dyspozycję art. 88 § 5 kkw w zakładzie karnym typu zamkniętego odbywają karę pozbawienia wolności skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz na karę 25 lat pozbawienia wolności. Kobiety odbywające karę dożywotniego pozbawienia wolności można po odbyciu co najmniej 15 lat kary przenieść do zakładu karnego typu półotwartego. Natomiast do zakładu karnego typu otwartego można przenieść skazaną, która odbyła co najmniej 20 lat kary pozbawienia wolności (art. 89 § 3kk).

Decyzję wydaną na podstawie art. 87 § 2 kkw o skierowaniu skazanej do zakładu karnego typu: otwartego, półotwartego lub zamkniętego uchyla z urzędu sąd penitencjarny (art. 76 § 2 kkw) gdy jest niezgodna z prawem. Przepis art. 76 § 2 kkw stanowi, że sąd penitencjarny orzeka o zmianie bądź uchyleniu decyzji komisji penitencjarnej w przedmiocie klasyfikacji, która jest sprzeczna z prawem. Niezgodną z prawem decyzję komisji penitencjarnej w przedmiocie klasyfikacji może również uchylić dyrektor okręgowy Służby Więziennej bądź Dyrektor Generalny Służby Więziennej. Na postanowienie sądu odnośnie utrzymania w mocy, uchylenia lub o zmiany zaskarżonej decyzji w przedmiocie klasyfikacji zażalenie nie przysługuje (art. 7 § 5 kkw).

Zasady dotyczące kierowania kobiet pozbawionych wolności do zakładów karnych poszczególnych typów i rodzajów nie dotyczą skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dzieckiem. Zgodnie z art. 87 § 4 kkw do matek, które sprawują

⁴⁵ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 3, Warszawa 2015, s. 394

stałą oraz bezpośrednią opiekę nad dzieckiem w DMiDz nie stosuje się przepisu art. 69 kkw. Zatem, jak podkreśla Z. Hołda⁴⁶ nie ma znaczenia, czy skazana kobieta jest młodocianą, recydywistką penitencjarną czy też pierwszy raz odbywa karę pozbawienia wolności. Oznacza to, że w DMiDz przebywa bardzo zróżnicowana grupa skazanych kobiet⁴⁷. Do 7 miesiąca ciąży, kobiety przebywają w zakładach karnych typu zamkniętego, półotwartego bądź otwartego. Po tym okresie skazane zostają przetransportowane do Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu⁴⁸. W placówce tej, obok matek z dziećmi przebywają również kobiety w ciąży.

Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, iż kobiety odbywające karę pozbawienia wolności są w zdecydowanie gorszej sytuacji niż mężczyźni. Odbywają karę w zakładach karnych położonych w dużej odległości od miejsca zamieszkania ich rodzin i dzieci. Kryterium klasyfikacji ze względu na płeć jest spełnione, gdy kobiety odbywają karę w celach dla nich przeznaczonych, czyli zakład karny nie musi organizować całego oddziału przeznaczonego kobietom. Stworzenie kobietom w każdym zakładzie karnym celi, w której będą odbywały karę pozbawienia wolności jest niewątpliwie zadaniem trudnym. Niemniej rozwiązanie takie umożliwi umieszczanie skazanych w zakładach karnych znajdujących się w pobliżu miejsca zamieszkania rodziny i dzieci, co wpłynie na utrzymanie więzi z rodziną.

§ 3. Systemy odbywania kary pozbawienia wolności

Dążąc do właściwej realizacji nowej filozofii postępowania ze skazanymi w izolacji penitencjarnej, której wyrazem jest określenie celu wykonywania kary pozbawienia wolności, wprowadzono, zgodnie z art. 81 kkw, systemy wykonywania kary. Są to: system programowego oddziaływania, terapeutyczny bądź zwykły.

Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje preferencji w zakresie systemu odbywania kary przez kobiety tylko ze względu na ich płeć⁴⁹. Oddziaływania penitencjarne

⁴⁶ Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 361.

⁴⁷ J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, (red.) J. Lachowski, s. 379.

⁴⁸ A. Rychlewicz, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v>, z dnia 18.08.2015; R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 95; E. Piotrów, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności względem kobiet*, [w:] *Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia*, (red.) A. Jaworowska, Kraków 2008, s. 184 – 185; M. Marczak, *Pełnienie roli matki przez kobiety pozbawione wolności*, [w:] *Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008, s. 462.

⁴⁹ K. Więckiewicz, *Wybrane zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet ze szczególnym uwzględnieniem prawa do przebywania w izolacji penitencjarnej wraz z dzieckiem*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, (red.) A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 661 – 662.

wobec skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności są prowadzone w każdym typie i rodzaju zakładu karnego w formie zindywidualizowanych działań⁵⁰.

System programowego oddziaływania, zdaniem T. Szymanowskiego⁵¹, jest podstawowym sposobem wykonywania kary pozbawienia wolności. System ten ma służyć najlepiej resocjalizacji, czyli zmianie postawy skazanych. Ponadto umożliwia skazanym zdobycie nowych umiejętności, które są potrzebne do pomyślnej readaptacji społecznej po zwolnieniu z zakładu karnego.

Do systemu programowego oddziaływania obligatoryjnie kierowane są młodociane. W systemie tym odbywają karę pozbawienia wolności skazane dorosłe, które po zaprezentowaniu im projektu programu oddziaływania (ipo) wyraziły zgodę na współdziałanie w jego opracowaniu i realizowaniu (art. 95 § 1 kkw).

W § 2 art. 95 kkw ustawodawca wskazał, że w programach ustala się przede wszystkim: rodzaj zatrudnienia, nauczania, formy kontaktowania się z rodziną, umiejętność wykorzystanie wolnego czasu a także szereg czynności związanych z procesem przygotowania skazanej do powrotu do społeczeństwa po odbyciu kary pozbawienia wolności. Zgodnie z § 14 rozporządzenia w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁵² wychowawca ze skazaną opracowują indywidualny program oddziaływania. Program oparty jest przede wszystkim na wynikach badań osobopoznawczych, analizie zapisów rozmów przeprowadzonych ze skazaną, opisie wyjaśnień przyczyn nieprzestrzegania norm prawnych przez skazaną, opisie funkcjonowania osoby pozbawionej wolności w kontaktach społecznych a także jej podstawowych problemów. Program przedkładany jest przez wychowawcę komisji penitencjarnej.

W programie określone są zadania, które skazana ma realizować oraz terminy ich realizacji. Obligatoryjnie formułowane są zadania mające na celu eliminację przyczyn popełnionego przestępstwa przez skazaną a także związane z naprawą szkód, powstałych na skutek dokonania przestępstwa.

Program należy opracować w ciągu 30 dni od momentu wydania przez komisję penitencjarną decyzji odnośnie klasyfikacji skazanej. W uzasadnionych przypadkach termin 30 – dniowy, można wydłużyć o 14 dni. Indywidualny program oddziaływania jest

⁵⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 355.

⁵¹ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy*, s. 127; T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze*, s. 299.

⁵² Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2013 poz. 1067)

aktualizowany zależnie od potrzeb, które wynikają głównie z ocen postępów w realizacji tego programu przez skazaną.

Zadaniem komisji penitencjarnej jest dokonanie oceny dotyczącej wykonywania indywidualnych programów oddziaływania a także ich weryfikowanie (art. 76 § 1 pkt 3 i 8 kkw). Kodeks karny wykonawczy nie określa terminów, w jakich komisja penitencjarna dokonuje oceny realizacji indywidualnych programów oddziaływania a także ich ewentualnej weryfikacji.

Należy podkreślić, że wybór systemu odbywania kary pozbawienia wolności nie jest wyborem jednorazowym. Skazana zawsze może zmienić decyzję. Może zrezygnować z odbywania kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania lub może wyrazić chęć skorzystania z oferty administracji zakładu karnego⁵³.

Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności są uzależnione od alkoholu, środków psychotropowych, starsze, chore, z deficytami psychicznymi bądź fizycznymi, wymagające specjalistycznej opieki psychologicznej, lekarskiej bądź rehabilitacji. Dla nich stworzono system terapeutyczny (art. 96 kkw).

Zgodnie z art. 97 § 1 kkw, wykonując karę w systemie terapeutycznym, uwzględnia się w postępowaniu ze skazanymi w szczególności potrzebę zapobiegania pogłębiania się patologicznych cech osobowości, przywracania równowagi psychicznej oraz kształtowania zdolności współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia. Istnieją oddziały dla skazanych uzależnionych od alkoholu, oddziały dla skazanych uzależnionych od substancji psychotropowych bądź środków odurzających, oddziały dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi bądź upośledzonych umysłowo.

Indywidualny program terapeutyczny opracowany jest przez zespół terapeutyczny a w miarę możliwości przy udziale skazanego. Program jest aktualizowany w zależności od potrzeb. Opracowując ten program trzeba określić zakres prowadzonych oddziaływań, cele oddziaływań (przy szczególnym uwzględnieniu właściwości skazanego), metody tych oddziaływań oraz kryteria realizacji.

Do odbycia kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym poza oddziałem terapeutycznym kierowane są skazane uzależnione od alkoholu lub środków odurzających bądź substancji psychotropowych albo opiatów. Ponadto, należy podkreślić, że skazaną, która jest uzależniona po okresie pobytu w systemie terapeutycznym poza oddziałem, można

⁵³ G. B. Szczygieł, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności...*, s. 171.

skierować do oddziału terapeutycznego, jeśli jest to uzasadnione zmianą sytuacji skazanej bądź względami terapeutycznymi.⁵⁴

Oddziaływanie wymaga aktywnej współpracy w podejmowaniu wysiłków zmierzających do korygowania dotychczasowych nawyków oraz nastawień. Nie można, zatem robić czegoś w stosunku do skazanej, jednocześnie pozbawiając jej faktycznego udziału⁵⁵.

Wsparcie oraz zagwarantowanie odpowiedniej wiedzy może przyczynić się do zmiany postawy skazanych do środków, od których są uzależnione. Tytułem przykładu należy wskazać Zakład Karny w Krakowie – Nowej Hucie, w którym kobiety uczestniczą w spotkaniach organizowanych przez Wspólnotę Anonimowych Alkoholików, w grupie edukacyjnej Horyzont oraz w grupowych i indywidualnych spotkaniach edukacyjnych⁵⁶. W Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu prowadzony jest program edukacyjno – terapeutyczny, który skazane realizują w oddziale odwykowym dla skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu⁵⁷. Celem programu poznawczo - behawioralnego ATLANTIS, jest prowadzenie oddziaływań, które przyczynią się do utrzymania długotrwałej abstynencji przez pacjentki. Pacjentka powinna uznać własną bezsilność wobec alkoholu a także utraty zdolności kierowania własnym życiem⁵⁸. Zdobyć wiedzę na temat uzależnienia a następnie odniesienie do własnych doświadczeń, nabycie umiejętności konstruktywnego zwrócenia się o pomoc, ukształtowanie pozytywnego obrazu siebie oraz poczucia własnej wartości, wykształcenie zachowań, które przyczynią się do utrzymania trzeźwości, to cele szczegółowe, które pacjentki powinny osiągnąć podczas procesu leczenia. Program ATLANTIS realizowany jest przez okres 3 miesięcy, przy stosowaniu różnych technik oraz metod oddziaływania na pacjentki, takich jak: psychoedukacja (literatura, warsztaty filmowe, aktywne czytanie), terapia indywidualna (autodiagnoza, psychorysunek, dziennik uczuć, autoanaliza), terapia grupowa (w skład, której wchodzi m. in. grupa zadaniowa, grupa

⁵⁴ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. poz. 1409).

⁵⁵ A. Muszyńska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności przez skazanych uzależnionych od środków odurzających*, NPKP, Tom VII, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2001, s. 178.

⁵⁶ J. Nielubowicz, M. Niemiec, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej – ZK Kraków – Nowa Huta*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 158 – 159.

⁵⁷ H. Machel, *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno – penitencjarne*, Resocjalizacja Polska, Polish Journal of Social Rehabilitation 2014, Nr 8, s. 21.

⁵⁸ I. Zalikowska, „Atlantis”- program edukacyjno – terapeutyczny, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, (red.) M. Marczak, Kraków 2009, s. 172.

zdrowego życia, grupa zapobiegania nawrotom choroby), elementy psychoterapii a także ćwiczenia umiejętności zmiany oraz trybu życia⁵⁹.

Istotna jest także kontynuacja utrzymania trzeźwości po zakończeniu leczenia. W związku z tym po zakończeniu terapii po wyjściu z oddziału odwykowego dla kobiet uzależnionych od alkoholu odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Grudziądzu Nr 1, każda pacjentka otrzymuje tzw. długoterminowy kontrakt (na 2 lata). Kobiety pracują nad utrzymaniem życia w trzeźwości, polegającą na uczestnictwie w spotkaniach grupy Anonimowych Alkoholików, utrzymywaniu kontaktu z terapeutą oraz zgłoszeniu się po wyjściu na wolność do poradni, która leczy uzależnienia⁶⁰.

Do systemu terapeutycznego skazana kierowana jest na mocy wyroku sądu (art. 62 kk), bądź na mocy decyzji komisji penitencjarnej (art. 76 § 1 pkt 2 kkw) gdy sąd takiej decyzji nie podjął. Skazana może także sama wybrać system terapeutyczny.

W Polsce jedynie Zakład Karny w Lubańcu dysponuje oddziałem terapeutycznym przeznaczonym dla kobiet uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych. Na oddziale przebywają kobiety (skazane młodociane, odbywające karę po raz pierwszy a także recydywistki), które realizują półroczny program terapii. Edukacja skazanych kobiet odnośnie uzależnienia od narkotyków stanowi jeden z elementów realizowania terapeutycznego programu. Program ten obejmuje trzy cykle zajęć. Po przyjęciu skazanej na oddział informuje się skazaną o uzależnieniu. W drugim cyklu omawiane są mechanizmy uzależnienia a także straty związane z życiem w nałogu. Trzeci, ostatni cykl, związany jest z edukacją dotyczącą nawrotów choroby. Pacjentki podczas tego programu konstruuja plan na życie w trzeźwości oraz rozpoznają sygnały ostrzegawcze. Ponadto w stosunku do kobiet uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych prowadzona jest edukacja zdrowotna dotycząca: zespołu odstawienia od substancji psychoaktywnych, HIV, AIDS, WZW oraz innych chorób, które mają związek z uzależnieniem od narkotyków bądź profilaktyką⁶¹.

Indywidualny program oddziaływania powinien być adekwatny do terapii i dostosowanych do realizacji celów terapii. Natomiast celem nadrzędnym oddziaływania

⁵⁹ I. Zalikowska, *Terapia, resocjalizacja i readaptacja społeczna skazanych...*, s. 192 – 194; Zob. E. Szlęzak – Kawa, *Dwie dekady „Atlantisu”*, FP 2013, Nr 12, s. 24 – 25.

⁶⁰ I. Zalikowska, *Terapia, resocjalizacja i readaptacja społeczna skazanych...*, s. 195.

⁶¹ H. Pietruszewska, *Kobiety uzależnione od środków odurzających lub psychotropowych w Zakładzie Karnym w Lubańcu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 199 - 205.

terapeutycznego jest uzyskanie takich zmian w postawie skazanych kobiet, które pozwolą zbudować u nich trwałą motywację do pracy nad uzależnieniem⁶².

Praca ze skazanymi kobietami uzależnionymi od narkotyków wskazuje, że jedną z przyczyn ich braku umiejętności przestrzegania wartości oraz norm społecznych są błędy wychowawcze. Problemy te pojawiają się zarówno w pełnych jak i rozbitych rodzinach. Wpływ na demoralizację mają takie czynniki jak nieegzekwowanie podstawowych zasad, brak spójności wychowawczych, patologia rodziny, brak konstruktywnego sposobu spędzania wolnego czasu rodziców z dziećmi. Podczas realizacji programu terapeutycznego skazane, w pewnym momencie dokonują autorefleksji a także wglądu we własne doświadczenia oraz przeżycia. Z doświadczenia psychologów oraz wychowawców, polegającego na pracy ze skazanymi, uzależnionymi kobietami wynika, że jeśli kobieta ma większe wsparcie (emocjonalne) ze strony rodziny, bliskich wówczas łatwiej podejmują decyzję o zaangażowanie się w terapię⁶³.

Dla skazanych kobiet tzw. trudnych, w Zakładzie Karnym w Grudziądzu Nr 1 przeznaczono oddział leczniczo – wychowawczy, dla 20 skazanych. Do oddziału tego trafiają skazane kobiety z samookaleczeniami. Najwięcej kobiet z samookaleczeniami trafia na ten oddział w okresie wiosennym⁶⁴.

Dokonanie przez skazaną samookaleczenia, stanowi naruszenie zakazu z art. 116a pkt 5 kkw, dotyczącego powodowania u siebie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, nakłaniania i pomocy w dokonywaniu takich czynów. Nie jest istotny cel aktu samoagresji, w szczególności zaś, czy stanowił on środek do uzyskania decyzji organów wykonujących orzeczenie o pozbawieniu wolności. W konsekwencji czyn taki może być podstawą odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanej, a ponadto można skazaną obciążyć kosztami leczenia skutków samouszkodzenia (art. 119 kkw)⁶⁵. Zgodnie z § 14 rozporządzeniu⁶⁶ osobie pozbawionej wolności, która dokonała samouszkodzenia ciała, udziela się świadczeń zdrowotnych niezbędnych ze względu na stan jej zdrowia. Jeżeli odmawia ona poddania się

⁶² K. Drozd, A. Perkowska, H. Pietruszewska, *Doświadczenia terapeutyczne w pracy z kobietami uzależnionymi od narkotyków przebywającymi w izolacji penitencjarnej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 210 – 211.

⁶³ K. Drozd, A. Perkowska, H. Pietruszewska, *Doświadczenia terapeutyczne...*, s. 215 – 216.

⁶⁴ D. Rowicka, *Zakład karny w Grudziądzu Nr 1 (dla kobiet)*, [w:] *Prawo do godnego traktowania w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji*, (red.) A. Rzepliński i A. Krempleski Warszawa 1996, s. 133.

⁶⁵ M. Gałązka, *Problem samoagresji osób pozbawionych wolności w kontekście autonomii pacjenta*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 92 – 93.

⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 2003r. w sprawie szczegółowych zasad, zakresu i trybu udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności przez zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności (Dz. U. Nr 204, poz. 1985).

leczeniu, można ją umieścić, w zależności od stanu zdrowia, w izbie chorych bądź w celi mieszkalnej, jednocześnie zapewniając odpowiedni nadzór medyczny.

Oddział Terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, potocznie zwanym „ESKA”, jest specjalnym oddziałem. Jest to bardzo specyficzne miejsce. Praca na tym oddziale bywa bardzo żmudna, natomiast personel więzienny spotyka się często z nieprzewidywalnymi reakcjami wielu podopiecznych⁶⁷. Praca terapeutyczna ze skazanymi kobietami z zaburzeniami psychicznymi bywa trudna gdyż często skazane boją się doświadczyć czegoś nowego, innego. Jednakże znaczna część kobiet upośledzonych, z obniżoną sprawnością intelektualną ma okazję do zdobycia nowych umiejętności podczas zajęć plastycznych. Kobiety produkują koperty na potrzeby całego zakładu karnego. Jest to szczyt ich możliwości. Wiele kobiet z intelektualnymi zaburzeniami jest nagradzanych na Przeglądach Sztuki Więziennej za prace wykonane haftem „richelieu”, poezję, obrazy tworzone krzyżykiem⁶⁸.

Skazane, podobnie jak wszyscy więźniowie, odbywają karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym tylko przez pewien określony czas. Gdy oddziaływanie specjalistyczne staje się zbędne wówczas skazane zostają przeniesione do systemu zwykłego bądź programowego oddziaływania⁶⁹.

Trzeci system, który kobiety mogą wybrać jest system zwykły. W systemie tym odbywają karę pozbawienia wolności skazane: dorosłe, przeniesione z systemu programowego oddziaływania z uwagi na nieprzestrzeganie wymagań, które zostały ustalone w indywidualnym programie oddziaływania. W systemie tym odbywają karę również te, które zostały przeniesione z systemu terapeutycznego, ponieważ nie wymagają już oddziaływania specjalistycznego (art. 97 § 3 kkw) i nie wyrażają zgody na współdziałanie w opracowaniu a także wykonaniu indywidualnego programu oddziaływania oraz które odbywają zastępczą karę pozbawienia wolności, ukarane karą aresztu bądź karami porządkowymi a także osoby w stosunku do których zostały zastosowane środki przymusu w postaci pozbawienia wolności⁷⁰.

⁶⁷ A. Tobolska, *Przystanek „ESKA” Grudziądz*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 217.

⁶⁸ A. Tobolska, *Przystanek „ESKA” Grudziądz...*, s. 219.

⁶⁹ G. B. Szczygieł, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności...*, s. 173.

⁷⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 387 - 452.

§ 4. Status skazanej

Prawa i obowiązki skazanego tworzą jego status prawny⁷¹. Skazane przekraczając mury zakładu karnego nie tracą praw obywatelskich. Podczas odbywania kary pozbawienia wolności w izolacji penitencjarnej prawa skazanych do przemieszczania się są ograniczone, jednak nie są ich pozbawieni⁷². Należyte unormowanie statusu prawnego osoby pozbawionej wolności wymaga, nie tylko określenia w ustawie jej praw i obowiązków, ale także ustanowienia mechanizmów ochrony praw. Podporządkowanie stosunków zakładowych przepisom ustawy otwiera drogę do kontroli sądowej.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁷³ jest podstawowym źródłem praw, obowiązków a także wolności. W świetle art. 41 ust. 1 Konstytucją RP każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą, natomiast pozbawienie wolności może nastąpić tylko na zasadach oraz w trybie określonym w ustawie. W Konstytucji RP zawarto regulacje dotyczące sposobu traktowania osób odbywających karę pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

Skazana przekraczając mury zakładu karnego nadal jest obywatelem i przysługują jej wobec tego prawa i wolności obywatelskie wskazane w Konstytucji RP takie jak: ochrona życia (art. 39), prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci, dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47), wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się – ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony (art. 49), wolność sumienia i religii (art. 53), wolność wyrażania poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (art. 54), prawo do ochrony zdrowia (art. 68), prawo do nauki (art. 70).

⁷¹ P. Wierzbicki, *Wybrane problemy z prawa karnego wykonawczego*, [w:] Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości, (red.) A. Krukowski, Warszawa 1983, s. 241; L. Bogunia, *Kilka uwag dotyczących obowiązków skazanego na karę pozbawienia wolności w jego statusie prawnym*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi, (red.) K. Indeck, Łódź 2004, s. 69; E. Żywucka – Kozłowska, Z. Juszka, *Prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 561; M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wyd. 2, Warszawa 2013, s. 108; A. Nawój – Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 46.

⁷² T. Bulenda, *Faktyczne i ustawowe ograniczenia praw więźniów* (w:) Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności: praca zbiorowa, H. Machel (red.), M. Palidowa, M. Spryszyńska (współpraca), Gdańsk 2006.

⁷³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. 78, poz. 483)

W Kodeksie karnym wykonawczym przewidziano regulacje dotyczące praw obywatelskich osób przebywających w izolacji penitencjarnej. W myśl art. 4 § 2 skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie, a ich ograniczenie wynikać może jedynie z ustawy oraz wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia. Kary powinny być wykonywane w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności skazanej, a stosowanie tortur, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania jest zakazane (art. 4 § 1 kk).

Obok praw i wolności obywatelskich osobie odbywającej karę pozbawienia wolności przysługują również prawa oraz ciężą na nim obowiązki wynikające z faktu, że jest użytkownikiem zakładu karnego. Zgodnie z art. 5 § 1 kk, skazana jest podmiotem określonych w tym kodeksie praw i obowiązków. Zasada podmiotowego traktowania skazanej wyrażona w art. 5 § 1 kk wymaga, aby miała ona do dyspozycji skuteczne instrumenty prawne, które pozwolą korzystającemu z nich uruchomić procedury kontrolne przed odpowiednimi organami sądowymi i innymi⁷⁴.

W myśl art. 101 kk po osadzeniu w zakładzie karnym, należy skazaną bezzwłocznie poinformować o przysługujących jej prawach i ciężących na niej obowiązkach. Bez względu na status społeczny, popełnione przestępstwo czy zachowanie w zakładzie karnym, procedury przyjmowania skazanej powinny być realizowane z poszanowaniem jej godności. Wymagane jest, zatem przekazanie skazanej danych i upewnienie się, że je zrozumiała. Skazanej potrzebna jest wiedza co jej w najbliższej przyszłości wolno, czego nie, na co może liczyć i jaka czeka ją przyszłość⁷⁵.

Kobiety i mężczyźni mają te same prawa. Ustawodawca dużą rolę przywiązuje do statusu skazanego, określając katalog praw oraz obowiązków. Katalog praw jest określony w art. 102 kk. Sformułowanie skazany ma prawo w szczególności oznacza, że nie jest to katalog zamknięty⁷⁶.

Zgodnie z art. 102 kk skazana ma prawo w szczególności do: odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia żywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń a także świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny, utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, korzystania z wolności religijnej, otrzymywania

⁷⁴ Z. Hołda, *Prawa i obowiązki więźniów*, [w:] System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce, (red.) T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003, s. 177 – 178.

⁷⁵ M. Niełacna, *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*, Warszawa 2011, s. 122.

⁷⁶ O. Sitarz, *Prawa człowieka skazanego na karę pozbawienia wolności w orzecznictwie ETS*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 202; Z. Hołda, *Prawa i obowiązki więźniów...*, s. 174 – 175; E. M. Guzik – Makaruk, *Kilka uwag na tle odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego, (red.) S. Lelental, G.B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 185.

związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia oraz do ubezpieczenia społecznego oraz pomocy w uzyskiwaniu świadczeń inwalidzkich, kształcenia i samokształcenia a także wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonywanych przedmiotów, korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno – oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy, komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem. Skazana ma również prawo do zapoznania się z opiniami sporządzanymi przez administrację zakładu karnego stanowiącymi podstawę podejmowanych wobec niej decyzji. Prawem skazanej jest składanie wniosków, skarg, próśb organom właściwym do ich rozpatrzenia oraz przedstawienia ich podczas nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikom jednostek organizacyjnych SW, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i RPO. Ponadto skazana ma prawo do prowadzenia korespondencji z organami ścigania, wymiarem sprawiedliwości a także innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich i Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka.

Wskazane w art. 102 kkw, prawa dotyczą podstawowych dziedzin życia w zakładzie karnym, takich jak: warunki bytowe, łączność ze światem zewnętrznym, aktywność w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, wolność religijna a także gwarancji służących praworządному wykonywaniu kary pozbawienia wolności⁷⁷.

Ważne wskazania odnośnie korzystania przez skazaną z przysługujących jej praw zawarte zostały w art. 104 kkw. Stanowi on, że korzystanie przez skazaną z przysługujących jej praw powinno następować w sposób, który nie narusza praw innych osób a także nie zakłóca ustalonego w zakładzie porządku⁷⁸.

Z uwagi na to, że kobiety w ciąży wymagają szczególnej troski oraz ochrony przed czynnikami szkodliwymi dla zdrowia psychicznego i fizycznego uległ rozszerzeniu zakres korzystania z niektórych praw. Ta grupa skazanych postrzegana jest w sposób szczególny w zakładzie karnym. Wpływ na to ma w głównej mierze odrębność fizjologiczna a także psychofizyczna w tym okresie. Należy podkreślić również specyfikę roli, jaką kobieta w ciąży oraz matka pełni⁷⁹.

⁷⁷ T. Szymanowski [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 347.

⁷⁸ M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wyd. 2, C. H. Beck, Warszawa 2013, s. 109.

⁷⁹ E. Adamska, M. Wawrzyk, D. Owsianka, *Skazane matki w izolacji więziennej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 245;

Kobiety ciężarne, karmiące a także matki sprawujące stałą oraz bezpośrednią opiekę nad dzieckiem mają prawo do dłuższego spaceru (art. 112 § 1 kkw). Uwzględniając specyficzne potrzeby żywieniowe kobiet w okresie ciąży kobiety mają prawo do dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych (art. 113a § 1 kkw). Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, iż skazane kobiety mają rozszerzony zakres praw w zakresie odżywiania i spaceru. Przebywanie na świeżym powietrzu oraz zaspokojenie potrzeb żywieniowych kobiet wpływa na prawidłowy przebieg ciąży oraz fizyczny a także psychiczny rozwój dzieci.

Zgodnie z § 27 rozporządzenia w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności dyrektor zakładu karnego dokonuje, na wniosek lekarza bądź po zasięgnięciu jego opinii, niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności w zakresie wynikającym z potrzeby uwzględnienia stanu fizycznego bądź psychicznego tych kobiet⁸⁰. Ze względu na potrzeby kobiet związane z cyklami fizjologicznymi skazane korzystają co najmniej raz dziennie z ciepłej wody a także dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli (§ 30.4 rozporządzenia).

Obok praw, są również obowiązki skazanych. Zostały one wymienione w art. 116 kkw. Należy zgodzić się z poglądem G. B. Szczygieł⁸¹, że ustalenie praw oraz obowiązków jest bardzo istotne dla prawidłowego funkcjonowania każdej zbiorowości, a szczególnie tak specyficznej, jak zakład karny. Respektowanie przez jednych skazanych obowiązków powoduje, że inni skazani mogą korzystać ze swoich praw.

Podstawowym obowiązkiem skazanego, w tym także kobiety, jest stosowanie się do „wydanych przez właściwe organy poleceń”, które zmierzają do wykonania orzeczenia (art. 5 § 2 kkw). Sprowadza się to do przestrzegania zasad dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności.

Katalog obowiązków osób odbywających karę pozbawienia wolności wskazano w art. 116 § 1 kkw. Katalog nie jest zamknięty. Określono w nim przykładowe obowiązki osób pozbawionych wolności⁸².

Ustawodawca nie przewidział odnośnie kobiet odstępstw w zakresie wymienionych w art. 116 § 1 kkw obowiązków. Zgodnie z art. 116 § 1 kkw skazane kobiety, jak wszyscy

A. Matysiak – Błaszczyk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, Pedagogika Społeczna 2004, Nr 2 – 4, s. 55.

⁸⁰ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 4, s. 396.

⁸¹ G.B. Szczygieł, *Społeczna readaptacji skazanych ...*, s. 126.

⁸² S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 382, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy, Komentarz*, Wyd. 3, s. 794.

skazani odbywający karę pozbawienia wolności, mają obowiązek przestrzegania przepisów określających zasady i tryb wykonywania kary, ustalonego w zakładzie karnym porządku oraz wykonywania poleceń przełożonych i innych osób uprawnionych. Obowiązkiem skazanych jest w szczególności: poprawne zachowanie się. Pod pojęciem poprawnego zachowania się należy rozumieć przestrzeganie zakazów określonych w art. 116a kkw: zakazu uczestniczenia w grupach organizowanych bez zgody lub wiedzy właściwego przełożonego, posługiwania się wyrazami lub zwrotami powszechnie uznawanymi za wulgarne lub obelżywe albo gwarą przestępców, uprawiania gier hazardowych, spożywania alkoholu oraz używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, odmawiania przyjmowania posiłków dostarczanych przez administrację zakładu karnego w celu wymuszenia decyzji lub postępowania, spowodowanie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, jak również nakłaniania lub pomagania w dokonaniu takich czynów, wykonywania tatuaży i zezwalania na ich wykonywanie, nakłanianie lub pomaganie w dokonywaniu takich czynów, porozumiewanie się z osobami postronnymi oraz osadzonymi w innej celi, jeżeli naruszałoby to ustalony w zakładzie karnym porządek, samowolnego zmieniania celi mieszkalnej, miejsca wyznaczonego do spania, stanowiska pracy i miejsca wykonywania zleconej czynności, zmieniania wyglądu zewnętrznego w sposób utrudniający identyfikację, w szczególności poprzez zgolenie lub zapuszczenie włosów albo zmianę ich koloru, chyba że skazany uzyska zgodę dyrektora zakładu karnego.

Skazane, tak jak inni więźniowie, mają również obowiązek przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń, w których przebywają. Są zobowiązane do niezwłocznego zawiadomienia przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego. Obowiązkiem skazanej jest poddanie się - niezależnie od obowiązków określonych w przepisach o zwalczaniu chorób zakaźnych, wenerycznych i gruźlicy, alkoholizmu i narkomanii - przewidzianymi przepisami badaniami, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji, a także badaniami na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych. Skazana, co do której sędzia penitencjarny zarządził przeprowadzenie badań psychologicznych lub psychiatrycznych, dodatkowo - udziela osobom prowadzącym badania informacji o stanie zdrowia, przebytych chorobach i urazach oraz warunkach, w jakich się wychowywała. Skazana ma także obowiązek wykonywania zleconych przez psychiatrę lub psychologa czynności niezbędnych na potrzeby badania, wykonywania pracy, jeżeli przepisy szczególne także wynikające z prawa międzynarodowego, nie przewidują zwolnienia od tego obowiązku oraz wykonywania prac porządkowych w obrębie zakładu karnego. W zakresie obowiązków

skazanej jest również dbanie o mienie zakładu karnego oraz instytucji lub podmiotu gospodarczego, w którym jest zatrudniona, poddania się czynnościom mającym na celu identyfikację osoby.

W sytuacjach uzasadnionych względami porządku lub bezpieczeństwa skazana podlega kontroli osobistej (art. 116 § 2 kkw). Kontrolowana jest również cela i inne pomieszczenia, w których więźniowie przebywają oraz przedmioty się w nich znajdujące. Kontrolę celi i innych pomieszczeń przeprowadza się podczas nieobecności skazanych. Kontrola polega również na oględzinach ciała oraz sprawdzenia odzieży, bielizny, obuwia jak i przedmiotów posiadanych przez skazanego. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności Kodeks karny wykonawczy uszczegóławia zasady poddawania ich kontroli osobistej. Oględziny dokonywane są przez osoby tej samej płci⁸³. Należy zatem stwierdzić, iż przeszukanie kobiety odbywającej karę pozbawienia wolności może przeprowadzić tylko kobieta, funkcjonariuszka Służby Więziennej. Unormowanie te jest zasadne z uwagi na ochronę skazanych kobiet przed wszelkimi formami nadużyć ze strony mężczyzn.

Na status prawny osób pozbawionych wolności składają się nie tylko przysługujące im prawa oraz ciążące na nich obowiązki, ale również odpowiednie instrumenty ich realizacji w praktyce⁸⁴. System ochrony praw więźniów oparty jest na mechanizmach kontrolnych o charakterze sądowym, administracyjnym, społecznym i międzynarodowym⁸⁵. Instrumentem o charakterze administracyjnym, gwarantującym realizację w praktyce praw skazanych jest skarga z art. 6 § 2 kkw, charakter sądowy ma natomiast skarga z art. 7 kkw⁸⁶.

Instytucja skargi uznawana jest za podstawowy środek ochrony praw osób odbywających karę pozbawienia wolności⁸⁷. W świetle art. 6 § 2 kkw skazani mogą składać wnioski, skargi a także prośby do organów wykonujących orzeczenie. W imieniu skazanego może również je składać obrońca oraz ustanowiony w trybie art. 42 kkw przedstawiciel skazanego. Organ, który jest adresatem skargi powinien ją rozpoznać i stosownie do zakresu posiadanych uprawnień uwzględnić bądź uznać za uzasadnioną albo pozostawić bez

⁸³ K. Sitnik, *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*, AE 2011, s. 301, E. Dawidziuk, *Kontrole osobiste osób pozbawionych wolności – rozważania na temat potrzeby wprowadzenia zmian*, PWP 2013, Nr 78, s. 36.

⁸⁴ L. Bogunia, *Status prawny skazanego na karę pozbawienia wolności w projekcie kodeksu karnego wykonawczego* (w:) Współczesne problemy nauk penalnych. Zagadnienia wybrane, (red.) M. Bojarska, Wrocław 1994r., s. 113.

⁸⁵ T. Kalisz, *Skargi, wnioski, prośby zgłaszane przez skazanych w toku postępowania wykonawczego* (w:) NKPK, (red.) L. Bogunia, t. XXIV, Wrocław 2009, s. 214.

⁸⁶ Z. Hołda, *Prawa i obowiązki więźniów...*, s. 178.

⁸⁷ A. Jakubowska, *Instytucja skargi jako prawny środek ochrony praw osób pozbawionych wolności*, PWP 2006, Nr 52 – 53, s. 75.

rozpoznania⁸⁸. Prawo do składania skarg przez skazane kobiety może być nadużywane. Jest to grupa skazanych bardzo roszczeniowa, kłótniwa i pamiętliwa. W art. 102 pkt 10 kkw enumeratywnie określono do jakich podmiotów skazane mają prawo składać skargi. Należy zgodzić się z S. Lelentalem⁸⁹, że składanie skarg oczywiście bezzasadnych do innych podmiotów należy traktować jako podstawę pociągnięcia skazanej do odpowiedzialności dyscyplinarnej, wynikającej z zawinionego naruszenia zakazu z ustawy albo z ustalonego w zakładzie karnym porządku (art. 142 § 1 kkw).

Decyzję organów postępowania wykonawczego (prezesa sądu lub upoważnionego sędziego, sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego, dyrektora aresztu śledczego, dyrektora okręgowego SW, Dyrektora Generalnego SW, osoby kierującej innym zakładem przewidzianym w przepisach prawa karnego wykonawczego, komisji penitencjarnej zakładu karnego, komisji penitencjarnej aresztu śledczego, sądowego kuratora zawodowego, każdego innego organu uprawnionego przez ustawę do wykonywania orzeczeń) skazany może zaskarżyć do sądu penitencjarnego na zasadach określonych w art. 7 kkw. Podstawą do złożenia skargi może być wyłącznie zarzut niezgodności decyzji z prawem (Kodeksem karnym wykonawczym). Niezgodność decyzji ze znajdującym bezpośrednie zastosowanie przepisem Konstytucji RP również może być podstawą skargi⁹⁰.

Ochrona praw przysługujących skazanym opiera się w Kodeksie karnym wykonawczym na trzech instytucjach: sędziowskim nadzorze penitencjarnym (art. 32 – 36 kkw), sądowej kontroli decyzji administracji więziennej (art. 7 kkw) oraz kontroli sprawowanej przez organy nadrzędne Służby Więziennej (art. 78 § 2 kkw)⁹¹.

Organem zobowiązanym do kontrolowania przestrzegania praw więźniów jest również sąd penitencjarny. Kontrola przestrzegania praw osób przebywających w izolacji penitencjarnej sprawowana przez sąd penitencjarny polega na rozpatrywaniu skarg na decyzje organów wykonawczych kierowanych do sądu penitencjarnego przez skazanych (art. 7 kkw).

Kontrolę nad ochroną osób pozbawionych wolności sprawują także odpowiednie organy Służby Więziennej. W świetle art. 78 § 2 kkw Dyrektor Generalny lub dyrektor okręgowy Służby Więziennej mogą m.in. uchylać decyzje sprzeczne z prawem. Uchylenie następuje w formie decyzji i podlega zaskarżeniu przez skazanego do sądu penitencjarnego w trybie art. 7 kkw. Sprzeczne z prawem decyzje dyrektora zakładu karnego, aresztu śledczego,

⁸⁸ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 72.

⁸⁹ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 341.

⁹⁰ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 73.

⁹¹ Z. Hołda, *Prawa i obowiązki więźniów...*, s. 177.

dyrektora okręgowego, Dyrektora Generalnego Służby Więziennej a także sądowego kuratora zawodowego mogą być też uchylone przez sędziego penitencjarnego (art. 34 § 1 kkw).

Kontrolę nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności sprawować mogą również przedstawiciele stowarzyszeń, fundacji, organizacji oraz instytucji, których celem działania jest zapobieganie przestępczości i społeczna readaptacja skazanych, kościoły, inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania (art. 39 § 1 kkw).

Obok instrumentów kontroli pozostających w dyspozycji skazanych ważna jest również kontrola odpowiednich organów. Należy wskazać tu na kontrolę w ramach sędziowskiego nadzoru penitencjarnego. Organem uprawnionym do sprawowania nadzoru jest sędzia penitencjarny (art. 32 kkw). Jak podkreśla T. Kalisz⁹², sędzia sprawuje kontrolę, ale nie orzeka. Obejmuje on nadzór nad legalnością oraz prawidłowością procesu wykonywania kary pozbawienia wolności. W § 2 rozporządzenia w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego⁹³ szczegółowo określono zakres nadzoru sędziego penitencjarnego.

Określone w art. 33 kkw uprawnienia sędziego penitencjarnego zapewniają prawidłowe wykonywanie zadań w zakresie nadzoru penitencjarnego. Wizytujący zakłady karne sędzia penitencjarny ma nieograniczone prawo wstępu do zakładów karnych w każdym czasie. Ma także prawo do przeglądania dokumentów oraz żądania wyjaśnień od administracji jednostek penitencjarnych. Sędzia penitencjarny ma także prawo przeprowadzać rozmowy z osobami pozbawionymi wolności podczas nieobecności innych osób.

Po zakończeniu wizytacji dyrektor kontrolowanej jednostki zostaje zapoznany przez sędziego penitencjarnego z wynikami wizytacji (§ 6 rozporządzenia). Zgodnie z § 7 rozporządzenia, z przebiegu wizytacji sędzia penitencjarny sporządza sprawozdanie, które powinno zawierać: wskazanie terminu przeprowadzenia wizytacji, zakresu czasowego a także tematycznego wizytacji oraz ocenę sposobu wykonania zaleceń wydanych podczas poprzedniej wizytacji. W sprawozdaniu sędzia dokonuje ustaleń oraz szczegółowo ocenia wizytowaną jednostkę. W razie potrzeby sędzia penitencjarny dokonuje zaleceń powizytacyjnych, zmierzających do usunięcia stwierdzonych uchybień a tym samym zapobieżenia ich powstawaniu. Sprawozdanie opieczetowane jest podpisem wizytatora oraz datą sporządzenia.

⁹² T. Kalisz, *Teoretyczne i prawne podstawy sędziowskiego modelu nadzoru penitencjarnego* [w:] X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego, (red.) S. Lelental. G.B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 200.

⁹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003r. w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego (Dz. U. Nr 152, poz. 1496).

W Kodeksie karnym wykonawczym uregulowano tryb postępowania sędziego penitencjarnego w przypadku wydania decyzji sprzecznej z prawem (art. 34 kkw). Zdaniem S. Lelenta⁹⁴, stwierdzenie przez sędziego penitencjarnego, że decyzja jest sprzeczna z prawem, obliguje do jej uchylecia. Zatem nie jest to prawo przysługujące sędziemu penitencjarnemu, lecz jego obowiązek. Zgodnie z art. 34 § 1 kkw, uchyleniu podlega wyłącznie decyzja, która dotyczy osoby pozbawionej wolności.

Sędzia penitencjarny uchyla w formie zarządzenia jedynie sprzeczne z prawem decyzje organów wymienionych w § 1 art. 34 kkw, tj.:

1. dyrektora zakładu karnego, dyrektora aresztu śledczego bądź dyrektora okręgowego Służby Więziennej
2. Dyrektora Generalnego Służby Więziennej,
3. osoby kierującej innym niż zakład karny i areszt śledczy zakładem przewidzianym w przepisach prawa karnego wykonawczego,
4. komisji penitencjarnej zakładu karnego bądź aresztu śledczego,
5. sądowego kuratora zawodowego.

Organom określonym w art. 34 § 1 kkw oraz skazanej osobie przysługuje skarga do sądu penitencjarnego, w którego okręgu wydano decyzję na decyzję sędziego penitencjarnego. W ocenie S. Lelenta⁹⁵, wątpliwość budzi przyznanie prawa wniesienia skargi przez skazanego. Z treści art. 34 § 2 kkw wynika, że skazanemu przysługuje również prawo do wniesienia skargi na decyzję sędziego penitencjarnego wówczas, gdy organ, którego decyzja została uchylona, uznał, że była ona niezgodna z prawem.

Na podstawie art. 34 § 4 kkw, sędzia penitencjarny niezwłocznie zawiadamia organ, do którego dyspozycji pozostaje osoba pozbawiona wolności o stwierdzeniu niezgodnego z prawem pozbawienia jej wolności. Sędzia penitencjarny przesyła dyrektorowi zakładu karnego bądź aresztu śledczego zarządzenie wraz z nakazem zwolnienia osoby niezgodnie z prawem pozbawionej wolności (§ 5 ust. 2 rozporządzenia).

§ 5. Środki oddziaływania

W artykule 67 § 3 kkw, wymieniono najważniejsze środki oddziaływania: wykonywanie pracy szczególnie sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno – oświatowe oraz sportowe, podtrzymywanie kontaktów

⁹⁴ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, s. 145.

⁹⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz* Wyd. 5, s. 146.

z rodziną oraz ze światem zewnętrznym a także środki terapeutyczne. Oddziaływania na skazanych, zmierzają mają do zmiany bądź zmodyfikowania zachowań, postaw a także dążeń jednostek bądź zbiorowości w kierunku społecznie pożądanym⁹⁶.

W doktrynie⁹⁷ reprezentowane jest stanowisko, że praca jest to jeden z podstawowych a zarazem najważniejszych środków oddziaływania penitencjarnego. Stanowi ona najważniejszy środek aktywizacji skazanych. Należy podkreślić, że praca wykonywana przez skazanych spełnia szereg funkcji, takich jak zaspokojenie potrzeby aktywności oraz ruchu który ma znaczenie dla podtrzymywania życiowej kondycji osób pozbawionych wolności, wzmocnienie bądź nabycie nawyku pracy, podwyższenia umiejętności zawodowych bądź uzyskanie ich w trakcie pracy, uzyskanie korzyści ekonomicznych dla skazanego oraz jego rodziny.

Zdaniem T. Szymanowskiego⁹⁸, wykonywanie pracy zapobiega fizycznej a także psychicznej degradacji. Praca umożliwia świadczenie pomocy na rzecz rodziny skazanego, wzmocnia stan bezpieczeństwa w zakładzie karnym a także zapobiega demoralizacji skazanych. Już T. Bugajski⁹⁹ zauważył, że praca w więzieniu zapobiega rozleniwianiu się więźniów, uszlachetnia. Wykonywanie pracy w warunkach więziennych sprzyja także resocjalizacji skazanych. Wzmocnia ich postawy prospołeczne, ogranicza zjawisko podkultury więziennej. Zatrudnienie sprawców przestępstw, którzy na wolności uchylali się od systematycznej pracy, stwarza dużą szansę na wykształcenie w nich nawyku pracy¹⁰⁰.

Praca, jako podstawowa forma aktywności człowieka odgrywa we współczesnym świecie niezmiernie doniosłą rolę. Jest ona przede wszystkim społecznie akceptowanym sposobem uzyskania środków finansowych oraz jest podstawowym czynnikiem socjalizacji

⁹⁶ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 4, s. 332.

⁹⁷ St. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 349; S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, s. 88; T. Kalisz, *Teoretyczne i prawne aspekty zatrudnienia skazanych*, NPKP, Tom VIII, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2001, s. 331; B. Hołyst, *Oddziaływania penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008, s. 135; J. Galicki, *Zatrudnienie osadzonych w zakładach karnych jako czynnik resocjalizacji*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny..., s. 637; R. Słowiński, *Zatrudnienie skazanych – szanse i bariery*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny..., s. 655; H. Machel, *Polska praktyka penitencjarna a oczekiwania społeczne*, [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi..., s. 883; E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 158; T. Szymanowski, [w:] *Prawo karne wykonawcze*, T. Szymanowski, J. Migdał, s. 317.

⁹⁸ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2005, s. 178 – 179.

⁹⁹ T. Bugajski, E. Neymark, *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*. T. 1, Warszawa 1925, s. 137.

¹⁰⁰ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 4, s. 333.

młodego pokolenia. Zatrudnienie skazanych jest czynnikiem przeciwdziałania ich degradacji psychicznej bądź fizycznej w czasie izolacji więziennej¹⁰¹.

Bardzo ważnym czynnikiem w procesie przygotowania skazanych kobiet do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie jest przede wszystkim uczenie ich pracy. Tytułem przykładu należy wskazać kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Krakowie – Nowa Huta, które pracują w kuchni bądź zakładowej pralni. Wykonują również prace w ogrodzie botanicznym, gdzie pielęgnują rośliny (niekiedy bardzo rzadkie okazy krzewów i drzew). Pracując, skazane kobiety zdobywają pozytywne doświadczenia w kontaktach międzyludzkich, podnoszą swoją samoocenę, pozbywają się poczucia bezradności¹⁰².

Funkcjonariusze Służby Więziennej tworzą liczne programy w celu aktywizacji skazanych kobiet do podjęcia pracy. Skazane zdobywają wiedzę jak odnaleźć się na rynku pracy, w jaki sposób efektywnie szukać zatrudnienia. Przykładem jest Areszt Śledczy w Warszawie – Grochowie, gdzie powstał program „Aktywne poszukiwanie pracy. Samodzielne tworzenie własnego miejsca pracy”. Celem jest umocnienie wiary skazanych kobiet w swoje umiejętności. Samodzielne utworzenie miejsca pracy po wyjściu na wolność przyczyni się do tego, że to skazana będzie decydowała o sobie i o swoim miejscu na rynku pracy. Skazane, które brały udział w programie nabyły liczne umiejętności autoprezentacji, właściwego prowadzenia rozmowy z pracodawcą bądź klientem oraz zakładania i prowadzenia firmy¹⁰³.

Podkreślając dużą rolę pracy w życiu każdego człowieka należy wspomnieć również o działaniach podejmowanych przez skazane kobiety w formie wolontariatu. Praca wolontariatu więziennego ma na celu pomoc skazanym oraz ich rodzinom wprowadzenia zmian do świadomości społeczeństwa¹⁰⁴.

Głównym założeniem działalności wolontarystycznej, jest prawidłowe zaadoptowanie skazanych kobiet, które opuszczą zakład karny do życia poza więziennego,

¹⁰¹ M. Bramska, *Zatrudnienie*, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część I, Biuletyn RPO nr 28, Warszawa 1995, s. 262.

¹⁰² J. Nielubowicz, M. Niemiec, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej – ZK Kraków – Nowa Huta*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 156.

¹⁰³ A. Buda, *Droga do samodzielności – aktywizowanie skazanych w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 168 – 169.

¹⁰⁴ E. Dobielewska, *Wolontariat w więzieniu*, [w:] *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, (red.) G. B. Szczygieł, P. Hofmański, Białystok 1999, s. 256; E. Dobiejewska, *Wolontariat w więzieniu*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001, s. 572.

w poczuciu odpowiedzialności za własne czyny, poprawy moralnej a także konstruktywnego kierowania własnym losem¹⁰⁵. W związku z powyższym Dyrektor Zakładu Karnego w Lubańcu zdecydował się na zatrudnienie kobiet w otwartym środowisku. Skazane miały za zadanie świadczyć pomoc niepełnosprawnym dzieciom, które przebywają w Domu Pomocy Społecznej „Zameczek” oraz osobom w podeszłym wieku w „Domu Kombatanta” w charakterze wolontariatu¹⁰⁶.

Dostrzeżono liczne pozytywne aspekty wolontariatu także wśród skazanych kobiet, które uczestniczą w programie wolontarystycznym „BONA”. Odznaczają się one wyższym poziomem uspołecznienia. Zdecydowanie łatwiej nawiązują kontakty społeczne, ale także służbowe. Ponadto, praca z dziećmi, funkcjonowanie w grupie wraz z innymi pracownikami znacząco wpłynęło na obniżenie się lęku podczas kontaktów społecznych. Kobiety te nie obawiają się zmian wynikających z nakładanych na nie obowiązków oraz wykonywanych zadań. Co więcej wykazują one gotowość do aktywnej i twórczej postawy w pracy.

„Schola Vitae” jest kolejnym programem zaadaptowanym w Domu Pomocy Społecznej dla Osób Przewlekłe Chorych ze Schorzeniami Układu Nerwowego w Lubańcu. Choroba jaką jest schizofrenia bądź upośledzenie umysłowe powoduje, że człowiek nią dotknięty często jest odrzucany przez społeczeństwo. W ramach wolontariatu skazane kobiety pomagają swoim podopiecznym w rozwiązywaniu ich bieżących problemów¹⁰⁷. Każdego dnia skazane nabywają pokory, ucząc się jednocześnie tolerancji dla osób chorych. Pomaga to im w zmianie dotychczasowej hierarchii wartości¹⁰⁸.

Z wykonywaniem pracy, ściśle związane jest wykształcenie oraz zdobyte umiejętności. Osoby pozbawione wolności, które nie posiadają wykształcenia stanowią część populacji, która po wyjściu z zakładu karnego jest najbardziej narażona na brak zatrudnienia a co się z tym wiąże, częstszym powrotem na drogę przestępczą¹⁰⁹. W doktrynie¹¹⁰

¹⁰⁵ A. Ślósarczyk, *Programy „Bona”, „Miłosierna Samarytanka” oraz „Schola Vitae” realizowane w Zakładzie Karnym w Lublińcu*, CzPKiNP 2007, z. 1, s. 232.

¹⁰⁶ J. Cegielska, *Wolontariat więźniów*, PWP 2008, Nr 64 – 65, s. 16 – 17; A. Ślósarczyk, *Programy „Bona”, „Miłosierna Samarytanka” oraz „Schola Vitae” realizowane w Zakładzie Karnym w Lublińcu*, CzPKiNP 2007, z. 1, s. 232.

¹⁰⁷ L. Olejnik, *Program pracy wolontarystycznej „BONA” jako metoda readaptacji społecznej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 95 – 104.

¹⁰⁸ J. Cegielska, *Wolontariat więźniów*, PWP 2009, Nr 64 – 65, s. 15; P. Krakowiak, A. Paczkowska, *Włączenie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno – hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno – hospicyjnej w Polsce*, Probacja 2014, Nr 2, s. 57 – 61.

¹⁰⁹ A. Szczówka, M. Pawlas, *Kształcenie na odległość jako perspektywa optymalizująca readaptację społeczną osób pozbawionych wolności*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty*. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego, (red.) A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 741.

reprezentowane jest stanowisko, że kształcenie oraz szkolenia zawodowe stanowią najważniejszy a także możliwe, że jedyny rzeczywisty środek oddziaływania resocjalizacyjnego. Dzięki nauce można wyeliminować braki w wykształceniu a także zdobyć kwalifikacje zawodowe. Ponadto, skazane uczą się jak zmienić swój stosunek do otaczającego świata, ludzi a także pracy¹¹¹. Prowadzeniu nauczania w zakładach karnych poświęcono oddział 6, rozdziału X kkw oraz rozporządzenie w sprawie prowadzenia nauczania w zakładach karnych¹¹².

W Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu, znajduje się jedyna w Polsce szkoła dla kobiet, która oferuje szkolenia zawodowe, ogólne wykształcenie a także inne kursy specjalistyczne. Główną działalnością szkoły są dwuletnie zawodowe kursy włókiennicze, które były dostępne dla skazanych kobiet z całego kraju, bez dyskryminacji z uwagi na klasyfikację. Pełna zdolność szkoły, czyli zapewnienie 200 miejsc, nigdy nie zostało osiągnięte. Absolwentki tej szkoły otrzymują dyplom jej ukończenia. Na dyplomie nie ma informacji, iż kobieta ukończyła szkołę w zakładzie karnym, co ma zapobiec stygmatyzacji. Szkoła jest nie tylko miejscem do zdobycia wykształcenia, czy też nabycia nowych umiejętności. Instytucja ta spełnia także szereg innych funkcji. Jest centrum życia społecznego w więzieniu. Organizowane są na terenie szkoły spotkania z grupami spoza zakładu karnego, obchodzone są uroczystości religijne i świąteczne¹¹³.

Z wypowiedzi kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu, wynika, że szkoła to nie tylko miejsce, gdzie nauczyciel przekazuje wiedzę z różnych dziedzin. Jedna ze skazanych stwierdziła, że *„Nauczyłam się w szkole – oprócz zawodu – jeszcze jednej rzeczy, która jest bardzo ważna. W życiu nie ma rzeczy niemożliwych. Są ewentualnie sprawy trudne, a niemożliwe może stać się możliwe. Należy uparcie dążyć do celu i nie rezygnować, gdy pojawiają się schody. Wytrwałość*

¹¹⁰ R. Godyła, *Podstawowe środki oddziaływania penitencjarnego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997r.*, [w:] NKPK, Tom III, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1998, s. 190; M. Bramska, *Realizacja prawa skazanych do kształcenia*, [w:] Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnik, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001, s. 687; T. Szymanowski, [w:] *Prawo karne wykonawcze*, T. Szymanowski, J. Migdał, s. 324.

¹¹¹ M. Bramska, *Realizacja prawa skazanego do kształcenia*, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Część IV, Biuletyn RPO nr 42, Warszawa 2000, s. 259.

¹¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych (Dz. U. Nr 37, poz. 337).

¹¹³ Sprawozdanie dla Polskiego Rządu na temat wizyty w Polsce od dnia 30 czerwca do dnia 12 lipca 1996r. przeprowadzonej przez Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu traktowaniu lub Karaniu (CPT), PWP 1999, Nr. 24 – 25, s. 127 – 128.

w postanowieniach działa cuda”. Innej zaś kobiecie, szkoła uzmysłowiła „jak odbić się od dna”¹¹⁴.

W dobie rosnących wymagań na rynku pracy, szczególnie w zakresie kształcenia, warto mieć na uwadze podjęcie nauki na odległość (kształcenie dystansowe)¹¹⁵. Kształcenie na odległość obejmuje wiele pojęć bliskoznacznych takich jak: kształcenie dystansowe, edukacja zdalna, nauczanie elektroniczne, e – nauczanie, nauka *on line*, nauczanie ALN. Biorąc pod uwagę walory kształcenia na odległość, szczególnie w sytuacji osób, które są pozbawione wolności, poddane procesowi resocjalizacji, warto zaznaczyć, że technologie informacyjne umożliwiają realizację procesu nauczania na odległość. Jednocześnie przyczyniają się do zlikwidowania luki informacyjnej u ludzi z różnymi dysfunkcjami. Komputer pełni rolę stanowiska pracy, nauki, jest to narzędzie, które stymuluje aktywność. Kształcenie na odległość stanowi alternatywę dla osób, które nie mogą sobie pozwolić na stacjonarny system edukacji. Jest to sposób na prowadzenie zajęć w warunkach, w jakich nauczyciele oraz studenci bądź uczniowie są od siebie oddaleni. Nie ma pomiędzy nimi bezpośredniego kontaktu, jedynie wirtualny przekaz.¹¹⁶

Skazane kobiety, odbywające karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Krakowie – Nowej Hucie, uczestniczą w licznych kursach zawodowych, takich jak: stylistka fryzur, krawcowa. Uczą się podstaw języka angielskiego oraz obsługi komputera¹¹⁷.

Kolejnym środkiem oddziaływania, obok zatrudnienia oraz nauczania, wywierania wpływu na oddziaływania wychowawcze w warunkach izolacji penitencjarnej stanowią zajęcia kulturalno – oświatowe oraz sportowe (art. 135 § 1 kkw). Działalność kulturalno – oświatowa a także sportowa odgrywa dużą rolę w życiu więźniów. Przede wszystkim wypełnia ich wolny czas. Wolnoczasowy charakter tej działalności znaczy, że w jej skład wchodzi różne zajęcia. Udział w zajęciach skazanej, opiera się o wykorzystanie oraz zagospodarowanie wolnego czasu¹¹⁸. Zajęcia te przeciwdziałają nie tylko nudzie więziennej, ale również rozwojowi negatywnych form tzw. drugiego życia więziennego. Działalność kulturalno – oświatowa, wychowanie fizyczne a także sport biorąc pod uwagę bezczynność,

¹¹⁴ E. Dymurad, *Szkoła dla skazanych kobiet w Grudziądzu...*, s. 184.

¹¹⁵ A. Szecówka, *Pedagogiczne aspekty oddziaływań penitencjarnych*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009, s. 162.

¹¹⁶ A. Szecówka, M. Pawlas, *Kształcenie na odległość jako perspektywa optymalizująca readaptację społeczną osób pozbawionych wolności*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, (red.) P. Wiktorowska, M. Nielaczna, I. Rzeplińska, A. Rzepliński, Warszawa 2013, s. 746 – 747.

¹¹⁷ J. Nielubowicz, M. Niemiec, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej...*, s. 157.

¹¹⁸ A. Kurek, *Działalność kulturalno – oświatowa w zakładzie penitencjarnym oraz jej wpływ na kształtowanie kontaktów ze społeczeństwem*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny...*, s. 577.

z jaką zmagają się z powodu braku pracy skazane, nabrała szczególnego znaczenia w zakładach penitencjarnych¹¹⁹. Kontakt skazanych z kulturą ma na celu wypracowanie skutecznych metod reedukacji skazanych¹²⁰. Możliwość wypożyczania książek, korzystania z czasopism oraz codziennej prasy, słuchania audycji z radiowęzła, czy też oglądanie telewizji bez wątplenia przyczyniają się do wypełnienia wolnego czasu dla skazanej osoby. Wymienione formy zajęć stanowią tzw. mechaniczne środki oddziaływania na skazanych¹²¹. Prawidłowe wykorzystanie czasu wolnego daje szansę konsekwentnego oddziaływania wychowawczego, kształtuje postawy i osobowość skazanych. Dodatkowo pełni funkcję zapobiegania demoralizacji, przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej oraz następstw długotrwałej izolacji. Właściwe organizowanie wspólnych zajęć kulturalno – oświatowych i sportowych może wzbudzać u osób pozbawionych wolności chęć do wspólnego działania i kształtowania społecznie pożądaných postaw¹²².

Coraz większą popularność, pomimo barier infrastrukturalnych, zyskuje inspirowanie skazanych do działań artystycznych. Działania te dotyczą głównie twórczości plastycznej, teatralnej, literatnej oraz różnych form terapii zajęciowej¹²³.

Zajęcia kulturalno – oświatowe oraz sportowe odgrywają dużą rolę wychowawczą wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Skazane zazwyczaj same narzucają formy oraz rodzaje zajęć kulturalno – oświatowych. Natomiast kadra zakładu penitencjarnego dąży do tego, aby zajęcia były organizowane w sposób ciekawy oraz żeby pozwalały kobietom zdobyć wiedzę teoretyczną oraz praktyczną, którą będą mogły wykorzystać po opuszczeniu zakładu karnego¹²⁴. Należy zaznaczyć, że zajęcia kulturalno – oświatowe nie mogą być wyłącznie postrzegane przez pryzmat zagospodarowania skazanym próżni czasowej. Prowadzenie oraz uczestnictwo w zajęciach kulturalno – oświatowych ma walory wychowawcze. Pozwala bowiem na odreagowanie napięć, działają odprężająco, pobudzają intelektualnie, zapobiegają postawom buntowniczym, zaspokajają potrzebę stymulacji a także przyczyniają się do wychowawczego oddziaływania. Kształtują osobowość skazanej oraz prawidłowe postawy. Ponadto mądrze spędzony wolny czas pełni funkcję zapobiegawczą demoralizacji, przeciwdziałania negatywnym przejawom przestępczej podkultury. Właściwe

¹¹⁹ T. Szymanowski, [w:] *Prawo karne wykonawcze*, T. Szymanowski, J. Migdał, s. 330 - 331.

¹²⁰ K. Mazur, *Wpływ kultury na proces reedukacji w warunkach więziennych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny...*, s. 435.

¹²¹ J. de Michelis, *Uczestnictwo w kulturze osób pozbawionych wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Część II, Biuletyn RPO nr 32, Warszawa 1997*, s. 292.

¹²² K. Dubiel, *Środki oddziaływania penitencjarnego...*, s. 178.

¹²³ A. Szecówka, *Pedagogiczne aspekty oddziaływań penitencjarnych...*, s. 164.

¹²⁴ S. Wojtowicz, *Sukcesy i porażki w procesie...*, s. 132.

organizowanie przez wychowawców wspólnych zajęć może doprowadzić, że osoby pozbawione wolności chętniej będą brały aktywny w nich udział¹²⁵.

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności chętnie korzystają oraz biorą udział w zajęciach kulturalno – oświatowych. Wykonane prace prezentują również poza murami więziennymi. Skazane przesyłają swoje prace także na cele charytatywne takie jak np. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, ale również na potrzeby lokalnych domów dziecka. Kobiety szczególnie specjalizują się w hafcie krzyżkowym, szydełkowaniu, robią prace plastyczne we wszystkich możliwych technikach. Spontanicznie organizują święto dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu dla dzieci, które przebywają w DMiDz mieszczącym się przy tym zakładzie. Wśród skazanych organizujących tę uroczystość dla dzieci są nie tylko matki tych dzieci, ale również pozostałe skazane. Także skazane odbywające karę w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu uczestniczą w sakramencie chrztu dzieci z DMiDz w kościele, który jest położony na terenie Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu¹²⁶.

Istotne jest także prowadzenie zajęć sportowych na terenie zakładu karnego¹²⁷. Zajęcia te także mają duże znaczenie w procesie oddziaływania na skazane. Sport w warunkach izolacji penitencjarnej stymuluje samodyscyplinę oraz poczucie uczciwej konkurencji¹²⁸. Ponadto, aktywność fizyczna jest cennym środkiem kształtowania postaw osób niedostosowanych społecznie¹²⁹. Aktywność fizyczna jest od dawna sprawdzonym sposobem na zminimalizowanie emocjonalnych napięć, działań agresywnych. W związku z powyższym działalność sportowa jest kolejnym warunkiem, który sprzyja prowadzeniu działań resocjalizacyjnych. Odpowiednio zorganizowane zajęcia sportowe dla skazanych są nie tylko metodą na zorganizowanie wolnego czasu, rozrywką, ale także stanowią doskonałą formę aktywności, która kształtuje ich samodyscyplinę. Uprawianie sportu kształtuje również ambicję, wolę działania skazanych oraz przyczynia się do zmniejszenia przemocy wewnątrz więziennej¹³⁰. Za rozwojem zajęć ruchowych przemawia również utrzymująca się od lat tendencja nienajlepszego stanu zdrowia osób pozbawionych wolności. Natomiast uczestnictwo w zajęciach dostosowanych do możliwości skazanych będzie służyło

¹²⁵ K. Dubiel, *Środki oddziaływania penitencjarnego...*, s. 178.

¹²⁶ I. Dybalska, *Wybrane problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym systemie penitencjarnym w Polsce*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny...*, s. 33.

¹²⁷ R. Musidłowski, *Zajęcia sportowe*, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część I, Biuletyn RPO Nr 28, Warszawa 1995, s. 113.

¹²⁸ W. J. Głuch, *Zajęcia kultury fizycznej w jednostkach penitencjarnych*, PWP 2003, Nr 40 – 41, s. 144.

¹²⁹ P. Łapiński, *Zajęcia ruchowe dla osób poddanych izolacji penitencjarnej jako czynnik łagodzący antagonizmy na tle podkulturowym*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 159.

¹³⁰ M. Ciosek *Psychologia sądowa i penitencjarna...*, s. 269.

zachowaniu zdrowia. Jest to ważne także z tego powodu, że w wielu zakładach karnych rezygnuje się z obowiązkowego traktowania spaceru. Jest to błędne postępowanie. Zorganizowanie podczas spaceru zajęć oraz gier ruchowych byłoby zachętą do uczestniczenia w nim osób pozbawionych wolności¹³¹. Niemalże we wszystkich zakładach karnych zaznaczył się rozwój życia sportowego, dzięki uruchomieniu boisk (przede wszystkim do siatkówki) a także współpracy z klubami sportowymi, władzami samorządowymi a także szkołami. Dzięki temu osoby odbywające karę pozbawienia wolności mają możliwość wzięcia udziału w imprezach kulturalnych a także sportowych, które odbywają się poza terenem zakładu karnego¹³².

Potrzeba utrzymywania kontaktów skazanej ze światem zewnętrznym tworzy pozorny paradoks. Istotą kary pozbawienia wolności jest przeniesienie skazanej z jej naturalnego środowiska do środowiska obcego i narzuconego. Tym samym poszukuje się różnych form kontaktów skazanego ze światem zewnętrznym, w celu resocjalizacji¹³³. Kontakty ze światem zewnętrznym mają na celu wzbudzenie u skazanej przekonania, że jest ona nadal członkiem swego naturalnego, rodzinnego środowiska. Osoba odbywająca karę pozbawienia wolności powinna mieć świadomość, że do tego środowiska musi wrócić. Ponadto, celem kontaktu z otoczeniem jest utrzymanie więzi rodzinnej. Skazana nie może zostać wyobcowana z życia. Powinna być informowana o tym, co się dzieje na świecie oraz w jej własnym środowisku¹³⁴.

W doktrynie¹³⁵ reprezentowane jest stanowisko, że wprawdzie w art. 67 § 3 kkw nie jest preferowany żaden z wymienionych środków oddziaływania, to na szczególną uwagę zasługuje utrzymywanie kontaktów przez osobę odbywającą karę z rodziną oraz światem zewnętrznym a także poprzez udzielenie skazanej różnego rodzaju zwolnień na opuszczenie zakładu karnego. Jak podkreśla S. Milik¹³⁶ w zakładach karnych jedyną i nieograniczoną formą oddziaływania na skazaną są kontakty z rodziną oraz światem zewnętrznym.

¹³¹ R. Musidłowski, *Zajęcia sportowe...*, s. 118.

¹³² T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna ...*, s. 194.

¹³³ P. Wierzbicki, *Kontakty skazanych ze światem zewnętrznym i ich znaczenie w społecznej readaptacji*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, T. 1, (red.) B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 126.

¹³⁴ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 146 – 147; J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 183.

¹³⁵ B. Stańdo – Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 172; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 353, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2014, s. 420; T. Szymanowski, [w:] *Prawo karne wykonawcze*, T. Szymanowski, J. Migdał, s. 334.

¹³⁶ S. Milik, *Praca wychowawcza ze skazanym w świetle aktualnej polityki karnej państwa*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008, s. 204.

W katalogu praw osoby odbywającej karę pozbawienia wolności jest prawo do utrzymywania więzi z rodziną (art. 102 pkt 2 kkw). Rodzina w swojej istocie powinna być naturalnym wsparciem dla każdej osoby odbywającej karę pozbawienia wolności. Rodzina jest ważna w procesie readaptacji społecznej skazanych osób¹³⁷.

Skazane mają prawo do kontaktów oraz utrzymywania więzi rodzinnych. Kontakty te mogą się odbywać korespondencyjnie, poprzez widzenia, rozmowy telefoniczne, paczki, przekazy pieniężne (art. 105 § 1 kkw).

Kobiety należą do grupy skazanych, która szczególnie wyraźnie akcentuje potrzebę utrzymywania kontaktów z rodziną. Z niecierpliwością oczekują listów od najbliższych. Analogicznie jest w sytuacji kontaktu bezpośredniego. Kiedy dochodzi do widzenia z rodziną, kobiety odbywające karę pozbawienia wolności przepełnia euforia, podniecenie. Jednocześnie, kobiety te są w pełni świadome, że podczas spotkań doświadczają ograniczeń, które wynikają z faktu, że odbywają karę pozbawiania wolności¹³⁸.

Należy pamiętać, że jeżeli zabraknie kontaktu skazanego z bliską rodziną oraz domu, do którego można powrócić, pozostaje bezdomność bądź schronisko. Jest to los, który spotka wielu skazanych recydywistów¹³⁹. Kontakty z rodziną a także osobami bliskimi mają przyczynić się do przeciwdziałania przystosowania się osoby odbywającej karę pozbawienia wolności do życia w więzieniu (pryzonizacji). Kontakty z bliskimi mają na celu utrzymanie spoiwości rodziny, a także w miarę możliwości podtrzymywanie właściwej kondycji psychicznej. Kontakty te mają przede wszystkim przyczynić się do ułatwienia przyszłej readaptacji społecznej skazanego po opuszczeniu zakładu karnego¹⁴⁰. Wsparcie emocjonalne kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności ze strony rodziny oraz osób bliskich wpływa mobilizująco na wytrwanie w abstinencji. Wytrwanie w trzeźwości po opuszczeniu zakładu karnego motywuje do znalezienia pracy, mieszkania, znalezienia grupy wsparcia AA. W konsekwencji zapobiega powrotowi do więzienia.

W programach oddziaływania ustala się m. in. kontakty skazanych z rodziną¹⁴¹. Personel podejmuje działania, aby kobiety podtrzymywały kontakty z dziećmi poprzez widzenia bądź przepustki¹⁴². W programach zakłada się inicjowanie kontaktów z osobami

¹³⁷ R. Godyla, *Podstawowe środki oddziaływania penitencjarnego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997r.*, NKPK, Tom III, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1998, s. 194; E. Pindel, *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, *Probacja* 2011, Nr 1, s. 92 – 99; N. Dulcka, K. Czaplicki, *Dziecko w izolacji więziennej ze skazaną matką*, *Votum Separatum* 2014, Nr 4, s. 4.

¹³⁸ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 102.

¹³⁹ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze*, s. 335.

¹⁴⁰ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna ...*, s. 204.

¹⁴¹ Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 360.

¹⁴² H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji ...*, s. 217.

bliskimi dla skazanej. Ponadto ustala się wykorzystywanie czasu wolnego, możliwości wywiązywania się z ciężących na skazanym obowiązków a także inne przedsięwzięcia, które są niezbędne do przygotowania skazanych do powrotu do społeczeństwa¹⁴³. Dotyczy to wszystkich skazanych, niezależnie od tego jakiego rodzaju karę pozbawienia wolności odbywają (terminowych, 25 lat pozbawienia wolności a także dożywotniego pozbawienia wolności)¹⁴⁴.

Zmianą ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw¹⁴⁵ dodano art. 87a kkw. Odnosi się do wszystkich skazanych rodziców, a więc zarówno do kobiet jak również i mężczyzn, bez względu na to, czy dziecko, o którym mówi przepis, przebywa w placówce opiekuńczo – wychowawczej, czy też poza nią. Jest to jeden z przepisów, który umożliwia skazanym utrzymywanie więzi z rodziną a także innymi bliskimi osobami. Należy podzielić pogląd K. Postulskiego¹⁴⁶, że bardzo istotne znaczenie z punktu widzenia dobra dziecka, mają kontakty utrzymywane z nim przez rodziców. Uwięzienie jednego z rodziców zakłóca stosunki panujące w rodzinie. Izolacja od rodzica wpływa na stan emocjonalny, rozwojowy, psychologiczny a także społeczny dziecka. W efekcie pozbawienia wolności jednego z rodziców, dziecko może mieć poczucie wstydu oraz niskie poczucie własnej wartości. Ponadto, w przekonaniu dziecka może dojść do osłabienia jego więzi z uwięzionym rodzicem¹⁴⁷.

Wykonując karę pozbawienia wolności wobec skazanych, którzy sprawują stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania a także zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi¹⁴⁸. Silnie akcentowana jest szczególna potrzeba utrzymywania więzi uczuciowych skazanych z dziećmi do lat 15 realizowana poprzez podtrzymywanie oraz zacieśnianie więzi uczuciowych z dziećmi, wywiązywanie się z obowiązków alimentacyjnych, świadczenie pomocy materialnej dzieciom oraz współdziałanie z placówkami opiekuńczo – wychowawczymi, w których przebywają dzieci skazanych.

Zgodnie z art. 87a § 2 kkw skazani rodzice, którzy sprawują stałą pieczę nad dziećmi, które przebywają w placówkach opiekuńczo - wychowawczych, powinni być

¹⁴³ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 287.

¹⁴⁴ Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, s. 385.

¹⁴⁵ Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 142, poz. 1380).

¹⁴⁶ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2014, s. 483.

¹⁴⁷ A. Barczykowska, *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń, (red.) L. Golińska, B. Dudek, Łódź 2008, s. 344.

¹⁴⁸ K. Sitnik, *Odmienności w wykonywaniu kary ...*, s. 298- 299.

w miarę możliwości osadzeni w odpowiednich zakładach karnych, które są położone najbliżej miejsca pobytu dziecka.

Skazani sprawujący stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15 mają prawo do dodatkowego widzenia z dzieckiem (art. 105a § 3 kkw). Małoletni korzystają z widzeń tylko pod opieką osoby dorosłej, jednakże liczba małoletnich biorących udział w widzeniu nie jest ograniczona (art. 105a § 2kkw)¹⁴⁹.

Umożliwieniu wywiązywania się skazanych z obowiązków alimentacyjnych a także świadczeń pomocy materialnej dzieciom (art. 87a § 1 kkw) ma służyć regulacja art. 122 § 2 kkw, w myśl którego pracę zapewnia się przede wszystkim skazanym zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych, a także mającym szczególnie trudną sytuację materialną, osobistą i rodzinną.

Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności są również skazane za zabójstwo. Tę grupę kobiet zdaniem J. Cegielskiej¹⁵⁰, należy objąć szczególnym postępowaniem psychokorekcyjnym. Program edukacyjny dla ofiar przemocy domowej powstał przy współpracy z Centrum Praw Kobiet w Warszawie, w związku z rosnącą liczbą skazanych, które doznawały w przeszłości przemocy ze strony osób bliskich. Ogólnym celem tego programu jest zdobycie wiedzy na temat zjawiska przemocy domowej, aby ją konstruktywnie wykorzystać w przyszłości oraz umiejętnie radzić sobie w sytuacjach trudnych¹⁵¹.

Kobiety, ofiary przemocy ze strony mężów, będąc na granicy wytrzymałości zarówno fizycznej jak i psychicznej, zabijają swoich oprawców. Nie są to sporadyczne przypadki¹⁵². Wiele z nich robi sobie wyrzuty, że nie umiała temu złu zaradzić. Mając na uwadze dobro dzieci, miłość oraz wiarę, żyły w przekonaniu, że oprawca zmieni się pod ich wpływem. Ponadto kobiety – ofiary są również często szantażowane przez swoich oprawców, boją się dalszych negatywnych konsekwencji zarówno dla siebie jak też swojej rodziny¹⁵³. Skazane kobiety tkwią w poczuciu krzywdy, uważają skutki czynu, którego się dopuściły za zbyt surowe. Natomiast długoletnie pozbawienie wolności odbierają, jako dalsze stosowanie

¹⁴⁹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2014, s. 483.

¹⁵⁰ J. Cegielska, *Kobieta w więzieniu*, FP 2005, Nr 7, s. 15.

¹⁵¹ M. Siwy, *Program edukacyjny dla kobiet – ofiar przemocy w rodzinie*, [w:] Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce, (red.) M. Marczak, Kraków 2009, s. 168.

¹⁵² E. Pływaczewski, G. B. Szczygieł, *Kryminologiczne i prawno – karne aspekty przemocy w rodzinie*, [w:] Rodzina i społeczeństwo. Wczoraj i dziś, (red.) F. Lempa, S. Tamaro, Białystok 2006, s. 189.

¹⁵³ H. Machel, *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno – penitencjarne*, Resocjalizacja Polska, Polish Journal of Social Rehabilitation 2014, Nr 8, s. 18.

wobec nich przemocy¹⁵⁴. Bolesnie znoszą rozłąkę z dziećmi, w stosunku, do których, w ich przekonaniu, nie sprawdziły się, jako matki, ponieważ nie były w stanie ich ochronić. Penitencjarna resocjalizacja tej kategorii kobiet ma bardzo specyficzny charakter, ponieważ polega na uczeniu ich umiejętności przeciwstawiania się przemocy, uzależnieniu. Oddziaływanie penitencyjne, ma na celu nauczyć te kobiety zdrowego stylu życia, aktywności ruchowej, twórczej a przede wszystkim funkcji życiowych¹⁵⁵.

Kobiety skazane za zabójstwo osób, od których doświadczały przemocy domowej (zabiły w afekcie, obronie własnej czy też z depresji). W literaturze¹⁵⁶ zbrodnie takie nazywane są „zbrodniami kuchennymi”. Kobiety – przestępczynie często są obiektem fizycznych i seksualnych nadużyć zarówno w domu, jak również poza nim¹⁵⁷. Zabijają one swojego oprawcę, żyją w nieustannym stresie. Nie potrafią znaleźć rozwiązania sytuacji, nie mogą się pogodzić z faktem, że nie potrafiły zaradzić temu złu. Decydują się przerwać tę przemoc z uwagi na zdrowie własne i swoich dzieci¹⁵⁸. Z badań przeprowadzonych przez K. Kurzę¹⁵⁹ wynika, że ofiarami przemocy fizycznej było 83% kobiet, natomiast przemocy psychicznej doświadczyło 70% badanych. Oprawcami kobiet byli głównie partnerzy uzależnieni od alkoholu. M. Kacalak¹⁶⁰ podkreśla, że kobiety, które zabiły nie zagrażają innym osobom. Kobiety nie atakują przypadkowej osoby, ale ze znanych sobie przyczyn, wybraną tę jedną, gdyż pomiędzy sprawcą a ofiarą zwykle jest komplementarność.

¹⁵⁴ M. Piekarska, *Ofiara czy sprawca? Problem kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo partnera*, [w] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 65; J. Cegielska, *Kobieta w więzieniu*, s. 15; Sł. Sikora, *Kobieta w więzieniu*, <http://www.fecwis.org/artukul/kobieta-w-wiezieniu> z dnia 18.08.2015r.

¹⁵⁵ J. Cegielska, *Kobieta w więzieniu...*, s. 15.

¹⁵⁶ A. Włodarczyk, *Kobieta – sprawczyni, czy ofiara?*,

http://prawoaplec.wpia.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=62:kobietasprawczyni-czy-ofiara&catid=47:nasze-artykuly&Itemid=93 z dnia 18.08.2015r.; J. Podgórska, *Sukienki w kratę*,

<http://www.wykop.pl/ramka/1415847/zycie-w-wiezieniu-dla-kobiet-sukienki-w-krate/>; Sł. Sikora, *Kobieta w więzieniu*, <http://www.fecwis.org/artukul/kobieta-w-wiezieniu> z dnia 18.08.2015r.; R. Socha, *Zbrodnie kuchenne*, *Polityka* z dnia 18 lutego 2006, Nr 7, s. 80 – 82; M. Marczak, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych*, *Niepełnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego*, Nr 8, Gdańsk 2012, s. 80; B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 22 – 23.

¹⁵⁷ M. Leśniak, *Kobieta i przestępstwo*, [w:] *Problemy współczesnej patologii społecznej*, (red.) B. Urban, Kraków 1998, s. 173; A. Campbell, *Jej niezależny umysł. Psychologia ewolucyjna kobiet*, Kraków 2004, s. 333; R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 97.

¹⁵⁸ M. Gordon, *Motywacja sprawców zabójstwa (art. 148 par 2 kk)*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie...*, s. 122; M. Marczak, *Przestępczość oraz funkcjonowanie mężczyzn i kobiet w warunkach izolacji więziennej – odmienność w kontekście płci*, [w:] *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010, s. 70; A. Klaus – Strożek, *Poczucie koherencji i zapotrzebowanie na stymulację kobiet osadzonych w zakładach karnych*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 409.

¹⁵⁹ K. Kurza, *Współuzależnienie a przemoc*, *Terapia Uzależnienia i Współuzależnienie* 2002, Nr 2, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/63-terapia-uzalenienia-i-wspoluzalenienia/623-wspoluzaleznienie-a-przemoc.html> z dnia 18.08.2015r.

¹⁶⁰ M. Kacalak, *Zobacz polskie morderczynie*, <http://kobieta.dziennik.pl/artykuly/147863,zobacz-polskie-morderczynie.html> z dnia 18.08.2015r.

Stanowisko to podziela Z. Majchrzyk¹⁶¹, dodając jednocześnie, że zazwyczaj zabójstwo męża bądź partnera nie jest zaplanowane. Dokonane jest podczas ataku na kobietę.

Z badań prowadzonych przez M. Piekarską¹⁶² wynika, że partnerzy w stosunku do kobiet stosowali różne formy przemocy. Wszystkie kobiety wskazały, że partner stosował w stosunku do nich: wyzwiska oraz obraźliwe i wulgarne słownictwo. Aż 91,6% badanych kobiet było bitych oraz szarpanych przez swego oprawcę, natomiast 75% - kopanych. Wypędzanych z domu było 70,8% kobiet. Niszczenia sprzętu domowego doświadczyło 66,6% kobiet, natomiast w stosunku do 54,1% kobiet partner stosował niebezpieczne narzędzia. Niemalże połowa badanych padła ofiarą wykorzystania seksualnego przez partnera. Skazane kobiety wymieniały także różnorodne formy przemocy, której doświadczyły od swego domowego oprawcy. Było to: wybijanie zębów, zamykanie czy też przywiązywanie do kaloryfera. Kobiety, które doświadczyły przemocy ze strony męża, partnera cechuje: niskie poczucie własnej wartości, silna zależność od partnera, depresja oraz lęk, izolacja społeczna, skłonności do obwiniania się, choroby wynikające ze stresu, bierne strategie radzenia sobie z wszelkimi trudnościami a także nadużywanie alkoholu bądź narkotyków¹⁶³. Kobiety pomimo, iż doświadczały przemocy nigdy nie zamierzały zabić swego oprawcy. Co więcej skazane mają wysokie poczucie winy i wstydu. Często podkreślają, że kochały swego oprawcę¹⁶⁴. Pomimo tego nie są w stanie realnie ocenić zaistniałej sytuacji, czują się nadal skrzywdzone oraz bezsilne. W związku z powyższym ta szczególna kategoria skazanych wymaga wyjątkowo intensywnej pomocy. W działaniach podejmowanych w stosunku do kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo swego partnera – oprawcy, należy zwrócić dużą uwagę na edukację o mechanizmach przemocy w rodzinie. Celem oddziaływania na tą kategorię skazanych jest zapoznanie kobiet ze sposobami unikania przemocy. Niezbędne jest uświadomienie im ich praw, ale także konsekwencji prawnych związanych z łamaniem tych praw. Przemoc lubi się powtarzać. W związku z powyższym bardzo możliwe jest, że kobiety, które w przeszłości doświadczyły przemocy domowej, mogą w przyszłości zawierać związki podobne. Dlatego tak istotne jest aby uświadomić tym kobietom, jak konstruktywnie wyzwolić się z przemocy, ale również w przyszłości uniknąć podobnej sytuacji, a w konsekwencji nie trafić z powrotem do zakładu karnego¹⁶⁵. Wśród kobiet, które w przeszłości były ofiarami przemocy domowej

¹⁶¹ Z. Majchrzyk, *Kiedy kobieta zabija*, Warszawa 2009, s. 66.

¹⁶² M. Piekarska, *Ofiara czy sprawca? Problem kobiet...*, s. 68.

¹⁶³ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. 3, Warszawa 2009, s. 951.

¹⁶⁴ P. Ciwiński, *Terapia kobiet doświadczonych...*, s. 105.

¹⁶⁵ M. Piekarska, *Ofiara czy sprawca? Problem kobiet...*, s. 73.

często istnieje poczucie wyuczonej bezradności¹⁶⁶. Kobiety te cechują się niską samooceną, poczuciem zagrożenia, rozchwianiem emocjonalnym a także pourazowym zespołem stresu¹⁶⁷.

Obraz kobiety – zabójczynie jawi się jako biednej ofiary, która latami była katowana przez swego męża bądź partnera. Sylwetka takiej skazanej nieco odbiega od rzeczywistości. Sprawcami zabójstwa są w przeważającej większości kobiety młode, które dokładnie zaplanowały swoją zbrodnię. Kobiety są wyrachowane, cynicznie, impulsywne, pamiętliwe. Często latami pamiętają wyrządzoną jej krzywdę. Są również doskonałymi aktorkami. Z uwagi na to, że kobiety z natury są słabsze pod względem fizycznym wykorzystują mężczyzn do pomocy w popełnieniu zbrodni. Kobiety takie należy objąć szczególną opieką psychokorekcyjną w zakładzie karnym ze względu na zaburzenia psychiczne. Każdy w życiu doświadcza przykrości ze strony innych osób, jednakże nie każdy rozpamiętuje doznane krzywdy i latami obmyśla plan zemsty.

Młode kobiety które są uzależnione od alkoholu, środków odurzających albo psychotropowych potrzebują środków finansowych żeby kupić substancję uzależniającą. Jest to również grupa bardzo niebezpieczna, ponieważ narkomanka bądź pijaczka na „głodzie” zrobi wszystko, żeby zdobyć środki na zakup alkoholu bądź narkotyków.

Należy pamiętać, że wśród skazanych kobiet są również takie, które zabiły swoje dzieci. Dzieciobójstwo zaliczane jest do kategorii przestępstw, które można określić jako zabójstwo wewnątrzrodzinne. Dzieciobójstwo jest przestępstwem trudnym do wykrycia, ponieważ kobieta zataja swoją ciążę. Służba zdrowia nie posiada informacji o porodzie. Bardzo utrudnia dochodzenie także zniszczenie bądź ukrycie zwłok¹⁶⁸. W doktrynie¹⁶⁹ reprezentowany jest pogląd, że dzieciobójstwo jest domeną kobiet. Kobiety zabijają dzieci z różnych powodów. Pojawia się u nich wstyd, strach przed reakcją otoczenia. Zabijają, ponieważ czują niechęć do ojca dziecka, który nierzadko namawiał je do usunięcia ciąży. Dodać należy, że zabijają dzieci ponieważ stanowią, w przekonaniu kobiety, przeszkodę do

¹⁶⁶ Z. Majchrzyk, *Zabójczynie i zabójcy*, Warszawa 2008, s. 157 – 159.

¹⁶⁷ P. Ciwiński, *Terapia kobiet doświadczonych...*, s. 105 - 106.

¹⁶⁸ K. Marzec – Holka, *Dzieciobójstwo. Przestępstwo uprzywilejowane - czy zbrodnia?*, Bydgoszcz 2004, s. 42 - 45; M. Szwed, L. Wieczorek, *Dzieciobójstwo. Od przepisu prawa do indywidualnego przypadku*, Sosnowiec 2009, s. 55.

¹⁶⁹ M. Sikoń – Łatka, *Przekrój społeczny i psychologiczny sprawczyń wybranych typów przestępstw charakterystycznych dla stolicy*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s.78; M. Marczak, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych*, Niepełnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego, Gdańsk 2012, Nr 8, s. 710; M. Cabalski, *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i aktów przemocy*, Probacja 2013, Nr 3, s. 33.

zawarcia przez nią nowego związku. W doktrynie¹⁷⁰ reprezentowane jest stanowisko, że dzieciobójczynie to przede wszystkim kobiety słabo wykształcone (z wykształceniem niepełnym podstawowym i zawodowym). Często znajdowały się w trudnej sytuacji materialnej. Większość dzieciobójczyń była utrzymywana przez rodzinę bądź partnera. Prawidłowością jest, że kobiety te wychowywały się w tzw. trudnych domach, gdzie były problemy z alkoholem, biedą oraz przemocą stosowaną wobec kobiet. Należy podkreślić to, że kobiety nie zabijały swojego pierwszego dziecka. Zazwyczaj sprawczynie dzieciobójstwa posiadały partnerów i inne dzieci.

Niewątpliwie kobiety – dzieciobójczynie są sprawcami zbrodni, zabiły swoje dzieci. Z przytoczonych poglądów przedstawicieli doktryny wynika, że kobiety, które zabiły swoje dzieci nie posiadają wykształcenia, pracy, perspektyw na przyszłość, nie mają wsparcia rodziny i partnera. Pochodzą z małych miejscowości lub wsi. Ukrywały swoją ciężą przed otoczeniem, gdyż od początku wiedziały, że zabiją dziecko. Pomimo tego, że znalazły się w trudnej sytuacji finansowej nic nie usprawiedliwia zbrodni którą popełniły. Nie każda biedna kobieta zabija dziecko. Skazane takie należy otoczyć szczególną opieką psychokorekcyjną. Dzieciobójczynie powinny również uczestniczyć w warsztatach, na których uzyskałyby wsparcie psychiczne oraz informacje odnośnie tego, w jaki sposób korzystać z pomocy opieki społecznej. Skazanym tym należy szczególnie uzmysłwić, że jeśli już zajdą w ciążę i nie chcą dziecka to zawsze mogą je oddać, bez żadnych konsekwencji, do okna życia, bądź pozostawić w szpitalu.

W Zakładzie Karnym w Lubańcu skazane kobiety, które doświadczyły przemocy domowej mogą uczestniczyć w programie „Praca i Godne Życie Kobiet Ofiar Przemocy Domowej”. W programie kobiety odbywające karę pozbawienia wolności, z uwagi na własne przeżycia z bycia ofiarą przemocy, wystawiły spektakl¹⁷¹. Warto podkreślić, że skazane wyjeżdżały dwukrotnie z tym spektaklem na przegląd form teatralnych środowisk, które są marginalizowane. Dodać należy, że przeglądy te odbyły się na Słowacji oraz Słowenii¹⁷². Udział w terapii poprzez teatr przyczynia się do uzyskania dystansu do własnego życia.

¹⁷⁰ M. Pomarańska, *Zbrodnie z bezradności*, Niebieska Linia 2004, Nr 2, s. 21; K. Daszkiewicz, *O dzieciobójstwie (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997r.)*, Palestra 1998, Nr 5 - 6, s. 33 - 36; J. Gaj, *Dzieciobójstwo de lege lata i de lege ferenda*, Przegląd Sądowy 1997, Nr 5, s. 52; M. Cabalski, *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i aktów przemocy*, Probacja 2013, Nr 3, s. 40; Szerzej zob. K. Marzec – Holka, *Rokowania resocjalizacji kobiet – sprawczyń dzieciobójstwa*, [w:] Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008, s. 627 – 635.

¹⁷¹ Zob. M. Siwy, *Program edukacyjny dla kobiet – ofiar przemocy w rodzinie*, [w:] Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce, (red.) M. Marczak, Kraków 2009, s. 168 – 169.

¹⁷² I. Dybalska, *Polski model wykonywania kary...*, s. 37 - 38.

Skazane kobiety uczą się współdziałania oraz współżycia. Teatr uczy więźniarki punktualności, dokładności, sumienności a także poczucia odpowiedzialności¹⁷³. Metoda teatru terapeutycznego w Zakładzie Karnym w Cieszynie stanowi autobiografią pracę leczniczą. Polega na uporządkowaniu własnej osoby oraz na wyrażeniu emocji, które są związane z życiem skazanych kobiet. Metoda teatru terapeutycznego składa się z trzech etapów. Pierwszy etap (praca z grupą) trwa 3 miesiące i głównym jego celem jest stymulowanie myślenia, które pozwoli przezwyciężyć stereotypy oraz budowanie poprawnych relacji interpersonalnych. W kolejnym etapie (podczas terapeutycznej pracy z autobiografią) skazana kobieta zgadzając się na upublicznienie swojej historii życiowej, opowiada o swoich bolesnych przeżyciach. W trzecim etapie (artystycznym) więźniarki pomagają opracować sceniczne role, jednocześnie dzieląc się swoimi przeżyciami oraz doświadczeniami. Terapia poprzez teatr wpływa na poprawę stanu emocjonalnego, psychicznego oraz na wiarę we własne możliwości skazanych kobiet¹⁷⁴. W Zakładzie Karnym w Lubańcu, realizowany jest program edukacji zdrowotnej i higieny. Odbiorcami oraz uczestnikami tego programu są skazane z oddziału terapeutycznego dla kobiet z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzone umysłowo zainteresowane problematyką profilaktyki chorób, dbania o zdrowie oraz urodę. Celem programu jest zdobycie wiedzy na temat zachowań prozdrowotnych kobiet w różnym wieku. Oczekiwany efektami są nabycie wiedzy na temat objawów i przebiegu chorób cywilizacyjnych i zakaźnych, dbanie o czystość ciała oraz pomieszczeń i obserwowanie zmiany zachowania skazanej w codziennym funkcjonowaniu w oddziale¹⁷⁵.

Program dekoratorka jest zaadresowany do kobiet skazanych po raz pierwszy, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego lub półotwartego w systemie programowego oddziaływania. Ponadto wymagane jest, aby kobiety te były sprawne ruchowo oraz manualnie w wieku do 45 lat o średnim poziomie intelektualnym. Program ten, ma na celu stworzenie pozytywnego wzorca działania i wzajemnego uczenia się kobiet, realizowania w grupie kobiet pomysłów zmierzających do poprawy ich samopoczucia. Spotkania w kobiecym kręgu dają możliwość lepszego zrozumienia siebie poprzez dyskurs na temat własnych poglądów, nawyków, przyzwyczajień.

¹⁷³ A. Szymura, *Terapia przez zajęcia teatralne*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 115 – 116; Szerzej zob. J. Latała, *Zastosowanie metody terapii przez teatr w Zakładzie Karnym dla kobiet w Lublińcu*, Probacja 2011, Nr 3, s. 100 - 106.

¹⁷⁴ P. Ciwiński, *Terapia kobiet doświadczonych...*, s. 108 – 113.

¹⁷⁵ Z. Sołtys, *Program z zakresu profilaktyki i edukacji zdrowia*, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, (red.) M. Marczak, Kraków 2009, s. 243.

Celem programu jest także aktywizowanie środowiska osadzonych kobiet do kształtowania poczucia odpowiedzialności, samokontroli oraz samodyscypliny, umiejętności współzycia w grupie, rozwijania, zaspokajania potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych, kreowaniu twórczych postaw, nabycia umiejętności dokonywania właściwych wyborów i spędzania wolnego czasu w sposób społecznie akceptowalny¹⁷⁶.

Dostrzegając problem zaburzonych relacji rodzinnych wśród skazanych powstał w Areszcie Śledczym w Białymstoku¹⁷⁷ moduł dotyczący dobrej rodziny. Spotkania składają się z zajęć o charakterze edukacyjno – informacyjnym. Głównym celem tych spotkań jest nakierowanie skazanych na promocję prawidłowo funkcjonującej rodziny. Dąży się do ukształtowania dojrzałych postaw rodzicielskich, promowania odpowiedzialnego rodzicielstwa, wartości rodzinnych (w wymiarze psychologicznym) oraz kształtowania odpowiednich postaw w kontaktach intymnych. W Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie był realizowany program „Wychowawcza rola matki w kształtowaniu nawyków kulturalnego i pożytecznego spędzania czasu wolnego przez dzieci”¹⁷⁸. Zajęcia prowadzono wraz z psychologiem, który uzmysłowił skazanym matkom jak myśli, słucha oraz co przeżywa dziecko a także, w jaki sposób mówić do dziecka a następnie jak go słuchać. Wychowawca natomiast zaprezentował rolę zabaw i gier, jako metoda rozwoju osobowości człowieka. Bawiąc się z dzieckiem zacieśnia się więzi rodzinne oraz zapobiega patologiom. Uczestniczki biorące udział w programie zapoznano z różnymi formami spędzania wolnego czasu z rodziną. Dobrze przemyślana zabawa to również nauka, która wyrabia nawyki, pozwala zdobyć nowe umiejętności oraz rozwija intelektualnie i fizycznie. Warto zaznaczyć także, że czynny odpoczynek jest znacznie efektywniejszy aniżeli oglądanie telewizji bądź granie w gry w komputerze.

Znaczna liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności ma duży deficyt w zakresie macierzyństwa¹⁷⁹. Dużym problemem wśród skazanych kobiet jest trudność w wywiązywaniu się z roli matki. Jest to bardzo czasochłonne działanie, ponieważ nikt im wcześniej nie pokazał jak być matką¹⁸⁰. Należy zaznaczyć, że bardzo dużo zależy od samej

¹⁷⁶ E. Gworowska, *Dekoratorka*, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, (red.) M. Marczak, s. 305.

¹⁷⁷ J. Łotowski, „*Uniwersytet Więzienny – droga do wolności*” w *Areszcie Śledczym w Białymstoku*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 129.

¹⁷⁸ A. Buda, *Droga do samodzielności – aktywizowanie skazanych w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 170 – 171.

¹⁷⁹ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 229.

¹⁸⁰ J. Nielubowicz, M. Niemiec, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej – ZK Kraków – Nowa Huta*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 158.

matki. Niezbędna jest chęć skazanej do podjęcia współpracy z innymi ludźmi, świadomość jej zachowania a także wpływ na rozwój psychofizyczny dziecka. Głównym zadaniem oddziaływania psychologicznego w stosunku do skazanych matek jest wzbudzenie w nich chęci oraz potrzeby otoczenia dziecka miłością, szacunkiem, opieką. Ponadto psychologowie stosują wobec tej kategorii skazanych oddziaływania, dzięki którym matki mają zastymulować całkowity rozwój zarówno fizyczny jak również i psychiczny swego dziecka¹⁸¹.

„Szkoła dla rodziców” to program realizowany w Areszcie Śledczym w Nisku¹⁸². Był to trening umiejętności wychowawczych. Zajęcia w ramach tego programu kierowano przede wszystkim do matek, odbywających karę pozbawienia wolności, które posiadają dzieci. Nieodłącznym warunkiem przystąpienia do programu było utrzymywanie kontaktów z rodziną oraz zachowane prawa rodzicielskie przez skazaną. Zajęcia pełniły istotną rolę edukacyjną. Podczas spotkań kobiety uczyły się między innymi w jaki sposób kształtować granice w relacji rodzinnej, rozpoznawać i nazywać uczucia dziecka, aktywnie słuchać, zachęcić dziecko do współpracy oraz jak chwalić i zachęcać. Celem ich było przygotowanie matki do poprawnego pełnienia przez nią jej roli. Była to bardzo ważna umiejętność, z uwagi na to, że znaczna liczba tych kobiet pochodzi z rodzin dysfunkcyjnych i nie są w stanie zasięgnąć pozytywnych wzorców w rodzinnym środowisku.

„Domowe Przedszkole” to program realizowany przez Zakład Karny w Krzywańcu¹⁸³, który ma na celu zadbanie o prawidłowy rozwój dziecka. Program ten przeznaczony jest dla wszystkich skazanych matek, których dzieci przebywają w przedszkolu bądź w placówkach. Program jest realizowany w kilku modułach, natomiast matka ma prawo do odstąpienia od niego w każdym momencie. Pierwszy moduł „Nauczycielka Przedszkola” przeznaczony jest dla skazanych matek, które są zatrudnione w Domu Matki i Dziecka jako piastunka – przedszkolanka. Kobiety zdobywają tutaj umiejętności planowania oraz prowadzenia pracy dydaktycznej i wychowawczej dla dzieci. Natomiast drugi moduł „Mały zuch” skierowany jest do dzieci, które przebywają w Domu Matki i Dziecka. W programie tym biorą udział dzieci, których mamy wykonują odpłatną pracę na terenie Zakładu Karnego. Głównym celem tego programu jest przygotowanie dziecka do życia w otaczającym go świecie. Dzieci podczas zajęć uczą się między innymi: dostrzegania oraz rozumienia potrzeb

¹⁸¹ E. Adamska, M. Wawrzyk, D. Owsianka, *Skazana matka w izolacji więziennej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 253.

¹⁸² S. Wojtowicz, *Sukcesy i porażki w procesie resocjalizacji osadzonych kobiet*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 136 – 137.

¹⁸³ E. Adamska, M. Wawrzyk, D. Owsianka, *Skazane matki w izolacji więziennej...*, s. 250 – 251.

innych, akceptacji odrębności innych osób, poczucia własnej wartości, nazywania swoich uczuć, potrzeb oraz oczekiwań.

W Zakładzie Karnym w Grudziądzu¹⁸⁴ Zespół Opiekuńczo – Wychowawczy ocenia raz na kwartał postawy matek. W skład tego zespołu wchodzi: wychowawca, psycholog, lekarz pediatra, pielęgniarka oddziałowa oraz kierownik Domu Matki i Dziecka. Ocena tego zespołu ma znaczący wpływ na losy matki i dziecka, ponieważ jest wykorzystywana, jako część dokumentacji, która jest kierowana do Sądu Opiekuńczego.

Bardzo ważną umiejętnością, jest umiejętność planowania budżetu domowego, w związku z powyższym Areszt Śledczy w Warszawie – Grochowie¹⁸⁵, podjął inicjatywę „Racjonalne prowadzenie gospodarstwa domowego dla skazanych kobiet”. Podczas tego programu skazane dowiadują się w jaki sposób: dokonywać korzystnych cenowo zakupów, przygotowywać tanie oraz zgodne z zasadami żywienia posiłki. Uzmysłwienie kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności, w jaki sposób należy gospodarować pieniędzmi, jak racjonalnie prowadzić domowe gospodarstwo wpłynie na zapobiegnięcie popełnieniu przestępstwa „dla dobra rodziny” w przyszłości.

W celu właściwego przygotowania skazanych matek do życia na wolności a także prawidłowego spełniania macierzyńskich obowiązków, w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu¹⁸⁶ realizowane są liczne zadania, które mają je przysposobić do życia w rodzinie. Do zadań realizowanych zarówno przez personel więzienny, ale przede wszystkim przez matkę należą: wykonywanie wszystkich pielęgnacyjnych zabiegów w stosunku do dziecka, robienie porządkowych oraz gospodarczych prac w placówce, naprawa ubranek dziecięcych, samodzielne przygotowywanie posiłków oraz wdrażanie do pracy. Podczas wychowawczych oddziaływań w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu są organizowane spotkania z osobami spoza więziennego środowiska. Osoby te, swoją radą oraz wiedzą mają możliwość ukierunkowania postępowania matek na wolności. Należy zaznaczyć, że podczas oddziaływań wychowawczych prowadzonych dla skazanych matek zawsze podkreślane jest miejsce, w którym przebywają. Silnie akcentuje się słowo DOM, które jest również w nazwie placówki. Personel służby więziennej zmierza poprzez swoje działania do kształtowania prawidłowej postawy skazanej matki. Dąży się do stworzenia emocjonalnej dojrzałości a także dbałości matki o prawidłowy rozwój psychomotoryczny jej dziecka. Podopieczne Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu wykazują duże braki we wcześniejszym

¹⁸⁴ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka ...*, s. 229.

¹⁸⁵ A. Buda, *Droga do samodzielności – aktywizowanie skazanych...*, s. 169.

¹⁸⁶ U. Nowak, *Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 239.

pełnieniu przez nie roli matki. Zdarza się, że skazane kobiety po raz kolejny zostają matkami, jednakże dopiero w warunkach więziennych uczą się macierzyństwa. Wśród niektórych skazanych matek następuje wzrost zainteresowania sprawami rodzinnymi. Często też matki przebywające w zakładzie karnym podejmują walkę o przywrócenie im władzy rodzicielskiej w stosunku do dzieci, które zostały urodzone wcześniej.

Nadrzędnym celem działań prowadzonych przez personel Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu jest uczenie roli matki kobiety, która przebywa w więzieniu wraz ze swoim dzieckiem. Dąży się do zwiększenia wiedzy matki z zakresu funkcji rodziny oraz wpływu stosunków rodzinnych na rozwój dziecka, uzmysłowienie patologicznych skutków rodzinnych zachowań na rozwój dziecka, realizowania potrzeb dziecka w prawidłowy sposób (eliminując zaniedbania bądź nadmiar kontroli ze strony matki), stosowania prawidłowych metod dyscyplinarnych w stosunku do dziecka (bez używania przemocy psychicznej oraz fizycznej), planowania oraz gospodarowania własnym czasem, pełnienia określonych ról społecznych (matka, pracownik, gospodyni domowa), zasad dbania o higienę osobistą nie tylko dziecka ale również matki oraz otoczenia, w którym przebywa dziecko z matką, wiedzy w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej dla dziecka, wiedzy dotyczącej utrzymywania kontaktów z rodziną a także podtrzymywanie prawidłowych relacji wśród rodziny, wpływu uzależnienia matki na pełnioną przez nią rolę (uzależniona matka to matka nieobecna w życiu swego dziecka)¹⁸⁷.

Istotny element oddziaływań penitencjarnych stanowią również nagrody i kary dyscyplinarne. Nagrody oraz kary dyscyplinarne wpływają na zachowania osób odbywających karę pozbawienia wolności. Co prawda nagradzanie skazanych nie zostało wymienione w art. 67 § 3 kkw jako środek oddziaływania penitencjarnego, jednakże w literaturze¹⁸⁸ przyjmuje się, że nagrody i kary są środkiem oddziaływania wychowawczego. Przyznanie nagrody zachęca do zmiany zachowania skazanej osoby na lepsze.

Zdaniem J. Śliwowskiego¹⁸⁹ świat zakładów karnych jest podobny do naszego świata wolnościowego, operuje skalą zarówno kar jak również i nagród. Życie w zakładzie karnym jest życiem społecznym, chociaż w warunkach specyficznych.

Podstawową przesłanką przyznawania nagród jest wyróżnianie się dobrym zachowaniem podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Nagrody można także przyznać skazanej, aby zachęcić ją do poprawy zachowania (art. 137 kkw). Zasada ta odnosi

¹⁸⁷ E. Adamska, M. Wawrzyk, D. Owsianka, *Skazane matki w izolacji więziennej...*, s. 252 - 253.

¹⁸⁸ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 565.

¹⁸⁹ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 153; J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 189.

się tylko do nagród określonych w art. 138 § 1 pkt 1 – 5 oraz 9-15 kkw. Wyróżniające się postawy skazanych kobiet nagradzane się poprzez poprawę ich warunków odbywania kary pozbawienia wolności w postaci: zatarcia wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych, nagrody pieniężnej lub rzeczowej, pochwały, zezwolenia na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych, zezwolenia na otrzymywanie dodatkowej paczki żywnościowej a także zezwolenia na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych a także przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym. Może dziwić fakt, że przez tyle lat nie wprowadzono zakazu nabywania przez kobiety w ciąży wyrobów tytoniowych, gdyż nikotyna wpływa niekorzystnie na rozwój dziecka. Skazanym przyznaje się również nagrody dotyczące kontaktów z osobami bliskimi poprzez zezwolenie na: dodatkowe bądź dłuższe widzenie, widzenie bez osoby dozorującej, widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej, odbywanie widzeń we własnej odzieży, przekazanie osobie wskazanej przez skazaną upominku a także zezwolenie na telefoniczne porozumienie się skazanej z osobą przez nią wskazaną na koszt zakładu karnego.

Przyznanie skazanej nagród w postaci zezwolenia na widzenie z osobą najbliższą bądź godną zaufania bez dozoru poza obrębem zakładu karnego na okres nie przekraczający jednorazowo 30 godzin albo zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego bez osoby dozorującej na okres nie przekraczający jednorazowo 14 dni wymaga wystąpienia dodatkowych przesłanek o charakterze materialnym (art. 138 § 7 i 8 kkw). Zgodnie z art. 139 § 1 kkw, wyżej wymienione nagrody przyznaje się skazanej osobie, co do której istnieje uzasadnione przypuszczenie, że w czasie pobytu poza zakładem karnym będzie przestrzegała porządku prawnego. Przesłanką formalną przemawiającą za możliwością przyznania skazanej tych nagród jest odbycie co najmniej połowy tej części kary, po której mogłaby być przedterminowo warunkowo zwolniona. W przypadku odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności nagrody te mogą być przyznane po odbyciu co najmniej 15 lat kary. Natomiast na przyznanie nagrody w postaci zezwolenia na kontakty poza jednostką penitencjarną bez osoby dozorującej skazanym odbywającym karę 25 lat pozbawienia wolności bądź karę dożywotniego pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego wymagana jest zgoda sędziego penitencjarnego.

Jeżeli po przyznaniu nagrody w postaci zezwolenia na kontakty z bliskimi poza terenem zakładu karnego bez osoby dozorującej wystąpią „nowe okoliczności uzasadniające przypuszczenie, że skazana w czasie pobytu poza zakładem karnym nie będzie przestrzegała porządku prawnego albo jeżeli korzystając z nagrody zostanie zatrzymana przez uprawniony

organ w związku z naruszeniem porządku prawnego w trakcie trwania nagrody, organ, który przyznał nagrodę podejmuje decyzję o jej cofnięciu albo o zamianie nagrody na inną”.

Skazanej, która nadużyła zaufania i nie powróciła do zakładu karnego w wyznaczonym terminie nie udziela się nagród przez okres co najmniej 6 miesięcy od udzielenia ostatniej nagrody.

Problematyka wymierzenia kar dyscyplinarnych wobec skazanych, przebywających w zakładach karnych jest szczególnie istotna¹⁹⁰. Zastosowanie kary dyscyplinarnej zmierza do uświadomienia skazanemu wadliwości jego postępowania, zachowania się a także ukształtowania przekonania o tym, że każde naruszenie zasad postępowania, spowoduje wymierzenie kary. Wymierzenie kary dyscyplinarnej ma na celu także wpojenie społecznie akceptowanych norm oraz zasad postępowania przez uświadomienie nieopłacalności zachowań, które powodują odpowiedzialność dyscyplinarną¹⁹¹. Kary są ważnym środkiem resocjalizacji skazanego, kształtują jego pozytywną postawę¹⁹².

Katalog kar jest zamknięty (art. 143 § 1 kkw). Został ułożony według stopnia dolegliwości. Katalog kar rozpoczyna się od najmniej dolegliwej (nagana), kończy zaś na najbardziej dotkliwej w postaci umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni. Przesłanką do wymierzenia skazanemu kary dyscyplinarnej w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni jest popełnienie przekroczenia, które w poważnym stopniu narusza obowiązujący w zakładzie karnym porządek a także dyscyplinę. Kara ta polega na osadzeniu w pojedynczej celi oraz uniemożliwienie kontaktów z innymi skazanymi. W trakcie wykonywania tej kary skazanego pozbawia się dodatkowo możliwości: korzystania z widzeń oraz samoinkasujących się aparatów telefonicznych, korzystania ze sprzętu audiowizualnego a także komputerowego, bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach, korzystania z udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych, otrzymywania paczki żywnościowej w kwartale następującym bezpośrednio po kwartale, w którym kara została wymierzona, uczestniczenia w nauczaniu i zatrudnieniu poza celą, korzystania z własnej odzieży, obuwia i wyrobów tytoniowych (art. 143 § 2 i 3).

Z art. 143 kkw wynika, że nie stosuje się wobec kobiet ciężarnych, karmiących bądź sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka kar dyscyplinarnych pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych na okres do 3 miesięcy,

¹⁹⁰ G. B. Szczygieł, *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi, (red.) K. Indecki, Łódź 2004, s. 253.

¹⁹¹ S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, s. 100.

¹⁹² S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 323.

pozbawienia bądź ograniczenia możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych na okres do 3 miesięcy, umieszczenia w celi izolacyjnej.

Dzieci nie powinny w żaden sposób odczuwać następstw niewłaściwego postępowania ich matek, nawet w sytuacji, gdy dopuściły się one poważnych przewinień. Stanowisko te podziela I. Zgoliński¹⁹³ dodając, że odpowiedzialność karna jest odpowiedzialnością wyłącznie sprawczą, zatem samodzielnie odpowiada się za własne czyny i zachowanie. Istotą jest troska o stan zdrowia dziecka, jak również jego matki. W opinii Autora należy rozważyć możliwość wymierzenia skazanej matce kary polegającej na pozbawieniu jej możliwości dokonania zakupu wyrobów tytoniowych.

Dyrektor zakładu karnego wymierza kary dyscyplinarne określone w art. 143 § 1 pkt 4-8, zaś inne kary funkcjonariusz Służby Więziennej przez niego upoważniony. Zgodnie z art. 144 kkw, kary dyscyplinarne wymierzane są z urzędu bądź na pisemny wniosek przełożonego skazanego. W decyzji o ukaraniu karą dyscyplinarną należy dokładnie wskazać rodzaj przekroczenia popełnionego przez skazanego. Zatem nie może zawierać jedynie opisu stanu faktycznego. Przesłanką wymierzenia kar dyscyplinarnych jest zawinione naruszenie nakazów bądź zakazów wynikających z ustawy, regulaminu albo innych przepisów wydanych na jej podstawie. Wymierzenie kary jest konsekwencją zawinionego naruszenia porządku ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy, zwane „przekroczeniem” (art. 142 kkw).

Jak podkreśla T. Szymanowski¹⁹⁴ ustawodawca zadbał o praworządne a także obiektywne przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego, w wyniku którego może nastąpić ukaranie osoby odbywającej karę pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 145 § 2 kkw, wymierzenie kary dyscyplinarnej następuje po wysłuchaniu skazanego, zapoznaniu się z opinią wychowawcy a także wysłuchaniu zeznań świadków.

Decyzję dotyczącą ukarania skazanego karą dyscyplinarną sporządza się w formie pisemnej i przedstawia się osobie ukaranej do wiadomości (art. 144 § 4 kkw). Ukarana ma prawo zaskarżyć decyzję niezgodną z prawem do sądu penitencjarnego (art. 7 kkw).

Za właściwe postępowanie kobiety są nagradzane, zaś za przekroczenia karane. Po wyjściu z zakładu karnego nikt nie nagrodzi kobiety gdy powie dzień dobry. Nikt też nie wpisze jej nagany do akt, gdy użyje wulgarne słowa. Przyznawanie nagród w zakładzie karnym za poprawne zachowanie jest to swego rodzaju fikcja. Prowadzi to do cwaniactwa, wyrachowania i licznych oszustw. Katalog przyznawanych nagród należy zmodyfikować.

¹⁹³ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, (red.) J. Lachowski, Warszawa 2015, s. 522.

¹⁹⁴ T. Szymanowski [w:] T. Szymanowski, M. Migdał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 374.

Bezwzględnie trzeba usunąć z niego nagrodę pieniężną. Pieniądze skazane powinny otrzymywać jedynie za wykonywanie pracy a nie za to, że namalowały kilka razy obrazek i przez kilka dni funkcjonowały poprawnie na terenie zakładu karnego.

§ 6. Opieka medyczna

Polska należy do grupy krajów, w których więzienna służba zdrowia znajduje się w strukturze Służby Więziennej i jest odpowiedzialna za opiekę zdrowotną nad osobami pozbawionymi wolności w jednostkach więziennych. Do zakresu działalności więziennej służby zdrowia należy zapewnienie osobom pozbawionym wolności świadczeń zdrowotnych, profilaktycznych, diagnostycznych, leczniczych, rehabilitacyjnych. Więzienna służba zdrowia zapewnia opiekę zdrowotną osobom pozbawionym wolności na podstawie Kodeksu karnego wykonawczego oraz rozporządzenia w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności przez zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności¹⁹⁵ oraz rozporządzenia Ministra Zdrowia z 10 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad, zakresu i trybu współdziałania zakładów opieki zdrowotnej ze służbą zdrowia w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności¹⁹⁶. Przepisy te mają na celu zapewnienie właściwej opieki osobom pozbawionym wolności. Zgodnie z art. 115 § 1 kk skazanym zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki oraz artykuły sanitarne. Ze względu na cykle fizjologiczne skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności istotny jest dostęp do zaplecza sanitarnego czy artykułów higieny osobistej. Brak dostępu do podstawowych środków może samo w sobie oznaczać poniżające traktowanie. Ponadto, poszanowanie zasady równoważności opieki medycznej wymaga, aby kobietą zajmowali się lekarze oraz pielęgniarki, którzy przeszli odpowiednie przeszkolenie z zakresu kwestii związanych ze zdrowiem kobiety, włącznie z ginekologią. Skazanym kobietom powinno się zapewnić także badania w ramach profilaktyki zdrowotnej, jak badania piersi, szyjki macicy

¹⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 października 2016r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności (Dz. U. poz. 738).

¹⁹⁶ W. Rudalski, H. Strzelecka, *Ochrona zdrowia w jednostkach penitencjarnych*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009, s. 145.

pod kątem nowotworów, w stopniu, który odpowiada poziomowi profilaktyki poza zakładem karnym¹⁹⁷.

Zasada poszanowania godności ludzkiej skazanej wymaga, aby podczas zabiegów higienicznych, badań, zabiegów lekarskich nie naruszać intymności skazanej. Czynności te należy wykonywać w taki sposób, aby uniemożliwić kontaktu ze skazanymi mężczyznami¹⁹⁸.

Tytułem przykładu należy przytoczyć skargę Pani Danuty Szwed–Wójtowicz¹⁹⁹, wniesioną do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Zdaniem skarżącej, naruszono art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności poprzez nie zapewnienie właściwej opieki medycznej w więzieniu. Sądy krajowe odmówiły przyznania skarżącej udzielenia przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności. Władze krajowe regularnie monitorowały stan zdrowia Pani Danuty Szwed–Wójtowicz. Zapewniono jej odpowiednią opiekę medyczną i leczenie. Z dokumentacji medycznej wynika, że „choć stan zdrowia skarżącej był wątpliwy, mogła ona być z powodzeniem leczona w warunkach więziennych”. Skarżąca nadużywała dobrej woli personelu medycznego. Zarzucała lekarzom brak kompetencji i przesadzała na temat swego faktycznego stanu zdrowia. Dodatkowo, wielokrotnie odmawiała poddania się leczeniu oraz przyjmowania leków, nawet w sytuacji zagrożenia jej życie. Skazana była regularnie badana zarówno przez lekarzy więziennych jak również specjalistów z wielu dziedzin: psychiatrów, kardiologów, neurologów, internistów, chirurga, gastrologa i pulmonologa. Skarżącą objęto specjalistycznymi badaniami, otrzymywała leczenie farmakologiczne. W odniesieniu do zgłaszanych przez skarżącą zarzutów dotyczących standardu otrzymywanej opieki zdrowotnej Trybunał zauważył, że te twierdzenia nie zostały poparte żadnymi dowodami i tym samym są bezpodstawne. W konsekwencji, w dniu 21 kwietnia 2015r. ETPCz, wydał decyzję o niedopuszczalności skargi skarżącej, przeciwko Polsce.

Należy zwrócić uwagę na §34 rozporządzenie w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowaniem tych

¹⁹⁷ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy, Komentarz*, Wyd. 2, s. 301 – 302.

¹⁹⁸ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 402.

¹⁹⁹ Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 kwietnia 2015r., o niedopuszczalności skargi w sprawie Danuta Szwed-Wójtowicz przeciwko Polsce (skarga nr 48369/09), https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europejski_trybunal_praw_czlowieka/wybrane_orzeczenia_eptcz/decyzja_o_niedopuszczalnosci_skargi_w_sprawie_danuta_szwed_wojtowicz_przeciwko_polsce__skarga_nr_48369_09_;jsessionid=31FD7A9BAD6A6A91B4A5816997FB7C24.cmsap4p z dnia 25.09.2015r.

czynności²⁰⁰. Wobec skazanych, które zgłosiły się bądź też zostały doprowadzone razem z dzieckiem do jednostki penitencjarnej, w której zorganizowano DMiDz, stosuje się przepisy w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności. W przypadku gdy kobieta w ciąży od 28 tygodnia jednak zostanie przyjęta do jednostki penitencjarnej, wówczas zapewnia się jej odpowiednią opiekę lekarską (§ 35 ust. 1). O przyjęciu kobiety w ciąży natychmiast powiadamia się sędziego penitencjarnego a także sąd, który skierował orzeczenie do wykonania (§ 35 ust. 2). Ciążę skazanej stwierdza się na podstawie doręzonego przez organ doprowadzający, dokumentu sporządzonego przez lekarza (§ 35 ust. 3). Wskazuje się areszt śledczy, przy którym funkcjonuje szpital z oddziałem, który może zapewnić takiej skazanej specjalistyczną opiekę lekarską.

Można dokonać odstępstwa od sposobu wykonywania kary w stosunku do skazanych kobiet, kobiet w ciąży oraz matek karmiących. Decyzję podejmuje naczelnik zakładu karnego, jednakże w przypadku kobiet w ciąży oraz karmiących, odstępstwa dokonuje się na wniosek lekarza bądź po zasięgnięciu jego opinii. Odstępstwa te mogą być dokonywane na czas określony²⁰¹.

Zgodnie z rozporządzeniem w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności udziela się świadczeń zdrowotnych związanych z opieką nad ciężarną kobietą oraz jej płodem, porodem a także położeniem. Lekarz określa zakres oraz częstotliwość świadczeń zdrowotnych, które są udzielane ciężarnej kobiecie pozbawionej wolności (wraz z uwzględnieniem standardów postępowania medycznego podczas udzielania świadczenia zdrowotnego z zakresu opieki okołoporodowej sprawowanej nad kobietą w okresie ciąży, porodu, położenia a także opieki nad noworodkiem) a także zalecenia w sprawie dietetycznego żywienia, czasu oraz warunków odbywania przez ciężarną kobietę spaceru i kąpieli.

Na dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu lekarz kieruje ciężarną kobietą do zakładu karnego ze szpitalnym oddziałem ginekologiczno – położniczym jeśli wymaga tego stan zdrowia kobiety, przenoszona jest ona wcześniej. W okresie położenia, kobieta przebywa razem z dzieckiem w oddziale zakładu karnego do momentu, kiedy stan zdrowia noworodka pozwoli na wypisanie ich z tego oddziału.

²⁰⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. 2015 poz. 927)

²⁰¹ R. Musidłowski, *Odstępstwo od sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny...*, s. 424 – 425.

Kobiety ciężarne nie są objęte profilaktycznymi badaniami radiologicznymi, badaniami klatki piersiowej. Fakt ten lekarz odnotowuje w książce zdrowia wraz z podaniem przyczyny odstąpienia od wykonania tego badania.

W załączniku do rozporządzenia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w zakładach opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania²⁰² określono wytyczne dotyczące porodu kobiety pozbawionej wolności. W załączeniu do tego rozporządzenia, znalazły się informacje na temat: kryteriów dokonywania wpisów w dokumentacji, która dotyczy czasu trwania poronień, ciąży a także urodzeń żywych lub martwych. Określono, iż czas trwania ciąży oblicza się w tygodniach, poczynając od pierwszego dnia ostatniego normalnego krwawienia miesięcznego.

Określono dokumentację jaką prowadzą szpitale. Księga sali bądź bloku operacyjnego, opatrzona jest identyfikującymi zakład danymi a także nazwą komórki organizacyjnej, zawiera informacje na temat danych identyfikujących noworodka bądź dziecka, którego matką jest osadzona. Natomiast sala porodowa bądź księga bloku opatrzona jest danymi identyfikującymi zakład a także nazwą komórki organizacyjnej, zawiera numer kolejnego wpisu w księdze, dane, które pozwolą zidentyfikować osadzoną ciężarną kobietę (wraz z grupą krwi oraz czynnika Rh), nazwę oddziału, w którym ciężarna kobieta przebywała, wstępne rozpoznanie przed porodem a także dane, które pozwolą zidentyfikować lekarza kierującego do porodu. Dokumentacja zawiera datę przyjęcia ciężarnej kobiety na salę porodową (z podaniem roku, miesiąca, dnia oraz dokładnej godziny oraz minuty), datę porodu (z podaniem roku, miesiąca, dnia a także godziny oraz minuty), szczegółowy opis przebiegu porodu (wraz z informacją o czasie trwania porodu, poszczególnych okresach porodu, w dokumentacji ujęto również rodzaj udzielonego świadczenia zdrowotnego, informację o zastosowanych produktach leczniczych, rozpoznanie poporodowe, które zostało podpisane przez osoby biorące udział podczas odbierania porodu), dane identyfikujące osoby wchodzące w skład zespołu porodowego, rodzaj zastosowanego znieczulenia a także jego szczegółowy opis podpisany przez lekarza anestezjologa. Prowadzona dokumentacja zawiera także dane dotyczące noworodka (masa oraz długość ciała, ocenę według skali Agar, datę wypisania osadzonej kobiety z bloku porodowego bądź sali porodowej, informację o miejscu, do którego wypisano osadzoną kobietę z bloku bądź sali a także zalecenia lekarskie wraz z zaleceniami dietetycznymi oraz informację, że poród odbył się metodą operacyjną.

²⁰² Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2011r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w zakładach opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania (Dz. U. Nr 39, poz. 203).

Noworodkowi, który urodził się w więziennym szpitalu zakłada się kartę noworodkowa, która zawiera informacje takie jak: dane identyfikujące zakład oraz lekarza, datę dokonania wpisu, numer w księdze noworodków, dane dotyczące osadzonej matki noworodka (jej imię i nazwisko, adres zamieszkania, wiek, numer PESEL a także grupę krwi i czynnik Rh), dane dotyczące poprzednich ciąż oraz porodów osadzonej matki noworodka, dane dotyczące rodzeństwa noworodka, dane dotyczące obecnej ciąży oraz jej przebiegu (czas trwania, przebieg ciąży, charakterystykę porodu, powikłania poporodowe, czas trwania poszczególnych faz porodu). Karta noworodka zawiera także informację dotyczącą danych noworodka takie jak datę urodzenia (rok, miesiąc, dzień oraz godziny i minuty), płeć, masę oraz długość ciała, obwód głowy oraz klatki piersiowej, ocenę według skali Agar, urazy okołoporodowe natomiast w sytuacji martwego dziecka należy określić czy zgon nastąpił przed czy podczas porodu.

Kończąc rozważania istotne jest, iż zakres praw kobiet ulega rozszerzeniu, szczególnie kobiet, które posiadają dzieci. Ponadto jeszcze większe prawa wynikają z tego, że skazane przebywają z dziećmi w izolacji penitencjarnej. Znaczącą regulacją w kontekście tej grupy skazanych jest art. 87a kkw. Zwrócono uwagę na potrzebę utrzymywania kontaktów skazanej kobiety z dziećmi w celu zacieśniania i utrzymywania więzi uczuciowych. Skazani rodzice sprawujący pieczę nad dziećmi przebywającymi w placówkach opiekuńczo – wychowawczych powinni być osadzeni w zakładach karnych położonych jak najbliżej miejsca przebywania dziecka. Rozszerzono także zakres praw skazanych sprawujących pieczę nad dziećmi do lat 15. Skazane mają prawo do dodatkowego widzenia z dziećmi. Należy skonstatować, iż utrzymywanie więzi rodzinnych jest fundamentalnym czynnikiem zmniejszającym ryzyko powrotu do zakładu karnego. Skazana mająca wsparcie rodziny ma większe szanse na wytrwanie w trzeźwości, znalezienie pracy. Nie jest narażona na wykluczenie społeczne, powrót na drogę niezgodną z prawem a w konsekwencji do izolacji penitencjarnej.

W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi ważnym rozwiązaniem jest art. 87 § 4 kkw. Niezależnie od ciężaru popełnionego przestępstwa a także rodzaju wymierzonej kary nie pozbawia się kobiet prawa do opieki nad dzieckiem w DMiDz. Obecność matki korzystnie wpływa na rozwój psychofizyczny dziecka. Opieka nad dzieckiem zaś przyczynia się do resocjalizacji kobiety. Skazane uczą się troski, miłości, dbania o dziecko. Jest ono również motywacją do wytrwania w abstynencji i bodźcem do podjęcia działań zmierzających do poprawy zachowania i stworzenia dziecku domowych warunków po opuszczeniu zakładu karnego.

Rozdział IV

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016

§ 1. Populacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności

W doktrynie¹ reprezentowane jest stanowisko, że problematyka kobiet przebywających w zakładach karnych była zawsze kwestią drugoplanową ze względu na niewielką ich liczbę. Kobiety popełniają znacznie mniej przestępstw w stosunku do mężczyzn, w związku z powyższym dostarczają niewiele znaczącego materiału do badań ilościowych. Współczesna kobieta, zdaniem B. Hołysta², pragnie wyzwolić się od dominacji mężczyzny, walczy o swoje uprawnienia społeczne. Czynniki te mają znaczący wpływ na zmiany, jakie zachodzą w charakterze przestępczości kobiet.

¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1994, s. 226; I. Budrewicz, *Rodzina a przestępczość kobiet*, [w:] Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, (red.) H. Machel, K. Wszeborowski, Gdańsk 1999, s. 313; A. Campbell, *Jej niezależny umysł. Psychologia ewolucyjna kobiet*, Kraków 2004, s. 336; M. Badowska – Hodyr, *Recepcja orzeczonej kary pozbawienia wolności w żeńskiej populacji więźniów*, [w:] Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2006, s. 199; E. Sosnowska, *Spoleczne uwarunkowania przestępczości kobiet*, [w:] Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza, Seria: Pedagogika 2009, z. XVIII, s. 297; E. Sosnowska, *Przestępczość kobiet – wybrane teorie etiologiczne*, [w:] Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne, (red.) A. Jaworska, Kraków 2009, s. 211; K. Mirosław, *Kompetencje społeczne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, *Niepełnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego*, Nr 8, Gdańsk 2012, s. 83.

² B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2003, s. 227

Tabela 3 *Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016*

Rok	Skazani				
	Ogółem		Kobiety		
	l.b.	wsk. dynamiki	l.b.	wsk. dynamiki	%
1999	41 656	100,0	776	100,0	1,9
2000	48 006	115,2	916	118,0	1,9
2001	56 422	135,4	1 109	142,9	2,0
2002	59 248	142,2	1 238	159,5	2,1
2003	60 773	145,9	1 317	169,7	2,2
2004	64 975	156,0	1 541	198,6	2,4
2005	69 191	166,1	1 660	213,9	2,4
2006	73 914	177,4	1 958	252,3	2,6
2007	76 033	182,5	2 054	264,7	2,7
2008	73 859	177,3	2 097	270,2	2,8
2009	74 116	177,9	2 236	288,1	3,0
2010	71 867	172,5	2 213	285,2	3,1
2011	72 692	174,5	2 138	275,5	2,9
2012	76 657	184,0	2 356	303,6	3,1
2013	71 595	171,9	2 257	290,9	3,2
2014	70 125	168,3	2 174	280,2	3,1
2015	65 664	157,6	2 114	272,4	3,2
2016	65 421	157,1	2 204	284,0	3,4

Zródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

W okresie od 1999 r. do 2016 r. średnio w roku karę pozbawienia wolności odbywało 66 281 skazanych, zaś kobiet było 1 773. Populacja skazanych kobiet wzrastała, poza pewnymi wahaniami, z roku na rok z 776 skazanych w 1999 r. do 2 356 w 2012 r. W roku 2012 w zakładach karnych przebywała największa grupa kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. W 2012 r. nastąpił istotny wzrost skazanych o niewiele ponad $\frac{1}{3}$ w stosunku do 1999 r. W roku 2013 natomiast odnotowujemy nieznaczny spadek w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik dynamiki zmniejszył się o niewiele ponad 12 punktów procentowych. W roku tym kobiety stanowiły 3,2% ogółu skazanych. Tendencja spadkowa utrzymała się również w latach 2014 - 2015. Z analizy danych wynika, że w 2014 r. kobiet odbywających karę pozbawienia wolności było o 83 mniej w stosunku do roku poprzedniego. Tendencja ta się załamała w 2016 r., nastąpił wówczas znaczny wzrost liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w stosunku do roku poprzedniego.

Populacja ogółu skazanych także wzrastała z roku na rok z 41 656 w 1999 r. do 76 657 w 2012 r. Analizując dane dotyczące ogółu skazanych należy stwierdzić, że w 2012 r.

w zakładach karnych przebywało ich najwięcej. Od 2013 r. populacja skazanych wskazuje tendencję spadkową. W 2013r. odnotowujemy gwałtowny spadek liczby skazanych o niemalże 5 000 w stosunku do roku poprzedniego. Tendencja spadkowa się utrzymała także w roku 2014. Wówczas populacja skazanych zmniejszyła się w stosunku do roku 2013 o ponad 1 000 skazanych.

Od 1999 r. do 2008r. populacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności zwiększyła się niemalże o $\frac{1}{3}$. Wskaźnik obrazujący dynamikę najwyższą wartość osiągnął w 2012 r. Analizując dane można wysnuć wniosek, że wśród ogółu skazanych wskaźnik dynamiki swoją najwyższą wartość osiągnął w 2012 r. W roku tym wskaźnik dynamiki wzrósł o 84 punkty procentowe w stosunku do 1999 r.

Zdaniem A. Campbell³ gdy przestępczość nasila się u mężczyzn wzrasta także u kobiet. Niepokój jednak budzi fakt, że ogólna liczba osób odbywających karę pozbawienia wolności nie rosła tak dynamicznie jak w przypadku kobiet. Na przestrzeni omawianych lat ogólna liczba skazanych wzrosła niespełna o połowę. Natomiast liczba skazanych kobiet potroiła się. Niemniej należy podkreślić, że zarówno wśród skazanych kobiet jak również i mężczyzn od lat 2012 – 2013 odnotowujemy spadek liczby skazanych. Pomimo tego, że populacja wszystkich odbywających karę pozbawienia wolności zmniejszyła się, to liczba kobiet na przestrzeni lat 2012 – 2015 była względnie ustabilizowana i wahała się w granicach od 3,1% do 3,2% względem ogólnej liczby skazanych. Tendencja ta się załamała w 2016 r., ponieważ w roku tym liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wzrosła.

W latach 1999 – 2000 kobiety stanowiły zaledwie 1,9 % populacji skazanych, zaś w 2013 r. – 3,2 %. Kobiety nie stanowią licznej grupy osób odbywających karę pozbawienia wolności. Na przestrzeni lat populacja tych skazanych charakteryzowała się jednak wyraźną tendencją wzrostową. Ich liczba wzrastała zdecydowanie dynamiczniej niż w przypadku mężczyzn przebywających w izolacji penitencjarnej.

Wyodrębnienie kobiet młodocianych od ogółu skazanych kobiet należy uznać za celowe. Młode osoby rozpoczynają swoje dorosłe życie w izolacji penitencjarnej. Skazane solidaryzują się ze środowiskiem więziennym, które jest zdemoralizowane, patologiczne oraz kryminogenne.

³ A. Campbell, *Jej niezależny umysł. Psychologia ewolucyjna kobiet*, Kraków 2004, s. 337.

Tabela 4 *Struktura populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016*

Rok	Skazane				
	Młodociane		Dorośle		%
	l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	
1999	112	100,0	664	100,0	16,9
2000	140	125,0	776	116,9	18,0
2001	176	157,1	909	136,9	19,4
2002	211	188,4	1 027	154,7	20,5
2003	57	50,9	1 260	189,8	4,5
2004	55	49,1	1 486	223,8	3,7
2005	68	60,7	1 592	239,8	4,3
2006	63	56,3	1 895	285,4	3,3
2007	51	45,5	2 003	301,7	2,5
2008	44	39,3	2 053	309,2	2,1
2009	43	38,4	2 193	330,3	2,0
2010	50	44,6	2 163	325,8	2,3
2011	44	39,3	2 094	315,4	2,1
2012	29	25,9	2 327	350,5	1,2
2013	25	22,3	2 232	336,1	1,1
2014	26	23,2	2 148	323,5	1,2
2015	31	27,7	2 083	313,7	1,5
2016	30	26,8	2 174	327,4	1,4

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Z danych wynika, że w okresie od 1999 r. do 2016 r. średnio w roku karę pozbawienia wolności odbywało 64 młodocianych kobiet, zaś dorosłych kobiet średnio było 1 700.

W 2002 r. w izolacji penitencjarnej przebywała najliczniejsza grupa skazanych młodocianych kobiet. W roku tym w stosunku do 1999 r. nastąpił istotny wzrost o połowę wśród tych skazanych. W 2003 r. natomiast odnotowujemy gwałtowny spadek prawie o ¼ w stosunku do roku poprzedniego liczby skazanych młodocianych kobiet. Wskaźnik dynamiki zmniejszył się wówczas o ponad 127 punktów procentowych. W roku tym skazane młodociane stanowiły 4,5% ogółu skazanych kobiet. Godzi się w tym miejscu zauważyć, że znaczny spadek liczby młodocianych kobiet w 2003 r. miał związek ze zmianą ustawy z dnia 24 lipca 2003 r.⁴. Zmieniono granicę wieku młodocianych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w zakładach karnych przeznaczonych dla młodocianych. Obecnie do kategorii młodocianych zalicza się osoby skazane, które nie ukończyły 21 roku życia. Obniżenie wieku

⁴ Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 142, poz. 1380).

tej grupy skazanych przełożyło się na zmniejszenie liczby wśród młodocianych, natomiast znacznie zwiększyła się liczba osób dorosłych.

W roku 2005 odnotowujemy wzrost liczby skazanych młodocianych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik dynamiki zwiększył się o ponad 10 punktów procentowych. Od 2006 r. do 2009 r. populacja skazanych młodocianych kobiet wskazuje tendencję spadkową. W roku 2010 nastąpił nieznaczny wzrost wśród tej populacji. Wskaźnik dynamiki zwiększył się o niespełna 6 punktów w stosunku do roku poprzedniego. Od lat 2011 – 2013 populacja w tej grupie skazanych kobiet wskazywała tendencję spadkową. Natomiast w 2014 r. ponownie nastąpił nieznaczny wzrost o niespełna 1 punkt procentowy. Tendencja wzrostowa uległa zachwianiu w 2015 r., jednakże już w 2016 r. ponownie odnotować należy spadek liczby młodocianych kobiet.

W 2013 r. skazane młodociane stanowiły zaledwie 1,1 % populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Największy procent liczby skazanych młodocianych w stosunku do ogółu populacji skazanych kobiet przypadł na rok 2002 i wyniósł on wówczas 20,5%. Na przestrzeni lat liczba skazanych młodocianych zmniejszyła się o nieco ponad $\frac{1}{4}$, niemniej należy zaznaczyć, że w 2015 r. liczba skazanych ponownie wzrosła w stosunku do roku poprzedniego. Populacja skazanych młodocianych w stosunku do dorosłych nie jest znacząca. Pomimo tego, że skazanych tych jest niewiele to pochłaniają dużo czasu służbie więziennej. Skazane młodociane kobiety są w wieku dojrzewania, często są butne i aroganckie względem personelu.

Populacja skazanych dorosłych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wzrastała z 664 skazanych w 1999 r. do 2 193 w 2009 r. Z analizy danych statystycznych wynika, że w latach 1999 – 2009 liczba skazanych dorosłych kobiet zwiększyła się nieco ponad trzykrotnie. W roku 2009 wskaźnik dynamiki wzrósł o ponad 230 punktów w stosunku do roku 1999. Od lat 2010 – 2011 zauważyć możemy, że populacja skazanych dorosłych kobiet wykazuje tendencję spadkową. W roku 2012 nastąpił nieznaczny wzrost o niespełna 35 punktów w stosunku do roku poprzedniego. Natomiast od roku 2013 do roku 2014 odnotować można ponowny spadek wskaźnika dynamiki. Zmniejszył się on wówczas o nieco ponad 26 punktów procentowych, zaś w 2015 r. o nieco ponad 20 w stosunku do roku poprzedniego.

Tabela 5 Wiek skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016

Rok -	od 15 do 18 lat					powyżej 18 lat do 21 lat					powyżej 21 do 30 lat				
	Ogółem		Kobiety		% Kobiet	Ogółem		Kobiety		% Kobiet	Ogółem		Kobiety		% Kobiet
	l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	lb	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	
1999	1 573	100,0	41	100,0	2,6	6 733	100,0	136	100,0	2,0	19 988	100,0	352	100,0	1,8
2000	2 574	163,6	46	112,2	1,8	9 066	134,7	179	131,6	2,0	25 002	125,1	510	144,9	2,0
2001	2 417	153,7	71	173,2	2,9	10 183	151,2	204	150,0	2,0	29 638	148,3	612	173,9	2,1
2002	1 948	123,8	50	122,0	2,6	10 049	149,2	225	165,4	2,2	30 619	153,2	657	186,6	2,1
2003	1 369	87,0	29	70,7	2,1	7 901	117,3	172	126,5	2,2	31 584	158,0	698	198,3	2,2
2004	1 163	73,9	32	78,0	2,8	6 841	101,6	169	124,3	2,5	32 271	161,5	722	205,1	2,2
2005	1 020	64,8	12	29,3	1,2	6 237	92,6	143	105,1	2,3	32 873	164,5	732	208,0	2,2
2006	1 028	65,4	14	34,1	1,4	6 087	90,4	153	112,5	2,5	34 214	171,2	837	237,8	2,4
2007	725	46,1	30	73,2	4,1	5 287	78,5	116	85,3	2,2	32 264	161,4	792	225,0	2,5
2008	534	33,9	21	51,2	3,9	4 545	67,5	73	53,7	1,6	30 301	151,6	709	201,4	2,3
2009	699	44,4	14	34,1	2,0	4 998	74,2	95	69,9	1,9	30 141	150,8	827	234,9	2,7
2010	472	30,0	16	39,0	3,4	4 432	65,8	106	77,9	2,4	28 328	141,7	706	200,6	2,5
2011	546	34,7	11	26,8	2,0	4 120	61,2	101	74,3	2,5	28 240	141,3	709	201,4	2,5
2012	412	26,2	8	19,5	1,9	4 106	61,0	96	70,6	2,3	28 280	141,5	747	212,2	2,6
2013	304	19,3	9	22,0	3,0	3 913	58,1	73	53,7	1,9	26 202	131,1	717	203,7	2,7
2014	245	15,6	8	19,5	3,3	3 449	51,2	77	56,6	2,2	24 702	123,6	658	186,9	2,7
2015	50	3,2	4	9,8	8,0	2 419	35,9	72	52,9	3,0	20 815	104,1	589	167,3	2,8
2016	163	10,4	5	12,2	3,1	2441	36,3	74	54,4	3,0	21 270	85,1	654	128,2	3,1

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Tabela 5 Wiek skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016 c.d.

Rok -	powyżej 30 lat do 39 lat					powyżej 39 lat do 48 lat					powyżej 48 lat				
	Ogółem		Kobiety		% Kobiet	Ogółem		Kobiety		% Kobiet	Ogółem		Kobiety		% Kobiet
	l.b.	wsk.	lb	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.			
1999	13 067	100,0	310	100,0	2,4	10 839	100,0	333	100,0	3,1	4 021	100,0	131	100,0	3,3
2000	14 837	113,5	385	124,2	2,6	13 076	120,6	401	120,4	3,1	5 483	136,4	193	147,3	3,5
2001	16 444	125,8	464	149,7	2,8	13 949	128,7	483	145,0	3,5	6 511	161,9	210	160,3	3,2
2002	16 670	127,6	470	151,6	2,8	13 865	127,9	490	147,1	3,5	6 993	173,9	249	190,1	3,6
2003	17 004	130,1	426	137,4	2,5	13 535	124,9	493	148,0	3,6	7 620	189,5	315	240,5	4,1
2004	17 327	132,6	467	150,6	2,7	13 805	127,4	535	160,7	3,9	8 623	214,4	356	271,8	4,1
2005	18 417	140,9	531	171,3	2,9	14 154	130,6	516	155,0	3,6	9 906	246,4	392	299,2	4,0
2006	20 349	155,7	604	194,8	3,0	14 954	138,0	546	164,0	3,7	11 697	290,9	487	371,8	4,2
2007	20 788	159,1	583	188,1	2,8	15 128	139,6	524	157,4	3,5	13 282	330,3	533	406,9	4,0
2008	20 220	154,7	653	210,6	3,2	14 163	130,7	540	162,2	3,8	13 022	323,8	517	394,7	4,0
2009	20 355	155,8	659	212,6	3,2	14 010	129,3	537	161,3	3,8	13 373	332,6	542	413,7	4,1
2010	20 302	155,4	699	225,5	3,4	13 366	123,3	503	151,1	3,8	13 356	332,2	537	409,9	4,0
2011	20 793	159,1	712	229,7	3,4	13 637	125,8	484	145,3	3,5	13 515	336,1	485	370,2	3,6
2012	22 444	171,8	740	238,7	3,3	14 213	131,1	547	164,3	3,8	14 211	353,4	533	406,9	3,8
2013	21 743	166,4	731	235,8	3,4	13 191	121,7	496	148,9	3,8	12 831	319,1	562	429,0	4,4
2014	22 300	170,7	715	230,6	3,2	13 134	121,2	490	147,1	3,7	12 533	311,7	510	389,3	4,1
2015	20 058	153,5	703	226,8	3,5	11 628	107,3	473	142,0	4,1	10 694	266,0	476	363,4	4,5
2016	21 897	147,6	751	195,1	3,4	13 006	99,5	524	130,7	4,0	11 698	213,4	494	256,0	4,2

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Wiek, w jakim sprawcy dokonują czynów niedozwolonych, zagrożonych karą pozbawienia wolności stanowi cenne źródło informacji.

Skazane w wieku powyżej 21 lat do lat 30 stanowią grupę najliczniejszą spośród wszystkich kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Populacja wzrastała z 352 skazanych w 1999 r. do 837 w 2006r. W latach 2007 – 2008 odnotowujemy nieznaczny spadek. Wskaźnik dynamiki zmniejszył się w stosunku do 2006 r. odpowiednio o nieco ponad 12 punktów procentowych i nieco ponad 26 punktów procentowych. Jednakże tendencja ta nie utrzymała się w kolejnych latach. W 2009r. nastąpił nieznaczny wzrost. Wskaźnik dynamiki zwiększył swoją wartość o nieco ponad 33 punkty w stosunku do roku 2008. W 2010r. odnotowujemy znaczny spadek liczby skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 21 lat do lat 30 w stosunku do roku poprzedniego. Od lat 2011 – 2012 zauważyć możemy, że populacja tych skazanych wykazuje tendencję wzrostową. Natomiast od lat 2013 – 2014 odnotować należy ponowny spadek liczby tych skazanych w stosunku do 2012 r.

Udział procentowy skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 21 lat do lat 30 w stosunku do ogólnej liczby skazanych w tym wieku był względnie ustabilizowany. Wahał się od 1,8% w 1999r. do 2,7% w 2009 r. oraz w latach 2013 – 2014.

Populacja odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 21 lat do lat 30 również wzrosła z 19 988 skazanych w 1999 r. do 34 214 skazanych w 2006 r. Od lat 2007 – 2011 możemy zauważyć, że populacja tych skazanych wykazuje tendencję spadkową. W 2012 r. nastąpił nieznaczny wzrost w stosunku do roku poprzedniego. Natomiast w latach 2013 – 2014 odnotować należy ponowny spadek liczby ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 21 lat do lat 30.

Drugą pod względem liczebności grupę stanowią skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 30 lat do lat 39. Populacja ta wzrastała z 310 skazanych w 1999 r. do 426 w 2002 r. W roku 2003 nastąpiło zmniejszenie grupy skazanych w stosunku do roku poprzedniego. W 2003 r. wskaźnik dynamiki zmniejszył się nieco ponad 13 punktów. Od roku 2004 do roku 2006 zauważyć można, że populacja tych skazanych wykazuje tendencję wzrostową, natomiast w 2007 r. nastąpił nieznaczny spadek w stosunku do 2006 r. W latach 2008 – 2012 nastąpił ponowny wzrost wskaźnika dynamiki. W 2012 r. wzrósł on o nieco ponad 50 punktów w stosunku do roku 2007. Od roku 2013 do roku 2014 zauważyć możemy, że populacja skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 30 lat do lat 39 wykazuje tendencję spadkową.

Analizując dane statystyczne należy stwierdzić, że w roku 2012 tych skazanych kobiet spośród wszystkich skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 30 lat do lat 39 było najwięcej. Przełożyło się to na wskaźnik dynamiki, który w roku 2012 osiągnął najwyższą wartość. W roku tym wzrósł on o ponad 138 punktów w stosunku do roku 1999.

W analizowanym okresie najmniejszy udział procentowy kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej lat 30 do lat 39 w stosunku do ogólnej liczby skazanych był w 1999 r. Największy udział procentowy tych skazanych kobiet w ogólnej liczbie skazanych przypadł na lata 2010 – 2011 i na rok 2013, wyniósł 3,4%.

Populacja skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 30 lat do lat 39 wzrastała z roku na rok do 2007 r. W roku 2008 odnotowujemy nieznaczny spadek liczby tych skazanych w stosunku do roku poprzedniego. W 2009 r. nastąpił nieznaczny wzrost. Natomiast w 2010 r. zaobserwować można niewielki spadek liczby tych skazanych. W latach 2011 – 2012 zauważyć można tendencję wzrostową. W 2013 r. nastąpił nieznaczny spadek liczby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej lat 30 do lat 39. W 2014 r. zaś odnotować należy ponowny spadek w stosunku do roku poprzedniego, wśród tych skazanych.

Kobiety w wieku powyżej 39 lat do lat 48 stanowią trzecią pod względem liczebności grupę spośród skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Populacja tych skazanych wzrastała od 1999 r. do 2004 r. W 2004 r. wskaźnik dynamiki wzrósł o nieco ponad 40 punktów procentowych w stosunku do roku 1999. Analizując dane dotyczące tej grupy należy stwierdzić, że liczba skazanych kobiet była względnie stabilna w latach 2004 – 2010. W roku 2011 odnotowujemy nieznaczny spadek liczby tych skazanych w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik dynamiki zmniejszył się o niespełna 6 punktów procentowych w porównaniu do roku 2010. W 2012 r. nastąpił wzrost wskaźnika dynamiki o 19 punktów. W latach 2013 – 2014 wystąpił ponowny spadek liczby skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 39 lat do lat 48. Oceniając dane dotyczące kobiet zaobserwować można, że najwięcej kobiet było w 2012 r., najmniej zaś w 1999 r. W analizowanym okresie skazane stanowiły najwyższy procent wszystkich skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 39 lat do lat 48 w 2004 r., najniższy zaś w latach 1999 – 2000.

Analizując dane z lat 1999 – 2014 dotyczące ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 39 lat do lat 48 należy stwierdzić, że najwięcej ich było w 2007 r., natomiast najmniej w 1999 r.

Kolejną grupę stanowią skazane odbywające karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 48 lat. Populacja tych skazanych wzrastała z roku na rok ze 131 w 1999 r. do 533 w 2007 r. W 2008 r. odnotowujemy nieznaczny spadek wskaźnika dynamiki o nieco ponad 12 punktów. W latach 2009 – 2014 zaobserwowano tendencję skokową. Populacja skazanych kobiet zmieniała się dynamicznie. Należy stwierdzić, że w 2013 r. było najwięcej skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 48 lat i więcej. Natomiast w 1999 r. było ich najmniej. W 2013 r. liczba tych kobiet zwiększyła się czterokrotnie w stosunku do 1999 r.

W analizowanym okresie największa liczba skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 48 lat i więcej przypadła na rok 2012, wówczas skazanych w tym wieku było nieco ponad 14 tysięcy. Najmniej było w 1999 r.

Skazane kobiety w wieku powyżej 18 lat do lat 21 stanowią piątą pod względem liczebności grupę kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Populacja tych skazanych wzrastała systematycznie ze 136 skazanych w 1999 r. do 225 w 2002 r. W latach 2003 – 2005 odnotowujemy nieznaczny spadek w stosunku do roku poprzedniego. W 2006 r. populacja skazanych wykazywała tendencję wzrostową, zaś w latach 2007 – 2008 nastąpił ponowny spadek liczby tych skazanych. W latach 2009 – 2010 liczba tych skazanych ponownie wzrosła o nieco ponad 24 punkty w stosunku do roku 2008. Od 2011 r. do 2013 r. zauważyć można, że populacja skazanych wykazywała tendencję spadkową, zaś w 2014 r. nastąpił ponowny wzrost liczby tych skazanych kobiet w stosunku do roku poprzedniego. W analizowanym okresie skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w wieku powyżej lat 18 do lat 21 stanowiły najmniejszy procent wszystkich skazanych w tym wieku w 2008 r., wynosił on wówczas 1,6%. Największy procent tych skazanych w ogólnej liczbie skazanych przypadł na rok 2004, 2006 i 2011.

Na przestrzeni omawianych lat liczba skazanych kobiet w tej grupie wiekowej zmniejszyła się o połowę.

Analizując dane dotyczące ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wieku powyżej 18 lat do lat 21 należy stwierdzić, że najliczniejszą populacją były w 2001r., najmniejszą natomiast w 2014 r. Najmniej liczną grupę w zakładzie karnym stanowią skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w wieku od 15 lat do lat 18. W 2001 r. przebywała najbardziej liczna grupa tych skazanych, zaś w 2012 r. i 2014 r. przebywało ich najmniej. Liczba skazanych kobiet zmniejszyła się od 2001 r. do 2012 r. i 2014 r. niemalże dziesięciokrotnie.

Kończąc rozważania, należy podkreślić, iż najliczniejszą grupą spośród kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej są skazane w wieku powyżej lat 21 do lat 30, zaś drugą pod względem liczebności są skazane w wieku powyżej 30 lat do lat 39. Budzi to niepokój, gdyż pomimo tego, iż są to osoby młode to rozpoczynają dorosłe życie w warunkach izolacji penitencjarnej. Jest to środowisko kryminogenne i zdemoralizowane i nie stanowi dobrego przykładu wkraczania w dorosłość.

§ 2. Struktura popełnianych przestępstw przez kobiety

Popelniane przez kobiety przestępstwa charakteryzują się niejednorodnością. Wśród przestępstw, za popełnienie których kobiety najczęściej odbywały karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016 nie uwzględniono przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz wojennych, Rzeczypospolitej Polskiej, obronności, środowisku czy też określonych w części wojskowej, gdyż odsetek kobiet, które popełniają te przestępstwa jest niewielki.

Tabela 6 *Struktura popełnianych przestępstw przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016*

Rok	przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu										przestępstwa przeciwko wolności					
	zabójstwo					inne					Ogółem			Kobiety		%
	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	%	
l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	Kobiet		l.b.	wsk.	lb	wsk.							Kobiet
-	1 467	100,0	169	100,0	11,5	1 100	100,0	39	100,0	3,5	247	100,0	1	100,0	0,4	
1999	1 467	100,0	169	100,0	11,5	1 100	100,0	39	100,0	3,5	247	100,0	1	100,0	0,4	
2000	2 367	161,3	240	142,0	10,1	2 355	214,1	71	182,1	3,0	587	237,7	17	1 700,0	2,9	
2001	3 095	211,0	339	200,6	11,0	3 179	289,0	124	317,9	3,9	780	315,8	27	2 700,0	3,5	
2002	3 744	255,2	405	239,6	10,8	3 760	341,8	107	274,4	2,8	820	332,0	17	1 700,0	2,1	
2003	4 132	281,7	412	243,8	10,0	3 921	356,5	141	361,5	3,6	849	343,7	21	2 100,0	2,5	
2004	4 337	295,6	433	256,2	10,0	4 244	385,8	132	338,5	3,1	926	374,9	24	2 400,0	2,6	
2005	4 602	313,7	440	260,4	9,6	4 271	388,3	163	417,9	3,8	984	398,4	21	2 100,0	2,1	
2006	4 930	336,1	469	277,5	9,5	4 598	418,0	174	446,2	3,8	1 162	470,4	29	2 900,0	2,5	
2007	5 132	349,8	485	287,0	9,5	4 578	416,2	156	400,0	3,4	1 238	501,2	29	2 900,0	2,3	
2008	5 043	343,8	475	281,1	9,4	4 623	420,3	157	402,6	3,4	1 150	465,6	22	2 200,0	1,9	
2009	5 214	355,4	436	258,0	8,4	4 717	428,8	195	500,0	4,1	962	389,5	25	2 500,0	2,6	
2010	5 153	351,3	440	260,4	8,5	4 606	418,7	198	507,7	4,3	1 032	417,8	26	2 600,0	2,5	
2011	5 236	356,9	430	254,4	8,2	4 515	410,5	175	448,7	3,9	1 143	462,8	41	4 100,0	3,6	
2012	5 275	359,6	450	266,3	8,5	4 573	415,7	194	497,4	4,2	1 159	469,2	39	3 900,0	3,4	
2013	5 264	358,8	464	274,6	8,8	4 542	412,9	178	456,4	3,9	1 111	449,8	39	3 900,0	3,5	
2014	5 282	360,1	456	269,8	8,6	4 524	411,3	166	425,6	3,7	1 178	476,9	62	6 200,0	5,3	
2015	4 383	298,8	458	271,0	10,4	4 063	369,4	157	402,6	3,9	946	383,0	37	3 700,0	3,9	
2016	5 131	349,8	447	264,5	8,7	4 090	371,8	180	461,5	4,4	1 173	474,9	44	4 400,0	3,8	

Zródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Tabela 6 Struktura popełnianych przestępstw przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016

Rok	przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece					przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów					przestępstwa przeciwko mieniu				
	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%
	l.b.	wsk.	lb	wsk.		l.b.	wsk.	lb	wsk.		l.b.	wsk.	lb	wsk.	
-					Kobiet					Kobiet					Kobiet
1999	1 980	100,0	46	100,0	2,3	355	100,0	15	100,0	4,2	15 854	100,0	304	100,0	1,9
2000	3 704	187,1	55	119,6	1,5	611	172,1	44	293,3	7,2	28 323	178,6	550	180,9	1,9
2001	5 337	269,5	97	210,9	1,8	788	222,0	44	293,3	5,6	37 533	236,7	766	252,0	2,0
2002	5 831	294,5	84	182,6	1,4	818	230,4	45	300,0	5,5	41 344	260,8	841	276,6	2,0
2003	5 766	291,2	92	200,0	1,6	717	202,0	45	300,0	6,3	42 831	270,2	869	285,9	2,0
2004	5 947	300,4	84	182,6	1,4	797	224,5	49	326,7	6,1	43 695	275,6	717	235,9	1,6
2005	6 367	321,6	99	215,2	1,6	770	216,9	64	426,7	8,3	45 264	285,5	1 073	353,0	2,4
2006	7 065	356,8	127	276,1	1,8	844	237,7	56	373,3	6,6	46 898	295,8	1 213	399,0	2,6
2007	6 951	351,1	138	300,0	2,0	751	211,5	43	286,7	5,7	44 791	282,5	1 217	400,3	2,7
2008	6 851	346,0	115	250,0	1,7	625	176,1	42	280,0	6,7	42 113	265,6	1 250	411,2	3,0
2009	7 145	360,9	125	271,7	1,7	717	202,0	39	260,0	5,4	41 755	263,4	1 366	449,3	3,3
2010	7 338	370,6	120	260,9	1,6	622	175,2	47	313,3	7,6	39 892	251,6	1 323	435,2	3,3
2011	7 760	391,9	122	265,2	1,6	619	174,4	48	320,0	7,8	39 935	251,9	1 320	434,2	3,3
2012	8 455	427,0	141	306,5	1,7	570	160,6	36	240,0	6,3	42 437	267,7	1 451	477,3	3,4
2013	7 996	403,8	152	330,4	1,9	530	149,3	40	266,7	7,5	38 433	242,4	1 407	462,8	3,7
2014	8 000	404,0	127	276,1	1,6	487	137,2	44	293,3	9,0	40 016	252,4	1 316	432,9	3,3
2015	6 782	342,5	118	256,5	1,7	419	118,0	33	220,0	7,9	34 451	217,3	1 266	416,4	3,7
2016	6 991	353,1	137	297,8	2,0	458	129,0	31	206,7	6,8	36 646	231,1	1 384	455,3	3,8

Zródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Najliczniejsza grupa kobiet odbywa karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. W tej grupie przeważają kobiety skazane za zabójstwo.

Analizując dane dotyczące kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo należy stwierdzić, że ich liczba wzrastała ze 169 w 1999 r. do 485 w 2007 r. W latach 2008 – 2009 odnotowujemy nieznaczny spadek o niespełna 6 punktów procentowych w stosunku do roku poprzedniego. Natomiast w 2010 r. nastąpił nieznaczny wzrost w stosunku do roku 2009. W 2011 r. populacja tych skazanych zmniejszyła się, zaś w latach 2012 – 2013 nastąpił nieznaczny wzrost. W 2014 r. zmniejszyła się o niespełna 5 punktów w stosunku do roku 2013.

W roku 2007 było najwięcej kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo, bowiem 485, natomiast w 1999 r. – najmniej. W 1999 r. kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za zabójstwo stanowiły 10,5 % skazanych kobiet. Najmniejszy udział procentowy tych skazanych przypadł na rok 2011 i wyniósł – 8,2%.

Godzi się zauważyć, że populacja skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo wzrastała z 1 467 w 1999r. do 5 132 w 2007 r. Od 2008 r. do 2015 r. liczba ogółu skazanych była względnie stabilna.

Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności również za inne niż zabójstwo przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Z analizy danych wynika, że najmniej tych skazanych odbywało karę w 1999 r. gdyż 39, najwięcej zaś w 2010 r. Wówczas było ich już 198. W 2010 r. wskaźnik dynamiki zwiększył się pięciokrotnie w stosunku do roku 1999. W 2002 r. kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu inne niż zabójstwo w stosunku do ogólnej liczby skazanych stanowiły 2,8%.

Oceniając dane dotyczące ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu inne niż zabójstwo należy stwierdzić, że najwięcej tych skazanych było w izolacji penitencjarnej w 2009 r. Najmniej ich było w 1999 r. W roku 2009 wskaźnik dynamiki wzrósł niemalże czterokrotnie w stosunku do roku 1999.

Po przeprowadzeniu badań, K. Mirosław³⁹² stworzyła model kobiety sprawczyni zabójstwa. Według Autorki ma ona od 41 do 50 lat (30%). Najczęściej jest rozwódką, zamieszkującą miasto powyżej 100 000 mieszkańców, pracującą przed pobytem w zakładzie

³⁹² K. Mirosław, *Spoleczno – demograficzna sytuacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa agresywne*, [w:] Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010, s. 115 – 127; K. Mirosław, *Kompetencje społeczne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, *Niepelnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego*, Gdańsk 2012, Nr 8, s. 86 - 88.

karnym. Zabójczynie są bardzo zamknięte dla otoczenia, mają tendencję do manipulacji w celu osiągnięcia korzyści.

Drugą pod względem liczebności grupę stanowią kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu. Populacja tych skazanych wzrastała z 304 w 1999 r. do 1 366 w 2009 r. W latach 2010 – 2011 odnotowujemy nieznaczny spadek wśród tej populacji. W 2012 r. nastąpiło załamanie tej tendencji gdyż liczba tych skazanych wzrosła. Wskaźnik dynamiki w 2012 r. wzrósł o ponad 40 punktów w stosunku do 2011 r. W latach 2013 – 2014 zauważyć możemy, że populacja skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu wykazuje tendencję spadkową.

Największy udział procentowy skazanych kobiet w stosunku do ogólnej liczby skazanych przypadł na rok i 2013 i 2015, najmniejszy zaś na 2004 r.

Z danych dotyczących ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu należy stwierdzić, że w roku 2006 było ich najwięcej, bowiem 46 899, najmniej zaś w 1999 r. Na przestrzeni omawianych lat populacja tych skazanych zwiększyła się prawie trzykrotnie.

Wśród skazanych kobiet są również odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Skazane odbywające karę za znęcanie się stanowią trzecią, pod względem liczebności grupę wśród wszystkich kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej. W latach 1999 - 2014 populacja tych skazanych wykazywała tendencję skokową. W roku 2013 było najwięcej tych skazanych, natomiast najmniej w 1999 r. W 2013 r. wskaźnik dynamiki wzrósł o ponad 230 punkty w stosunku do 1999 r. Największy udział procentowy kobiet w stosunku do skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece przypadł w 2002 r. i 2004 r. W 1999 r. skazane za znęcanie się stanowiły 2,3 % populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

Oceniając dane dotyczące ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece zaobserwować można, że największa liczba tych skazanych przypadła na rok 2014. W analizowanym okresie populacja ogółu skazanych zwiększyła się ponad czterokrotnie.

Kolejną grupą są skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów. Populacja wzrastała od 1999 r. do 2005 r. W latach 2006-2009 wystąpiła tendencja spadkowa. W kolejnych latach (2010 – 2011) nastąpił nieznaczny wzrost skazanych kobiet w stosunku do 2009 r. W 2012 r. odnotować należy ponowny spadek, zaś w latach 2013 – 2014 wzrost ich liczby. W analizowanym okresie udział kobiet w stosunku do ogółu skazanych odbywających karę

pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów wahał się od 4,2% w 1999 r. do 9% w 2014 r.

Analizując dane dotyczące ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów należy stwierdzić, że najwięcej skazanych było w 2006 r., zaś najmniej w 1999 r. W 2006 r. skazanych było dwukrotnie więcej niż w 1999 r. Z analizy danych wynika, że w 2014 r. ogół tej populacji zmniejszył się niemalże o połowę w stosunku do roku 2006.

Ostatnią grupą są skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wolności. Udział kobiet w stosunku do ogólnej liczby osób odbywających karę pozbawienia wolności wynosił na przestrzeni lat od 0,4% w 1999 r. do 3,4% w 2012 r. oraz 3,6% w 2011 r. W 1999 r. jedna kobieta odbywała karę pozbawienia wolności za dokonanie przestępstwa przeciwko wolności, natomiast w 2000 r. takich sprawczyń było już 17. Najwięcej kobiet (41) odbywało karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wolności w 2011 r. Ogólna liczba skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko wolności wzrasta dynamicznie. W latach 1999 - 2007 ich liczba wzrosła ponad pięciokrotnie. W latach 2008 - 2009 populacja tych skazanych zmniejszyła się w stosunku do 2007 r. Natomiast w latach 2011 – 2012 liczba skazanych ponownie wzrosła, jednakże utrzymuje się na stałym poziomie i waha się w granicach 1 143 – 1 159.

Mając na uwadze powyższe dane należy stwierdzić, że wśród skazanych kobiet najwięcej popełniło zbrodnię zabójstwa zagrożoną najsurowszym wymiarem kary pozbawienia wolności. Liczba zabójczyń na przestrzeni lat znacznie się zwiększyła. Rodzaj popełnionego przestępstwa wpływa na wymiar kary orzeczonej wobec sprawczyni czynu zabronionego prawem.

§ 3. Orzeczone kary

Tabela 7 Wymiar orzeczonych kar kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016

Rok	do 3 miesięcy					powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy					powyżej 6 miesięcy do 1 roku					powyżej 1 roku do 5 lat				
	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%
	l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	
1999	186	100,0	1	100,0	0,5	989	100,0	25	100,0	2,5	7 108	100,0	105	100,0	1,5	24 704	100,0	345	100,0	1,4
2000	182	97,8	4	400,0	2,2	1 312	132,7	23	92,0	1,8	7 725	108,7	152	144,8	2,0	29 262	118,5	415	120,3	1,4
2001	205	110,2	4	400,0	2,0	1 377	139,2	29	116,0	2,1	8 586	120,8	182	173,3	2,1	35 703	144,5	537	155,7	1,5
2002	250	134,4	5	500,0	2,0	1 583	160,1	33	132,0	2,1	8 665	121,9	200	190,5	2,3	37 362	151,2	618	179,1	1,7
2003	353	189,8	5	500,0	1,4	1 860	188,1	45	180,0	2,4	8 704	122,5	177	168,6	2,0	37 772	152,9	670	194,2	1,8
2004	449	241,4	4	4 00,0	0,9	2 629	265,8	67	268,0	2,5	9 683	136,2	246	234,3	2,5	38 912	157,5	756	219,1	1,9
2005	633	340,3	10	1000,0	1,6	3 088	312,2	105	420,0	3,4	10 400	146,3	261	248,6	2,5	41 089	166,3	842	244,1	2,0
2006	760	408,6	18	1800,0	2,4	3 845	388,8	112	448,0	2,9	12 290	172,9	354	337,1	2,9	42 511	172,1	937	271,6	2,2
2007	987	530,6	34	3400,0	3,4	4 958	501,3	150	600,0	3,0	13 311	187,3	348	331,4	2,6	42 205	170,8	969	280,9	2,3
2008	744	400,0	21	2100,0	2,8	4 666	471,8	120	480,0	2,6	13 639	191,9	380	361,9	2,8	40 341	163,3	991	287,2	2,5
2009	681	366,1	18	1800,0	2,6	5 002	505,8	161	644,0	3,2	14 923	209,9	502	478,1	3,4	39 649	160,5	1032	299,1	2,6
2010	678	364,5	15	1500,0	2,2	4 620	467,1	144	576,0	3,1	14 353	201,9	518	493,3	3,6	38 657	156,5	986	285,8	2,6
2011	656	352,7	24	2400,0	3,7	4 709	476,1	132	528,0	2,8	14 711	207,0	452	430,5	3,1	39 256	158,9	982	284,6	2,5
2012	774	416,1	24	2400,0	3,1	5 259	531,7	153	612,0	2,9	15 102	212,5	531	505,7	3,5	41 120	166,5	1045	302,9	2,5
2013	569	305,9	27	2700,0	4,7	4 557	460,8	164	656,0	3,6	14 170	199,4	431	410,5	3,0	39 927	161,6	1085	314,5	2,7
2014	567	304,8	30	3000,0	5,3	4 513	456,3	178	712,0	3,9	14 001	197,0	427	406,7	3,0	38 393	155,4	972	281,7	2,5
2015	557	299,5	27	2700,0	4,8	4 000	404,4	132	528,0	3,3	12 238	172,2	435	414,3	3,6	34 980	141,6	950	275,4	2,7
2016	803	431,7	26	2600,0	3,2	4 210	425,7	179	716,0	4,3	10 959	154,2	408	388,6	3,7	34 154	138,3	990	287,0	2,9

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Tabela 7 Wymiar orzeczonych kar kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności w latach 1999 – 2016 c.d.

Rok -	powyżej 5 lat do 10 lat					powyżej 10 lat do 15 lat					25 lat					kara dożywotniego pozbawienia wolności				
	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%	Ogółem		Kobiety		%
	l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.		l.b.	wsk.	l.b.	wsk.	
1999	4 614	100,0	200	100,0	4,3	1967	100,0	63	100,0	3,2	786	100,0	10	100,0	1,3	34	100,0	3	100,0	8,8
2000	5 082	110,1	192	96,0	3,8	2 231	113,4	89	141,3	4,0	861	109,5	11	110,0	1,3	45	132,4	3	100,0	6,7
2001	5 686	123,2	208	104,0	3,7	2 412	122,6	94	149,2	3,9	950	120,9	14	140,0	1,5	59	173,5	4	133,3	6,8
2002	6 223	134,9	224	112,0	3,6	2 621	133,2	107	169,8	4,1	1 042	132,6	16	160,0	1,5	84	247,1	4	133,3	4,8
2003	6 393	138,6	248	124,0	3,9	2 763	140,5	108	171,4	3,9	1 115	141,9	23	230,0	2,1	120	352,9	5	166,7	4,2
2004	6 823	147,9	255	127,5	3,7	2 850	144,9	117	185,7	4,1	1 172	149,1	24	240,0	2,0	133	391,2	6	200,0	4,5
2005	6 672	144,6	201	100,5	3,0	1 896	96,4	126	200,0	6,6	1 244	158,3	28	280,0	2,3	158	464,7	6	200,0	3,8
2006	6 705	145,3	254	127,0	3,8	3 046	154,9	114	181,0	3,7	1 288	163,9	37	370,0	2,9	185	544,1	6	200,0	3,2
2007	6 465	140,1	249	124,5	3,9	3 227	164,1	141	223,8	4,4	1 357	172,6	36	360,0	2,7	204	600,0	6	200,0	2,9
2008	6 257	135,6	243	121,5	3,9	3 096	157,4	152	241,3	4,9	1 396	177,6	39	390,0	2,8	220	647,1	6	200,0	2,7
2009	5 826	126,3	231	115,5	4,0	2 973	151,1	134	212,7	4,5	1 515	192,7	38	380,0	2,5	245	720,6	8	266,7	3,3
2010	5 393	116,9	225	112,5	4,2	2 844	144,6	140	222,2	4,9	1 517	193,0	41	410,0	2,7	263	773,5	8	266,7	3,0
2011	5 254	113,9	221	110,5	4,2	2 812	143,0	132	209,5	4,7	1 575	200,4	43	430,0	2,7	287	844,1	9	300,0	3,1
2012	4 976	107,8	207	103,5	4,2	2 721	138,3	137	217,5	5,0	1 583	201,4	48	480,0	3,0	301	885,3	9	300,0	3,0
2013	4 905	106,3	203	101,5	4,1	2 628	133,6	138	219,0	5,3	1 614	205,3	47	470,0	2,9	318	935,3	10	333,3	3,1
2014	4 913	106,5	201	100,5	4,1	2 581	131,2	133	211,1	5,2	1 660	211,2	51	510,0	3,1	342	1005,9	12	400,0	3,5
2015	4 929	106,8	209	104,5	4,2	2 437	123,9	139	220,6	5,7	1 632	207,6	56	560,0	3,4	350	1029,4	13	433,3	3,7
2016	5 038	109,2	213	106,5	4,2	2 277	115,8	143	227,0	6,3	1 658	210,9	60	600,0	3,6	367	1079,4	13	433,3	3,5

Źródło: Informacja statystyczna o tymczasowo aresztowanych, ukaranych i skazanych CZSW. Obliczenia własne.

Z danych wynika, że najliczniejszą grupą spośród skazanych kobiet stanowią odbywające karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5. Średnio w roku 831 kobiet odbywało karę. Populacja skazanych wzrastała z 345 skazanych w 1999 r. do 1 032 w 2009 r. Od 2010 r. do 2011 r. obserwujemy tendencję spadkową. W latach 2012 – 2013 nastąpił nieznaczny wzrost liczby tych kobiet w stosunku do roku 2011. Natomiast w roku 2014 odnotowujemy nieznaczny spadek w stosunku do roku poprzedniego.

Najliczniejsza grupa skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5 przebywała w zakładzie karnym w 2013 r., zaś najmniejsza w 1999 r. W 2013 r. wskaźnik dynamiki wzrósł o ponad 214 punktów względem 1999 r. Największy udział procentowy kobiet w stosunku do ogólnej liczby skazanych przypadł na rok 2013 i wyniósł 2,7%, najmniejszy zaś w latach 1999 - 2000.

Godzi się zauważyć, że populacja skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5 wzrastała od 1999 r. do roku 2006r. W kolejnych latach 2007 – 2010 odnotować możemy, że ogół populacji tych skazanych wykazuje tendencję spadkową. Tendencja ta załamała się w 2011. W latach 2011 – 2012 nastąpił wzrost liczby tych skazanych, zaś w kolejnych latach (2013 – 2014) obserwujemy ponownie tendencję spadkową skazanych w stosunku do roku 2012.

Drugą grupą pod względem liczebności są skazane kobiety, odbywające karę pozbawienia wolności w przedziale powyżej 6 miesięcy do 1 roku. Średnio w roku 335 kobiet odbywało tę karę. Populacja tych skazanych wzrastała od 1999 r. do roku 2002. W roku 2003 nastąpił gwałtowny spadek liczby skazanych. Od 2004 r. do 2010 r., poza rokiem 2007 kiedy nastąpił nieznaczny spadek, zauważyć możemy, że populacja skazanych wykazywała tendencję wzrostową. Wskaźnik dynamiki w 2010 r. wzrósł o niespełna 400 punktów w stosunku do 1999 r. W roku 2011 nastąpiło załamanie tendencji i liczba skazanych kobiet zmniejszyła się. W 2012 r. ponownie odnotować możemy wzrost liczby skazanych. W roku 2013 r. nastąpił gwałtowny spadek liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 6 miesięcy do 1 roku. Wskaźnik dynamiki w 2013 r. zmniejszył się o niespełna 100 punktów w stosunku do roku poprzedniego. Tendencja spadkowa utrzymała się do roku 2014. W analizowanym okresie skazane stanowiły najmniejszy procent wszystkich skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 6 miesięcy do 1 roku w 1999 r. Największy udział procentowy kobiet w stosunku do wszystkich skazanych przypadł na rok 2010.

Oceniając skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 6 miesięcy do 1 roku zauważyć możemy, że populacja tych skazanych

zwiększała się w latach 1999 - 2009. W 2010 r. należy zauważyć, że populacja tych skazanych się zmniejszyła. W latach 2011 - 2012 nastąpił nieznaczny wzrost liczby tych skazanych w stosunku do roku 2010. Natomiast w kolejnych latach 2013 – 2014 odnotowujemy tendencję spadkową wśród tej populacji w stosunku do roku 2012.

Trzecią grupą są skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 5 lat do lat 10. Średnio w roku w zakładzie karnym taką karę odbywało 221 kobiet. Analizując dane należy stwierdzić, że w roku 2000 nastąpił nieznaczny spadek wśród populacji tych skazanych w stosunku do roku 1999. Od 2001 r. do 2004 r. odnotować należy, że populacja tych skazanych wykazuje tendencję wzrostową. W 2005 r. nastąpił nieznaczny spadek w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik obrazujący dynamikę w 2005 r. zmniejszył się o 27 punkty w stosunku do roku 2004. W roku 2006 liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 5 lat do lat 10 ponownie się zwiększyła. Z analizy danych statystycznych wynika, że od 2007 r. do 2014 r. populacja tych skazanych wykazuje tendencję spadkową. Natomiast w 2015 r. nastąpił nieznaczny wzrost wśród liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej lat 5 do lat 10. Wskaźnik obrazujący dynamikę w 2015 r. wzrósł o 4 punkty w stosunku do roku poprzedniego. Na przestrzeni omawianych lat udział procentowy kobiet w stosunku do ogółu odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 5 lat do 10 lat był względnie ustabilizowany i wahał się w granicach od 3% w 2005 r. do 4,3% w 1999r.

Z danych statystycznych dotyczących ogółu populacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 5 lat do 10 lat należy stwierdzić, że ich liczba wzrastała od 4 614 w 1999 r. do 6 823 w 2004 r. W 2005 r. tendencja ta się załamała i wówczas liczba tych skazanych się zmniejszyła. W roku 2006 liczba ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej lat 5 do lat 10 ponownie wzrosła. Od lat 2007 do 2014 odnotować należy spadek liczby wśród tych skazanych, zaś w 2015 r. nastąpił nieznaczny wzrost liczby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej lat 5 do lat 10. Wskaźnik obrazujący dynamikę w 2015 r. zwiększył się o niespełna 0,3 punkta procentowego w stosunku do roku poprzedniego.

Skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej lat 10 do lat 15 stanowią czwartą pod względem liczebności grupę. Średnio w roku 121 kobiet odbywało w zakładach karnych tę karę.

Analizując dane dotyczące tej grupy skazanych należy stwierdzić, że populacja się zwiększała systematycznie z 63 osób w 1999 r. do 126 w 2005 r. Na przestrzeni lat 1999 – 2005 liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej lat 10 do

lat 15 zwiększyła się dwukrotnie. W 2006 r. wskaźnik dynamiki zmniejszył się w stosunku do roku poprzedniego o 19 punktów. W latach 2007 – 2008 odnotować należy ponowny wzrost liczby skazanych, zaś w 2009 r. – nastąpił nieznaczny spadek liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej lat 10 do lat 15. W roku 2010 ponownie odnotowujemy tendencję wzrostową. Wskaźnik dynamiki w 2010 r. zwiększył się o niespełna 10 punktów procentowych w stosunku do roku 2009. Od 2011 r. do 2015 r. liczba skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 10 lat do lat 15 była względnie ustabilizowana. Najwięcej kobiet spośród odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 10 lat do 15 lat było w 2008 r., najmniej zaś w 1999 r. Najmniejszy udział kobiet w stosunku do ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 10 lat do lat 15 przypadł na lata 1999 – 2015. Największy zaś przypadł na rok 2005 i wyniósł 6,6%.

Z danych dotyczących skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej lat 10 do lat 15 należy stwierdzić, że w 2007 r. przebywała najliczniejsza grupa, zaś w 2005 r. najmniejsza. Wskaźnik obrazujący dynamikę największą wartość osiągnął w 2007 r. Zwiększył się wówczas o ponad 64 punkty w stosunku do roku 1999. Od 2008 r. do 2015 r. należy stwierdzić, że liczba tych skazanych wykazuje tendencję spadkową.

Z analizy danych wynika, że piątą pod względem liczebności grupą spośród skazanych kobiet są odbywające karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy. Średnio w roku 104 kobiety odbywały tę karę. W roku 2010 populacja tych skazanych zmniejszyła się w stosunku do roku poprzedniego. W latach 2001 - 2007 zauważyć możemy tendencję wzrostową wśród omawianej grupy. W 2007r. wskaźnik dynamiki zwiększył się o 500 punktów w stosunku do 1999 r. W 2008 r. odnotowujemy znaczny spadek liczby skazanych w stosunku do roku poprzedniego. Wówczas wskaźnik dynamiki zmniejszył się o 120 punktów w stosunku do 2007 r. W roku 2009 ponownie odnotowujemy wzrost, natomiast w latach 2010 – 2011 populacja tych skazanych zmniejszyła się. Od roku 2012 do roku 2014 zauważyć możemy, że populacja skazanych wykazuje tendencję wzrostową.

W omawianym okresie najwięcej kobiet wobec których orzeczono karę powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy odbywało karę pozbawienia wolności w 2014 r., najmniej zaś w 2000 r. W analizowanym okresie populacja zwiększyła się siedmiokrotnie.

W analizowanym okresie skazane stanowiły najmniejszy procent wszystkich skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 3 miesięcy do

6 miesięcy w 2000 r., gdyż 1,8%. Największy udział procentowy tych kobiet w stosunku do ogólnej liczby skazanych przypadł na rok 2014.

Z danych dotyczących ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy należy zauważyć, że populacja ta zwiększała się w latach 1999 - 2007. Od 2008 r. do 2013 r. odnotowujemy tendencję skokową. Z analizy danych wynika, że w roku 2014 populacja tych skazanych zmniejszyła się w stosunku do roku poprzedniego.

Skazane kobiety odbywające karę 25 lat pozbawienia wolności stanowią szóstą, pod względem liczebności grupę. Średnio w roku 33 kobiety odbywały tę karę. Z danych dotyczących tej grupy skazanych należy stwierdzić, że populacja wzrastała z roku na rok z 10 skazanych w 1999 r. do 37 w 2006 r. W roku 2007 odnotowujemy nieznaczny spadek liczby tych skazanych w stosunku do roku poprzedniego, natomiast w 2008 r. zwiększył się o 5 punktów w stosunku do roku poprzedniego. W roku 2009 nastąpił ponownie nieznaczny spadek liczby wśród skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności orzeczoną na okres 25 lat. W latach 2010 - 2012 odnotować należy, że populacja tych skazanych wykazuje tendencję wzrostową. W 2013 r. nastąpiło załamanie tendencji i liczba tych kobiet zmniejszyła się, natomiast w 2014 r. odnotowujemy ponowny wzrost liczby tych skazanych w stosunku do roku poprzedniego. Liczba skazanych kobiet odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności zwiększyła się pięciokrotnie. Najliczniejsza grupa tych skazanych przebywała w warunkach izolacji penitencjarnej w 2014 r., natomiast najmniejsza w 1999 r. Pomimo tego, że skazanych kobiet odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności jest niewiele, należy zaznaczyć, że ich liczba stale się zwiększa.

W analizowanym okresie najmniejszy udział procentowy kobiet odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności w stosunku do wszystkich skazanych przypadł na lata 1999 – 2000, wówczas było ich 1,3%. Największy procent kobiet w ogólnej liczbie skazanych przypadł na rok 2014.

Najliczniejsza grupa skazanych odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności przebywała w zakładzie karnym w 2014 r., natomiast najmniejsza w 1999 r. Na przestrzeni omawianych lat liczba skazanych podwoiła się.

Wśród skazanych są również kobiety, którym orzeczono karę pozbawienia wolności w wymiarze do 3 miesięcy. Średnio rocznie 15 kobiet odbywa karę w tym wymiarze. Z analizy danych statystycznych dotyczących tej grupy skazanych wynika, że najwięcej ich było w 2007 r. Udział procentowy skazanych kobiet w ogólnej liczbie odbywających karę orzeczoną do 3 miesięcy pozbawienia wolności wahał się od 0,5%

w 1999 r. do 5,3% w 2014 r. W analizowanym okresie skazanych tych było najwięcej w 2007 r. W 2007 r. wskaźnik dynamiki zwiększył się o ponad 3 tysiące punktów w stosunku do roku 1999.

Oceniając dane dotyczące ogółu skazanych odbywających karę orzeczoną do 3 miesięcy pozbawienia wolności godzi się zauważyć, że w roku 2007 skazanych tych było najwięcej. Wówczas ich liczba zwiększyła się niemalże pięciokrotnie w stosunku do roku 1999. W roku 2014 odnotowujemy natomiast spadek wśród tej grupy skazanych. Wskaźnik dynamiki w 2014 r. zmniejszył się o ponad 200 punktów w stosunku do roku 2007.

Ostatnią, najmniej liczną grupę stanowią skazane kobiety odbywające karę dożywotniego pozbawienia wolności. Rocznie karę tą odbywa 6 kobiet. Udział procentowy tych skazanych kształtował się w granicach od 2,7% w 2008r. do 8,8% w 1999 r. Niemniej jednak należy podkreślić, iż pomimo, że kobiety te stanowią niewielką grupę, ich liczba systematycznie się zwiększa. W latach 1999 – 2000 w zakładach karnych tylko 3 kobiety odbywały karę dożywotniego pozbawienia wolności. W latach 2004 – 2008 takich kobiet było już 6. W latach 2011 – 2012 karę dożywotniego pozbawienia wolności odbywało 9 kobiet, w 2013 – 10, zaś w 2014 – 12. Na przestrzeni omawianych lat ich liczba zwiększyła się prawie 10 – krotnie.

Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, że najliczniejszą grupą wśród skazanych stanowią kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za zabójstwo. Analizując dane dotyczące wymiaru kary godzi się zauważyć, że sporadycznie sądy orzekają kobietom długoterminowe kary. Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności najczęściej w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5.

Pozwala to na wniosek, iż polskie zabójczynie nie są karane surowo. Są to kobiety młode (w wieku powyżej 21 lat do lat 30), które prawdopodobnie po raz pierwszy weszły w konflikt z prawem. Z przytoczonych danych należy wysnuć wniosek, że kobiety które trafiają do zakładu karnego za zabójstwo, dokonały tej zbrodni pod wpływem silnego wzburzenia, bowiem sąd zastosował wobec nich nadzwyczajne złagodzenie kary.

Rozdział V

Charakterystyka badanej populacji

§ 1. Dobór próby i sposób realizacji badań

W maju 2014 r. przeprowadzono badania pilotażowe. Celem badań pilotażowych było zweryfikowanie przygotowanych narzędzi badawczych. Badaniami objęto 25 skazanych kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Białymstoku.

Zważywszy na temat pracy badania przeprowadzono we wrześniu 2014 r. w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Zakład został wybrany z uwagi na liczbę kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Na terenie Zakładu Karnego w Krzywańcu mieści się też DMI Dz, w którym przebywają skazane wraz z dziećmi do ukończenia przez nie 3 lat. Przy doborze próby badawczej posłużono się doбором celowym.

Badaniami objęto, z zastosowaniem kwestionariusza ankiety, 181 kobiet w tym 14 odbywających karę pozbawienia wolności wraz dziećmi. Uwzględniono trzy kategorii skazanych młodociane, recydywistki oraz pierwszy raz karane. Skazane odbywały karę w systemie zwykłym, terapeutycznym oraz programowego oddziaływania. Wśród badanych były kobiety odbywające karę w trzech typach zakładu karnego: otwartym, półotwartym oraz zamkniętym.

Badaniami objęto również personel: psychologa, wychowawców a także Kierownika DMI Dz przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Dla każdej grupy respondentów przygotowano odrębny kwestionariusz ankiety¹.

Przeanalizowano również 116 akt skazanych kobiet. Liczba zbadanych akt jest mniejsza niż ankiet. Podczas pobytu na terenie Zakładu Karnego w Krzywańcu sformułowano wymóg, że akta można badać w obecności funkcjonariusza.

Zgodę na przeprowadzenie badań w tym zakładzie wydał dyrektor tej jednostki.

¹ Dla wychowawców przygotowano kwestionariusz ankiety składający się z 20 pytań, zaś dla psychologów z 17 pytań. Dla skazanych kobiet, przygotowano kwestionariusz zawierający 43 pytania Ankieta skierowana do kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi zawierała pytań najwięcej - 50.

§ 2. Charakterystyka badanej populacji

Populację skazanych kobiet scharakteryzowano na podstawie wyników badań ankietowych a także badań akt osobopoznawczych. Przyjęto, że dla rzetelności prowadzonego procesu badawczego niezbędna jest weryfikacja danych uzyskanych w trakcie badań ankietowych z aktami skazanych. Uwzględniono przede wszystkim cechy socjodemograficzne badanych kobiet, informacje dotyczące uprzedniej oraz aktualnej karalności oraz wymiar odbywanej kary pozbawienia wolności. W badanej grupie było 6 młodocianych, 99 pierwszy raz karanych oraz 11 recydywistek penitencjarnych.

Istotną cechą skazanych kobiet jest wiek.

Tabela 8 Wiek skazanych

wiek	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
od 15 lat do 18 lat	2	1,72	1	7,14	2	1,10	1	8,33
powyżej 18 lat do 21 lat	4	3,45	0	0,00	4	2,21	0	0,00
powyżej 21 lat do 30 lat	39	33,62	9	64,29	61	33,70	8	66,67
powyżej 30 lat do 39 lat	23	19,83	3	21,43	50	27,62	2	16,67
powyżej 39 lat do 48 lat	35	30,17	1	7,14	37	20,44	1	8,33
powyżej 48 lat	13	11,21	0	0,00	27	14,92	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

W badanej grupie było 116 kobiet, w tym 14 kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi. Kobiety z dziećmi stanowiły 12,07% badanych kobiet (badania aktowe). Natomiast w badaniach ankietowych wzięło udział 181 kobiet, w tym 12 kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. Kobiety z dziećmi stanowiły 6,63% ogólnej liczby badanych. W obu badanych grupach przeważały osoby w wieku od 21 lat do 30 lat. Drugą, pod względem liczebności grupą były skazane kobiety w wieku 39 lat do 48 lat. Co piąta kobieta odbywająca karę pozbawienia wolności z dzieckiem była w wieku z przedziału od 30 lat do 39 lat. Natomiast w badaniach ankietowych drugą, pod względem liczebności grupę stanowiły kobiety w wieku od 30 do 39 lat, niespełna ¼ skazanych kobiet oraz ponad 16% kobiet z dziećmi.

Z powyższych danych wynika, że młodociane stanowiły w badanej populacji niewielką grupę. Tylko jedna matka z dzieckiem nie ukończyła 18 roku życia.

W populacji osób, które uczestniczyły w badaniach ankietowych jak również aktywnych nie było kobiet w wieku powyżej 48 lat.

Godzi się w tym miejscu zauważyć, iż zgodnie z danymi CZSW (tabela 5), wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności najliczniejszą grupę stanowią skazane w wieku powyżej 21 lat do lat 30. Stosunkowo liczną grupę stanowiły skazane w wieku powyżej 30 lat do lat 39 oraz w wieku powyżej 39 lat do lat 48. Tym samym wiek badanej populacji odzwierciedla wiek dominujący w całej populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

Dane te korespondują z wynikami dotychczas prowadzonych badań. W grupie badanej przez A. Matysiak – Błaszczyk² połowa badanych skazanych kobiet była w wieku nieprzekraczającym 35 lat. Dominowały skazane w wieku od 25 do 30 lat. Natomiast średni wiek ankietowanych wynosił 36,8 lat. W badaniach przeprowadzonych przez J. Chojecką³, M. Marczak⁴ oraz I. Budrewicz⁵ także przeważały kobiety w wieku pomiędzy 20 a 35 rokiem życia.

Ustalenia poczynione przez Autorki potwierdzają także zaprezentowane badania, z których wynika, że młodociane oraz kobiety w wieku lat 48 i więcej stanowią najmniej liczne grupy. Najliczniejszą grupę stanowią kobiety w wieku od 21 lat do lat 30. Z powyższego wynika, że większość kobiet odbywających karę pozbawienia wolności jest w młodym wieku, wkraczają w dorosłe życie na terenie zakładu karnego.

Kolejna cecha to stan cywilny.

Tabela 9 Stan cywilny badanych skazanych kobiet

stan cywilny	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
wolna	43	37,07	10	71,43	65	35,91	3	25,00
zamężna	13	11,21	2	14,29	43	23,76	2	16,67
konkubina	31	26,72	0	0,00	28	15,47	6	50,00
wdowa	4	3,45	2	14,29	13	7,18	1	8,33
rozwidziona	25	21,55	0	0,00	32	17,68	0	0,00
razem	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

² Matysiak– Błaszczyk A., *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Kraków 2010, s. 152.

³ Chojecka J., *Kobieta w więzieniu i jej resocjalizacja. Zamierzenia a rzeczywistość*, Poznań 2014, s. 133 – 134.

⁴ Marczak M., *Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych*, Niepełnosprawność Północznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego, Gdańsk 2012, nr 8, s. 76.

⁵ Budrewicz I., *Rodzina a przestępczość kobiet*, [w:] *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, (red.) H. Machel, K. Wszeborowski, Gdańsk 1999, s. 315.

Najliczniejszą grupę stanowiły kobiety stanu wolnego. W badaniach ankietowych ponad $\frac{1}{3}$ badanych kobiet było stanu wolnego, jednakże w przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi $\frac{1}{2}$ respondentek zadeklarowała, że żyła w konkubinacie.

Wśród badanych najmniej liczną grupę stanowiły wdowy. Warto podkreślić, że wśród badanych kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi, nie było ani jednej kobiety, która żyła w konkubinacie oraz rozwiedzionej (badania aktowe). Wśród kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi również nie było żadnej kobiety rozwiedzionej, natomiast konkubiny stanowiły połowę ogólnej liczby badanych (badania ankietowe).

Uzasadnia to wniosek, że większość skazanych kobiet objętych badaniami nie posiadała uregulowanej sytuacji rodzinnej.

Także te dane znajdują potwierdzenie w dotychczas prowadzonych badaniach. Z ustaleń poczynionych przez A. Matysiak – Błaszczuk⁶ wynika, że najwięcej, ponieważ 40% kobiet było stanu wolnego. Co piąta skazana była zamężna, zaś co dziesiąta wdową. J. Chojecka⁷ zbadała również stan cywilny badanych skazanych kobiet. Niespełna połowa to były panny, 22,94% mężatki, zaś najmniej było wdów – 11,93%. W grupie skazanych kobiet badanych przez M. Marczał⁸ najliczniejszą grupę, gdyż niemalże połowę, stanowiły panny. Mężatki, podobnie jak w badaniach A. Matysiak – Błaszczuk, stanowiły $\frac{1}{5}$ skazanych, wdowy – 17,9%, najmniej zaś było rozwiedzionych – 12,1%.

W badaniach przeprowadzonych przez I. Budrewicz⁹ najliczniejszą grupą były mężatki (49,7%). Z badań B. Skafirak¹⁰ wynika, że wśród skazanych kobiet, które zbadała, dominowały rozwiedzione – 33,3%. Stan cywilny skazanych kobiet badał również T. Sakowicz¹¹ w 2000r. i w 2005r. Najliczniejsza grupa kobiet w 2000r. zadeklarowała, że jest rozwiedziona – 25,78%. Tendencja ta zmieniła się w 2005r. Wówczas 32,76% badanych zadeklarowało stan wolny.

Warunki izolacji nie sprzyjają zachowania trwałości i stabilności związku. Dowodem tego jest, że niemalże co piąta skazana kobieta rozwiodła się. Natomiast, co trzecia kobieta zadeklarowała wolny stan. Zatem, ponad połowa kobiet odbywających karę

⁶ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 152.

⁷ J. Chojecka, *Kobieta w więzieniu...*, s. 136 – 137.

⁸ M. Marczał, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń...*, s. 76 – 77.

⁹ Budrewicz I., *Rodzina a przestępczość kobiet...*, s. 315.

¹⁰ B. Skafirak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej...*, s. 243.

¹¹ T. Sakowicz, *Zmierzch czy renesans zakładowej resocjalizacji*, [w:] Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje, (red.) Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 36.

pozbawienia wolności nie była w stałym związku z mężem bądź partnerem. Warunki izolacji nie są korzystne do nawiązywania nowych znajomości i relacji partnerskich. Utrata kontaktu skazanej z osobami najbliższymi może skutkować, po opuszczeniu zakładu karnego licznymi, utrudnieniami w procesie powrotu do życia na wolności. Czynniki takie jak: brak wsparcia ze strony najbliższych, rozpad więzi rodzinnych, utrata dawnego miejsca zamieszkania stanowią przyczynę powrotu do zakładu karnego. Wiele skazanych kobiet ma problemy z uzależnieniem. Kobiecie, która nie ma wsparcia emocjonalnego ze strony najbliższych trudniej podjąć decyzję o terapii oraz wytrwaniu w trzeźwości.

Kolejnym czynnikiem charakteryzującym badaną populację jest wykształcenie skazanych kobiet.

Tabela 10 *Wykształcenie badanych*

wykształcenie	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
niepełne podstawowe	15	12,93	0	0,00	5	2,76	1	8,33
podstawowe	62	53,45	8	57,14	55	30,39	2	16,67
gimnazjalne	11	9,48	3	21,43	29	16,02	5	41,67
niepełne średnie	1	0,86	1	7,14	33	18,23	2	16,67
średnie	23	19,83	2	14,29	35	19,34	2	16,67
wyższe licencjat	3	2,59	0	0,00	2	1,10	0	0,00
wyższe magisterskie	1	0,86	0	0,00	22	12,15	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

W grupie objętej badaniami aktowymi przeważały kobiety z wykształceniem podstawowym. Stanowiły one ponad połowę badanych (53,45%). Niespełna $\frac{1}{3}$ kobiet uczestnicząca w badaniu ankietowym również zadeklarowała wykształcenie podstawowe. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi ponad 41% zadeklarowało wykształcenie gimnazjalne. Wykształcenie średnie posiadało $\frac{1}{5}$ kobiet (zarówno w badaniach akt jak również w badaniach ankietowych). W przypadku kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi drugim, co do liczebności deklarowanym wykształceniem było gimnazjalne – nieco ponad $\frac{1}{5}$ (badanie akt). Natomiast zupełnie inaczej wyglądał poziom wykształcenia wśród matek, odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi w wynikach badań ankietowych. 16,67% respondentek zadeklarowało, że posiada wykształcenie podstawowe, niepełne średnie oraz średnie.

Z badanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi żadna nie posiadała wykształcenia wyższego ani licencjatu (badanie akt i badanie ankietowe). W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności bez dzieci trzy zadeklarowały wykształcenie wyższe (licencjat) oraz 1 wykształcenie wyższe magisterskie (badanie akt). Zaś z badań ankietowych wynika, że ponad 12% skazanych kobiet legitymowało się wykształceniem wyższym magisterskim.

Uzyskane dane znajdują potwierdzenie w dotychczas prowadzonych badaniach. Niespełna 70% badanych, przez A. Matysiak - Błaszczyk¹² oraz B. Skafirak¹³, skazanych kobiet posiadało wykształcenie podstawowe bądź zawodowe. Najmniej zaś kobiet posiadało wykształcenie wyższe (około 5%). Nieco mniej, gdyż tylko 1/3 skazanych, według J. Chojeckiej¹⁴ posiadało wykształcenie podstawowe i gimnazjalne, natomiast 27,52% badanych – zasadnicze zawodowe. W tych badaniach, kobiety z wykształceniem wyższym stanowiły grupę najmniej liczną (2,75%). Wyniki te korespondują także z badaniami przeprowadzonymi przez M. Marczak¹⁵ oraz I. Budrewicz¹⁶. W badaniach tych najliczniejszą grupę respondentek stanowiły skazane z wykształceniem podstawowym.

Większość kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, zdaniem S. Wojtowicza¹⁷, posiada bardzo niskie wykształcenie. Istotnym elementem w pracy wychowawczej jest organizowanie kursów, szkoleń, nauki dla skazanych kobiet¹⁸. Z zaprezentowanych opinii skazanych o możliwości podjęcia nauki wynika, jak istotną rolę w ich życiu odegrała możliwość zdobycia zawodu, podniesienia kwalifikacji. Skazane uczą się w szkołach pomaturalnych oraz studiują zaocznie. Kobiety najczęściej wybierają te kierunki, które umożliwiają im zdobycie zawodu (uczą się szycia, gotowania)¹⁹.

Analiza danych pozwala na wniosek, iż kobiety charakteryzował stosunkowo niski poziom wykształcenia. Brak wykształcenia oraz praktycznych umiejętności jest jedną z przyczyn utrudniających znalezienie zatrudnienia. Skazane po opuszczeniu zakładu karnego będą miały trudności z uzyskaniem stabilizacji zawodowej, a także i społecznej. Następstwem

¹² A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 154.

¹³ B. Skafirak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej...*, s. 245.

¹⁴ J. Chojecka, *Kobieta w więzieniu i jej resocjalizacja...*, s. 139.

¹⁵ M. Marczak, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń...*, s. 76 – 77.

¹⁶ I. Budrewicz, *Rodzina a przestępczość kobiet...*, s. 315.

¹⁷ S. Wojtowicz, *Sukcesy i porażki w procesie resocjalizacji osadzonych kobiet*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 137.

¹⁸ J. Nielubowicz, M. Niemiec, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej...*, s. 156.

¹⁹ S. Rost, *Sprawiedliwość po latach. Jak żyją kobiety w więzieniu*,

<http://kobieta.wp.pl/kat,65524,page,2,title,Sprawiedliwosc-po-latach-Jak-zyja-kobiety-w-wiezieniu,wid,16174736,wiadomosc.html?ticaid=11563d> z dnia 18.08.2015r.

braku wsparcia ze strony najbliższych może być powrót na drogę przestępczą, a w konsekwencji ponowne umieszczenie w zakładzie karnym.

W warunkach izolacji penitencjarnej najmniej liczną grupą stanowią kobiety posiadające wykształcenie wyższe. Zatem można domniemywać, że kobiety lepiej wykształcone rzadziej popełniają czyny niezgodne z prawem. Nie znaczy, że kobiety bez wyuczonego zawodu częściej są ofiarami przemocy. Kobiety posiadające ugruntowaną pozycję zawodową a także społeczną, wykształcenie, mają wiedzę, gdzie szukać pomocy i wsparcia. Nawet, jeśli są ofiarami przemocy domowej wiedzą, że zabójstwo oprawcy, nie jest jedynym wyjściem z sytuacji. Kobiety nie są także zależne materialnie od swego oprawcy, zatem łatwiej im podjąć decyzję o zakończeniu toksycznego, pełnego przemocy związku.

Analizując badaną populację należy uwzględnić informacje dotyczące wykonywanej pracy przed pobytem w zakładzie karnym.

Tabela 11 Źródło utrzymania skazanych*

źródło utrzymania	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
praca stała	15	12,93	1	7,14	38	20,99	2	16,67
praca dorywcza	27	23,28	5	35,71	87	48,07	6	50,00
zasilek	60	51,72	7	50,00	16	8,84	0	0,00
renta	1	0,86	0	0,00	11	6,08	2	16,67
inne	38	32,76	5	35,71	31	17,13	2	16,67

*% nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Zasilek był głównym źródłem utrzymania dla ponad połowy kobiet (badania akt). Natomiast w badaniu ankietowym, niespełna połowa kobiet oraz 1/2 kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi deklarowała, że przed pobytem w zakładzie karnym utrzymywała się z prac dorywczych.

Drugim, pod względem liczebności, było inne źródło utrzymania (badania aktowe). Z analizy akt wynika, że do kategorii innych źródeł utrzymania należy zaliczyć: pomoc konkubenta, partnera, pomoc rodziców, opiekę nad starszą osobą, kradzieże, zbieranie materiałów wtórnych oraz żebractwo. Praca zaś znalazła się na drugiej pozycji wśród źródeł utrzymania (ankieta). Wśród tej grupy znalazło się 38 kobiet oraz 2 kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi.

Najmniej liczną grupę stanowiły kobiety, których źródłem utrzymania była renta (badanie akt). Tylko 11 kobiet oraz 2 kobiety z dziećmi zadeklarowało utrzymywanie się z renty (badanie ankietowe). Warto podkreślić, że wśród kobiet z dziećmi nie było badanej, która utrzymywałaby się z zasiłku (badanie ankietowe).

Zdecydowana większość badanej populacji charakteryzowała się wykształceniem podstawowym oraz nie posiadała stałego źródła dochodu i zatrudnienia przed pobytem w zakładzie karnym. Skutkiem niskiego poziomu wykształcenia a także braku wyuczonego zawodu są trudności w znalezieniu zatrudnienia. Na podstawie informacji zawartych w aktach skazanych wynika, że kobiety przebywające w warunkach izolacji były zależne finansowo od: rodziców, partnera bądź męża. Kobiety słabo wykształcone, bez wyuczonego nawyku pracy uzależniły się także materialnie od swego partnera. Stanowiło to istotne źródło problemów. Zależność materialna skazanych kobiet jest problemem wielopłaszczyznowym. Konsekwencją braku pracy była narastająca frustracja. Kobiety wiedziały, że nie mogą opuścić swego partnera, gdyż nie będą w stanie się utrzymać oraz swoich dzieci. Dodatkowo, kobiety te mają niski poziom świadomości, że działają organizacje wspierające ofiary przemocy. Skutkiem takiej zależności było także często uzależnienie od alkoholu. Partner zmuszał kobietę, aby razem spożywali alkohol. Kobiety, obawiając się agresji ze strony partnera piły wraz z nim, co prowadziło do uzależnienia.

Bardzo istotnym elementem przyczyniającym się do poznania kobiet odbywających karę pozbawienia wolności jest również środowisko rodzinne, z którego się wywodzą. Rodzina ma istotny wpływ na rozwój człowieka, ponieważ odgrywa podstawową rolę w kształtowaniu postaw jednostki. Rodzina wydolna wychowawczo uczy wzorców, norm społecznych zachowań, hierarchii wartości a także wszystkiego, co w dalszym etapie życia ułatwi postępowanie w różnych sytuacjach²⁰. Powinna obdarzyć dziecko miłością, troską, szacunkiem i zrozumieniem a także umiejętnie rozwijać jego pasje. Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności, w dzieciństwie spotykały się z różnymi formami dysfunkcji w rodzinie. Problemy występujące w środowisku rodzinnym wpłynęły na losy kobiet, które w dalszym życiu wkroczyły na ścieżkę niezgodną

²⁰ I. Budrewicz, *Rodzina a przestępczość kobiet...*, s. 314; S. Bębas, *Rodzinne uwarunkowania resocjalizacji więźniów*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 187 – 188; T. Sakowicz, *Problematyka życiowa skazanych kobiet (przegląd niektórych badań)*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych...*, s. 435.

z prawem. Jedną z przyczyn wchodzenia w konflikty jest między innymi stosowanie przez rodziców niewłaściwych metod wychowawczych²¹.

Należy także uwzględnić informacje dotyczące rodzin w których wychowywały się skazane kobiety.

Tabela 12 Rodzina badanych kobiet (akta)

rodzina	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
rodzina pełna	31	26,72	7	50,00
dzieci	7	6,03	0	0,00
rodzina niepełna	77	66,38	7	50,00
rodzina zastępcza	1	0,86	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00

Najliczniejszą grupę stanowiły te skazane, które wywodzą się z rodziny niepełnej. To rozwód był powodem rozpadu rodziny, na drugim zaś miejscu śmierć matki lub ojca. Połowa kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi wychowywała się w pełnej rodzinie. Tylko jedna kobieta wychowała się w rodzinie zastępczej. Natomiast wśród kobiet, które odbywały karę z dziećmi, nie było ani jednej badanej, która wychowywałaby się w rodzinie zastępczej.

Z badań przeprowadzonych przez I. Budrewicz²² wynika, że większość kobiet wychowywała się w rodzinach: pełnych (75,8%) oraz wielodzietnych (41,4%).

Z informacji zawartych w aktach wynika, iż powodem problemów był brak akceptacji, zrozumienia i wsparcia oraz przede wszystkim rozmowy skazanych z osobami najbliższymi. Gdy rodzice się rozwiedli, zabrakło woli do wytłumaczenia skazanym powodów decyzji. Żyły w przekonaniu, że małżeństwo ich rodziców rozpadło się przez nie, ponieważ rodzice zajęci wzajemnym obwinianiem się, zapomnieli o potrzebach swojego dziecka. Kobiety w dzieciństwie zmagaly się również z problemami braku akceptacji wśród rówieśników, gdyż z powodu złej atmosfery panującej w domu, stały się zamknięte w sobie i nie szukały kontaktu z otoczeniem. W okresie dorastania wykazywały się coraz większą agresją, weszły w konflikt z prawem bądź znalazły przyjaciół w środowisku kryminogennym.

²¹ W. G. Rodakiewicz, *Problematyka odpowiedzialności karnej młodocianego w ujęciu psychologicznym*, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Profesora Józefa Jakuba Wąsika, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1999, s. 260.

²² I. Budrewicz, *Rodzina a przestępczość kobiet...*, s. 313 – 322.

Problemy, z jakimi zmagają się rodziny kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej można podzielić na trzy kategorie: problemy z uzależnieniami, z przemocą a także losowe.

Tabela 13 *Problemy występujące w rodzinie (akta)**

problemy występujące w rodzinie	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
alkoholizm	71	61,21	11	78,57
narkomania	20	17,24	1	7,14
przestępczość w rodzinie	16	13,79	5	35,71
przemoc	46	39,66	7	50,00
bezrobocie	0	0,00	0	0,00
choroby	4	3,45	2	14,29
inne	3	2,59	2	14,29

*% się nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

U niespełna 80% skazanych dysfunkcja miała związek z uzależnieniami. Niespełna $\frac{3}{4}$ kobiet wskazało, że uzależnienie od alkoholu było przyczyną patologii w ich rodzinnym domu. Skutkiem uzależnienia rodziców były częste ucieczki z domu. Skazane, w rodzinach których występował problem z uzależnieniami nie miały warunków do odrabiania lekcji. Konsekwencją były problemy z nauką. Z uzależnieniem związana jest przemoc. Z informacji zawartych w aktach wynika, że w domach były często libacje alkoholowe. Kobiety w dzieciństwie były świadkami przemocy a także padały ofiarą wykorzystywania seksualnego. Często również same, w bardzo młodym wieku sięgały po alkohol, aby zapomnieć o wszystkim, co złe. Najmniej liczną grupę stanowiły skazane, u których w rodzinie pojawiły się problemy losowe, do których zaliczono bezrobocie a także choroby. Należy zatem skonstatować, iż brak pieniędzy związany z chwilową utratą pracy rodzica nie stanowił istotnego czynnika patologizującego rodzinę i jej członków. Natomiast dzieci wychowujące się w dysfunkcyjnej rodzinie narażone są na wejście na drogę niezgodną z prawem. W młodym wieku nie miały pozytywnych wzorców do naśladowania, były świadkami licznych awantur. Dzieci nie miały oparcia w rodzicach i czuły się osamotnione.

W badanej grupie przeważały skazane, które wychowywały się w rodzinach dysfunkcyjnych. Skutkiem tych problemów były zachowania nacechowane przemocą, agresją i zagrażały w istotny sposób prawidłowemu funkcjonowaniu kobiet.

Z badań przeprowadzonych przez A. Szymanowską²³ wynika, że u połowy badanych występowały poważne problemy w życiu rodzinnym, Problemy te mogły przyczynić się do pojawienia się długotrwałych konfliktów, które wpływają na dezorganizację rodziny. Awantury domowej doświadczyło ponad $\frac{1}{3}$ kobiet badanych przez A. Matysiak–Błaszczyk²⁴, zaś 60,4% wszystkich problemów występujących w rodzinach skazanych kobiet to były kłótnie, 73,8% respondentek odpowiedziało, że nigdy nie występowały bójk.

Kolejnym czynnikiem charakteryzującym badaną populację jest posiadanie dzieci przez skazane. Skazane, które odbywają karę pozbawienia wolności, pomimo tego, że w zdecydowanej większości są to kobiety młode posiadają dzieci.

Tabela 14 Liczba dzieci skazanych

dzieci	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
jedno dziecko	28	24,14	6	42,86	52	29,21	3	25,00
2 dzieci	38	32,76	2	14,29	42	23,60	2	16,67
3 dzieci	11	9,48	2	14,29	21	11,80	0	0,00
4 i więcej dzieci	39	33,62	4	28,57	24	13,48	4	33,33
nie mam więcej dzieci	0	0,00	0	0,00	39	21,91	3	25,00
brak danych	0	0,00	0	0,00	3	1,69	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

Z akt wynika, że wszystkie kobiety miały dzieci w tym wszystkie kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności w DMiDz. Natomiast na 181 badanych, które uczestniczyły w badaniach ankietowych 39 wskazało, że nie posiadało dzieci, w tym 3 kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. Najwięcej, gdyż ponad $\frac{1}{3}$ spośród badanych posiadało 4 i więcej dzieci. Dwoje dzieci posiadała niespełna $\frac{1}{3}$ badanych, jedno – $\frac{1}{4}$ badanych, troje zaś co 10 skazana. W grupie kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności w DMiDz, poza dzieckiem z którym odbywały karę pozbawienia wolności najwięcej posiadało jeszcze jedno dziecko – 42,86%. Ponad $\frac{1}{4}$ kobiet posiadała czworo i więcej dzieci. Dwoje bądź troje dzieci posiadało po 14,29% badanych kobiet (badanie aktowe).

Najliczniejszą grupę stanowiły kobiety, które posiadały jedno dziecko, następnie dwoje dzieci, czworo i więcej. Trójkę dzieci posiadało jedynie 11% badanych. Najwięcej

²³ A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej?*, s. 106.

²⁴ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacji życiowa kobiet...*, s. 184.

kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi odpowiedziały, że poza dzieckiem, z którym odbywają karę w DMiDz posiadają jeszcze czworo dzieci i więcej – 33,33%. Co czwarta skazana posiadała jeszcze jedno dziecko, zaś 16,67% jeszcze dwoje dzieci. Żadna z badanych nie wskazała, że jest matką trójki dzieci.

Z analizowanych akt osobopoznawczych wynika, iż kobiety, które posiadają dzieci często się nimi nie interesują. Rodziły dzieci pod wpływem alkoholu bądź środków odurzających. Traktowały dziecko jako zło albo przeszkodę w stylu życia.

Dysfunkcje występujące w rodzinie nie wpływają pozytywnie na budowanie więzi kobiety z jej nowo narodzonym dzieckiem. W wielu skazanych kobietach istnieje przekonanie, że skoro im było źle i ciężko, to dlatego mają dążyć do poprawy i polepszenia warunków do życia swojego dziecka.

Kobiety mają dzieci, jednakże często nie przyznają się do nich, aby nie stwarzać sobie dodatkowych problemów. Skazane mają duże deficyty związane z troską i wychowywaniem dzieci. Dopiero w zakładzie karnym uczą się, jak być matką, jak darzyć swoje dziecko miłością i szacunkiem oraz jak je pielęgnować. Skazane inaczej też zaczynają dostrzegać swoją przyszłość. Nowo narodzone dziecko niejednokrotnie traktują jako bodziec do poprawy postępowania. Możliwość wychowywania dziecka w DMiDz, przy zakładzie karnym sprzyja także w przyszłości do podjęcia walki o odzyskanie praw rodzicielskich do dzieci, które są na wolności.

Z badań przeprowadzonych przez A. Matysiak – Błaszczyk²⁵ wynika, że najliczniejsza grupa skazanych kobiet posiadała dwoje dzieci – 28,1% oraz jedno dziecko – 27,5%. Najmniej kobiet miało 4 dzieci – 3,4%. Wśród badanych były także takie, które nie posiadały dzieci, stanowiły one 23,6% ogólnej liczby wszystkich badanych kobiet.

²⁵ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 152 – 153.

Tabela 15 *Stosunek skazanych do dzieci **

stosunek do dzieci	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
miłość i troska	48	41,38	4	28,57	116	83,45	8	88,89
zainteresowanie	39	33,62	5	35,71	59	42,45	6	66,67
brak zainteresowania	5	4,31	2	14,29	0	0,00	0	0,00
trudno powiedzieć	20	17,24	4	28,57	0	0,00	0	0,00
nie chcę o tym mówić	0	0,00	0	0,00	16	11,51	3	33,33
inna	0	0,00	0	0,00	6	4,32	1	11,11
nie dotyczy	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
brak danych	10	8,62	1	0,86	0	0,00	0	0,00

* stosunek do dzieci obliczono w stosunku do liczby kobiet które posiadają dzieci

Miłość i troska są to uczucia, którymi skazane obdarzały swoje dzieci najczęściej. W drugiej kolejności, ponad $\frac{1}{3}$ badanych wyrażała zainteresowanie swoimi dziećmi. W grupie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi najwięcej skazanych było zainteresowanych losami swoich dzieci, natomiast dopiero na drugiej pozycji znalazły się miłość i troska w stosunku do potomstwa. Ponadto $\frac{1}{4}$ kobiet miała trudności z określeniem, jakimi uczuciami darzą swoje dzieci. Najmniej spośród badanych nie było zainteresowanych swoimi dziećmi (badanie akt). Istnieje również, wśród badanych grupa kobiet, która nie chciała mówić na temat swojego stosunku do dzieci, ponad 11% kobiet oraz co trzecia kobieta z dziećmi (badanie ankiet). Poza tym, najmniejszą grupę respondentek stanowiły te skazane, które określiły swoje uczucia do posiadanych dzieci jako inne – 4,32% kobiet oraz 11,11% kobiet z dziećmi. Jednakże skazane te w kwestionariuszu ankiety nie doprecyzowały, jakimi innymi uczuciami obdarzają swoje dzieci.

Badane kobiety były zainteresowane losami dzieci, darzyły je miłością i troską. Skazane te utrzymywały kontakt z dziećmi poprzez widzenia, wymianę korespondencji czy też rozmowy telefoniczne. Wśród skazanych były też matki, które nie mają więzi z dziećmi. Być może, kobiety te wstydzą się tego, że popełniły czyn niezgodny z prawem, albo zmagają się z uzależnieniem. Wyparcie myśli o rodzinie, w tym także o dzieciach sprawia, że w jakimś stopniu mogą normalnie funkcjonować w zakładzie karnym. Krzywdą jaką wyrządziła skazana swoim najbliższym jest tak duża, że sama sobie nie jest w stanie wybaczyć, żyjąc cały czas w poczuciu winy. Po przebytej terapii odwykowej, rozmowach z psychologiem uzmysłowiła sobie, jakie dzieciństwo miały jej dzieci, żyjące w ciągłym

strachu i lęku. Tym bardziej skazane te powinny dołożyć wszelkich starań w nawiązaniu, a w dalszej kolejności budowania kontaktu ze swoimi dziećmi. Brak pomocy i wiary ze strony osób najbliższych jest jedną z przyczyn ponownego powrotu do zakładu karnego. Inaczej dziecko postrzega matkę, która wkroczyła na drogę niezgodną z prawem, ale ze względu na dobro dzieci dąży do poprawy, od tej, która z obawy o to, że nie uzyska zrozumienia odcina się od swojej przeszłości, w tym również dzieci.

Zróżnicowanie postaw skazanych matek uzasadnia potrzebę zastosowania wobec nich zindywidualizowanych oddziaływań. Oddziaływania powinny być dostosowane do warunków osobistych i potrzeb każdej kobiety.

Bardzo istotne jest zapewnienie opieki dziecku podczas nieobecności rodzica²⁶. Skazane kobiety powinny interesować się losem swoich dzieci, wiedzieć gdzie one przebywają, starać się nawiązać z nimi kontakt. Zbadano gdzie przebywają dzieci skazanych kobiet.

Tabela 16 *Miejsce przebywania dzieci (ankiety) **

miejsce przebywania dzieci	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
rodzina zastępcza	35	25,18	8	88,89
ojciec	37	26,62	2	22,22
dziadkowie	30	21,58	3	33,33
ośrodek opiekuńczo – wychowawczy	6	4,32	1	11,11
dom dziecka	9	6,47	0	0,00
nie wiem	2	1,44	0	0,00
nie interesuje mnie to	1	0,72	0	0,00
nie mam prawa do dzieci	5	3,60	0	0,00
inne	26	18,71	1	11,11
brak danych	39	18,23	0	0,00

* miejsce przebywania dzieci obliczono w stosunku do liczby kobiet, które mają dzieci, % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

W badanej populacji kobiety, które posiadają większą liczbę dzieci wskazywały, że każde dziecko może znajdować się pod opieką innej osoby. Rozdzielanie rodzeństwa jest trudne do zaakceptowania. Skazane kobiety, powinny dołożyć wszelkich starań, żeby ich dzieci znajdowały się pod opieką jednej osoby bądź rodziny. Nie można karać dziecka, za to, że jego matka przebywa w zakładzie karnym, poprzez odseparowanie od rodzeństwa.

²⁶ Szerzej zob. M. Marczak, *Rodzinne determinanty przestępczości kobiet*, [w:] Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych, (red.) C. Kossakowski & A. Krause, Olsztyn 2005, s. 426 – 432.

Rodzeństwu razem łatwiej jest znieść trud związany z brakiem matki, czy też stygmatyzacją ze strony otaczającego środowiska, wynikającą z tego, że są dziećmi kobiety, która odbywa karę pozbawienia wolności. Wyniki te korespondują z badaniami przeprowadzonymi przez I. Wesołowską – Krzysztofek²⁷.

Zdarzały się sytuacje, iż dzieci były rozdzielane i umieszczane pod opieką różnych osób. Jedno dziecko przebywało u babci, drugie u ojca. Ponadto na 181 badanych 39 respondentek nie odpowiedziało na te pytanie. Z przeprowadzonego badania, wynika, że najczęściej dzieci przebywało pod opieką swojego ojca. Ponad $\frac{1}{4}$ dzieci umieszczono w rodzinach zastępczych. Co piąte dziecko przebywało z dziadkami.

Kobiety wskazały również, że ich dzieci były pod opieką innych osób (18,71%). Innymi osobami, które najczęściej opiekowały się dziećmi skazanych kobiet były matki partnerów badanych kobiet. Ponadto skazane, które zadeklarowały inną opcję odpowiedzi wskazywały również, jako miejsce pobytu swoich dzieci wyjazd za granicę. Były również rodziny, w których wszyscy jej członkowie przebywali w zakładach karnych. Respondentki wskazały, że ich dzieci przebywały w domu dziecka, w ośrodku opiekuńczo – wychowawczym. Ponad 3% badanych pozbawiono praw rodzicielskich. Natomiast 1,44% kobiet nie wiedziało, gdzie przebywały ich dzieci, zaś 0,72% kobiet w ogóle to nie interesowało.

Najwięcej dzieci, kobiet które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi, przebywało w rodzinie zastępczej. Co trzecie dziecko było pod opieką dziadków, natomiast z ojcem zostało tylko nieco ponad $\frac{1}{5}$ dzieci. Jedno dziecko kobiety, która odbywała karę pozbawienia wolności w DMiDz, umieszczono w ośrodku opiekuńczo – wychowawczym oraz jedno zostało pod opieką innej osoby. Inną osobą, która sprawowała pieczę nad dzieckiem była matka partnera skazanej kobiety.

Jedynie co czwarty ojciec podejmuje się wychowywania dziecka, gdy jego żona odbywa karę pozbawienia wolności. W kwestii opieki nad dziećmi, gdy skazane odbywają karę pozbawienia wolności wynika również, że kobiety są w zdecydowanie gorszym położeniu niż mężczyźni. Z obserwacji poczynionych podczas pobytu na terenie Zakładu Karnego a także z rozmów z pracownikami służby więziennej wynika, że jeśli mężczyzna jest w zakładzie karnym, wówczas dziećmi zajmuje się matka. Natomiast, gdy kobieta zostaje umieszczona w więzieniu, odpowiedzialność za wychowywanie dzieci rozkłada się na wiele

²⁷ I. Wesołowska – Krzysztofek, *Wpływ kontaktów z dziećmi na depryzację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 473.

osób. Skutkiem tego jest również fakt, że dzieci te są niejednokrotnie rozdzielane. Jest to sytuacja trudna dla kobiety ponieważ w jej przekonaniu, poprzez rozdzielenie, ukarane wraz z nią zostały jej dzieci. Zjawisko to jest trudne do wytłumaczenia, bowiem dziecko ma dwoje rodziców, którzy jednakowo powinni sprawować nad nim opiekę. Skazane wiedząc, że nie mają już wpływu na to co się dzieje na wolności, często dają ujście swoim frustracjom poprzez samookaleczenie.

Specyficznym zjawiskiem w warunkach więziennych są zachowania skierowane przeciwko sobie²⁸. Autoagresję skazanych, zazwyczaj interpretuje się jako instrumentalne potraktowanie ciała w celu zmiany swojej niekorzystnej sytuacji²⁹. Jest wyrazem wielu, różnych motywów, rozpad rodziny, rozłąka z dziećmi, poczucie bezradności, krzywdy oraz utraty kontroli nad przyszłością i dalszymi losami swojej rodziny powodują, że kobiety dokonują aktów samoagresji³⁰.

Tabela 17 Próby samobójcze skazanych badanych kobiet (akta)

próby samobójcze	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	27	23,28	3	21,43
nie	89	76,72	11	78,57
razem:	116	100,00	14	100,00

Z przeprowadzonych badań wynika, iż niemalże co czwarta badana kobieta zadeklarowała, że w przeszłości dokonywała próby samobójczej. W przypadku kobiet

²⁸ M. Badowska – Hodyr, *Przynależność podkulturowa skazanych dokonujących autoagresji w warunkach izolacji więziennej a ich poziom prizonizacji*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych: w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009 s. 147.

²⁹ P. Moczydłowski, *Przeludnienie więzień. O konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011, s. 475.

³⁰ A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej?*, Warszawa 2003, s. 156 – 160; M. Badowska – Hodyr, *Poziom prizonizacji sprawców przestępstw przeciwko mieniu a zachowania autoagresyjne*, [w:] Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych..., s. 477 - 487; A. Nawój – Śleszyński, *Problemy zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osobom pozbawionym wolności przez administrację więzienną w warunkach przeludnienia jednostek penitencjarnych*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego..., s. 248; R. Opora, *Eliminowanie zachowań autoagresywnych w zakładach karnych*, [w:] Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010, s. 91; Szerzej zob. M. Gałązka, *Problemy samoagresji osób pozbawionych wolności w kontekście autonomii pacjenta*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009, s. 85; Ł. Wirkus, P. Kozłowski, *Izolacja więzienna a zachowania autoagresyjne więźniów*, [w:] Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia, (red.) A. Jaworska, Kraków 2008, s. 206 – 207, Sł. Przybyliński, M. Marczak, *Samouszkodzenia wśród osadzonych kobiet i mężczyzn*, [w:] Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych..., s. 452 – 453.

odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi ponad $\frac{1}{5}$ w przeszłości targnęła się na swoje życie. Na podstawie analizy akt stwierdzono, że skazane najczęściej usiłowały popełnić samobójstwo poprzez zażycie leków bądź podcięcie żył. W aktach kobiet odbywających karę pozbawienia wolności nie stwierdzono przyczyn podejmowanych prób samobójczych. Świadczyć to może o tym, że informacji takich nie umieszczano w aktach, bądź skazane nie wskazywały przyczyn podejmowanych prób samobójczych.

Samookaleczeń dokonywała ponad $\frac{1}{2}$ badanych, zaś w przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi ponad $\frac{1}{3}$. Niektóre z badanych wskazywały, że przyczyną dokonywanych przez nie samookaleczeń było znęcanie się nad badaną ze strony konkubenta, partnera. Blizny powstały także po oparzeniach papierosem na rękach, podcięciach powłoki skórnej, zadrapanie naskórka ręki, nacięcia na ramieniu, przedramieniu. Wśród kobiet, które podejmowały zachowania autoagresywne były osoby, które niejednokrotnie okaleczały ciało.

Tabela 18 Samookaleczenia (akta)

samookaleczenia	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	66	56,90	5	35,71
nie	50	43,10	9	64,29
razem:	116	100,00	14	100,00

Badane dokonywały samookaleczeń przed pobytem w zakładzie karnym. Kobiety okaleczały się na przykład podczas pobytu w Domu Dziecka. Akty autoagresji są traktowane przez niektóre skazane, jako forma odreagowania napięcia. Z analizy akt osobopoznawczych wynika, iż jedna ze skazanych w wieku 13 lat dwa razy podcięła obie ręce za pomocą żyłki oraz szkła z powodu występujących problemów w rodzinie.

W literaturze³¹ reprezentowany jest pogląd, że najczęstszymi formami autoagresji wśród skazanych jest: uszkodzenie powłoki skórnej, połyki oraz samozatrucia. Motywy, którymi kierują się skazane dokonujące prób samobójczych bądź okaleczeń są różne. Z badań³² wynika, że samookaleczające się kobiety przebywające w izolacji penitencjarnej dążą do wymuszenia pewnych korzyści bądź zmanifestowania niezadowolenia ponieważ nie

³¹ J. Kozaczuk – Maruszak, *Zachowania autodestruktywne skazanych w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2004, s. 276.

³² Sł. Przybyliński, M. Marczak, *Samouszkodzenia wśród osadzonych kobiet i mężczyzn*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych..., s. 454.

mogą się pogodzić z pewnymi faktami, sytuacjami. Niewątpliwie podjęte próby samobójcze oraz dokonane samookaleczenia wiążą się z ludzką psychiką i stanem zdrowia psychicznego. Kolejna tabela prezentuje informacje odnośnie sporządzania opinii przez psychologa.

Tabela 19 *Opinia psychologiczna (akta)*

opinia psychologiczna	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	104	89,66	9	64,29
nie	12	10,34	5	35,71
razem:	116	100,00	14	100,00

Badania aktowe wykazały, że 89,66% kobiet oraz 64,29% kobiet przebywających w zakładzie karnym z dziećmi było konsultowanych psychologicznie. Skazane do psychologa zgłosiły się same bądź były konsultowane na prośbę wychowawcy z różnych powodów.

W badaniach uwzględniono również informacje dotyczące stanu zdrowia psychicznego skazanych kobiet. Oceny dokonano na podstawie zawartych w aktach opinii psychologów odnośnie kondycji stanu zdrowia psychicznego skazanych.

Kobiety podczas rozmowy z psychologiem wskazują na trudności i dolegliwości, z jakimi spotykają się w warunkach izolacji penitencjarnej. Część skazanych kobiet ma problemy związane z procesem adaptacji do warunków izolacji penitencjarnej. Skazana jak wynika z opinii jest *„drażliwa, roszczeniowa, chwiejna emocjonalnie. Fakt, że przebywa w izolacji penitencjarnej bardzo jej doskwiera, ma problemy ze snaniem. Rozpoznała u siebie nerwicę lękową (...)*. Inna kobieta *„przyznała się do kilkudniowych ciągów alkoholowych. Mocno drażliwa, nie przyznała się do popełnionego przestępstwa. Twierdzi, że trzymała nóż w ręku, ale sam uszkodzony go sobie wbił, a teraz to ją oskarża, niszczy jej życie. Jest zazdrosny o jej nowego partnera”*. Skazana podczas rozmowy z psychologiem ma *„mowę spowolnioną, co może być spowodowane reakcją na leki uspokajające, jakie otrzymuje w związku z trudnością z zasypianiem. Nastroj obniżony, nadal trudności z asymilacją”*. Badana, w trakcie rozmowy z psychologiem zgłaszała *„Trudność w radzeniu sobie z emocjami w szczególności o ładunku negatywnym. Wszystko ją denerwuje na celi, nie potrafi odnaleźć się w warunkach oddziału zamkniętego”*.

W badanej populacji kobiety były konsultowane u psychologa z powodu obniżonego nastroju. Tytułem przykładu można wskazać następującą opinię *„Młociąna, przebywa pierwszy raz w warunkach izolacji penitencjarnej. Mało spontaniczna. Nastroj wyrównany, początkowo płacziwa, zdradza objawy lęku, jąka się, odczuwa niepokój związany z obecną*

sytuacją. *W trakcie rozmowy staje się bardzo pewna siebie, momentami demonstracyjna. (...) Postrzega swoje dzieciństwo nieszczęśliwie. Wychowywana w rodzinie z problemem alkoholowym ze strony matki i ojca. Matka zmarła (...), chorowała na białaczkę. Ojciec żyje, mieszka z siostrą. Odkąd pamięta całe życie pił, awanturował się. Skazana wraz z rodzeństwem (...) trafiła do Domu Dziecka. Nigdy nie miała wsparcia, czuła się opuszczona i zdana tylko na siebie. Ukończyła szkołę podstawową, dalszej nauki nie kontynuowała, bo zaszła w ciążę. Córnka została adoptowana, nie wie, co się z nią dzieje. Palila marihuanę w Domu Dziecka, potem palila dopalacze. Stopień demoralizacji – wysoki”. Kobieta została skonsultowana u psychologa „Z uwagi na obniżony nastrój oraz występujące u skazanej trudności adaptacyjne, została skierowana do lekarza psychiatry w celu ustalenia dalszych oddziaływań medycznych”.*

Można przypuszczać, iż skazane które przebywają w zakładzie karnym po raz pierwszy mają największe trudności w procesie przystosowania się do warunków panujących w izolacji penitencjarnej. Z poddanych analizie akt osobopoznawczych wynika, iż są to osoby znerwicowane i mające lęki.

Skazane kobiety udają się do psychologa, gdyż traktują go jako powiernika. „Podczas rozmowy płacziwa. Jako powód swojego zmiennego nastroju podaje fakt, że dopuściła się czynu, którego bardzo żałuje. Przeżywa poczucie winy. Zaprzecza nastawieniom samobójczym, bądź autoagresywnym”.

Inna skazana „przebywa po raz pierwszy w warunkach izolacji penitencjarnej. Została przyjęta do jednostki za znęcanie się nad teściem psychiczne i fizyczne (...). Nastrój obniżony, płacziwa, zdradza objawy lęku, niepokoju związanego z obecną sytuacją. Mąż przebywa w Areszcie Śledczym (...). Zapoznała się ze specyfiką oddziały zamkniętego”.

Psycholog także na prośbę wychowawcy wzywa skazane na rozmowę. Przykładem jest kobieta, która została „wezwana na rozmowę w związku z informacją o zgonie matki, którą w/w uzyskała w rozmowie telefonicznej ze swoim bratem. (...) Nastrój nieznacznie obniżony, płacziwy, adekwatny do sytuacji (...)”. Kolejna kobieta także została poproszona przez psychologa o rozmowę. „Wezwana na rozmowę do kontroli stanu psychiki. W rozmowie telefonicznej z matką, otrzymała informację, że jej brat próbował popełnić samobójstwo poprzez podcięcie sobie gardła. W domu doszło do awantury domowej, brat stanął w obronie matki i został zaatakowany przez ojca i brata, który znajdował się pod wpływem alkoholu. Skazana podejrzewa, że wystąpił znaczny kryzys psychologiczny i w ten sposób brat chciał wymusić na matce podjęcie kroków prawnych w celu wyprowadzki z mieszkania i przerwania przemocy domowej (...)”. Przykład rodziny tej kobiety obrazuje, z jakimi trudnościami się

zmagala. Atmosfera i dysfunkcja w tej rodzinie byly tak duze, ze doprowadzily do targniecia sie mlodego czlowieka na swoje zycie. Desperacki krok syna otworzyl oczy matce na problem. Gdyby ta matka, w momencie, gdy jej córka zostala skazana i umieszczona w zakladzie karnym zerwala kontakt z mezem i ojcem dzieci, byc moze do tej tragedii nigdy by nie doszlo.

Rozmowa psychologiczna przeprowadzana jest takze ze skazana w celu udzielenia jej wsparcia. *„Skazana sama sie zglosila na rozmowe w celu udzielenie wsparcia. Tematem poruszonym przez skazana byly jej relacje z innymi skazanymi. Czuje sie bardzo rozgoryczona, gdyz na oddziale krązą plotki, ze jest zlodziejka i plotkarą. Ona sama nie potrafi zrozumiec, dlaczego tak jest”*.

Kobiety odbywajace karę pozbawienia wolności są wzywane na rozmowe z psychologiem, w sytuacji, gdy personel służby więziennej dostrzeze taką potrzebę z uwagi na werbalizowanie przez samą skazana myśli samobójczych. *„Wezwana na rozmowe w związku z podejrzeniem myśli samobójczych. Dwa lata temu dokonala samookaleczenia, byla to forma odreagowania napiecia. Wczesniej wielokrotnie trula sie lekami (myśli samobójcze). Uzalezniona od amfetaminy. Nastrój obnizony, placzliwy”*. Inna skazana takze zostala poproszona na rozmowe z psychologiem *„w związku z podejrzeniem autoagresji bądź myślom samobójczym. Skazana ta wczesniej na wolności wielokrotnie dokonywala aktów autoagresji. Skazana przestraszyła sie, ze nie poradzi sobie w innej celi. Jest osoba emocjonalna, majaca trudności w radzeniu sobie z napieciem emocjonalnym. Ma rowniez tendencje do łatwego przywiazywania sie do innych ludzi i miejsc”*.

Skazane, które znalazly sie w warunkach izolacji penitencjarnej często na wolności byly ofiarami przemocy domowej, najczęsciej ze strony partnera. Te kobiety wymagaja szczególnej opieki psychologicznej. *„Skazana za zabójstwo meza i zniewazenie jego zwlok. Przyznala sie do popelnionego czynu, nie ma z tego względu poczucia winy. Zaznacza, ze jeśli spotkalaby ja jeszcze raz taka sytuacja to by postapila tak samo. Byla ofiarą w związku malzenskim. Zarzucanego jej czynu dopuscila sie podczas rodzinnej awantury, mąż dusil jej syna”*. Narastajaca latami nienawisc w skazanej do swego oprawcy, dala upust w zbeszczesczeniu zwlok. Z akt sprawy wynika, ze kobieta ta nie tylko nie zaluje swego czynu, ale rowniez twierdzi, ze zrobilaby to jeszcze raz w obronie swego syna.

Zakład karny jest miejscem, gdzie takze dochodzi do sytuacji konfliktowych pomiedzy skazanymi. Kazdy incydent musi zostac przeanalizowany zarowno przez samą skazana jak rowniez podczas rozmowy z psychologiem. *„Doszlo do sytuacji konfliktowej, w wyniku, której skazana zlapala za odziez wierzchnią. Zostala przeprowadzona rozmowa*

psychokorekcyjna z zakresu układania poprawnych relacji interpersonalnych. Zostały wskazane konieczności prezentowania właściwych postaw społecznych, wykluczających kategorię rozwiązań siłowe i agresywne. Skazana przeprosiła współosadzoną i deklaruje poprawę”.

Kobiety, które trafiają do zakładu karnego bardzo często są uzależnione od alkoholu, narkotyków bądź innych środków odurzających. Skazane te objęte są szczególną opieką personelu służby więziennej. Konsultowane są przez specjalistę. „Poproszona na rozmowę w celu oceny jej aktualnego stanu psychicznego. Do ośrodka diagnostycznego skierowana z uwagi na młody wiek i wymiar kary. Młodziutka 18 lat, odbywa karę za pobicie. Przebywała w szpitalu psychiatrycznym. W gimnazjum konsultowana psychiatrycznie z uwagi na nadpobudliwość w zachowaniu, zażywała leki uspokajające. Cierpi na epilepsję. Dwa razy dokonywała powierzchownych nacięć na rękach na tle emocjonalnym”.

Inna uzależniona kobieta. „Narkotyki po raz pierwszy zażyła w wieku 17 lat, amfetaminę, którą zażywała ze znajomymi. W wieku 18 lat zrezygnowała z amfetaminy, pod wpływem obecnego chłopaka. Potem zażywała marihuanę, bo lepiej się po niej spało”.

Skazane nadużywające alkoholu bądź uzależnione od alkoholu, w momencie gdy tracą dostęp do substancji, która je uzależniła są pobudzone ruchowo, niekiedy także i agresywne. „Domaga się natychmiastowej konsultacji psychiatrycznej, bo nie może spać. Nie ma wskazań psychologicznych do konsultacji, gdyż jest zabezpieczona farmakologicznie. Nie jest zadowolona z tych leków i domaga się innego. Pobudzona psychoruchowo, nastawiona roszczeniowo, oporna na argumenty. Bardzo silnie uzależniona od środków odurzających”.

Wśród skazanych uzależnionych kobiet, jest grupa która postanowiła podjąć leczenie na terenie zakładu karnego. „W związku z realizacją zadań w ipo, skazana jest zmotywowana do utrzymania abstynencji alkoholowej. Ma świadomość strat życiowych, które poniosła w związku z piciem. Uczestniczy w spotkaniach grupy AA”. Jednakże, są również i takie skazane, które pomimo stwierdzonego przez lekarza uzależnienia, zaprzeczają temu. „Skazana na rozmowę zgłasza się z własnej inicjatywy. W kontakcie pretensjonalna z uwagi na skierowanie wniosku do sądu (art. 117kkw), próbuje manipulować, żądając jego wycofania. Ja panią podam do sądu, Pani jest niekompetentna, ja nie jestem alkoholiczką. Blokujecie mi tylko wokandę. Skazana bezkrytyczna względem siebie i swego uzależnienia. (...)”.

Z powyższego wynika, że skazane uzależnione od alkoholu, narkotyków, środków odurzających stanowią grupę, która w istotny sposób zagraża porządkowi zakładu karnego. Skazane są pobudzone psychoruchowo, roszczeniowe i nastawione na zdobycie środka od którego są uzależnione.

Skazane odbywają rozmowę z psychologiem także po kilku dniach po porodzie w celu udzielenia porad odnośnie sprawowania opieki nad dzieckiem. *„Skazanej urodziła się córka (...). Obecnie czuje się dobrze pod względem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym. Kontakt nawiązuje bez oporu. W rozmowie spokojna, podporządkowana. Stan psychiczny nie budzi zastrzeżeń”*. Inna *„skazana zdecydowała się na odbywanie kary wraz z dzieckiem mimo, że przed porodem rozważała przekazanie dziecka do anonimowej adopcji. Dzieckiem opiekuje się dobrze. Dobrze funkcjonuje wśród skazanych matek, nie wchodzi w konflikty, jest skupiona na opiece nad dzieckiem. Samodzielnie wypełnia przy dziecku wszystkie czynności pielęgnacyjno – higieniczne”*.

Psycholog rozmawia również z kobietami na temat więzi łączącej matkę z dzieckiem. Skazane dążą do tego, żeby otoczyć dzieci miłością i troską a także dbać o prawidłowy rozwój dziecka. *„(...) Skazana zajmuje się córką prawidłowo. Przejawia troskę o fizyczny i psychiczny rozwój dziecka. Stymuluje jej rozwój, jest zaangażowana w proces wychowawczy, dziecko traktuje z szacunkiem. Na bieżąco zaspokaja potrzeby dziecka, jest wrażliwa na sygnały, które jej wysyła. Dbą o to, żeby dziecko czuło się bezpieczne i kochane. Na obecnym etapie nie występują w osobowości skazanej zaburzenia mogące stanowić przeszkodę dla sprawowania władzy rodzicielskiej nad córką”*.

Kobiety po porodzie są w euforii i skupiają się w pełni na opiece nad dzieckiem. Dążą do poprawy swego zachowania.

Wśród matek przebywających na terenie Domu Matki i Dziecka są również skazane, które nie doceniają tego, że mogą przebywać na terenie zakładu karnego wraz z dzieckiem. *„(...) Nie potrafi wyjaśnić swego negatywnego funkcjonowania w Domu Matki i Dziecka. Wyraża niepokój związany z ewentualną zmianą sytuacji jej i jej dziecka. Jest silnie skoncentrowana na swoich potrzebach emocjonalnych”*. Kolejna skazana *„W roli matki funkcjonuje na poziomie przeciętnym. W nienależyty sposób dba o higienę dziewczynki. Zdarza się, że z lenistwa nie kąpała dziewczynki kilka dni. Pielęgniarki wielokrotnie zwracały skazanej uwagę, że dziecko ma brudne uszy i nie jest podmyte. Nie poświęca córce czasu wolnego. Dziecko jest zaniedbywane przez matkę, głównie pod względem emocjonalnym. Skazana nie poświęca córce czasu wolnego”*.

Z przytoczonych opinii wynika, że wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dzieckiem są również takie, które nie dbają o dziecko w sposób należyty bądź czynią to w ograniczonym zakresie. Stwierdzić należy, że skazane te należą do mniejszości. Z obserwacji poczynionych w trakcie prowadzonych badań oraz z rozmów z wychowawcą wynika, że w większości przypadków dziecko zdecydowanie pozytywnie wpływa na resocjalizację kobiet.

Niezwykle trudnym momentem zarówno dla dziecka jak również i dla matki jest czas, w którym skazana musi zdecydować o dalszych losach swego dziecka. *„Skazana nie podjęła jeszcze decyzji dotyczącej dalszych losów swojego dziecka. Dotychczas była zdecydowana, aby oddać dziecko do niespokrewnionej rodziny adopcyjnej. Obecnie. Waha się, zastanawia się nad pozostawieniem dziecka przy sobie. Obawa o ewentualny ostracyzm dziecka”.*

Skazane traktują niekiedy psychologa, jako swego powiernika, opowiadając mu o swoich stosunkach z członkami rodziny. *„Skazana opowiedziała o swoich odbudowanych relacjach z synem oraz obecnej sytuacji związanej z koniecznością odbywania kary pozbawienia wolności. Podczas rozmowy była pogodna, często się uśmiechała (...).”*

Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, że u skazanych nie występowało pogorszenie zdrowia psychicznego w trakcie pobytu w zakładzie karnym. Obniżony nastrój kobiet miał związek z wydarzeniami takim jak śmierć członka rodziny bądź pogorszeniem się stanu zdrowia członków rodziny.

Jedną z najczęstszych przyczyn dysfunkcji w rodzinnym domu skazanych kobiet było zmaganie się z uzależnieniami. Destabilizacja rodziny z powodu alkoholizmu, narkomanii a także zażywania środków psychotropowych przyczyniła się do licznych problemów. Skazane odziedziczyły ten problem. Zbadano także, od czego uzależnione były kobiety przed pobytem w więzieniu.

Na 116 zbadanych akt nie ustalono informacji odnośnie uzależnień w 44 przypadkach. W związku z powyższym badaniem objęto 72 kobiety oraz 6 kobiet z dziećmi.

Tabela 20 Uzależnienia skazanych kobiet (akta) *

uzależnienia	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
alkohol	56	77,78	2	33,33
narkotyki	14	19,44	4	66,67
środki psychotropowe	12	16,67	0	0,00
brak danych	44	37,93	8	6,90

*% nie sumują się, skazane uzależnione od więcej niż jednego środka

W grupie kobiet dominowało uzależnienie od alkoholu, ponad $\frac{3}{4}$ skazanych było od niego uzależnionych. Kolejna grupa kobiet była uzależniona od narkotyków. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi proporcja ta wygląda dokładnie odwrotnie. Ponad $\frac{2}{3}$ w tej grupie badanych była uzależniona od narkotyków, natomiast $\frac{1}{3}$ od alkoholu. Zależność ta wynika prawdopodobnie z faktu, że w DMiDz skazane są w przeważającej większości kobietami młodymi. W związku z powyższym istnieje domniemanie, że częściej sięgały one po narkotyki niż kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności bez dzieci. Trzeba zauważyć, że istnieje ryzyko, że uzależnione od narkotyków kobiety po opuszczeniu zakładu karnego sięgną po dopalacze, które są zdecydowanie tańsze od narkotyków oraz powszechniej dostępne.

W badanej populacji przeważały osoby uzależnione od alkoholu. Zależność ta ściśle związana jest z problemem alkoholizmu występującego w rodzinnym środowisku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. W rodzinie ponad 61,21 % kobiet występowało uzależnienie od alkoholu.

Z uzależnieniem ściśle wiąże się stosunek skazanych do środków od których są uzależnione.

Tabela 21 Stosunek skazanych kobiet do alkoholu (akta)

stosunek do alkoholu	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
pije często	59	50,86	0	0,00
pije okazjonalnie	18	15,52	5	35,71
nie pije	14	12,07	6	42,86
brak danych	25	21,55	3	21,43
razem	116	100,00	14	100,00

W aktach brak było informacji odnośnie stosunku 25 skazanych kobiet do alkoholu. Najliczniejszą grupę stanowiły skazane, które piły alkohol często, natomiast okazjonalnie niespełna $\frac{1}{5}$. W grupie kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi najwięcej, gdyż niespełna połowa zadeklarowała, że nie pije alkoholu w ogóle, natomiast 35,71% pije alkohol okazjonalnie. Warto zaznaczyć, że żadna z kobiet w tej grupie nie deklaruje, że pije alkohol często. Jednakże, należy podkreślić, iż z analizowanych akt wynika że kobiety często twierdząc, że piją alkohol okazjonalnie, w dalszym etapie rozmowy stwierdziły, że takie okazje zdarzały się codziennie, bądź też kilka razy dziennie.

Należy podkreślić, że alkoholizm wśród kobiet jest zupełnie inny niż u mężczyzn. Jest on bardziej skryty, trudniejszy do diagnozowania, emocjonalny oraz obciążony stereotypami. Kobiety są znacznie podatniejsze na szkody somatyczne, powstałe na skutek picia alkoholu. Natomiast ich życie często przypomina życie w potrzasku. W uzależnionej kobiecie rodzi się poczucie bezsilności, bezradności, trudno jest jej się przyznać, że już nie może funkcjonować bez alkoholu. Ponadto kobiety wykształciły swój styl picia. Robią to w ukryciu, samotności. Pijące kobiety częściej, niż pijący mężczyźni doświadczają społecznej izolacji oraz braku wsparcia, nawet ze strony rodziny. Kobietom, które przestają pić, znacznie trudniej niż mężczyznom jest odbudować szacunek u samej siebie oraz u innych, ponieważ kobietom nie wybacza się pijanych zachowań³³. Długotrwałe picie alkoholu niszczy życie. Destrukcja alkoholowa obejmuje organizm, psychikę a także najbliższe środowisko rodzinne. Powoduje naruszenie prawa i porządku przez nietrzeźwe osoby. Do najważniejszych problemów należy przede wszystkim: popełnienie przestępstwa w stanie nietrzeźwości, przemoc w rodzinie alkoholowej, nietrzeźwość w miejscach publicznych. W przypadku osób uzależnionych od alkoholu ich życie na wolności było z tego powodu bardzo poważnie zaburzone i często skutkowało zachowaniami przestępczymi³⁴.

Częstotliwość spożywanego alkoholu wśród skazanych kobiet badanych przez A. Matysiak – Błaszczyk³⁵ jest inna. Najliczniejszą grupę stanowiły skazane, które rzadko spożywały alkohol – 41,6%, natomiast 24,8% badanych piło alkohol raz w tygodniu. Codziennie zaś upijało się zaledwie 4 % ankietowanych.

³³ I. Zalikowska, *Terapia, resocjalizacja i readaptacja społeczna skazanych...*, s. 188 – 189; R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 97.

³⁴ M. Bartczak – Praczkowska, M. Pietrucha – Hassan, *Resocjalizacja przez terapię...*, s. 298 – 299.

³⁵ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Impuls, Kraków 2010, s. 187.

Tabela 22 *Stosunek skazanych kobiet do narkotyków (akta)*

stosunek do narkotyków	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
brała	22	18,97	4	28,57
nie brała	39	33,62	9	64,29
próbowała	35	30,17	0	0,00
bierze niesystematycznie	18	15,52	0	0,00
brak danych	2	1,75	1	7,14
razem	116	100,00	14	100,00

Na 116 zbadanych akt w 2 przypadkach nie ustalono informacji odnośnie stosunku skazanej do narkotyków. Wśród badanych najliczniejszą grupę stanowią skazane, które nigdy nie brały narkotyków, ponad $\frac{1}{3}$ kobiet oraz ponad $\frac{2}{3}$ kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi. Znaczna część badanych $\frac{1}{3}$ próbowała, zaś wśród kobiet z dziećmi żadna nie próbowała narkotyków. Ponad 18,97% kobiet oraz niespełna $\frac{1}{3}$ odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi brała narkotyki.

Uzależnienie od narkotyków ma związek z uzależnieniem od alkoholu. Na oddziale terapeutycznym w Zakładzie Karnym w Lubańcu, aż $\frac{1}{3}$ kobiet zadeklarowało, że nadużywało także alkoholu. Co więcej, alkohol był pierwszą substancją służącą zmianie świadomości oraz pełnił rolę środka zastępczego w okresie abstynencji od narkotyków³⁶.

§ 3. Przestępstwa, za które kobiety odbywają karę pozbawienia wolności

Dobrze funkcjonująca rodzina stanowi fundament do dalszego życia. Wartości wpojone w dzieciństwie w przyszłości skutkują podejmowanymi decyzjami. Wszystkie badane kobiety w przeszłości doświadczyły trudności w swojej rodzinie. W niektórych rodzinach splatało się wiele różnych problemów. Związane one były z uzależnieniem od alkoholu, narkotyków czy też przemocą. Kobiety, już jako małe dziewczynki, były szczególnie narażone na dysfunkcję. Dodatkowo, skazane bez wyuczonego zawodu, nie mające stałego źródła dochodu, wkroczyły na drogę niezgodną z prawem.

³⁶ I. Zalikowska, *Terapia, resocjalizacja i readaptacja społeczna skazanych...*, s. 204.

Tabela nr 23 Przepęstwo dokonane przez skazane (akta) *

przepęstwo	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
przeciwko pokojowi, ludzkości i wojenne w tym:	2	1,72	1	7,14
przeciwko życiu i zdrowiu w tym:	38	32,76	3	21,43
- art. 148 § 1-4 kk	28	24,14	2	14,29
przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu	3	2,59	3	21,43
przeciwko środowisku	1	0,86	1	7,14
przeciwko wolności	4	3,45	1	7,14
przeciwko rodzinie i opiece	9	7,76	0	0,00
przeciwko nietykalności cielesnej	4	3,45	0	0,00
przeciwko działalności instytucji państwowych	6	5,17	1	7,14
przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	1	0,86	0	0,00
przeciwko porządkowi publicznemu	1	0,86	1	7,14
przeciwko wiarygodności dokumentów	10	8,62	3	21,43
przeciwko mieniu w tym:	67	57,76	17	121,43
- art. 278 kk	15	12,93	6	42,86
- art. 279 kk	7	6,03	1	7,14
- art. 280 kk	15	12,93	2	14,29
- art. 284 kk	3	2,59	1	7,14
- art. 286 kk	20	17,24	7	50,00
przeciwko obrotowi gospodarczemu	5	4,31	3	21,43

* % się nie sumują, bo badana mogła popełnić więcej niż jeden czyn zabroniony

W obu populacjach największą grupę stanowiły kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności za przepęstwo przeciwko mieniu. Spośród przepęstw przeciwko mieniu $\frac{1}{2}$ kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi została skazana za oszustwo (art. 286 § 1 kk). Nieco mniej gdyż 42,86% badanych odbywało karę za kradzież (art. 278 § 1 kk). Skazane odbywały karę za rozbój – 14,29% (art. 280 § 1 kk). Najmniej, ponieważ 7,14% badanych dopuściło się przywłaszczenia (art. 284 § 1 kk) oraz kradzieży z włamaniem (art. 279 § 1 kk). Z powyższych danych wynika, że w grupie kobiet, które same odbywały karę pozbawienia wolności, podobnie, jak w poprzedniej grupie, najczęściej badanych zostało skazanych za przepęstwo oszustwa – 12,75% (art. 286 § 1 kk). Należy zaznaczyć, że tyle samo kobiet – 12,75% dopuściło się rozboju (art. 280 § 1 kk). W dalszej kolejności, kobiety odbywały karę pozbawienia wolności za kradzież – 8,82% (art. 278 § 1 kk) oraz kradzież z włamaniem – 4,90% (art. 279 § 1 kk). Jedną z spośród badanych kobiet skazano za wymuszenie rozbójnicze.

Z powyższych danych wynika, że badane które odbywały karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły grupę najliczniejszą. Dane te nie znajdują odzwierciedlenia wśród ogółu populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Z danych CZSW wynika, że wśród kobiet najczęściej odbywa karę za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (tabela 6).

Godzi się zauważyć, że na drugim miejscu, co do częstotliwości popełnianych przez kobiety przestępstw znalazły się przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Najwięcej, w obu badanych grupach, kobiet zostało skazanych za zabójstwo – ponad 25% kobiet oraz ponad 14% kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. Takiego stanu rzeczy, trzeba doszukiwać się w związkach, w których tkwiły badane. Z analizowanych akty wynika, iż zazwyczaj ofiarą kobiety był partner, który stosował względem skazanej przemoc fizyczną bądź psychiczną. Wyniki te korespondują z ustaleniami poczynionymi przez E. Zielińską³⁷. Z pośród wszystkich badanych zabójczyń tylko jedna kobieta dokonała zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2 pkt 1 kk) i tylko jedna zabiła człowieka z użyciem materiałów wybuchowych (art. 148 § 2 pkt 4 kk). Obie kobiety przez wiele lat były ofiarami przemocy domowej ze strony męża, jednakże ani jedna ani druga nie mogły odejść od swego oprawcy. Skazana użyła materiałów wybuchowych do zabicia swego męża (policjanta). Kobieta nigdy nie otrzymała pomocy pomimo tego, że wielokrotnie wzywała do domu policję. Co więcej, ilekroć prosiła policję o pomoc, założenie niebieskiej karty to jej oprawca stawał się coraz groźniejszy. Na skutek zaniedbań i cichego przyzwolenia za strony policji doszło do tragedii. Pozostałe kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności za zabójstwo zostały skazane z art. 148 § 1 kk.

Zgodnie z danym CZSW wśród wszystkich kobiet odbywających karę pozbawienia za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu najczęściej zostało skazanych za zabójstwo (tabela 6). Tym samym badana populacji zabójczyń odzwierciedla ogół populacji kobiet, które dokonały zabójstwa.

Pięć kobiet dopuściło się przestępstwa przeciwko zdrowiu dziecka poczętego (art. 157a kk), trzy kobiety spowodowały ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 156 kk), zaś jedna wzięła udział w bójce, której następstwem była śmierć człowieka (art. 158 § 3 kk). Jedna kobieta, odbywająca karę pozbawienia wolności w DMiDz także została skazana za

³⁷ E. Zielińska, *Kobiety w wymiarze sprawiedliwości*, Prawo i Płeć Kwartalnik Centrum Praw Kobiet 2001, Nr 1, s. 7, <http://www.cpk.org.pl/plik,191,prawo-i-plec-3-pdf.pdf>; M. Kacalak, *Zobacz polskie morderczynie*, <http://kobieta.dziennik.pl/artykuly/147863,zobacz-polskie-morderczynie.html> z dnia 18.08.2015r.

udział w bójce, której następstwem był ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka (art. 158 § 2 kk).

Na trzecim miejscu, biorąc pod uwagę liczebność, znalazła się populacja kobiet, które popełniły przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów. Na siedem skazanych, aż pięć kobiet poniosło odpowiedzialność za podrabianie bądź przerabianie dokumentów (art. 270 § 1 kk). Jedna kobieta posługiwała się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby (art. 275 § 1 kk) oraz jedna zniszczyła dokument, którym nie miała prawa rozporządzać (art. 276 kk). W grupie kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi, trzy kobiety popełniły przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów. Dwie badane podrabiały lub przerabiały dokumenty (art. 270 § 1 kk), jedna zaś – posługiwała się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby (art. 275 § 1 kk).

Kolejne miejsce, pod względem liczebności, zajęły przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Należy podkreślić, że żadna z pośród matek odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi nie została skazana za tego typu przestępstwa. Z dziewięciu kobiet skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, aż osiem odbywało karę za znęcanie się psychiczne bądź fizyczne (art. 207 kk), jedna zaś za uporczywe uchylanie się od obowiązków alimentacyjnych (art. 209 kk).

Sześć kobiet popełniło przestępstwo przeciwko działalności instytucji państwowych. Pięć skazano (w tym jedną kobietę, która odbywa karę w DMiDz) za znieważenie funkcjonariusza publicznego wykonującego obowiązki służbowe (art. 226 § 1 kk). Jedną zaś za fałszywy alarm o zagrożeniu (art. 224a kk).

Ponad 4% badanych popełniło przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu. Za wyłudzenie środków od banku lub innej instytucji finansowej (art. 297 § 1 kk) zostały skazane dwie kobiety oraz trzy kobiety, odbywające karę pozbawienia wolności w DMiDz.

Cztery kobiety skazano za przestępstwa przeciwko wolności. Dwie kobiety, w tym jedną odbywającą karę pozbawienia wolności z dzieckiem, za groźby bezprawne (art. 190 § 1 kk). Jedną badaną skazano za zmuszanie innej osoby do określonego działania poprzez stosowanie przemocy bądź groźby bezprawnej (art. 191 § 1 kk) oraz jedną za przestępstwo przeciwko nienaruszalności miejsca zamieszkania (art. 193 kk). Również cztery kobiety, odbywały karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko nietykalności cielesnej. Za znieważenie osoby (art. 216 § 1 kk) skazane zostały trzy kobiety, natomiast za naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 § 1 kk) jedna.

Kolejną grupą przestępstw popełnianych przez kobiety są przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu. Za spowodowanie wypadku komunikacyjnego

(art. 177 § 1 kk) została skazana jedna kobieta, odbywająca karę pozbawienia wolności wraz z dzieckiem. Natomiast dwie matki z DMiDz odbywały karę za spowodowanie wypadku w komunikacji znajdując się w stanie nietrzeźwości (art. 178 § 1 kk).

Dwie kobiety odbywały karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne. Jedna badana odbywała karę za popełnienie przestępstwa przeciwko grupom narodowym, etnicznym (art. 118 § 1 kk). Jedna kobieta, która odbywała karę w DMiDz została skazana za przestępstwo stosowania przemocy lub groźby bezprawnej na tle narodowym, etnicznym (art. 119 § 1 kk).

Jedną kobietę skazano za przestępstwo przeciwko środowisku, za niedopełnienie obowiązków dotyczących utrzymania urządzeń zabezpieczających (art. 186 § 1 kk).

Za przestępstwo przeciwko wymiarowi sprawiedliwości w postaci niezastosowania się do zakazów, obowiązków albo zarządzeń nałożonych orzeczeniem sądu (art. 244 kk) skazano jedną kobietę. Także jedna kobieta, która odbywała karę pozbawienia wolności z dzieckiem skazana została za przestępstwo przeciwko porządkowi publicznemu, za udział w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym (art. 258 § 1 kk).

Z powyższych danych wynika, że kobiety odbywają karę pozbawienia wolności za poważne przestępstwa, które w istotny sposób zagrażały życiu lub zdrowiu innych osób.

W badaniach przeprowadzonych przez J. Chojecką³⁸ także dominują kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu. Stanowiły one 50% badanych. Natomiast 12,3% kobiet, które popełniły przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Według A. Matysiak – Błaszczyk³⁹ badane przez nią kobiety zostały skazane za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu – 30,2% (udział w bójce art. 158 § 1 kk – 5,2% oraz zabójstwo art. 148 § 1 i 2 kk – 25%), przeciwko mieniu – 27,9% (rozbój art. 288 § 1 i 2 kk – 8,1%, kradzież z włamaniem art. 279 § 1 kk – 8,1% oraz kradzież art. 278 kk).

W przestępczości kobiet dominuje tzw. przestępczość domowa, która dokonywana jest w zaciszu czterech ścian, w obrębie życia rodzinnego i domowego⁴⁰. Z danych przytoczonych przez P. Ciwińskiego⁴¹ wynika, że w 2008r. w Zakładzie Karnym w Cieszynie z grupy 270 kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności, aż 70 było skazanych za zabójstwo, natomiast 44 z nich zostało objęte terapią dla ofiar przemocy domowej. W grupie kobiet, które zostały objęte terapią adresowaną do ofiar przemocy domowej przeważały

³⁸ J. Chojecka, *Kobieta w więzieniu i jej resocjalizacja...*, s. 142 – 143.

³⁹ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 198.

⁴⁰ R. Szczepaniak, *Struktura i dynamika przestępczości kobiet*, [w:] Resocjalizacja – ciągłość i zmiana, (red.) M. Konopczyński, B. M. Nowak, Warszawa 2008, s. 175.

⁴¹ P. Ciwiński, *Terapia kobiet doświadczonych przemocą metodą teatru terapeutycznego*, [w:] Kobieta w więzieniu – polski system..., s. 105.

kobiety, które zabiły swojego męża, konkubenta, 2 kobiety zabiły matki, gdyż przez lata były ich ofiarami przemocy psychicznej, natomiast 2 kobiety pozbawiły życia ojca, ponieważ doświadczały przemocy seksualnej z jego strony. Dane wykazują, że kobiety o niskim wykształceniu, bez zawodu, zależne finansowo od męża, posiadające liczną rodzinę są znacznie częściej narażone na przemoc. Natomiast badania socjologiczne, nie wykluczają przemocy doświadczanej przez kobiety odznaczające się wysokim statusem społecznym. Wynika z nich jedynie fakt, że kobiety lepiej wykształcone, niezależne finansowo szybciej oraz częściej opuszczają partnera, który krzywdzi⁴².

Nie udało się ustalić, czy zostało zastosowane tymczasowe aresztowanie względem 7 skazanych. Tymczasowe aresztowanie zostało zastosowane u 42,20% skazanych kobiet. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi instytucja ta była zastosowana u 1/2 liczby skazanych.

Należy zaznaczyć, że 80,17% kobiet było jedyną sprawczynią, natomiast 19,83% było współsprawczyniami popełnionego przestępstwa. Kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi były sprawczyniami przestępstwa. Jedna z badanych kobiet działała w zorganizowanej grupie przestępczej. Z przeprowadzonych badań wynika, że żadna z kobiet nie została skazana za podżeganie do popełnienia przestępstwa. Wynik ten koresponduje z danymi uzyskanymi przez A. Matysiak – Błaszczyk⁴³. Ponad połowa (55,9%) skazanych kobiet dokonała czynu zabronionego sama, zaś 44,1% wspólnie bądź w porozumieniu z inną osobą. Kobiety są pamiętliwe, długo analizują i rozpamiętują osoby od których doznały krzywdy. Często używając uroku osobistego i kokieterii wykorzystują mężczyzn jako swoich wykonawców czynów niezgodnych z prawem.

Trudno zgodzić się z tezą wysuniętą przez M. Bramską⁴⁴ że kobiety w większości popełniają czyny przestępcze pod wpływem działania bądź namowy innych osób. Z badań wynika, że to głównie one były inicjatorkami czynów przestępczych. Należy podzielić stanowisko H. Machela⁴⁵, że większa liczba kobiet niż mężczyzn popełnia przestępstwa, które wymagają sprytu. Mężczyźni częściej popełniają przestępstwa z użyciem siły fizycznej, natomiast kobiety są z natury słabsze pod tym względem.

Z rodzajem popełnionego przestępstwa wiąże się konsekwencja w postaci kary.

⁴² B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. 3, Warszawa 2009, s. 941 - 943.

⁴³ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 199

⁴⁴ M. Bramska, *Kobiety pozbawione wolności*, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Biuletyn RPO Nr 32, Warszawa 1997, s. 45.

⁴⁵ H. Machel, *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno – penitencjarne*, Resocjalizacja Polska, Polish Journal of Social Rehabilitation 2014, Nr 8, s. 13.

Tabela 24 Wymiar kary (akta)

wymiar kary	Ogółem		Kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
do 3 miesięcy	1	0,86	0	0,00
powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy	2	1,72	0	0,00
powyżej 6 miesięcy do 1 roku	3	2,59	0	0,00
powyżej 1 roku do 5 lat	38	32,76	11	78,57
powyżej 5 lat do 10 lat	58	50,00	3	21,43
powyżej 10 lat do 15 lat	12	10,34	0	0,00
25 lat	2	1,72	0	0,00
dożywotniego pozbawienia wolności	0	0,00	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00

Kara pozbawienia wolności powyżej 5 lat do 10 lat była karą najczęściej odbywaną przez kobiety. Na ten wymiar kary skazano połowę kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Drugą grupę stanowiły kobiety, które odbywały karę powyżej 1 roku do 5 lat. Co dziesiąta kobieta odbywała karę orzeczoną z przedziału 10 - 15 lat. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi, proporcja ta wygląda odwrotnie. Na karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5 zostało skazanych 78,57%, nieco ponad $\frac{1}{5}$, na karę powyżej 5 lat do 10 lat. Natomiast wśród matek, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi w Domu Matki i Dziecka żadnej kobiety nie skazano na karę powyżej 10 lat do lat 15.

Na karę 25 lat pozbawienia wolności skazano 2 kobiety spośród 116 badanych. W badanej populacji nie było skazanej na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Warto podkreślić także, że wobec żadnej z kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi nie zostały wymierzone kary pozbawienia wolności do 1 roku, kara 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotniego pozbawienia wolności. Wyniki te również potwierdzają ogólną tendencję kształtującą się na przestrzeni lat 1999 – 2016. Kobiety, które są skazywane na karę pozbawienia wolności w wymiarze do 3 miesięcy oraz karę dożywotniego pozbawienia wolności są najmniej liczną grupą wśród skazanych kobiet.

W badanej populacji przeważały kobiety odbywające karę pozbawienia wolności orzeczoną w wymiarze powyżej 5 lat do lat 10. Wymiar kary w grupie badanych kobiet nie odzwierciedla wymiaru kary przeważającego wśród wszystkich kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej. Z danych CZSW wynika, że największą grupę pod względem liczby stanowią kobiety wobec których orzeczono karę w wymiarze powyżej 1 roku do lat 5.

Porównując dane uzyskane z badań z wynikami badaniami prowadzonymi przez A. Matysiak – Błaszczyk⁴⁶ możemy stwierdzić, że najliczniejszą grupę kobiet (18,9%) skazano na karę pozbawienia wolności w wymiarze od lat 2 do 3 lat oraz od 5 lat do 10 lat. Na karę pozbawienia wolności do lat 2 skazano zaledwie 0,6% wszystkich badanych kobiet. Żadnej z badanych przez Autorkę kobiet nie wymierzono kary dożywotniego pozbawienia wolności. Potwierdzają to badania M. Budyn – Kulig⁴⁷, z których wynika, że po 12,7% badanych kobiet zostało skazanych na 2 lata oraz 3 lata pozbawienia wolności. Wśród populacji kobiet nie było badanej skazanej na karę 25 lat pozbawienia wolności bądź kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Godzi się zauważyć, że rodzaj popełnionego przestępstwa przez kobiety wpłynął na długość wymierzonej kary. Z uwagi na to, że wśród skazanych znaczna część dopuściła się zbrodni zabójstwa zagrożonej wysokim wymiarem kary, ponad 60% kobiet skazano na karę pozbawienia wolności powyżej 5 lat do lat 15. Pomimo tego, że ¼ kobiet popełniła przestępstwo zabójstwa, to tylko 2 zostały ukarane karą 25 lat pozbawienia wolności. Wobec żadnej zabójczyni nie orzeczono kary dożywotniego pozbawienia wolności. Zatem można wysnuć wniosek, że kobiety zabijają swoich oprawców, w obronie koniecznej, pod wpływem silnego wzburzenia. Przełożyło się to na wymiar kary, którą sąd nadzwyczajnie złagodził.

Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności były też kobiety, które miały kontakt ze światem przestępczym już w okresie nieletności. Spośród czterech badanych kobiet karanych w okresie nieletności dwie z nich były w zakładzie karnym 2 i 3 razy. Natomiast w grupie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi, w okresie nieletności trzy kobiety były karane. Dwie z badanej grupy były w zakładzie karnym 2 razy, natomiast jedna 3 razy. Na 116 zbadanych akt, nie udało się ustalić karalności w okresie nieletności w 66 przypadkach. Zaledwie 8% kobiet było karanych. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności ¼ skazanych była karana w okresie nieletności, natomiast ¾ skazanych nie była karana. W przypadku dwóch kobiet brak było informacji co do karalności w okresie nieletności. Z analizy akt osobopoznawczych wynika, że w badanej populacji przeważały skazane, które w przeszłości nie odbywały kary pozbawienia wolności.

⁴⁶ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 199

⁴⁷ M. Budyn – Kulig, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Lublin 2008, s. 375 – 376.

I. Rzeplińska⁴⁸ zbadała dalsze losy 79 ukaranych nieletnich dziewczyn. Z badań wynika, że w okresie dorosłości 16,5% z nich popełniło przestępstwo. Warto dodać, że popełniły przestępstwa i wykroczenia przeciwko mieniu.

W badanej grupie dwie recydywistki penitencjarne skazano na kary do 6 miesięcy pozbawienia wolności, kolejne dwie na kary powyżej 1 roku do 5 lat pozbawienia wolności. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi były skazane odpowiednio: jedna na karę do 6 miesięcy pozbawienia wolności (33,33%), dwie zaś na karę powyżej 1 roku do 5 lat pozbawienia wolności (66,67%).

Tabela 25 *Popelnienie przestępstwa pod wpływem alkoholu (akta)*

przestępstwo pod wpływem alkoholu	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	46	39,66	1	7,14
nie	47	40,52	9	64,29
brak danych	23	19,83	4	28,57
razem	116	100,00	14	100,00

Na 116 zbadanych akt w 23 nie było informacji czy przestępstwo zostało popełnione pod wpływem alkoholu. Z uzyskanych danych wynika, że liczba kobiet, które dokonały przestępstwa pod wpływem alkoholu rozkłada się niemalże po równo. Niespełna $\frac{1}{2}$ kobiet odbywała karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa pod wpływem alkoholu. W grupie kobiet które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi tylko jedna dopuściła się popełnienia przestępstwa pod wpływem alkoholu. Natomiast w przypadku 64,29% pozostałych skazanych matek, przestępstwo nie zostało popełnione pod wpływem alkoholu.

Należy zatem stwierdzić, że w badanej populacji niemalże co druga kobieta popełniła przestępstwa pod wpływem alkoholu.

Z analizy akt można wysnuć wniosek, iż problem z alkoholem jest uwarunkowany genetycznie wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Przeważająca większość skazanych zetknęła się z tym uzależnieniem już w dzieciństwie. Nie mogąc poradzić sobie z trudną sytuacją sięgnęła po alkohol. Brak środków do życia, w tym także na zaspokojenie potrzeby wynikającej z przymusu zdobycia alkoholu, doprowadził do tego, że niemalże połowa kobiet popełniła przestępstwo pod wpływem alkoholu.

⁴⁸ I. Rzeplińska, *Współcześni nieletni sprawcy czynów karalnych – późniejsi dorośli przestępcy*, [w:] Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego, (red.) M. Andrzejewski, Toruń 2008, s. 646.

Tabela 26 *Popelnienie przestępstwa pod wpływem narkotyków (akta)*

przestępstwo pod wpływem narkotyków	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	17	14,66	2	14,29
nie	73	62,93	6	42,86
brak danych	26	22,41	6	42,86
razem	116	100,00	14	100,00

W 26 aktach, spośród zbadanych akt, nie było informacji czy przestępstwo zostało popełnione pod wpływem narkotyków. Liczba przestępstw popełnionych przez kobiety pod wpływem narkotyków jest inna niż pod wpływem alkoholu. Znacznie mniej kobiet popełniło przestępstwo pod wpływem narkotyków, niż pod wpływem alkoholu. Niespełna $\frac{1}{5}$ badanych zaś co siódma kobieta, która odbywała karę pozbawienia wolności z dziećmi popełniła przestępstwo pod wpływem narkotyków.

W zakładzie karnym były także kobiety, które uzależniły się od narkotyków bądź środków psychotropowych, jednakże była to grupa mniej liczna niż w przypadku uzależnionych od alkoholu. Wpływ na to może mieć fakt, że alkohol jest tańszy i łatwiej dostępny niż narkotyki. Jednakże istnieje obawa, z uwagi na pojawienie się na rynku środków psychoaktywnych tzw. dopalaczy z biegiem czasu, kobiet uzależnionych od tej substancji będzie zdecydowanie więcej w zakładach karnych.

Bardzo ważną informacją odnośnie przestępczości badanej populacji jest przyczyna popełnionego przestępstwa.

Zdaniem E. Sosnowskiej⁴⁹ kobiety z natury wyposażone są w takie cechy jak: lękliwość oraz cnota. Ponadto kobiety wykazują mniejszą inicjatywę do popełnienia przestępstwa. Co więcej oddziaływania środowiska na kobietę musi być bardzo silne, że przezwycięży jej opór do działania niezgodnego z prawem. W doktrynie⁵⁰ reprezentowane jest stanowisko, że do niedawna panował stereotyp zdesperowanej kobiety, która w obronie koniecznej pod wpływem silnego wzburzenia zabija swojego oprawcę. Model ten się zmienia. Z obserwacji poczynionej w zakładzie karnym oraz z rozmów z wychowawcami

⁴⁹ E. Sosnowska, *Spoleczne uwarunkowania przestępczości kobiet*, [w:] Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza, Seria: Pedagogika 2009, z. XVIII, s. 299

⁵⁰ A. Campbell, *Jej niezależny umysł. Psychologia ewolucyjna kobiet*, Kraków 2004, s. 331; R. Szczepaniak, *Struktura i dynamika przestępczości kobiecej*, [w:] Resocjalizacja: ciągłość i zmiana, (red.) M. Konopczyński, B. M. Nowak, Warszawa 2008, s. 173; M. Sikoń – Łatka, *Przekrój społeczny i psychologiczny sprawczyń wybranych typów przestępstw charakterystycznych dla stolicy*, [w:] Kobieta w więzieniu – polski system..., s. 74 – 80; M. Marczak, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych*, Niepełnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego, Nr 8, Gdańsk 2012, s. 70 A. Nadziejka – Maziarz, *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, Resocjalizacja Polska 2013, Nr 5, s. 63.

można wnioskować, że w zakładach karnych pojawiają się kobiety wyrachowane, obłudne, przebiegłe, manipulackie, okrutne, popełniają przestępstwa z premedytacją z przyczyn ekonomicznych. Ponadto, kobiety sprawczynie przestępstw są bardziej cyniczne od mężczyzn. Mężczyzna zazwyczaj zabija szybko, kobieta zaś przedłuża cierpienia ofiary.

Tabela 27 *Przyczyna popełnionego przestępstwa (ankieta) **

przyczyna popełnionego przestępstwa	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
dysfunkcyjna rodzina	10	5,52	3	25,00
demoralizacja	3	1,66	0	0,00
kontakty ze światem przestępczym	40	22,10	5	41,67
zaburzenia emocjonalne	10	5,52	0	0,00
uzależnienie od alkoholu	43	23,76	1	8,33
uzależnienie od narkotyków	15	8,29	3	25,00
inna	19	10,50	1	8,33
nie chcę o tym mówić	66	36,46	2	16,67

* % się nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Ponad $\frac{1}{3}$ kobiet nie chciało mówić o przyczynach popełnionego przestępstwa.

Niespełna $\frac{1}{4}$ respondentek zadeklarowała uzależnienie od alkoholu. Co piąta badana wskazała na kontakty ze światem przestępczym. Co dziesiąta kobieta podkreśliła, że jest to inna przyczyna popełnionego przez nie przestępstwa. Jako główny powód innej przyczyny popełnionego przestępstwa badane wskazywały, że był to brak środków pieniężnych na życie. Kobiety wskazywały, że przyczynami popełnionego przestępstwa było uzależnienie od narkotyków, zaburzenia emocjonalne oraz dysfunkcyjna rodzina. Najmniej badanych wskazało, że demoralizacja była tym czynnikiem, który wpłynął na popełnienie przestępstwa. Inaczej wyglądała sytuacja u kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. W przypadku tej grupy badanych ponad 40% skazanych wskazało, że przyczyną popełnionego przestępstwa były kontakty ze światem przestępczym. Co czwarta skazana powiązała to z dysfunkcyjną rodziną oraz uzależnieniem od narkotyków. Dwie spośród badanych nie chciały mówić o przyczynie, zaś jedna wskazała, że miało to związek z uzależnieniem od alkoholu oraz jedna podała inną przyczynę. Podobnie, jak w przypadku ogólnej liczby kobiet, inną przyczyną był brak środków do życia.

Odnosnie motywów popełnienia przestępstw przez kobiety należy stwierdzić, że przyczyny ich działań niezgodnych z prawem mają różne podłoże. Dominującym czynnikiem była przynależność do świata przestępczego. Co czwarta kobieta podkreślała, że pochodzi

z rodziny, która nie funkcjonowała prawidłowo. Gdyby skazana odnalazła troskę, wsparcie i zrozumienie wśród członków rodziny, być może nie szukałaby kontaktu z osobami, które żyją niezgodnie z prawem. Wsparcie osób najbliższych działa mobilizująco na podjęcie trudu dążenia do poprawy.

Bohaterki artykułu *Moje życie po więzieniu...*⁵¹ zazwyczaj popadły w konflikt z prawem ze względu na złe towarzystwo. Jedna ze skazanych stwierdziła, że „*przestępczynią zostałam pod wpływem towarzystwa, z którym nie zamierzam już nawiązywać kontaktów. Będę żyć tak, żeby moje dziecko nie wstydziło się swojej matki*”. Inna kobieta, uważa, że obecnie przebywa w zakładzie karnym przez swojego nowo poznanego partnera, który według niej był porywczy. Zgodnie z historią tej skazanej „*W jej mieszkaniu (partner skazanej) pobił chłopaka. Jak rano wezwali pogotowie, to jeszcze żył, umarł w szpitalu. Świadek (kolega zmarłego) zeznał, że oboje go katowali. Dostali wyrok za pobicie ze skutkiem śmiertelnym. Pech chciał, że (...) miała "zawiasy" za pobicie. Twierdzi, że nie sprawiedliwie, bo tamta zaczęła. Zaczepiła ją na dyskotecę, wielka baba, ale w rękach słaba. (...) złamała jej nos i wybiła oko*”.

Najbardziej zagrożone popełnieniem przestępstwo, zdaniem A. Campbell⁵², są osoby, które pochodzą ze środowisk biednych, zdezorganizowanych, z rodzin wielodzietnych, gdzie rodzice niedbali o dziecko. Częściowo tezę tę potwierdziły wyniki przeprowadzonych badań. Najliczniejszą grupą wśród kobiet są skazane, które dorastały w rodzinie niepełnej. Dezorganizacja w ich przypadku związana była przede wszystkim z rozwodem rodziców. Rodzice, zajęci swoimi problemami nie dostrzegli potrzeb swoich dzieci, nie zadbali o komfort psychiczny dziecka. Niemniej jednak nie należy generalizować, że bieda i posiadanie licznej rodziny to czynniki kryminogenne. Często wielodzietne rodziny, żyjące skromnie, darzą się większym szacunkiem, zrozumieniem i troską niż bogaci, zabiegani rodzice posiadający jedno dziecko. Z badań wynika (zob. tab. 13), że bezrobocie u żadnej skazanej kobiety nie wpłynęło na dysfunkcję w rodzinie.

⁵¹ *Moje życie po więzieniu...*, <http://kobieta.onet.pl/zdrowie/psychologia/moje-zycie-po-wiezieniu/6hcf1> z dnia 18.08.2015r.

⁵² A. Campbell, *Jej niezależny umysł...*, s. 361.

Tabela 28 *Przyznanie się do popełnionego przestępstwa (akta)*

przyznanie się	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	103	88,79	13	92,86
nie	13	11,21	1	7,14
razem:	116	100,00	14	100,00

Kobiety, które nie posiadają wykształcenia, stałego źródła utrzymania, żyją w ciągłym strachu i lęku o los swój i dzieci, mają niski poziom świadomości gdzie można szukać pomocy, doprowadzone do ostateczności, w stanie silnego wzburzenia zabijają oprawcę. Nie wiedząc, jak zaradzić złu popełniły czyn, którego żałują. Ponad $\frac{1}{3}$ skazanych nie wyjawiała przyczyny popełnionego przestępstwa, jednak zdecydowana większość przyznała się do dokonania czynu zabronionego przez prawo.

Przytoczone wyniki badań pozwoliły na ukazanie sylwetki kobiety odbywającej karę pozbawienia wolności oraz kobiety odbywającej karę wraz z dzieckiem.

Skazana odbywająca karę pozbawienia wolności to kobieta w wieku powyżej 21 lat do lat 30, która ukończyła szkołę podstawową, ale nie ma wyuczonego zawodu. Utrzymywała się z prac dorywczych oraz zasiłku. Kobieta wychowywała się w rodzinie niepełnej, w której panowała przemoc i przynajmniej jeden z członków był uzależniony od alkoholu. Często dokonywała autoagresji, która miała związek z uzależnieniem od alkoholu. To kobieta stanu wolnego, aczkolwiek posiadająca jedno dziecko. Podczas pobytu matki w izolacji opiekę nad dzieckiem sprawuje ojciec. Po raz pierwszy karana za zabójstwo, odbywała karę pozbawienia wolności w przedziale powyżej lat 5 do lat 10.

Kobieta odbywająca karę pozbawienia wolności wraz z dzieckiem to kobieta w wieku powyżej 21 lat do lat 30. Zdobyła wykształcenie podstawowe, jednakże nie posiada wyuczonego zawodu. Przed pobytem w zakładzie karnym utrzymywała się z zasiłku i prac dorywczych. Wychowywała się w rodzinie pełnej, w której był problem alkoholowy oraz stosowanie przemocy. Uzależniona od narkotyków i alkoholu. Żyła w związku partnerskim. Przebywa w zakładzie karnym wraz z dzieckiem i posiada jeszcze 4 dzieci. Podczas pobytu matki w izolacji penitencjarnej, opiekę nad dziećmi powierzono rodzinie zastępczej. Po raz pierwszy karana za kradzież. Odbywała karę pozbawienia wolności w przedziale powyżej 1 roku do lat 5. Przyczyną popełnionego przestępstwa był związek ze światem przestępczym.

§ 4. Charakterystyka funkcjonariuszy Służby Więziennej

W Zakładzie Karnym w Krzywańcu w badaniach uczestniczyło 6 osób z personelu (wychowawcy, psycholog oraz Kierownik Domu Matki i Dziecka), pracującego na oddziałach, na których odbywają karę pozbawienia wolności kobiety. Wzięte zostały pod uwagę takie cechy jak: wiek oraz staż pracy na zajmowanym stanowisku.

Większość badanych (83,33%) była w wieku od 31 lat do 40 lat. Natomiast tylko jedna osoba zadeklarowała, że jest w wieku do 30 lat.

Godzi się zauważyć, iż zgodnie z danymi CZSW, według stanu na dzień 31.12.2016r., wśród wszystkich funkcjonariuszy zatrudnionych w Służbie Więziennej przeważali funkcjonariusze w wieku powyżej 36 lat do lat 40, zaś na drugim miejscu znaleźli się funkcjonariusze w grupie wiekowej powyżej 31 lat do lat 35. Należy zatem stwierdzić, że wiek wychowawców pracujących ze skazanymi kobietami odpowiadał wiekowi dominującemu wśród wszystkich funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Istotnym czynnikiem charakteryzującym populację wychowawców jest staż pracy w służbie więziennej. Jedna badana osoba pracowała poniżej 5 lat, natomiast pozostałe pięć zadeklarowało, że pracowało powyżej 5 lat do lat 14. Z powyższych informacji wynika, iż w badanej populacji przeważały osoby w stosunkowo młodym wieku, jednakże o wieloletnim stażu pracy w zawodzie funkcjonariusza Służby Więziennej. Bez wątpienia przekłada się to na doświadczenie zdobyte w trakcie pracy z osobami pozbawionymi wolności.

Z danych CZSW wynika, że najliczniejszą grupę wśród wszystkich funkcjonariuszy Służby Więziennej stanowili funkcjonariusze, którzy pracowali w zawodzie powyżej lat 5 do lat 9. Liczną grupę stanowili także funkcjonariusze, których staż pracy w służbie więziennej wynosił powyżej 10 lat do lat 14. Tym samym staż pracy badanych wychowawców odzwierciedla staż pracy całej populacji funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Rozdział VI

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle badań

§ 1 Charakterystyka Zakładu Karnego w Krzywańcu

Zakład Karny w Krzywańcu¹ jest zakładem karnym, w którym odbywają karę pozbawienia wolności kobiety w trzech rodzajach i trzech typach zakładów karnych. Ponadto, do zakładu tego kierowani są mężczyźni, zakwalifikowani do zakładu karnego typu zamkniętego (pierwszy raz karani oraz recydywiści penitencjarni), typu półotwartego (pierwszy raz karani i recydywiści penitencjarni) a także typu otwartego (pierwszy raz karani). Zakład Karny w Krzywańcu dysponuje także oddziałem dla tymczasowo aresztowanych kobiet, oddziałem terapeutycznym dla mężczyzn, uzależnionych od środków odurzających i psychotropowych a także oddziałem terapeutycznym dla kobiet uzależnionych od alkoholu. Pojemność jednostki to 868 i 19 miejsc w Domu Matki i Dziecka.

Od 1979 r. na terenie jednostki znajduje się Dom Matki i Dziecka². Powstał z inicjatywy pedagoga profesora M. Łopatkowej a także Sejmowej Komisji Oświaty i Wychowania. Usytuowano go w odrębnym budynku, dodatkowo oddzielono od pozostałych obiektów, przeznaczonych do zakwaterowania więźniów.

Na parterze oraz I piętrze rozmieszczono sale przeznaczone dla matek z dziećmi. Na parterze znajduje się obok pokoju wychowawcy, pokój zabaw. Pokój wyposażony jest w liczne zabawki dla dzieci a także telewizor. Jest stolik oraz krzeselka, przy których matki mogą wykonywać ze swoimi dziećmi różne ćwiczenia plastyczne bądź grać w gry planszowe. Na parterze funkcjonują również dwa przedszkola. Jedno przedszkole przeznaczone jest dla dzieci do 2 roku życia, natomiast drugie przedszkole dla dzieci starszych, powyżej 2 roku życia. W obu przedszkolach matki, które odbywają karę pozbawienia wolności ze swoimi dziećmi są piastunkami. Zasadą jest, że matka nie może sprawować opieki nad swoim dzieckiem. W związku z powyższym, w sytuacji, gdy dziecko uczęszcza do przedszkola

¹ <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-poznan/zaklad-karny-krzywaniec/> dostęp z dnia 27.01.2015r.

² <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-poznan/zaklad-karny-krzywaniec/> dostęp z dnia 27.01.2015r.

przeznaczonego dla dzieci do 2 roku życia, wówczas jego matka jest piastunką w grupie starszych dzieci. Program dla przedszkola ustalany jest wraz z piastunkami na zasadzie kalendarza przedszkolnego, jest to tzw. „Miesięczny plan pracy przedszkolnej”.

Na parterze znajdują się również sala edukacyjna dla dzieci, jadalnie (z podziałem dla dzieci młodszych i starszych) a także łazienka.

Na I piętrze usytuowane są pokoje dla matek z dziećmi. DMiDz dysponuje 6 pokojami, w których umieszczana się po dwie matki z dziećmi. Ponadto są dwa pokoje, przeznaczone dla kobiet, które mają więcej niż 1 dziecko. Pokoje te są wyposażone w łóżka. Obok łóżka mamy znajduje się łóżeczko dziecięce. Na podłodze położony jest kolorowy dywan. Sale w niczym nie przypominają cel zakładu karnego.

Należy podkreślić, że pani psycholog ma gabinet, który jest także odpowiednio wyposażony i przystosowany do potrzeb dzieci. Daje to komfort zarówno matce jak również i dziecku, w sytuacji, kiedy skazana udaje się na rozmowę.

§ 2. Klasyfikacja skazanych

Tabela 29 Grupa klasyfikacyjna (akta)

grupa klasyfikacyjna	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
młodociane	6	5,17	1	7,14
recydywistki	11	10,34	6	42,86
pierwszy raz karane	99	84,48	7	50,00
razem	116	100,00	14	100,00

Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności było 6 młodocianych. Najliczniejszą grupę stanowiły kobiety, które trafiły do zakładu karnego po raz pierwszy. Natomiast, co 10 badana była recydywistką penitencjarną. Analogicznie ukształtowała się liczba kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. W tej populacji, tylko jedna skazana była młodociana. Połowa kobiet przebywała w warunkach izolacji penitencjarnej po raz pierwszy. Drugą, pod względem liczebności grupę stanowiły recydywistki penitencjarne.

Większość kobiet odbywało karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (84,48 %). Niemniej jednak niepokojące wydaje się, iż wśród badanych kobiet duży odsetek stanowiły recydywistki penitencjarne. Analiza akt osobopoznawczych pozwala na wniosek, iż kobiety,

pomimo tego, że znacznie trudniej znoszą przystosowanie się do warunków zakładu karnego niż mężczyźni, to również często po opuszczeniu zakładu karnego nie potrafią odnaleźć się na wolności. Długotrwałe przebywanie w zakładzie karnym, brak kontaktów z rodziną przyczynia się do tego, że kobiety boją się opuszczać więzienie. Przez wiele lat żyły w warunkach, do których zdążyły się już przyzwyczać, znają regulaminy, otaczających ludzi, funkcjonariuszy, natomiast na wolności będą musiały poznawać wszystko od początku.

Należy zauważyć, że znaczny odsetek recydywistek odbywało karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi. Z analizy akt osobopoznawczych wynika, że kobiety niejednokrotnie odbywają karę z kolejnym dzieckiem. Do DMiDz trafiają skazane kobiety bez względu na rodzaj i typ zakładu karnego w którym odbywają karę pozbawienia wolności. Zajście w ciążę i urodzenie dziecka może być traktowane jako sposób na lepsze warunki odbywania kary. Podczas badania była kobieta, która już po raz drugi odbywa karę wraz z dzieckiem. Kiedy jej pierwsze dziecko ukończyło 3 lata i musiała opuścić DMiDz okazało się, że skazana ponownie jest w ciąży.

Tabela 30 Czas pobytu w zakładzie karnym (akta)

czas pobytu w zakładzie karnym	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
do 3 miesięcy	19	16,38	0	0,00
powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy	17	14,66	0	0,00
powyżej 6 miesięcy do 1 roku	31	26,72	8	57,14
powyżej 1 roku do 5 lat	22	18,97	5	35,71
powyżej 5 lat do 10 lat	23	19,83	1	7,14
powyżej 10 lat do 15 lat	4	3,45	0	0,00
25 lat	0	0,00	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00

W obu grupach najwięcej skazanych przebywało w zakładzie karnym powyżej 6 miesięcy do 1 roku, skazane kobiety – nieco ponad $\frac{1}{4}$ oraz kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi ponad – $\frac{1}{2}$. Drugą, co do liczebności grupą były skazane, które przebywały w zakładzie karnym powyżej 5 lat do 10 lat – niespełna $\frac{1}{5}$. Niespełna co piąta kobieta przebywała w warunkach izolacji penitencjarnej powyżej 1 roku do lat 5. Nieco mniej kobiet przebywało w zakładzie karnym do 3 miesięcy a także powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy. Najmniej kobiet przebywało w zakładzie karnym powyżej 10 lat do lat 15. Żadna z badanych kobiet nie przebywała w zakładzie karnym powyżej 25 lat i więcej.

W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi ponad $\frac{1}{3}$ przebywała w zakładzie karnym powyżej 1 roku do lat 5, zaś niespełna co 10 powyżej 5 lat do 10 lat. Żadna z kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi nie przebywała w zakładzie karnym 25 lat i więcej oraz do 6 miesięcy.

Zdecydowaną większość badanej populacji charakteryzował stosunkowo krótki okres pobytu w izolacji penitencjarnej. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że kobiety które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi dłużej przebywają w zakładzie karnym niż ogół kobiet.

Tabela 31 Informacja o prawie wyboru systemu odbywania kary (ankiety)

informacja o prawie wyboru systemu odbywania kary	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	114	62,98	8	66,67
nie	42	23,20	3	25,00
nie pamiętam	25	13,81	1	8,33
razem:	181	100,00	12	100,00

Najwięcej, gdyż 62,98%, skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności poinformowano o prawie wyboru systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Prawie $\frac{1}{4}$ badanych zadeklarowała, że nie uzyskała takiej informacji. Wśród skazanych były także, które nie pamiętają, czy zostały poinformowane o prawie wyboru systemu odbywania kary pozbawienia wolności.

Z badań wynika, że co czwartej skazanej nie poinformowano o prawie wyboru systemu odbywania kary. Natomiast prawie co dziesiąta kobieta nie pamiętała o tym fakcie. Zadaniem wychowawcy jest udzielenie informacji o statusie każdej skazanej, o nałożonych na skazaną obowiązkach oraz przysługujących jej prawach. Kobiety, które odbywają karę w zakładzie karnym mają deficyt związany z wykształceniem, są wśród nich także uzależnione od alkoholu, narkotyków czy też środków odurzających, zatem wychowawca powinien przeprowadzić rozmowę w taki sposób, aby skazana w pełni zrozumiała przekazywane jej informacje.

Zróżnicowane postawy skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności rodzą potrzebę zastosowania wobec nich zindywidualizowanych oddziaływań. Istotny jest dobór systemu wykonywania kary pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 81 kkw skazane mogą odbywać karę pozbawienia wolności w jednym z trzech systemów: zwykłym,

programowego oddziaływania oraz terapeutycznym. Osiągnięcie celów wykonywania kary pozbawienia wolności jest możliwe tylko wtedy, kiedy uwzględnione zostaną indywidualne cechy kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, dysfunkcje i potrzeby a także ich stopień demoralizacji.

Tabela 32 System odbywania kary pozbawienia wolności (akta)

system odbywania kary	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zwykły	9	7,76	2	14,29
programowego oddziaływania	71	61,21	12	85,71
terapeutyczny	36	31,03	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00

W obu grupach najwięcej kobiet odbywało karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania. W związku z uzależnieniem od alkoholu bądź narkotyków, niemalże co 3 skazana odbywała karę w systemie terapeutycznym. Najmniej, ponieważ 7,76% w systemie zwykłym. Wśród kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi, ponad 84,71 % odbywało karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania. W grupie matek przebywających w DMiDz nie było kobiety, która odbywała karę w systemie terapeutycznym.

Należy pozytywnie ocenić fakt, że większość kobiet zdecydowała się na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania. System ten umożliwia osiągnięcie celów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy skazanych ponieważ przewiduje intensywne oddziaływanie.

Z akt osobopoznawczych wynika, że wszystkie kobiety uczestniczyły w układaniu indywidualnego programu oddziaływania.

W trakcie prowadzonych badań przeanalizowano zadania określone w indywidualnych programach oddziaływania. Skuteczność prowadzonych oddziaływań wobec skazanych kobiet zależy między innymi od stawianych wobec nich zadań.

Tabela 33 Zadania ipo (akta) *

zadania ipo	kobiety	
	lb	%
utrzymywanie systematycznego kontaktu z najbliższymi	102	87,93
rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych	82	70,69
angażowanie się w dostępnych formach organizowanych zajęć, udział w konkursach, pisanie prac zadaniowych, prac społecznych	73	62,93
kształtowanie krytycznego stosunku wobec dokonywanych przestępstw i trybu życia przed osadzeniem	108	93,10
uświadamianie wpływu dotychczasowego życia na aktualną sytuację	98	84,48
zapobieganie powrotowi do przestępstwa	53	45,69
wyrobienie poczucia odpowiedzialności za popełnienie czynu zabronionego	78	67,24
redukcja zachowań nacechowanych przemocą	108	93,10
wdrażanie umiejętności organizowania sobie wolnego czasu	113	97,41
podjęcie starań o zatrudnienie	49	42,24
wyrobienie nawyku sumiennej pracy	36	31,03
uczestnictwo w zajęciach kulturalno-oświatowych	99	85,34
wzmocnienie odpowiedzialności za siebie i swoje decyzje	41	35,34
kształtowanie należytego stosunku do przełożonych	39	33,62
wdrażania do zgodnego współżycia z innymi osadzonymi	57	49,14
uczestnictwo w mittingach AA	36	31,03
podtrzymywanie efektów terapii i utrzymywanie abstynencji, czytanie literatury z zakresu problematyki alkoholowej	36	31,03
konstruowanie realnych celów i planów życiowych	69	59,48
udział w programach readaptacji społecznej	43	37,07

* % nie sumuje się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Wdrażanie umiejętności organizowania wolnego czasu było zadaniem niemalże wszystkich badanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania. W stosunku do co dziewiątej kobiety sformułowano zadania związane z kształtowaniem krytycznego stosunku wobec dokonywanych przestępstw, trybu życia przed osadzeniem a także redukcja zachowań nacechowanych przemocą. Na trzecim miejscu znalazły się zadania dotyczące utrzymywania realnych i systematycznych kontaktów z rodziną i osobami bliskimi. Tuż za nimi, uczestnictwo w zajęciach kulturalno – oświatowych (85,34%) oraz uświadamianie wpływu dotychczas prowadzonego życia na aktualną sytuację skazanej (84,48%). Zadaniem niespełna ¼ kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania było rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Nieco ponad 2/3 skazanych zlecono wyrobienie poczucia odpowiedzialności za popełnienie czynu zabronionego. Angażowanie się

w dostępnych formach organizowanych zajęć, udział w konkursach, pisanie prac zadaniowych, uczestnictwo w pracach społecznych przewidziano w indywidualnym programie oddziaływania dla niespełna $\frac{2}{3}$ kobiet. W stosunku do ponad połowy skazanych sformułowano zadania związane z konstruowaniem realnych celów i planów życiowych. Wdrażanie do zgodnego współżycia z innymi osobami sformułowano wobec niespełna $\frac{1}{2}$ kobiet, tuż za nim znalazło się zadanie związane z zapobieganiem powrotowi do przestępstwa (45,69%) a także podjęcie starań o zatrudnienie (42,24%). Nieco ponad $\frac{1}{3}$ badanych miała za zadanie uczestniczenie w programach readaptacji społecznej oraz wzmocnienie odpowiedzialności zarówno za siebie jak również i swoje decyzje. Najmniej kobiet realizowało zadania związane ze spotkaniami w mittingach AA oraz podtrzymywaniem efektów terapii, utrzymywaniem abstynencji, czytaniem literatury związanej z problematyką alkoholową.

Zadania przewidziane w indywidualnym programie oddziaływania są niemal identyczne dla wszystkich skazanych kobiet. W ramach indywidualnego programu oddziaływania układane są zadania związane z kształtowaniem krytycznego stosunku wobec dokonanych przestępstwa a także sposobu życia przed osadzeniem. Programy są szablonowe. Najczęściej powtarza się: konstruowanie realnych celów oraz planów życiowych, utrzymanie właściwych relacji z bliskimi, rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, redukcja zachowań nacechowanych przemocą, kształtowanie należytego stosunku do przełożonych, wdrażanie do zgodnego współżycia z innymi.

Programy ustalane są według szablonu. Nie uwzględnia się potrzeb skazanych kobiet. Nie ma zindywidualizowanych zadań do konkretnych potrzeb kobiet. Programy powinny być układane pod kątem niwelowania deficytów kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Z przeprowadzonych badań wynika, że ponad połowa badanych kobiet posiadała podstawowe wykształcenie zatem wobec tych skazanych należy stworzyć odpowiedni system motywacji do podjęcia nauki bądź uczestniczenia w kursach doszkalających. Ponad połowa badanych kobiet na wolności utrzymywała się z zasiłków oraz dorywczych prac, zatem należy zmotywować je do podjęcia zatrudnienia na terenie zakładu karnego oraz wyrobienia nawyku pracy.

W przypadku siedmiu skazanych ustalono cztery zadania do realizacji w indywidualnym programie oddziaływania, jedenastu kobietom powierzono pięć zadań, zaś 53 aż sześć zadań do realizacji. Z analizy akt osobopoznawczych wynika, że indywidualne programy oddziaływania były aktualizowane na bieżąco. Nie stwierdzono sytuacji, gdzie program był nieaktualny. Z powyższych informacji wynika, że w indywidualnym programie

oddziaływania powierzono kobietom wiele zadań do realizacji. Zdecydowana większość ma ich aż sześć. Można wysnuć wniosek, iż kobiety odbywające karę pozbawienia wolności nie radzą sobie z agresją, stąd też zadaniem stawianym przed nimi jest zniwelowanie zachowań agresywnych.

Tabela 34 Zadania ipo (akta) *

zadania ipo	kobiety z dziećmi	
	lb	%
kształtowanie właściwej postawy macierzyńskiej, właściwych wzorców wychowawczych	10	71,43
wyrobienie nawyku pracy i umiejętności jej aktywnego poszukiwania	10	71,43
kształtowanie krytycyzmu względem popełnionego przestępstwa i trybu życia przed osadzeniem, wpływ przestępstwa na aktualną sytuację bliskich	13	92,86
utrzymywanie właściwych relacji z bliskimi	14	100,00
rozwój zainteresowań prospołecznych	2	14,29
konstruowanie realnych celów i placów życiowych	3	21,43
przygotowanie do właściwego funkcjonowania po opuszczeniu zakładu karnego	11	78,57

* % nie sumuje się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Nieco inne zadania zostały ustalone kobietom, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi, jednakże były one również podobne w obrębie tej grupy. Zadaniem wszystkich matek było utrzymywanie właściwych relacji z rodziną i osobami bliskimi. Co dziewiątej kobiecie przewidziano do realizacji zadanie związane z kształtowaniem krytycyzmu względem popełnionego przestępstwa i trybu życia przed osadzeniem jak również wpływu przestępstwa na aktualną sytuację życiową. Zadania związane z przygotowaniem do właściwego funkcjonowania po opuszczeniu zakładu karnego sprecyzowano niemalże co czwartej kobiecie. Tuż za nimi znalazły się zadania, których celem było kształtowanie właściwej postawy macierzyńskiej, właściwych wzorców wychowawczych, wyrobienie nawyku pracy i umiejętności jej aktywnego poszukiwania. Co piątej kobiecie sformułowano zadania związane z konstruowaniem realnych celów i planów życiowych. Najmniej kobiet otrzymało zadania związane z rozwijaniem zainteresowań prospołecznych.

Zadaniem kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi było przede wszystkim ukształtowanie właściwej postawy macierzyńskiej oraz właściwych wzorców wychowawczych. Ponadto, skazanym określono za zadanie także wyrobienie nawyku pracy i umiejętności aktywnego jej poszukiwania, kształtowanie krytycyzmu względem popełnionego przestępstwa, uświadomienie sobie wpływu przestępstwa na swoją

aktualną sytuację a także sytuację bliskich. W ramach indywidualnego programu oddziaływania zadaniem skazanej matki było też stawianie na rozwój zainteresowań, prospołeczne ukierunkowanie aktywności skazanej oraz przede wszystkim przygotowanie do właściwego funkcjonowania po opuszczeniu zakładu karnego.

Indywidualne programy oddziaływania dziewięciu badanych kobiet zawierały 4 zadania do realizacji. Trzem kobietom przygotowano siedem zadań do realizacji, zaś jednej kobiecie - sześć. Programy były aktualizowane na bieżąco i systematycznie. W żadnym z programów realizowanych przez matki nie znaleziono zadania związanego z redukcją zachowań agresywnych. Zatem można wysnuć wniosek, że wśród badanych matek nie było żadnej kobiety, która miała problemy z agresją.

Pomimo tego, iż kobietom powierza się dużo zadań do realizacji w indywidualnym programie oddziaływania należy negatywnie ocenić fakt, iż programy nie są dostosowane do ich potrzeb. Nie ma w nich zadań, które umożliwiłyby kontakt z dzieckiem w postaci: napisania bajki dla dziecka, listu, zrobienia prezentu z okazji urodzin czy świąt.

W czasie prowadzenia badań prawie $\frac{1}{3}$ kobiet odbywało karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. W systemie tym programy były również szablonowe. Zadaniem skazanej w tym systemie było przede wszystkim uświadomienie celowości życia bez nałogów i dostrzeżenie pozytywów z tym związanych a także uświadamianie roli alkoholu w postaci osobistych problemów życiowych skazanych kobiet oraz profilaktyka uzależnień. Najczęściej powtarzało się: uświadomienie wpływu dotychczasowego życia na aktualną sytuację życiową. Zadaniem skazanych kobiet w systemie terapeutycznym było pogłębienie wiedzy o chorobie alkoholowej poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych prowadzonych przez terapeutę do spraw uzależnień, przygotowujących do podjęcia terapii głównej a także uczestniczenie w grupach wsparcia oraz w mitingach AA, utrzymanie abstynencji, podjęcie starań o zatrudnienie, samoedukacja, wzmocnienie odpowiedzialności za siebie i swoje decyzje a także konstruowanie realistycznych planów na przyszłość i zapobieganie powrotowi do przestępstwa, utrzymywanie więzi z bliskimi, udział w programach z zakresu radzenia sobie z agresją i przemocą. Uzależnione kobiety są grupą trudną do współpracy na terenie zakładu karnego. Z rozmów a także obserwacji wynika, że kobiety te są agresywne, dokonują samookaleczeń. Funkcjonariusze Służby Więziennej często nie od razu, po przeprowadzonym wywiadzie wiedzą, że mają do czynienia z kobietą mającą problem z alkoholem. Dopiero po kilku dniach przebywania w zakładzie karnym stają się agresywne, przejawiają tzw. głód alkoholowy. Gdy psycholog oraz psychiatra stwierdzą uzależnienie, kobiety stosują mechanizm wyparcia. Winią funkcjonariuszy o to, że wmawiają im problem, którego w ich

mniemaniu nie ma. Skazane piszą skargi na niezasadne działanie funkcjonariuszy. Jednakże, zdecydowanie trudniej jest walczyć z uzależnieniem od narkotyków. Dla alkoholika wystarczy zabrać źródło jego uzależnienia, natomiast osoba, która uzależniła się od narkotyków musi przyjmować środki farmakologiczne przepisane przez psychiatrę. Dawki zalecanych środków farmakologicznych zmniejszają się wraz z upływem czasu. Nie jest to łatwy proces. Kobiety mają wówczas między innymi stany lękowe czy też problemy z koncentracją oraz zasypianiem, są agresywne i trudno im się zaadaptować w zakładzie karnym.

Tabela 35 Okresowa ocena postępów w resocjalizacji (akta)

okresowa ocena postępów w resocjalizacji	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
pozytywna	85	73,28	10	71,43
negatywna	4	3,45	1	7,14
umiarkowana	27	23,28	3	21,43
razem:	116	100,00	14	100,00

Najwięcej, w obu grupach badanych skazanych uzyskało ocenę pozytywną. Następnie, oceniono postępy skazanych w resocjalizacji na poziomie umiarkowanym. Najmniej, ponieważ zaledwie 1 kobieta odbywająca karę pozbawienia wolności z dzieckiem oraz 4 skazane kobiety oceniono negatywnie. Z analizy akt osobopoznawczych wynika, iż powodem negatywnych ocen było nie wywiązywanie się z zadań wynikających z indywidualnego programu oddziaływania. Osoby ocenione negatywnie nie wyrażały woli podjęcia pracy, czy też nawiązania relacji z rodziną i osobami bliskimi. Matka, która uzyskała negatywną ocenę nie przejawiała troski o swoje dziecko. W obecności dziecka nadużywała wulgarnych słów i nie dbała o jego higienę. W aktach osobopoznawczych nie odnaleziono informacji dotyczących decyzji podejmowanych wobec kobiet, które nie realizowały zadań zawartych w indywidualnym programie oddziaływania.

Skazane angażowały się w prowadzone oddziaływania penitencjarne. Zatem kobiety są grupą skazanych, które współpracują z funkcjonariuszami Służby Więziennej i nie sprawiają trudności. Niemniej jednak wśród kobiet są również takie, które uzyskały negatywne oceny.

Tabela 36 Przesłanki skierowania do systemu terapeutycznego (akta) *

przesłanki skierowania do systemu terapeutycznego	kobiety	
	lb	%
niepsychotyczne zaburzenia psychiczne	4	11,11
uzależniona od alkoholu	33	91,67
uzależniona od środków odurzających	7	19,44
uzależniona od środków psychotropowych	10	27,78

* % nie sumuje się, bo skazane kobiety były uzależnione od kilku środków

Prawie $\frac{1}{3}$ kobiet odbywała karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. Zdecydowaną większość badanych kobiet skierowano do systemu terapeutycznego z powodu uzależnienia od alkoholu. Przesłanką przemawiającą za skierowaniem niespełna $\frac{1}{3}$ skazanych kobiet było uzależnienie od środków psychotropowych, zaś w przypadku niemalże $\frac{1}{5}$ uzależnienie od środków odurzających. Co dziesiątą skazaną skierowano do systemu terapeutycznego w związku z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. Żadna z badanych kobiet nie została skierowana do systemu terapeutycznego z powodu skazania za przestępstwa określone w art. 197 – 203 kk, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzenia umysłowego bądź niepełnosprawności fizycznej, wymagającej oddziaływania specjalistycznego.

Tabela 37 Tryb kierowania do systemu terapeutycznego (akta)

tryb kierowania do systemu terapeutycznego	kobiety	
	lb	%
za zgodą	34	94,44
sąd penitencjarny	2	5,56
razem:	36	100,00

Zdecydowaną większość kobiet skierowano do systemu terapeutycznego za zgodą (94,44%). Tylko dwie, spośród badanej grupy sąd penitencjarny skierował do odbywania kary pozbawienia wolności w tym systemie.

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności dokonują zamiany systemu odbywania kary pozbawienia wolności.

Tabela 38 *Zmiana systemu odbywania kary pozbawienia wolności (akta) **

zmiana systemu odbywania kary	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
ze zwykłego na terapeutyczny	3	5,08	0	0,00
za zwykłego na programowego oddziaływania	13	22,03	3	42,86
z programowego oddziaływania na zwykły	0	0,00	0	0,00
z programowego oddziaływania na terapeutyczny	23	38,98	0	0,00
z terapeutycznego na programowego oddziaływania	20	33,90	4	57,14
z terapeutycznego na zwykły	0	0,00	0	0,00

* 100% liczone do sumy kobiet które dokonały zmiany systemu odbywania kary pozbawienia wolności

Wśród badanych kobiet były skazane, które podczas pobytu w zakładzie karnym zmieniły systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Najliczniejsza grupa kobiet zamieniła system programowego oddziaływania na system terapeutyczny. Nieco ponad $\frac{1}{3}$ badanych zastąpiła system terapeutyczny na programowego oddziaływania. W następnej kolejności kobiety zamieniły system zwykły na programowego oddziaływania oraz ze zwykłego do systemu terapeutycznego. Żadna z badanych kobiet nie zamieniła zarówno systemu programowego oddziaływania jak również i terapeutycznego na system zwykły.

W grupie matek, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi w DMiDz, ponad połowa zamieniła system terapeutyczny na programowego oddziaływania. Natomiast ponad 42% dokonało zamiany systemu zwykłego na programowego oddziaływania. Podobnie jak wśród kobiet, żadna z badanych matek nie zamieniła systemu programowego oddziaływania oraz terapeutycznego na zwykły. Ponadto żadna z nich nie zamieniła też systemu programowego oddziaływania na zwykły bądź terapeutyczny.

Badane kobiety stosunkowo często zmieniały system odbywania kary pozbawienia wolności. Skazane preferują system programowego oddziaływania. Na zamianę zdecydowała się ponad połowa kobiet. Jest to system dający najwięcej możliwości wypełnienia czasu podczas pobytu w zakładzie karnym. Skazane kobiety wybierają system programowego oddziaływania z uwagi na możliwość podjęcia zatrudnienia, nauczania oraz przede wszystkim kontakty z rodziną i osobami najbliższymi. Przyczyną zmiany systemu zwykłego na system programowego oddziaływania stanowiła chęć realizacji zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania.

Niektóre kobiety, w związku ze swoim uzależnieniem, zmuszone zostały do zmiany systemu programowego oddziaływania na terapeutyczny. Dotyczy to przede wszystkim kobiet, które zataiły przed wychowawcą, że zmagają się z uzależnieniem od alkoholu bądź

narkotyków. Skazana w oczekiwaniu na przyjęcie do systemu terapeutycznego zazwyczaj preferuje system programowego oddziaływania.

Najmniej liczną grupę stanowiły kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym, z uwagi na ograniczone możliwości nawiązywania i podtrzymywania kontaktów zarówno z rodziną jak również i ze światem zewnętrznym.

Z powyższych informacji wynika, że najliczniejszą grupę stanowiły skazane, które zmieniły system zwykły bądź terapeutyczny na programowego oddziaływania. Przeważały wśród nich kobiety, które były zainteresowane udziałem w oddziaływaniach penitencjarnych.

§ 3. Środki oddziaływania

Zgodnie z art. 67 § 1 i § 3 kkw praca stanowi podstawowy środek oddziaływania na skazane. Wykonywanie pracy sprzyja zdobyciu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, które kobiety będą mogły wykorzystać po opuszczeniu zakładu karnego.

Tabela 39 *Zatrudnienie (akta)*

zatrudnienie	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
pracuje	85	73,28	14	100,00
nie pracuje	31	26,72	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00

Należy pozytywnie ocenić fakt, że zdecydowana większość $\frac{2}{3}$ skazanych kobiet pracowała na terenie zakładu karnego. Natomiast co czwarta skazana nie pracowała.

W DMiDz wszystkie skazane kobiety pracowały. Większość badanych kobiet na wolności nie miały stałego zatrudnienia. Utrzymywały się z prac dorywczych, zasiłków, były zależne finansowo od rodziców, partnera bądź kradły. Zatem ważne jest, aby podczas pobytu w zakładzie karnym wyrobiły nawyk pracy oraz zdobyły umiejętności, które wykorzystają w pracy po opuszczeniu izolacji penitencjarnej.

Jak podkreśla K. Mirosław³ aktywnych zawodowo jest coraz więcej kobiet. W grupie badanych skazanych kobiet 92% pracowało. Należy podkreślić, że 83% kobiet

³ Szerzej zob. K. Mirosław, *Aktywność zawodowa osadzonych kobiet – drogą do wolności*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 175 – 183.

wyraziło silną motywację podjęcia pracy na terenie zakładu karnego. Głównym motywem były względy finansowe (65%).

Z powyższego wynika, że jeden z podstawowych środków oddziaływania penitencyjnego na skazane kobiety odbywające karę pozbawienia wolności był realizowany w stosunkowo wysokim zakresie.

Tabela 40 Rodzaj pracy (akta)

praca	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
odpłatna (umowa, skierowanie do pracy)	14	16,47	0	0,00
nieodpłatna	71	83,53	14	100,00
razem:	85	100,00	14	100,00

Spośród 85 kobiet, które pracowały zdecydowana większość pracowała nieodpłatnie (83,53%). Zaś 16,47% skazanych było zatrudnionych odpłatnie, na podstawie umowy bądź skierowania do pracy. Natomiast, wszystkie kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi pracowały nieodpłatnie.

Z uwagi na to, że skazane kobiety nie miały wyuczonego zawodu wykonywały najprostsze czynności. Kobiety pracowały zarówno na terenie zakładu karnego jak również w zakładach pracy, znajdujących się poza terenem więzienia. Najczęściej zatrudniane były w kuchni, przy pracach porządkowych. Pracowały także w hotelu znajdującym się przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Skazane, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi pracowały jako piastunki w żłobku oraz przedszkolu w DMiDz.

W zakładzie karnym brak jest ofert pracy dostosowanych do rynku pracy. Niewątpliwie zapewnienie zróżnicowanego zatrudnienia jest zadaniem trudnym, jednakże nie niemożliwym do realizowania. Skazane kobiety mogą wykonywać rękodzieło (biżuterię z koralików), robić ilustrację do książek dla dzieci, wyszywać. Mogą nauczyć się zawodu fryzjerki, kosmetyczki i przy wsparciu funduszy unijnych a także organizacji pozarządowych zakład karny może otworzyć salon fryzjerko – kosmetyczny, w którym kobiety świadczyłyby swoje usługi. Korzyści byłyby obopólne. Kobiety zdobyłyby zawód, nie byłyby izolowane od społeczeństwa, co w przyszłości po opuszczeniu izolacji wpłynęłoby na ich społeczną reintegrację. Skazane kobiety mogą opiekować się osobami starszymi bądź niepełnosprawnymi fizycznie, które odbywają karę pozbawienia wolności.

Tabela 41 *Stosunek do podjęcia pracy (ankiety)*

stosunek do podjęcia pracy	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	61	33,70	0	0,00
tak, ale tylko płatną	58	32,04	2	16,67
nie	14	7,73	0	0,00
brak danych	48	26,52	10	83,33
razem	181	100,00	12	100,00

Co czwarta badana kobieta nie zadeklarowała stosunku do podjęcia pracy. Natomiast wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi 10 badanych nie udzieliło odpowiedzi. Niespełna co trzecia respondentka chciałaby pracować. Niewiele mniej skazanych deklarowało chęć podjęcia pracy, jednakże tylko płatnej. Natomiast co dziesiąta skazana nie wyrażała woli podjęcia pracy. Spośród udzielonych w ankiecie odpowiedzi w grupie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi – dwie chciałyby podjąć zatrudnienie, z podkreśleniem, że tylko płatne.

Motywacje przemawiające za podjęciem pracy są różne. Na pierwszym miejscu wymieniono dążenie do osiągnięcia korzyści materialnych. Skazane wskazują, że zarobione pieniądze przekażą rodzinie, aby ją „odciążyć” finansowo. Inne skazane kobiety pracowały na terenie zakładu karnego, aby zabić czas. Wykonywały prace dla komfortu psychicznego oraz dlatego, iż wówczas czas im szybciej leci. Jedna kobieta pracowała, aby otrzymać emeryturę, zostało jej 1,5 roku pracy.

Z badań przeprowadzonych przez A. Matysiak – Błaszczyk⁴ wynika, że około 50% skazanych kobiet pracowało odpłatnie. Zazwyczaj były to prace o charakterze administracyjno – gospodarczym oraz w przywieziennych zakładach pracy.

Nauczanie jest kolejnym środkiem oddziaływania penitencjarnego wskazanym w Kodeksie karnym wykonawczym. Z wykonywaniem pracy ściśle wiąże się wykształcenie a także zdobyte umiejętności zawodowe. Ponad 70% skazanych kobiet posiadało wykształcenie na poziomie podstawowym oraz gimnazjalnym. Ważne jest, aby czas pobytu w zakładzie karnym wykorzystały na podniesienie swoich kwalifikacji zawodowych, zdobyły wykształcenie czy ukończyły kursy zawodowe. Kursy organizowane na terenie zakładu powinny być dostosowane do rynku pracy. Zbędne bowiem jest kształcenie skazanych kobiet w kierunkach, po których nie będą miały możliwości podjęcia pracy po opuszczeniu zakładu karnego.

⁴ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 218.

Skazane kobiety, które nie ukończyły 18 lat, są objęte obowiązkiem szkolnym w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjalnej. Podjęcie nauki jest obowiązkiem skazanej. Przesłanką zwolnienia określoną w art. 130 § 6 kkw jest „zaistnienie poważnych przyczyn uniemożliwiających skazanej realizację obowiązku nauczania”. Decyzję o zwolnieniu z obowiązku szkolnego podejmuje komisja penitencjarna. Skazaną zwalnia się z obowiązku szkolnego z powodu zaburzenia psychicznego potwierdzonego orzeczeniem psychologiczno – penitencjarnym oraz długotrwałą hospitalizacją bądź rehabilitacją skazanej (§ 4 ust. 1 pkt 2 i 3 oraz ust. 2 rozporządzenia w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych)⁵.

Pierwszeństwo w podjęciu nauki mają skazane, którym w indywidualnym programie nauczania określono potrzebę nauczania, a także skazane które wystąpiły z prośbą o podjęcie nauki lub jej kontynuowanie.

Tabela 42 Nauka (akta)

nauka	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
uczy się	40	34,48	0	0,00
nie uczy się	76	65,52	14	100,00
razem:	116	100,00	14	100,00

Ponad 65% skazanych kobiet się nie uczyła. Żadna z matek odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi w DMiDz nie podjęła nauki. Natomiast w grupie badanych kobiet nieco ponad $\frac{1}{3}$ skazanych skorzystała z takiej możliwości.

Wśród skazanych było 6 młodocianych. Ta grupa skazanych ma obowiązek podjęcia nauki.

⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2016, poz. 2004).

Tabela 43 *Obowiązek podjęcia nauki (akta)*

nauka	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
obowiązek (zakres nauki)	13	32,50	0	0,00
brak obowiązku (szkolenia, kursy)	27	67,50	0	00,00
razem:	40	100,00	0	00,00

Spośród 40 kobiet, które się uczyły w warunkach izolacji penitencjarnej najwięcej uczęszczała na kursy bądź szkolenia, które nie wynikały z obowiązku. W związku z obowiązkiem, naukę podjęło niespełna $\frac{1}{3}$ badanych kobiet. W DMiDz żadna kobieta nie podjęła nauki.

Kobiety, które posiadały elementarne wykształcenie na poziomie szkoły podstawowej bądź gimnazjalnej, nie korzystały z możliwości podjęcia nauki na terenie zakładu karnego. Niespełna $\frac{1}{3}$ z nich postanowiła wykorzystać czas spędzony w zakładzie karnym na podniesienie kwalifikacji zawodowych oraz zdobycie wykształcenia. Jest to trudne do wytłumaczenia.

Większość badanych kobiet nie uczyło się i nie podnosiło swoich kwalifikacji zawodowych na terenie zakładu karnego. Skazane nie dążyły do zdobycia wykształcenia, które jest niewątpliwie istotnym czynnikiem wpływającym na zdobycie pracy. W aktach nie odnaleziono informacji dotyczących powodów braku chęci kobiet do podjęcia nauki.

Należy negatywnie ocenić, iż zakład karny nie zapewnia skazanym kobietom oferty edukacyjnej dostosowanej do potrzeb rynku pracy. Kobiety stanowią nieliczną grupę wśród skazanych i mają ograniczone możliwości zdobycia różnych zawodów. Kobietom należy umożliwić robienie kursów makijażu, fryzjerskich, florystek, krawieckich. Oferta edukacyjna powinna się zmieniać w zależności od potrzeb skazanych i rynku pracy.

Tabela 44 *Stosunek do nauki (ankieta)*

stosunek do nauki	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
chce	77	42,54	5	45,45
nie chce	77	42,54	6	54,55
brak danych	27	14,92	1	9,09
razem:	181	100,00	12	100,00

Na 181 zbadanych kobiet 27 nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dotyczące chęci podjęcia nauki. W tej grupie badanych połowa wyraziła chęć podjęcia nauki, natomiast druga połowa zanegowała taką możliwość. Z przeprowadzonych badań wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi wynika, że tylko jedna nie udzieliła informacji dotyczących chęci uczenia się. Nieco ponad połowa stwierdziła, że nie chciałyby podjąć nauki, zaś niespełna połowa skazanych wyraziła chęć poszerzenia swojej wiedzy. Kobiety, chcą podjąć naukę żeby: „uzyskać średnie wykształcenie”, „nabyć nową wiedzę”, „bo to ważne”, „bo ukończyłam tylko podstawówkę”. Ponadto zdobycie wykształcenia w opinii skazanych „ulatwia życie, możliwość podjęcia pracy”.

Wśród kobiet były również skazane, które nie dążyły do podniesienia swoich kwalifikacji zawodowych czy też zdobycia wykształcenia. Jedna ze skazanych tak to uzasadniła „nie mogę się na niczym skupić”, inna natomiast podkreśliła, że „chęć zdobyć wiedzę na wolności”. Jest to myślenie infantylne, ponieważ skazane na wolności nie chciały się uczyć, nie podejmują trudu zdobycia wykształcenia na terenie zakładu karnego, zatem tym bardziej nie pretendują do podniesienia swoich kwalifikacji po opuszczeniu więzienia.

Skazane preferowały podjęcie pracy na terenie zakładu karnego. Z płatnej pracy uzyskują wynagrodzenie, które mogą przeznaczyć na swoje potrzeby, wspomóc finansowo rodzinę, zakupić prezent dziecku z okazji urodzin. Wykonywanie pracy bardziej się opłaca w sensie materialnym niż podnoszenie kwalifikacji zawodowych.

Ustawodawca wskazał także zajęcia sportowe i kulturalno – oświatowe jako środek oddziaływania penitencjarnego.

Tabela 45 *Udział w zajęciach kulturalno – oświatowych (akta)*

zajęcia kulturalno – oświatowe	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	88	75,86	9	64,29
nie	28	24,14	5	35,71
razem:	116	100,00	14	100,00

Należy pozytywnie ocenić fakt, że najliczniejszą grupą wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności stanowiły te, które brały udział w zajęciach kulturalno – oświatowych organizowanych na terenie zakładu karnego. Z akt wynika, że wśród skazanych była grupa, która nie uczestniczyła w zajęciach. Ponad $\frac{1}{4}$ kobiet oraz ponad $\frac{1}{3}$ kobiet z dziećmi nie korzystała z zajęć kulturalno – oświatowych organizowanych w warunkach izolacji penitencjarnej.

Z akt skazanych, które brały udział w zajęciach kulturalno – oświatowych wynika, że systematycznie i aktywnie uczestniczyły w zajęciach.

Tabela 46 Rodzaj zajęć kulturalno - oświatowych (ankieta)

zajęcia kulturalno – oświatowe	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zajęcia teatralne	13	7,18	1	8,33
zajęcia plastyczne	12	6,63	2	16,67
zajęcia muzyczne	8	4,42	0	0,00
gra w piłkę siatkową	22	12,15	0	0,00
gimnastyka	22	12,15	1	8,33
inne	49	27,07	2	16,67
brak danych	55	30,39	6	50,00
razem	181	100,00	12	100,00

Zakład karny zapewnia skazanym różne formy zajęć kulturalno – oświatowych. Zajęcia mają na celu nauczenie skazanych, w jaki sposób mogą zadysponować swój wolny czas oraz przyczyniają się do rozwijania pasji i nowych umiejętności. Udział w takich zajęciach jest bardzo ważny z uwagi na resocjalizację skazanych, gdyż kobiety uświadamiają sobie, że czas wolny można wykorzystać na różne sposoby. Skazane mają deficyty związane z zagospodarowaniem swego czasu. Poprzez udział w zajęciach uczą się w jakim kierunku mogą rozwijać swoje pasje i zainteresowania.

Najwięcej spośród badanych preferowało inny rodzaj zajęć kulturalno – oświatowych, niż został wymieniony w sugerowanych odpowiedziach w kwestionariuszu ankiety. Skazane najczęściej, jako inny rodzaj zajęć kulturalno – oświatowych wymieniały: korzystanie z biblioteki, zajęcia sportowe, koncerty, kursy doszkolające, naukę języka obcego oraz pracę.

Drugą, co do liczebności grupą były skazane, które brały aktywny udział w zajęciach. Niemalże co piąta badana zadeklarowała, że gra w piłkę siatkową bądź bierze udział w zajęciach gimnastycznych. Kobiety uczestniczyły w zajęciach teatralnych, plastycznych oraz muzycznych. W DMiDz na 12 badanych, aż połowa nie udzieliła odpowiedzi na te pytanie. Co trzecia skazana uczestniczyła w zajęciach plastycznych oraz korzystała z innego rodzaju zajęć kulturalno – oświatowych. Kobiety brały udział w zajęciach teatralnych oraz w zajęciach gimnastycznych (ponad 16%).

Większość badanych kobiet aktywnie uczestniczyła w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych. Z analizy akt osobopoznawczych można wysnuć wniosek, iż zakład karny zapewnia kobietom bogatą ofertę zajęć kulturalno – oświatowych. Z badanych akt osobopoznawczych wynika, że funkcjonariusze Służby Więziennej podejmują działania, aby zachęcić kobiety do uczestniczenia w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych. Skazane mają trudności z wyborem zajęć w jakich chciałyby uczestniczyć ponieważ nie wiedzą co je interesuje. Zakład karny oferuje liczne zajęcia recytatorskie, muzyczne, plastyczne, pisarskie, koronkarskie bądź organizowanie koncertów bądź spektakli. Często dopiero w zakładzie karnym odkrywają w sobie talent plastyczny, muzyczny, recytatorski. Działalność kulturalno – oświatowa i sportowa badanych kobiet ogranicza się przede wszystkim do czytania książek, gimnastyki czy gry w piłkę.

Kobiety często prawidłowo funkcjonują w izolacji, jednakże mają trudności do przystosowania się do życia na wolności. Umiejętne organizowanie aktywnego spędzania czasu umożliwi skazanej po opuszczeniu zakładu karnego właściwe funkcjonowanie.

Tabela 47 *Preferowany sposób spędzania wolnego czasu **

sposób spędzania wolnego czasu	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
odpoczynek	52	44,83	7	50,00	49	27,07	3	25,00
zabawa z dzieckiem	9	7,76	9	64,29	60	33,15	9	75,00
czytanie książki dla dziecka	0	0,00	0	0,00	25	13,81	4	33,33
rozmowa ze współwięźniarkami	11	9,48	0	0,00	58	32,04	1	8,33
oglądanie TV	97	83,62	5	35,71	34	18,78	2	16,67
nauka języka obcego	32	27,59	0	0,00	53	29,28	0	0,00
inna	0	0,00	0	0,00	23	12,71	2	16,67

* % nie sumuje się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Z badań aktowych wynika, że najliczniejszą grupę (83,62%) stanowiły skazane, które preferują oglądanie TV. Dowodzi to, że skazane kobiety nie mają pomysłu, w jaki sposób mogłyby zagospodarować swój czas. Taka forma relaksu wskazuje na deficyt w kreowaniu wolnego czasu i brak pomysłu na jego wykorzystanie w celu rozwijania swoich zainteresowań i pasji. Co więcej skazane mają trudności w określeniu czym się interesują i co lubią robić.

W ocenie niespełna połowy badanych (44,83%) najlepszą formą spędzenia czasu jest odpoczynek. Nurtujące jest pytanie, co skazane w izolacji tak bardzo tęczy, że chcą odpoczywać. Może jest to godzinny spacer, przeczytanie książki albo spożycie posiłku? Co trzecia skazana przeznaczyłaby swój czas na naukę języka obcego. Skazane wolny czas chciałyby spędzić na rozmowie ze współosadzonymi oraz bawiąc się z dzieckiem. Największą grupę wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi, stanowią matki, które chciałyby swój wolny czas spędzić na zabawie z dzieckiem. Odpoczynek był najlepszym sposobem na spędzenie wolnego czasu dla połowy kobiet, natomiast co trzecia osoba wskazała na oglądanie TV. Skazane najchętniej spędzają wolny czas bawiąc się z dzieckiem. Nieco mniej skazanych preferowało poświęcić się rozmowie z koleżankami z celi. Respondentki wskazały, że chętnie podjęłyby się nauki języka obcego oraz odpoczęły. Skazane kobiety chętnie spędziłyby czas wolny na oglądaniu TV oraz czytaniu książki dla dziecka. Najmniej badanych wskazało inny rodzaj spędzania czasu wolnego. W grupie kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności z dziećmi, zdecydowana większość badanych chciałaby poświęcić swój czas na zabawę z dzieckiem. W dalszej kolejności respondentki wskazały na czytanie książek dla dziecka. Taka forma spędzania czasu korzystnie wpływa na rozwój wyobraźni oraz rozszerzenie zasobu słów. Dodatkowo, morały płynące z książek są pouczające zarówno dla najmłodszych jak również i dorosłych.

Najmniej liczbą grupę stanowiły skazane, które przeznaczają czas na rozmowę ze współskazanymi. Skazane kobiety nie ufają sobie wzajemnie. Boją się, że to co powiedzą innej skazanej może zostać wykorzystane przeciwko niej. Zatem tak niewiele kobiet wykorzystuje swój wolny czas na rozmowę ze współosadzonymi.

W grupie matek odbywających karę pozbawienia wolności w DMiDz żadna z nich nie podjęła się nauki obcego języka.

Przeznaczenie wolnego czasu na oglądanie telewizji świadczy o tym, że kobiety nie potrafią zagospodarować wolnego czasu. Problem jest ważny z tego względu, że osoby te nie miały pozytywnych wzorów zagospodarowania czasu na wolności.

Utrwalanie i podtrzymywanie więzi kobiet z rodziną i osobami im najbliższymi jest bardzo ważne. Skazane po opuszczeniu zakładu karnego będą miały wsparcie nie tylko personalne, ale również będą miały gdzie zamieszkać a także pomoc podczas szukania pracy.

Tabela 48 *Kontakty skazanych kobiet **

kontakt	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
rodzice	82	70,69	10	71,43	96	53,04	7	58,33
mąż	27	23,28	0	0,00	44	24,31	4	33,33
dzieci	60	51,72	2	14,29	92	50,83	5	41,67
osoby z poza rodziny	77	66,38	6	42,86	89	49,17	5	41,67
z nikim nie utrzymuję kontaktu	0	0,00	0	0,00	13	7,18	0	0,00

* % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Zakład Karny w Krzywańcu jest położony wśród lasów. Najbliższa miejscowość jest oddalona o 2 km. Położenie Krzywańca stanowi istotną przeszkodę komunikacyjną w szybkim dotarciu do miejscowości, gdyż zostały zniesione przejazdy komunikacji miejskiej do Zakładu Karnego. Dojazd do Krzywańca jest możliwy jedynie własnym środkiem transportu. Sytuacja ta niewątpliwie wpływa utrudniająco na kontakty skazanych z rodziną⁶.

W obu badanych grupach skazane podkreśliły, że najczęściej kontakt utrzymują z rodzicami. Ponad 66% kobiet oraz 42,86% kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi wskazało, że kontakt utrzymują z osobami z poza rodziny. Ponad połowa skazanych zadeklarowała utrwalanie relacji z dziećmi. Niespełna co czwarta kontaktuje się z mężem. Z analizy akt nie wynikało, że wśród badanych są skazane, które z nikim nie utrzymują kontaktu.

Respondentki wskazały, że poza rodzicami utrzymują kontakt z dziećmi. Na trzecim miejscu znalazły się osoby z poza rodziny. Mąż podobnie, jak w badaniu akt, zajął czwartą pozycję. Najmniej kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wskazało, że z nikim nie utrzymuje kontaktu, zaś wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi, żadna z kobiet nie wskazała tej opcji.

Kobiety przebywając w izolacji penitencjarnej najczęściej mogą liczyć na wsparcie rodziców. Jedynie co czwarta kobieta otrzymuje wsparcie od męża. Zasadne są obawy skazanych dotyczące dalszej przyszłości a także trwania związku małżeńskiego. Dowodem tego są liczne rozwody wśród kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności. Skazane kontaktują się zdecydowanie częściej ze swoimi dziećmi niż mężami bądź partnerami.

⁶ A. Matysiak – Błaszczuk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 149.

Badania A. Matysiak – Błaszczyk⁷ wskazują, że 24,7% skazanych badanych kobiet nie ma bezpośredniego kontaktu z dziećmi, zaś niespełna 1/3 ma taki kontakt rzadko. Zdaniem W. Ambrozika⁸ należy dużą uwagę zwracać na konstruowanie oraz rekonstruowanie więzi społecznych skazanego. Autor zaznacza jednocześnie, że większość skazanych opuści mury zakładu karnego i wróci do społeczeństwa. Przez kontakty skazanego ze światem zewnętrznym istnieje nadzieja, że efekty tego procesu przyczynią się do ukształtowania prawidłowych postaw społecznych skazanego. Zatem, tak ważne są kontakty skazanej ze światem zewnętrznym, szczególnie z rodziną poprzez wymianę korespondencji, widzenia, zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego⁹.

Tabela 49 *Forma kontaktów* *

forma kontaktów	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
widzenia	82	70,69	7	50,00	73	40,33	5	41,67
korespondencja	98	84,48	11	78,57	133	73,48	10	83,33
rozmowa telefoniczna	91	78,45	10	71,43	109	60,22	10	83,33
przekazy pieniężne	19	16,38	3	21,43	74	40,88	7	58,33
paczki	24	20,69	8	57,14	82	45,30	7	58,33

* % nie sumują, istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Analizując kontakty skazanych istotne jest w jakiej formie badane go utrzymują. Należy jednak zwrócić uwagę na problem podniesiony przez J. Kurowską¹⁰, która wskazuje na złą sytuację materialną jako czynnik powodujący, że więzi rodzinne ulegają osłabieniu. Trudna sytuacja finansowa jest najczęstszą przyczyną sporadycznych kontaktów skazanych kobiet z rodzinami. Dodatkowo, na rozluźnienie więzi rodzinnych wpływa zbyt duża odległość dzieląca skazaną z miejscem zamieszkania oraz przebywania rodziny. Problem ten potwierdzają przeprowadzone badania, z których wynika, że widzenia nie należą do najczęstszej formy kontaktu.

W obu grupach, najczęstszą formą kontaktów była korespondencja oraz rozmowa telefoniczna. Z badań aktowych wynika, że trzecim rodzajem kontaktów były widzenia -

⁷ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 192.

⁸ W. Ambrozik, *Więzienie społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania...*, s. 515 – 518.

⁹ G. B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych – próba oceny*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności...*, s. 173.

¹⁰ J. Kurowska, *Zakład Karny w Krzywańcu...*, s. 119.

70,69%, zaś u co piątej skazanej - paczki. W przypadku kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi, ponad połowa badanych otrzymywała paczki, natomiast połowa z nich utrzymywała kontakt w formie widzenia. Najmniej skazanych otrzymywało pieniężne przekazy. Wynika to głównie ze złej sytuacji finansowej rodziny skazanej kobiety.

Z badań ankietowych wynika, że skazane kobiety, poza korespondencją i rozmową telefoniczną, utrzymywały kontakt w formie: paczek (45,30% kobiety, 58,33% kobiety z dziećmi), przekazów pieniężnych (40,88% i 58,33%) oraz widzeń (40,33% i 41,67%).

Należy pozytywnie ocenić, że zdecydowana większość skazanych kobiet utrzymywała kontakt z rodziną oraz osobami bliskimi. Powyższe dane wskazują iż na problem związany z trudnością utrzymywania bezpośredniego kontaktu kobiet z rodziną, dziećmi i osobami najbliższymi w postaci widzenia składa się wiele czynników. Podstawową przyczyną trudności jest zbyt duża odległość dzieląca matkę odbywającą karę pozbawienia wolności od miejsca zamieszkania jej rodziny. Zła sytuacja materialna rodziny skazanej, spowodowana brakiem pracy dodatkowo uniemożliwia udanie się na teren zakładu karnego. Do Zakładu Karnego w Krzywańcu można dotrzeć tylko transportem zorganizowanym we własnym zakresie, ponieważ nie dojeżdża tam żaden środek komunikacji. Konsekwencją tego jest rozluźnienie więzi rodzinnych.

Pomimo trudności, związanych z widzeniami, kobiety były zainteresowane utrwalaniem relacji z osobami jej najbliższymi. Dowodem tego jest fakt, że swoje przemyślenia, relacje z pobytu w więzieniu, przekazywały najczęściej w formie listowej. Ponad $\frac{3}{4}$ kobiet kontaktowała się telefonicznie z osobami bliskimi.

Skazane odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się wewnętrznym zróżnicowaniem. Grupa kobiet jest bardzo niejednorodna pod względem stopnia demoralizacji. Należy im pokazać co jest dobre a co złe. Najprostszą metodą oddziaływania jest karanie bądź nagradzanie. Za dobre zachowanie skazanym przyznaje się nagrody, natomiast karze się negatywne postawy.

Zdaniem T. Szymanowskiego¹¹, ze względu na sposób zbierania informacji, możliwie najwierniej da się zaprezentować strukturę udzielanych nagród oraz wymierzonych kar na podstawie przepisów Kodeksu karnego wykonawczego a także regulaminu wykonywania kary, bez podawania, ilu skazanych to dotyczyło. Ponadto, jak zauważa Autor należy pamiętać również o fakcie, że jedna skazana mogła być nagradzana jak również i karana wielokrotnie.

¹¹ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna ...*, s. 222.

Wobec 14 badanych kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi w DMiDz przyznano łącznie 50 nagród dla 4 badanych. Dwie kobiety były nagradzane od 6 do 10 razy. Jedna matka była nagradza od 1 do 5 razy oraz jedna od 21 do 30 razy.

W grupie 102 badanych kobiet, przyznano łącznie 497 nagród w stosunku do 49 kobiet. Największa liczba skazanych – 25 nagradzana była od 1 do 5 razy. Sześć kobiet było nagradzanych od 6 do 10 razy, dwanaście – od 11 do 20 razy, zaś dwie skazane – od 21 do 30 razy. Warto podkreślić, że wśród badanych były również cztery skazane, które zostały nagrodzone 31 razy i więcej.

Ze 116 badanych kobiet aż 67 nigdy nie były nagradzane.

Tabela 50 Udzielone nagrody (akta)

Nagrody	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
Nagrody ogółem w tym:	497	100,00	50	100,00
pochwała	199	40,04	20	40,00
zezwolenie na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku	5	1,01	3	6,00
zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej	68	13,68	13	26,00
zezwolenie na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym	25	5,03	0	0,00
zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie	51	10,26	14	28,00
zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej	48	9,66	0	0,00
zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej	6	1,21	0	0,00
zatarcie wszystkich bądź niektórych kar dyscyplinarnych	2	0,40	0	0,00
nagroda rzeczowa lub pieniężna	27	5,43	0	0,00
zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin	43	8,65	0	0,00
zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni	23	4,63	0	0,00
skazane bez nagród	67	11,96	10	16,67

W obu badanych grupach, najczęstszą formą nagradzania była pochwała – łącznie 40%. Trzeba pamiętać, że kobiety wychowywały się w rodzinach patologicznych, z problemem alkoholowym i prawdopodobnie nigdy w dzieciństwie nikt ich nie chwalił i nie nagradzał. Na drugim miejscu znalazła się nagroda w postaci zezwolenia na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej (12,30%), tuż za nią, zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej, zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nie przekraczający jednorazowo 30 godzin oraz zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie. Kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności przyznaje się nagrody rzeczowe bądź pieniężne (6,04%). Skazane nagradzano także poprzez dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym (5,59%)

a także do opuszczenia zakładu karnego bez dozoru na okres nie przekraczający jednorazowo 14 dni – 5,15%. Skazanym przyznano również nagrodę w postaci zezwolenia na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku (0,45%) oraz zatarcia wszystkich bądź niektórych kar dyscyplinarnych (0,45%). Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi nagradzane są zezwoleniem na dodatkowe lub dłuższe widzenie (28%), a dopiero potem na zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej (26%). Skazane kobiety, jak wynika z badań, najrzadziej nagradzane są zezwoleniem na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku – 6%.

Nagrody pieniężne należy stosować jak najrzadziej, gdyż utwierdzają one skazane w przekonaniu, że nie trzeba pracować. Wystarczy się dobrze zachowywać, przestrzegać regulaminu i czasem wykonać ponadprogramowe zadanie, żeby uzyskać środki finansowe. Katalog nagród nie powinien zawierać nagród pieniężnych. Pieniądze skazane powinny otrzymywać jedynie za wykonywaną pracę.

W badanej grupie kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w DMiDz nagradzane za rzetelne wywiązywanie się z nieodpłatnego zatrudnienia na terenie zakładu karnego a także dodatkowe prace społeczne. Doceniane jest także podejmowanie inicjatywy zorganizowania dla dzieci przedstawienia z okazji na przykład Dnia Dziecka.

Skazane najczęściej były nagradzane za *„wyróżnianie się dobrym zachowaniem w czasie odbywania kary, sumiennie wywiązuje się z obowiązków wynikających z zatrudnienia, sumiennie wykonuje polecenia przełożonych”*. Wysoki odsetek był również skazanych, którym przyznano nagrody, aby docenić ich zaangażowanie *„zatrudniona w głównej kuchni, pozytywnie funkcjonuje poza obrębem zakładu karnego, daje dobry przykład innym osadzonym, dba o porządek i powierzony sprzęt w miejscu pracy. Sumiennie wywiązuje się z powierzonych jej prac oraz wykonuje prace na rzecz oddziału. Chętnie bierze udział w pracach porządkowych na terenie pawilonu (...)”*. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności nagradzane były także za: organizowanie zajęć kulinarnych, systematyczny, aktywny udział w zajęciach w ramach szkoły e – learning, dbanie o porządek w celi.

Oddziaływanie za pomocą nagród oraz wymierzanych kar ma wpłynąć na poprawę zachowania skazanej. Z badań wynika, że przyznanie nagrody działa mobilizująco na skazane. W ciągu roku skazane zostały 497 razy nagrodzone, zaś tylko 88 razy ukarane. O ile warto nagradzać, szczególnie w postaci pochwały za wszelkie formy aktywizacji, pozytywnego działania skazanej na rzecz zakładu karnego o tyle kary należy wymierzać sporadycznie i tylko w ostateczności. Nie należy każdorazowo ukarać skazaną naganą za

użycie wulgarnego słowa. Skazane dotkliwiej odczują skutek swojego niewłaściwego zachowania, gdy wychowawca nie wymierzy kary, tylko pouczy. Przekroczenie zaś zanotuje w notesie. W sytuacji, gdy skazana zwróci się z prośbą do wychowawcy, wówczas funkcjonariusz przypomni skazanej o zdarzeniu i odmówi wykonania prośby. Taka nauczka zapadnie skazanej w pamięci na dłużej niż nagana wpisana do akt.

Kary dyscyplinarne stanowią także istotny czynnik w oddziaływaniu na kobiety odbywające karę pozbawienia wolności, bowiem służą utrzymaniu dyscypliny w zakładzie karnym.

Tabela 51 Wymierzone kary (akta)

Kary	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
Kary ogółem w tym:	88	100,00	18	100,00
nagana	71	80,68	13	72,22
pozbawienie nagród lub ulg	5	5,68	5	27,78
pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych	5	5,68	0	0,00
pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych	4	4,55	0	0,00
udzielenie widzeń bez możliwości bezpośredniego kontaktu z osobą odwiedzającą	3	3,41	0	0,00
skazane bez kar	95	51,91	9	33,33

Wobec skazanych kobiet wymierzana są także kary. Jest to istotne z punktu widzenia wychowawczego. Skazane mają deficyt w zakresie odróżniania tego co dobre od złego, gdyż w dzieciństwie nie miały pozytywnych wzorców do naśladowania. Zachowania, które w ich przekonaniu są dobre bądź normalne znacznie odbiegają od powszechnie obowiązujących norm i zasad społecznych. Wychowawca w przypadku tej grupy skazanych odgrywa rolę rodzica, którego celem jest kształtowanie społecznie pożądanych postaw.

Wobec 14 kobiet które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi w DMiDz wymierzono łącznie 18 kar dla 5 badanych. Najwięcej ponieważ cztery kobiety były karane od 1 do 5 razy. Jedna matka była karana 6 razy.

W grupie 102 badanych kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wymierzono łącznie 74 kary w stosunku do 16 kobiet. Najliczniejszą grupę stanowiły skazane karane od 1 do 5 razy. Cztery kobiety były karane od 6 do 10 razy.

W grupie 116 kobiet aż 95 skazanych nie zostało ukaranych.

W obu badanych grupach nagana była tą karą, którą wymierzano wobec skazanych kobiet najczęściej. Na drugim miejscu wśród kar, wymierzanych kobietom odbywających karę pozbawienia wolności w DMiDz było pozbawienie skazanych nagród bądź ulg. Wobec skazanych kobiet, drugą najczęściej wymierzaną karą było pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych. Pozbawia się bądź ogranicza skazanym dokonywania zakupów artykułów żywnościowych (5,71%) oraz nie udzielało się widzeń z możliwością bezpośredniego kontaktu z osobą odwiedzającą (4,29%). Należy podkreślić, że w obu badanych grupach żadna ze skazanych nie została ukarana obniżeniem części wynagrodzenia za pracę a także nie pozbawiono jej możliwości korzystania z udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych.

Na podstawie akt wyróżniono cztery grupy przekroczeń za które kobietom wymierzone są kary: nielegalne posiadanie rzeczy, nielegalne kontakty, utrudnianie przeprowadzenia czynności w celi mieszkalnej a także nieprzestrzeganie regulaminu wewnętrznego.

Wśród badanych były kobiety, które posiadały nielegalne rzeczy na terenie zakładu karnego. Jedną skazaną ukarano za „posiadanie ukrytej w rzeczach osobistych, metalowej pęsety”. Innej kobiecie wymierzono karę za to, że „przyniosła z widzenia kamizelkę oraz próbowała wnieść teczkę, na którą nie posiadała zgody”.

Kobietom wymierza się również kary za nielegalne kontakty. „Skazana nie reagowała na uwagi, kontaktowała się nielegalnie krzycząc do osoby znajdującej się na zewnątrz muru ochronnego. W trakcie spaceru kontaktowała się nielegalnie z pawilonem (...), krzycząc w stronę ulicy”, „Skazana kontaktowała się z pawilonem (...), usiłowała wpisać własną korespondencję, jako nadawcę wpisując współsadzona, nielegalnie kontaktowała się z inną osobą podczas spaceru”.

Kolejną grupą przekroczeń są utrudniania w czynnościach kontroli celi. „Skazana utrudniała kontrolę zabezpieczeń techniczno – ochronnych, zasłaniała kraty w celi”, „Skazana zasłaniając wizjer plecami utrudniała dokonania kontroli celi”.

Kobietom wymierza się kary za nieprzestrzeganie regulaminu wewnętrznego. „Skazana nie przestrzega regulaminu wewnętrznego, tj. podczas grafikowego wietrzenia celi, w/w opuściła celę i wyszła na korytarz”. „Skazana nie przygotowała się do apelu porannego, nie wyszła do pracy do kuchni, podając powód – nie chce mi się a następnie zapaliła papierosa w celi w porze dziennej”.

Kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi kary wymierza się kary za nieco inne przekroczenie, niż skazanym, które odbywają karę same. Negowane są niewłaściwe zachowania matki w obecności dziecka. Jedna z kobiet przebywająca w DMiDz została ukarana za *„zakłócanie porządku wewnętrznego, poprzez głośną awanturę w obecności dzieci w czasie wizytacji sal mieszkalnych. Około godz. 15 osadzona spała w pościeli, krzyczała, że nie ma sensu sprzątać”*. Matki karane są za niewłaściwe sprawowanie opieki nad dzieckiem. *„Skazana nad ranem spała z dzieckiem, dziecko śpiąc same się karmiło (miało butelkę w ustach)”*. Przekroczeniem jest także niecenzuralne słownictwo w obecności dzieci. *„Osadzona podczas mycia patelni używała słów wulgarnych w obecności swojej córki”*.

Naganne zachowanie wychowawca powinien omówić na osobności ze skazaną, bez dziecka, aby nie podważać autorytetu matki.

Może niepokoić, iż skazane kobiety najczęściej były karane dyscyplinarnie z powodu niewłaściwego, wulgarnego i aroganckiego zachowania wobec innych skazanych, funkcjonariuszy Służby Więziennej a także dzieci. Skazane przeważanie dopuszczały się poważnych przekroczeń, które zagrażały porządkowi jednostki penitencjarnej. W aktach nie odnaleziono informacji o wymierzeniu kobiecie kary dyscyplinarnej za zachowania, które zagrażałyby zdrowiu bądź życiu funkcjonariuszy Służby Więziennej. Niemniej jednak należy podkreślić, iż wśród badanych przeważały te, które były nagradzane, zaś kobiety karane za niewłaściwe zachowanie stanowiły zdecydowanie mniejszą grupę badanej populacji.

§ 4. Status skazanych

Zgodnie z art. 79b kkw bezpośrednio po przyjęciu do aresztu śledczego skazana jest umieszczana w celi przejściowej na okres do 14 dni. Poddawana jest wówczas wstępnym badaniom lekarskim a także zabiegom sanitarnym. Skazaną przebywającą w celi informuje się o ciążyących na niej obowiązkach a także przysługujących jej prawach.

Tabela nr 52 Informacja o prawach i obowiązkach (ankieta)

Informacja o prawach i obowiązkach	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	97	53,59	9	75,00
nie	32	17,67	2	16,67
nie pamiętam	52	28,73	1	8,33
razem	181	100,00	12	100,00

Z badań wynika, że zdecydowaną większość kobiet poinformowano o przysługujących im prawach i ciążących na nich obowiązkach. Niemalże co trzecia skazana nie pamiętała czy została poinformowana o prawach i obowiązkach, zaś co piąta uważała, że nie. Wśród kobiet odbywających karę z dziećmi jedna matka nie pamiętała tego faktu, zaś dwie kobiety stwierdziły, że nie poinformowano ich o tej kwestii.

Tabela nr 53 Informacja o prawie zaskarżenia decyzji (ankieta)

Informacja o prawie zaskarżenia decyzji wydanej przez dyrektora zakładu karnego i komisji penitencjarnej	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	56	30,94	3	25,00
nie	81	44,75	8	66,67
nie pamiętam	23	12,71	1	8,33
brak danych	21	11,60	0	0,00
razem	181	100,00	12	100,00

Na pytanie odnośnie udzielenia informacji o prawie złożenia skargi na decyzję wydaną przez dyrektora zakładu karnego i komisji penitencjarnej 21 badanych nie udzieliło żadnej odpowiedzi. W obu grupach, najliczniejszą stanowią te skazane, które stwierdziły, że nie uzyskały takiej informacji. W dalszej kolejności, ponad $\frac{1}{3}$ kobiet i $\frac{1}{4}$ kobiet z dziećmi zostało poinformowanych o prawie złożenia skargi na decyzję wydaną przez dyrektora zakładu karnego i komisji penitencjarnej. Wśród badanej populacji, były też takie skazane, które nie pamiętają, czy zostały poinformowane o takim prawie. Stanowiły one grupę najmniejszą.

Tabela 54 Informacja o prawie złożenia skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich (ankieta) *

Informacja o prawie złożenia skargi do RPO	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	62	34,25	6	50,00
nie	92	50,83	5	41,67
nie pamiętam	17	9,39	1	8,33
brak danych	10	5,51	0	0,00
razem	181	100,00	12	100,00

Zapytano także skazane czy udzielono im informacji o prawie złożenia skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich. Na 181 zbadanych - 10 nie udzieliło odpowiedzi. Tutaj także, podobnie jak w przypadku prawa do złożenia skargi na decyzję wydaną przez dyrektora zakładu karnego i komisję penitencjarną, najwięcej badanych stwierdziło, że taka informacja nie została im przekazana. Nieco mniej badanych (ponad $\frac{1}{3}$) udzieliło odpowiedzi, że poinformowano je o takim prawie. Natomiast, niespełna co 10 respondentka nie pamiętała, czy została poinformowana o prawie złożenia skargi do RPO. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w DMiDz, połowę zawiadomiono o takim prawie. Nieco ponad 41% badanych stwierdziła, że nie udzielono im takiej informacji. Wśród tej grupy, tylko jedna skazana nie pamiętała, czy taką informację jej przekazano.

Tabela nr 55 Informacja o prawie złożenia skargi do ETPCz (ankieta)

Informacja o prawie złożenia skargi do ETPCz	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	52	28,73	2	16,67
nie	97	53,59	9	75,00
nie pamiętam	18	9,94	1	8,33
brak danych	14	7,73	0	0,00
razem	181	100,00	12	100,00

Na to pytanie 14 badanych nie udzieliło odpowiedzi. W obu grupach, najliczniejszą grupę stanowiły respondentki, które twierdziły, że nie przekazano im wiedzy odnośnie takiego prawa. Co trzecią badaną poinformowano o prawie złożenia skargi do ETPCz. Niespełna co 10 skazana oraz matka z dziećmi nie pamiętała, czy przekazano im informację odnośnie takiego prawa.

Należy negatywnie ocenić fakt, że tylko $\frac{1}{3}$ kobiet uzyskała informację dotyczącą przysługujących im prawach w zakresie zaskarżenia decyzji wydanej przez dyrektora zakładu karnego i komisji penitencjarnej, złożenia skargi do RPO bądź złożenia skargi do ETPCz.

§ 5. Relacje skazanych z innymi użytkownikami zakładu karnego

Za celowe uznano również ustalenie, jakie relacje panują pomiędzy skazanymi a innymi użytkownikami zakładu karnego. Wychowawca jest osobą, z którą skazane kontaktują się najczęściej. Należy podzielić pogląd A. Jaworskiej¹² że autorytet wychowawcy jest ważny. Jednakże nie może być zbudowany na strachu, przymusie, czy też przekupstwie, ale na prawdziwej moralności wychowawcy, który wzbudza w skazanym szacunek oraz życzliwość. Zatem wychowawca powinien być odpowiednio wykształcony, przygotowany zawodowo oraz wykazać się mądrością życiową. Czy taki wzorzec wychowawcy istnieje w odczuciu skazanych?

Tabela 56 Stosunek skazanych do wychowawcy

stosunek do wychowawcy	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
zdecydowanie pozytywny	48	41,38	3	21,43	12	6,70	4	33,33
pozytywny	33	28,45	8	57,14	29	16,20	4	33,33
raczej pozytywny	21	18,10	3	21,43	29	16,20	2	16,67
raczej negatywny	9	7,76	0	0,00	16	8,94	2	16,67
negatywny	1	0,86	0	0,00	30	16,76	0	0,00
zdecydowanie negatywny	4	3,45	0	0,00	36	20,11	0	0,00
trudno powiedzieć, bo się nie kontaktowałam	0	0,00	0	0,00	27	15,08	0	0,00
brak danych	0	0,00	0	0,00	2	1,12	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

Z analizy danych wynika, iż najliczniejsza grupa kobiet odbywających karę pozbawienia wolności określiła pozytywny stosunek do wychowawcy. Raczej negatywny

¹² A. Jaworska, *Metody oddziaływań w polskim modelu penitencjarnym*, [w:] Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia, (red.) A. Jaworska, Kraków 2008, s. 108 - 109.

stosunek wyraziło 7,76%, negatywny 0,86%, zaś zdecydowanie negatywny 3,45% badanych kobiet (badanie akt). Natomiast w przypadku kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi wszystkie badane pozytywnie oceniły wychowawcę.

Wyniki badań ankietowych zdecydowanie różnią się od uzyskanych z badań aktowych. Wśród zbadanych 181 kobiet - dwie skazane nie wypowiedziały się odnośnie swojego stosunku do wychowawcy. Co piąta respondentka miała zdecydowanie negatywny stosunek do wychowawcy. Na drugim miejscu badane stwierdziły, że ich stosunek do wychowawcy jest negatywny. Pozytywny oraz raczej pozytywny stosunek wyraziło ponad 16% badanych. Najmniejsza grupa kobiet wskazała, że ich stosunek do wychowawcy jest zdecydowanie pozytywny. Budzi niepokój, że wśród badanych - ponad 15% zadeklarowało, że nie mogą wyrazić swojej opinii o wychowawcy, ponieważ nigdy się z nim nie kontaktowały.

Inaczej swój stosunek do wychowawcy oceniły kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności w DMiDz. Tutaj zdecydowana większość miała pozytywny stosunek do wychowawcy. Najmniej spośród badanych zadeklarowała, że raczej negatywnie ocenia swojego wychowawcę. Wśród badanych kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi, żadna ze skazanych nie oceniła swoich relacji z wychowawcą negatywnie bądź zdecydowanie negatywnie. Taka ocena wychowawcy w głównej mierze wiąże się z tym, że kobiet w DMiDz było podczas badania 14. Wychowawca miał zawsze czas, żeby porozmawiać, udzielić rad swoim podopiecznym. Skazane przebywające w DMiDz pozytywnie oceniły zarówno wychowawcę jak również kierownika. W DMiDz rodzi się szczególna więź pomiędzy wychowawcą a kobietą odbywającą karę pozbawienia wolności. Związane to jest z wychowywaniem dzieci. Skazane mając problem z dzieckiem w pierwszej kolejności zgłaszają się o pomoc właśnie do wychowawcy. Relacje te niejednokrotnie nie ustają po opuszczeniu zakładu karnego. Kobiety już na wolności dzwonią do wychowawcy i opowiadają jak ułożyły sobie życie, ale również zwracają się z prośbą o udzielenie porady.

Wśród skazanych były takie, które pozytywnie oceniły wychowawcę, jak również takie, które nie do końca go akceptowały. Kobiety, które pozytywnie oceniły wychowawcę, wskazywały, że jest to osoba, do której zwracają się o pomoc i poradę w pierwszej kolejności. Skazane niezadowolone z pracy wychowawcy, uzasadniały swoje zdanie tym, że wychowawcy brakuje czasu na rozmowę ze skazanymi. Stąd też wynika problem nienależytego doinformowania kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Należy pamiętać także o tym, że skazane często reprezentują postawy roszczeniowe i zwracają się do wychowawcy z błahymi problemami takimi jak: źle doprane ubranie, które

wróciło z pralni czy też, że koleżanka z celi zbyt głośno chrapie. Wychowawca musi wysłuchać każdej skazanej i odnieść się do problemu. Żeby odciążyć wychowawcę od takich sytuacji zasadą powinno być, że skazane w pierwszej kolejności zwracają się o pomoc do oddziałowych. Oddziałowe w wielu przypadkach udzieliłyby informacji oraz wsparcia, natomiast wychowawca miałby czas na przykład na układanie zadań do indywidualnego programu oddziaływania dostosowanych do potrzeb każdej skazanej.

Należy również uwzględnić stosunek badanych wobec psychologa. Kobiety zgłaszają się do psychologa z różnymi problemami. Ich stosunek do niego wiąże się przede wszystkim z tym, czy uzyskały one podczas rozmowy takie wsparcie, jakiego oczekują.

Tabela 57 *Stosunek do psychologa*

stosunek do psychologa	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
zdecydowanie pozytywny	17	14,66	0	0,00	40	22,10	2	16,67
pozytywny	57	49,14	7	50,00	58	32,04	6	50,00
raczej pozytywny	35	30,17	6	42,86	33	18,23	1	8,33
raczej negatywny	6	5,17	1	7,14	21	11,60	2	16,67
negatywny	1	0,86	0	0,00	12	6,63	0	0,00
zdecydowanie negatywny	0	0,00	0	0,00	1	0,55	1	8,33
trudno powiedzieć, bo się nie kontaktowałam	0	0,00	0	0,00	16	8,84	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	100,00	12	100,00

W obu badanych grupach aprobujący stosunek do psychologa wyraziła zdecydowana większość skazanych.

Raczej negatywny stosunek deklarowało do psychologa 5,17% kobiet, 7,14% kobiet z dziećmi (badanie akt) oraz odpowiednio – 11,60% i 16,67% (ankieta) . Najmniej spośród badanych zmanifestowało zły stosunek do psychologa. Negatywnie oceniło pracę psychologa niespełna 0,86% kobiet (badanie akt). Zdecydowanie negatywną opinię wydało 0,55% kobiet oraz 8,33% kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi. Skazane, które negatywnie odnosiły się do pracy psychologa podnosiły, że rozmowa z psychologiem powinna być intymna, nikt nie powinien wiedzieć o jej treści, natomiast notatka służbowa, którą sporządza psycholog od razu trafiała do akt sprawy. Jednakże, takie działanie psychologa jest jak najbardziej zasadne. Nie można zataić przed

wychowawcą faktu, że skazana ma problem, z którym nie jest w stanie sobie sama poradzić. Psycholog nie może przewidzieć w jaki sposób skazana się zachowa. Warunki izolacji są trudne. Przekazane informacje wychowawcy oraz oddziałowej o stanie psychicznym skazanej, wpłynął także na czujniejszą jej obserwację. Zatem, jeśli podczas rozmowy z psychologiem kobieta przejawiała myśli samobójcze, należy objąć taką skazaną szczególną obserwacją ze strony personelu służby więziennej.

Z powyższych informacji wynika, iż w badanej populacji przeważały osoby, które pozytywnie oceniały pracę psychologa. Były również takie kobiety, które w ogóle nie miały kontaktu z psychologiem. Brak kontaktu można wytłumaczyć tym, że skazana przystosowała się do warunków izolacji penitencjarnej, nie sprawiała problemów i nie była uzależniona.

Tabela 58 *Stosunek do lekarza*

stosunek do lekarza	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
zdecydowanie pozytywny	5	4,31	0	0,00	56	31,46	3	25,00
pozytywny	17	14,66	4	28,57	64	35,96	4	33,33
raczej pozytywny	41	35,34	8	57,14	34	19,10	2	16,67
raczej negatywny	39	33,62	2	14,29	11	6,18	1	8,33
negatywny	10	8,62	0	0,00	7	3,93	0	0,00
zdecydowanie negatywny	4	3,45	0	0,00	6	3,37	2	16,67
brak danych	0	0,00	0	0,00	3	1,66	0	0,00
razem:	116	100,00	14	100,00	181	101,66	12	100,00

Z analizy akt osobopoznawczych wynika, że skazane zwracają się do lekarza z różnymi problemami zdrowotnymi. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności są również takie, które zostały przyjęte do zakładu karnego z licznymi uzależnieniami, ze śladami pobicia, z brakiem uzębienia a także zapchłone oraz zawzione. Po okresie przebywania w celi przejściowej, gdzie poddano skazane zabiegom higienicznym, w tym również odwszawiającym, skazane wyrażają wolę zadbania o swoje zdrowie na terenie zakładu karnego. Skazane na wolności nie leczyły się, natomiast w zakładzie karnym często domagają się kontaktu z lekarzami z różnych specjalizacji. Uzależnienie od alkoholu, narkotyków wpłynęło na pogorszenie się stanu zdrowia kobiet.

Wśród kobiet, które w chwili prowadzenia badań odbywały karę pozbawienia wolności ponad $\frac{1}{3}$ i ponad połowa matek odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi w DMiDz pozytywnie oceniła pracę lekarza. Nieco mniej skazanych wypowiedziało się o lekarzu raczej negatywnie. Ponad 14% badanych kobiet oceniło lekarza pozytywnie. W grupie kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi pozytywny stosunek do lekarza miało nieco ponad $\frac{1}{4}$ badanych. Natomiast raczej negatywnie pracę lekarza oceniło ponad 14% badanych. Najmniej kobiet zadeklarowało zdecydowanie negatywny stosunek do lekarza – 3,45% (badanie akt).

Wśród 181 badanych 3 respondentki nie wyraziły opinii na temat lekarza. Zdecydowana większość skazanych, która wypowiedziała się na temat lekarza, oceniła jego pracę przychylnie. Pozytywnie ocenia lekarza ponad połowa kobiet oraz $\frac{3}{4}$ kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi. Swój niechętny stosunek do lekarza wyraziło ponad 13% kobiet oraz $\frac{1}{4}$ matek z dziećmi. Wśród kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi, tych które negatywnie oceniły pracę lekarza, ponad 16% uznało, że ten stosunek jest zdecydowanie negatywny.

Nie udało się zweryfikować przyczyn negatywnego stosunku do lekarza. Nie można wykluczyć, że wpływ na negatywną ocenę pracy lekarza miały warunki izolacji penitencjarnej i związane z tym ograniczenia.

Tabela 59 Ocena innych skazanych *

ocena innych skazanych	badania aktowe				badania ankietowe			
	ogółem		kobiety z dziećmi		ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%	lb	%	lb	%
życzliwe	50	43,10	4	28,57	48	26,52	2	15,38
wchodzą w konflikty	11	9,48	4	28,57	42	23,20	5	38,46
liczą się z silniejszymi	44	37,93	1	7,14	19	10,50	2	15,38
każdy dba o siebie	74	63,79	6	42,86	75	41,44	0	0,00
inne	8	6,90	0	0,00	4	2,21	4	30,77

* % nie sumuje się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Skazane poproszono również o ocenę innych skazanych. Najliczniejsza grupa skazanych stwierdziła, że w warunkach izolacji penitencjarnej każdy dba o siebie (63,79%). W drugiej kolejności badane oceniły, że ich współsadzane koleżanki są życzliwe. Następnie, ponad $\frac{1}{3}$ uznała, że inne skazane liczą się tylko z silniejszymi, zaś niespełna co

10 stwierdziła, że wchodzi w konflikty. Inny rozkład danych stwierdzono w grupie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi. Ponad $\frac{1}{4}$ badanych uważała, że pozostałe skazane wchodzi w konflikty, zaś zaledwie jedna kobieta, że inne skazane liczą się z silniejszymi. Skazane kobiety stwierdziły, że każdy dba o siebie. W dalszej kolejności respondentki wskazały, że inne skazane są: życzliwe, wchodzi w konflikty, liczą się z silniejszymi. Ponad 2% badanych stwierdziło, że nie będzie oceniać swoich koleżanek z celi, ponieważ nie są tutaj od oceniania. Wśród kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi, najwięcej z nich wskazało, że inne skazane wchodzi w konflikty (38,46%), niespełna $\frac{1}{3}$ zasugerowała, iż nie chce oceniać swoich koleżanek z celi. Kobiety, które oceniły współosadzone stwierdziły, iż „*chcą pokazać swoją wyższość*” oraz, że „*są bardzo fałszywymi kobietami*”. Ponad 15% matek z DMiDz odpowiedziało, że inne skazane są życzliwe oraz liczą się z silniejszymi. Żadna ze skazanych nie wskazała, że każdy dba o siebie.

Z powyższego wynika, iż kobiety w zakładzie karnym nie potrafią bezgranicznie zaufać innym skazanym. Obawiają się, że jeśli okażą wrażliwość może to zostać wykorzystane przeciwko nim. Dlatego też zdecydowały się „założyć maskę” i odgrywać rolę twardej kobiety, której nic nie obchodzi i której nic nie jest w stanie złamać. Stąd też istnieje przekonanie wśród skazanych, że inne kobiety to intrygantki, chcące pokazać swoją wyższość.

Z badań przeprowadzonych przez D. Rode¹³ wynika, że skazane kobiety odznaczają się takimi cechami jak: rezerwa i ostrożność w kontaktach z innymi, pesymistycznym stosunkiem do przyszłości, niską samooceną, niewiarą w siebie, wysoką samokrytyką, zawziętością, krytycyzmem, zdolnością do wyrzeczeń oraz odraczaniem gratyfikacji.

Cechą większości kobiet jest potrzeba mówienia i zwierzenia się ze swoich przemyśleń i problemów. Brak porozumienia z innymi kobietami związany jest także z problemem adaptacji do warunków izolacji penitencjarnej. Gdyby skazane nawiązały koleżeńskie stosunki z innymi kobietami, zdecydowanie łatwiej zniosłyby proces związany z klimatyzacją w zakładzie karnym.

¹³ D. Rode, *Obraz własnej osoby kobiet i mężczyzn przebywających w izolacji więziennej*, [w:] Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2006, s. 226.

Tabela 60 *Przystosowanie się do warunków panujących w zakładzie karnym (ankieta) **

przystosowanie się do warunków panujących w zakładzie karnym	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
cały czas płaczę	10	5,52	1	8,33
tęsknię za domem i dziećmi	98	54,14	9	75,00
boję się, że po wyjściu z więzienia zostawi mnie mąż, konkubent	14	7,73	4	33,33
cały czas rozmyślam, analizuję, dlaczego tutaj muszę być	34	18,78	1	8,33
przystosowałam się	54	29,83	4	33,33
jest mi tu dobrze	3	1,66	0	0,00

* % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Najliczniejszą grupę stanowiły badane, które tęsknią za domem i dziećmi. Relatywnie wysoki był odsetek osób, które się przystosowały do warunków izolacji penitencjarnej. Skazane odpowiadały, że cały czas rozmyślają, analizują, dlaczego muszą być w zakładzie karnym, obawiają się, że po wyjściu z więzienia zostawi je mąż bądź konkubent. Ponad 5% badanych odpowiedziało, że nie przystosowała się do warunków panujących w zakładzie karnym i cały czas płacze. Tylko 1,66% skazanych stwierdziła, że jest im dobrze w izolacji penitencjarnej. Wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi w DMiDz, najwięcej odpowiedziało, że tęskni za domem i dziećmi. Badane obawiają się, iż po opuszczeniu zakładu karnego zostaną bez męża lub konkubenta oraz że się przystosowały do warunków izolacji. Najmniejszą grupę stanowią te kobiety, które nie przystosowały się do warunków zakładu karnego i cały czas analizują, dlaczego muszą tutaj być.

Należy stwierdzić, iż wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności wykształciły się dwie grupy: te, które nie przystosowały się do warunków panujących w więzieniu oraz te, które zaakceptowały ten stan. Wyrazem adaptacji jest, że skazanym jest dobrze a także przystosowały się do życia w izolacji penitencjarnej. Zdecydowana większość jednak nie pogodziła się z tym, że odbywa karę pozbawienia wolności. Skazane, które nie przyzwyczyły się do przebywania w zakładzie karnym wskazywały, że tęsknią za domem i dziećmi, analizują przyczynę pobytu w izolacji, wyrażają obawy o przyszłość swego związku i cały czas płaczą.

§ 6. Tryb przyjmowania dzieci matek odbywających karę pozbawienia wolności do Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym

Polskie prawo przewiduje uprzywilejowane traktowanie kobiet w ciąży, które odbywają karę pozbawienia wolności. Za przepis kształtujący standard traktowania kobiet w ciąży K. Szczechowicz¹⁴ słusznie uznała art. 87 § 3 kkw, który stanowi, że kobiecie ciężarnej zapewnia się specjalistyczną opiekę. Opiekując się małymi dziećmi skazanych kobiet, matkami karmiącymi oraz kobietami w ciąży, wymagane jest specjalistyczne podejście pracowników jednostek penitencjarnych. Pracownicy służby więziennej powinni koncentrować się na zaspokajaniu wzmożonych w tym okresie potrzeb fizjologicznych matek oraz w miarę możliwości łagodzić dolegliwości związane z izolacją¹⁵.

Art. 87 § 4 i 5 kkw dotyczy kobiet, które są pozbawione wolności. Umożliwiono kobietom sprawowanie stałej a także bezpośredniej opieki nad dzieckiem. Cel ten jest realizowany przez tworzenie domów dla matki oraz dziecka, które znajdują się przy zakładach karnych, w których kobiety odbywają karę pozbawienia wolności¹⁶.

Do DMiDz trafiają kobiety z różnych typów i rodzajów zakładów karnych. Kodeks karny wykonawczy nie ogranicza możliwości sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem tylko do kobiet odbywających krótkoterminowe kary pozbawienia wolności. Zatem nie powinno się odmawiać matkom, które odbywają karę długoterminowego pozbawienia wolności możliwości bycia z małymi dziećmi¹⁷.

W związku z tym, że do DMiDz trafiają skazane, niezależnie od rodzaju i typu zakładu karnego, w którym odbywają karę, oceniane są ich postawy na podstawie których psycholog i lekarz określają predyspozycje skazanych do opieki nad dzieckiem¹⁸. Do DMiDz w Grudziądzu trafia skazana kobieta z noworodkiem w 11 dobie życia¹⁹. Matki wraz z noworodkami przebywają w Zakładzie Karnym w Grudziądzu przez około jeden rok.

¹⁴ K. Szczechowicz, *Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wobec kobiet w ciąży*, Studia Prawno – Ustrojowe 2009, Nr 10, s. 190 -191.

¹⁵ E. Piotrów, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności względem kobiet*, [w:] Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia, (red.) A. Jaworowska, Kraków 2008, s. 181.

¹⁶ E. Rekosz, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy. Postępowanie z kobietami...*, s. 8; K. Szczechowicz, *Zasady wykonywania kary...*, s. 193 - 194.

¹⁷ K. Grudzińska, *Więzień długoterminowy w izolacji penitencjarnej*, Resocjalizacja Polska 2013, nr 4, s. 235.

¹⁸ K. Marzec – Holka, *Dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia?*, Bydgoszcz 2004, s. 242 – 243.

¹⁹ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny..., s. 482.

Następnie, te które chcą pozostać z dzieckiem trafiają do DMiDz przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu²⁰.

Na życzenie matki dziecko przebywa pod jej opieką do ukończenia 3 lat²¹. Okres ten może ulec skróceniu bądź wydłużeniu, na podstawie opinii wydanej przez lekarza lub psychologa. Decyzję podejmuje sąd opiekuńczy²².

Na podstawie art. 87 § 4 kkw, wydano rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, regulującego tryb przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania tych placówek²³. Zgodnie z rozporządzeniem, matka pozbawiona wolności sprawuje stałą oraz bezpośrednią opiekę nad dzieckiem w domu dziecka dla matki i dziecka przy zakładzie karnym, który zwany jest „domem” (§ 2). W Polsce istnieją dwa domy dla matki i dziecka, które znajdują się przy Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu oraz Zakładzie Karnym w Krzywańcu i dysponują 61 miejscami²⁴.

Przyjęcie wraz z matką dziecka następuje na podstawie pisemnego wniosku, który matka składa do dyrektora zakładu karnego, przy którym taki dom zorganizowano (§ 3.1). Obowiązkiem matki jest załączenie do wniosku odpisu skróconego aktu urodzenia dziecka. O wniosku złożonym przez matkę, dyrektor zakładu karnego zawiadamia właściwy sąd opiekuńczy (§ 3.2 i § 3.3). W celu umieszczenia tymczasowo aresztowanej kobiety w domu wymagana jest zgoda organu, do którego dyspozycji ona pozostaje (§ 3.4). Dyrektor zakładu karnego nie jest związany zgodą sądu opiekuńczego. Może odmówić przyjęcia do zakładu karnego matki z dzieckiem, jeśli względy zdrowotne bądź wychowawcze, potwierdzone opinią psychologa lub lekarza, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki²⁵.

Jak słusznie podkreśla K. Sitnik²⁶ decyzja sądu opiekuńczego wydawana jest na podstawie przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Na mocy art. 109 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, sąd opiekuńczy udziela zgody na umieszczenie oraz pobyt

²⁰ D. Rowicka, *Zakład Karny w Grudziądzu Nr 1*, [w:] Prawo do godnego traktowania w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji, (red.) A. Rzepliński, A. Krempleski, Warszawa 1996, s. 133; H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku..., s. 481; M. Tenerowicz, *Przewodnik prawny dla więźnia*, Warszawa 2004, s. 70 – 71.

²¹ D. Szyller, *Specarniak z huśtawkami*, <http://www.rp.pl/artykul/880709.html> z dnia 17.08.2015r.

²² M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna...*, s. 196.

²³ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003r. w sprawie trybu przyjmowania matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. Nr 175, poz. 1709).

²⁴ M. Kuć, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 55; T. Kalisz, *Populacja kobiet osadzonych...*, s. 265; I. Dybalska, *Polski model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, matek dzieci do lat trzech*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 43.

²⁵ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 405.

²⁶ K. Sitnik, *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieziennych Domach dla Matki i Dziecka*, NKPK, Tom XXVIII, (red.) T. Kalisz, Wrocław 2012, s. 236 – 241.

dziecka w DMiDz. Dyrektor zakładu karnego, zgodnie z postanowieniem sądu opiekuńczego, wydaje decyzję o skierowaniu skazanej kobiety wraz z dzieckiem do DMiDz. Sytuacja każdego dziecka jest indywidualna. Sąd rejonowy uwzględnia, w jaki sposób skazana matka wywiązywała się ze swoich obowiązków rodzicielskich w stosunku do dzieci wcześniej urodzonych a przede wszystkim wydolność opiekuńczą matki bądź obojga rodziców²⁷. Należy również zaznaczyć, że umieszczenie przez sąd dziecka wraz z matką w DMiDz nie jest jednoznaczne z tym, że dziecko będzie przebywało wraz ze skazaną do osiągnięcia wieku 3 lat. Zdarzają się sytuacje, że trzeba matce odebrać dziecko dla jego dobra. Dyrektor zakładu karnego wówczas informuje sąd opiekuńczy, który podejmuje decyzję o rozdzieleniu dziecka od matki²⁸.

Zgodnie z § 3.5 przywołanego rozporządzenia, aby umieścić dziecko w DMiDz, wymagana jest zgoda ojca, gdy przysługuje mu władza rodzicielska. W przypadku braku takiej zgody bądź, gdy niemożliwe jest jej uzyskanie sąd opiekuńczy podejmuje decyzję. Z chwilą uzyskania zgody sądu opiekuńczego matka razem z dzieckiem zostają przyjęci do DMiDz. Jednakże, w przypadku szczególnie uzasadnionym, matka razem z dzieckiem może zostać przyjęta do DMiDz w momencie złożenia pisemnego wniosku i pozostawać w nim do chwili uzyskania zgody sądu opiekuńczego (§ 3.6).

W trybie art. 34 kkw, skazanej przysługuje skarga do sądu penitencjarnego na decyzję sędziego. Również skazana ma prawo, na podstawie art. 7 kkw zaskarżyć decyzję sądu opiekuńczego, ale wówczas gdy jest niezgodna z prawem. Skargę kobieta kieruje do sądu penitencjarnego. Godzi się zauważyć, że decyzja wydana przez sąd opiekuńczy podlega kontroli w trybie art. 78 § 2 kkw w zakresie jej zgodności z prawem przez Dyrektora Generalnego lub dyrektora Okręgowego Służby Więziennej.

Matka powinna złożyć wniosek do dyrektora zakładu karnego wraz z odpisem skróconego aktu urodzenia dziecka. Przewiezienie dziecka do domu organizują, w porozumieniu z dyrektorem zakładu karnego osoby, które faktycznie sprawują pieczę nad dzieckiem, bądź placówka opiekuńczo – wychowawcza, w której przebywa dziecko.

Nie oznacza się w dokumentach, że dziecko urodziło się w przywięziennym szpitalu. Brak oznaczenia uniemożliwi stygmatyzację dziecka. Chodzi tu o osobową dokumentację dziecka akt urodzenia bądź zaświadczenie o udzieleniu dziecku Sakramentu

²⁷ H. Reczek, *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 227.

²⁸ A. Pilarska – Jakubczak, *W domu matki i dziecka*, FP 2013, Nr 12, s. 20; N. Dulcka, K. Czaplicki, *Dziecko w izolacji więziennej ze skazaną matką*, *Votum Separatum* 2014, Nr 4, s. 10.

Chrzta Świętego. W dokumentacji medycznej także nie ma informacji o przebywaniu dziecka w zakładzie karnym. Natomiast w książeczce zdrowia dziecka znajduje się pieczętka DMiDz, Grudziądz, ul. Wybickiego 10/22, jednakże ten adres nie piętkuje dziecka, ponieważ nazwa ośrodka przypomina jedną z wielu istniejących w Polsce placówek opiekuńczych²⁹.

Zasadą jest, że matka która korzysta z zezwoleń na czasowy pobyt poza terenem zakładu karnego, opuszcza ten zakład razem z dzieckiem. Jest to zasadne z tego względu, że matka odwiedza wraz z dzieckiem rodzinę, w której najprawdopodobniej zostanie umieszczone dziecko po odseparowaniu od matki. Dziecko będzie kojarzyło rodzinę oraz miejscem, w którym spędzało czas z matką. Nawiązanie bliskich relacji z rodziną umożliwi szybszą adaptację dziecka do nowego środowiska. Ponadto dziecko opuszczając teren zakładu karnego poznaje inny świat, gwar ulicy, ludzi, zapachy. Od tej zasady istnieje wyjątek. W uzasadnionych przypadkach dyrektor zakładu karnego może, na wniosek matki, wyrazić zgodę na pozostawienie dziecka w DMiDz na czas jej przebywania poza zakładem karnym. Gdy matka nie powróciłaby do zakładu karnego, wówczas dyrektor zakładu karnego ma obowiązek powiadomić sąd opiekuńczy. Ten przypis ma również zastosowanie, gdyby matka powróciła do zakładu karnego bez dziecka (§ 6).

Gdy matka nie może sprawować stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem, wówczas dziecko przebywa pod opieką pielęgniarki oraz wychowawcy (§ 6.5). Gdy lekarz bądź psycholog wydadzą opinię na piśmie, że są przesłanki do oddzielenia dziecka od matki bądź przedłużenia czy też skrócenia okresu jego pobytu w DMiDz, dyrektor zakładu karnego ma obowiązek zawiadomić o tym sąd opiekuńczy wraz z załączeniem opinii (§ 7). W razie konieczności opuszczenia przez dziecko DMiDz przed zwolnieniem matki z zakładu karnego, zakład umożliwi matce podjęcie wszelkich starań o oddanie dziecka pod opiekę rodzinie lub o umieszczenie go w placówce opiekuńczo – wychowawczej, która jest położona w pobliżu zakładu karnego, w którym przebywa matka (§ 8).

DMiDz kieruje kierownik. Podlega dyrektorowi zakładu karnego. W Domu Matki i Dziecka pracują: lekarz pediatra, psycholog, pielęgniarka, wychowawca a także dietetyk (§ 9).

Pokoje w DMiDz różnią się od innych pomieszczeń, w których skazane kobiety odbywają karę pozbawienia wolności. Wszystkie pomieszczenia DMiDz są zbliżone wyposażeniem do warunków domowych. Dom ten składa się z pomieszczeń takich jak: pokoje sypialne dla matek z dziećmi, sale do zajęć pielęgnacyjnych oraz wychowawczych,

²⁹ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka...*, s. 231.

pomieszczenia do udzielania świadczeń zdrowotnych, pomieszczenie do przygotowania posiłków, pomieszczenie sanitarne oraz gospodarcze, pokoje dla personelu jak również pomieszczenie izby chorych (§ 10).

Funkcjonariusze Służby Więziennej, którzy mają bezpośredni kontakt z dziećmi, podczas pełnienia służby nie noszą służbowego umundurowania (§ 11). Jest to istotne, gdyż wówczas dziecko nie odczuwa inności. Dziecko nie będzie miało utrwalonego w pamięci obrazu umundurowanych funkcjonariuszy i matek wykonujących ich polecenia.

Dyrektor powołuje zespół wychowawczo – opiekuńczy (§ 12.1). Zespół jest przykładem innego organu kolegialnego, przewidzianego w art. 77 kkw³⁰. Do zadań tego zespołu należy: programowanie zajęć dydaktycznych, wychowawczych, edukacyjnych, resocjalizacyjnych a także terapeutycznych w stosunku do matek. Prowadzona jest wraz z udziałem matek działalność opiekuńcza, której celem jest zapewnienie dzieciom prawidłowego rozwoju psychofizycznego. Postawy macierzyńskie są oceniane kwartalnie. Przygotowywane są warunki odpowiedniej adaptacji społecznej matek wraz z dziećmi poprzez utrzymywanie kontaktów z rodzinami, organami pomocy społecznej a także publicznymi placówkami opiekuńczo – wychowawczymi (§ 12.2).

W skład zespołu wchodzi: kierownik domu, który jednocześnie pełni funkcję kierownika zespołu, lekarz pediatra, psycholog, pielęgniarka a także wychowawca (§ 12.1).

Dzieciom, które przebywają wraz z matką w zakładzie karnym zapewnia się opiekę medyczną, której udzielania zobligowany jest lekarz pediatra bądź pielęgniarka, zatrudnieni w zakładzie opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności. W sytuacji, gdy lekarz pediatra lub pielęgniarka nie może udzielić takim dzieciom świadczenia zdrowotnego, wówczas realizuje się je za pośrednictwem zakładu opieki zdrowotnej, właściwego ze względu na jego obszar działania a także rodzaj świadczenia zdrowotnego. Chore, wymagające całodobowej opieki lekarskiej, dzieci lekarz pediatra niezwłocznie ma obowiązek skierować do szpitala właściwego ze względu na rodzaj świadczenia zdrowotnego.

Dzieci, które zostały przyjęte spoza oddziału ginekologiczno – położniczego szpitala więziennego można umieścić razem z matką w pomieszczeniu izby chorych (§ 13).

Określono normę żywnościową dla dzieci. Posiłki przyrządzane są w kuchni domu pod ścisłą kontrolą dietetyka, mając na względzie zalecenia lekarza pediatry. Dobór produktów oraz ilość posiłków w ciągu doby ustala lekarz pediatra. Na jego wniosek można odstąpić od ograniczeń wynikających z norm budżetowych podczas żywienia dzieci chorych

³⁰ K. Sitnik, *Odmienności w wykonaniu kary...*, s. 298.

w uzasadnionych przypadkach (§ 14.1 i 2). Dzieciom przysługuje wyżywienie zgodnie z normą „L”. W rozporządzeniu w sprawie określenia wartości dziennej normy wyżywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych³¹ określono, że normą „L” oznaczona została dieta lekkostrawna, której wartość dziennej stawki wynosi 5,70zł.

W rozporządzeniu w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek, uregulowana została także kwestia posiadania przez dzieci osobistych rzeczy (§ 15). Dzieciom przysługuje, stosownie do indywidualnych potrzeb a także wieku bielizna, odzież oraz obuwie. Wszystkie przedmioty osobistego użytku, zgodnie z normami należności zawarte zostały w załączniku nr 2 do rozporządzenia³².

W DMiDz w zakładzie karnym, prowadzona jest dokumentacja: książka ewidencji dzieci, karta wyposażenia dzieci, dokumentacja osobista dziecka, protokolarz zespołu wychowawczo – opiekuńczego a także dokumentacja medyczna dziecka.

W książce ewidencji dzieci znajdują się następujące informacje: imię i nazwisko dziecka, data oraz miejsce urodzenia, imiona i nazwiska rodziców a także ich adresy zamieszkania, imiona i nazwiska osób, które sprawują fatychną opiekę nad dzieckiem, data przyjęcia dziecka oraz przyczyna skreślenia z ewidencji, adres osoby, dla której dziecko zostało przekazane, bądź adres i nazwa placówki, do której dziecko zostało przeniesione. Dokumentacja ta jest prowadzona przez kierownika domu.

W karcie wyposażenia zawarte są następujące informacje: imię i nazwisko dziecka, data przybycia oraz opuszczenia placówki, bielizna, odzież, obuwie a także inne wyposażenie, które jest własnością dziecka w chwili, gdy zostało przyjęte do domu oraz otrzymane w czasie pobytu w placówce. Dokumentację prowadzi kierownik domu. W dokumentacji osobistej dziecka wpisuje się: odpis skrócony aktu urodzenia, orzeczenie sądu, dokumenty

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 października 2011r. zmieniającego zarządzenie w sprawie określenia wartości dziennej normy wyżywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. Nr 236, poz. 1402).

³² Według norm należności dla dzieci przebywających w domach dla matki i dziecka przysługiwały: 1) na 1 rok okresu używalności: cztery kaftaniki letnie, cztery kaftaniki zimowe, cztery sztuki śpioszków, dwie czapeczki, sześćdziesiąt sztuk pieluch z tkaniny, sześć koszulek, dwie pary rajstop, dwie pary majtek dziecięcych, cztery pary skarpetek dziecięcych, dwa swetry, jedna para obuwia domowego, jedna para butów, trzy myjki, dwie butelki, cztery smoczki, jeden gryzaczek, cztery poszewki na kocyk oraz na okres zimowy jedna para rękawiczek; 2) na 2 lata okresu używalności: jedna ceratka, sześć prześcieradeł oraz cztery poszewki na poduszki; 3) na 3 lata okresu używalności: dwie piżamy, jedna kurtka dziecięca, dwie pary spodenek, trzy ręczniki oraz na okres zimowy jeden szalik; 4) na 4 lata okresu używalności: dwa kocyki; 5) na 5 lat okresu używalności: jeden materacyk oraz jedna poduszka; 6) na 7 lat okresu używalności: jeden podkład pod kocyk.

meldunkowe, korespondencja w sprawach dziecka, wnioski oraz wskazania w zakresie opieki wychowawczej. Dokumentację tę prowadzi kierownik domu.

W protokolarzu zespołu wychowawczo – opiekuńczego mieści się dokumentacja zawierająca informację na temat realizacji zadań przez zespół wychowawczo – opiekuńczy. Protokolarz ten prowadzony jest przez kierownika domu. W dokumentacji medycznej dziecka, którą prowadzi lekarz pediatra, zawarte są: książeczka zdrowia dziecka, karty zdrowia dziecka, karta uodpornienia, karty gorączkowe, karta rozwoju psychomotorycznego dziecka a także wyniki badań laboratoryjnych.

Obowiązujące przepisy pozwalają kobiecie realizować się w roli matki. Skazana odbywająca karę pozbawienia wolności korzysta również z całej gamy odstępstw regulaminowych, gdy jej zachowanie jest zgodnie z wymaganymi zasadami.

§ 7. Dodatkowe uprawnienia skazanych kobiet w ciąży i przebywających w Domu Matki i Dziecka

Tabela 61 *Korzystanie z prawa do dodatkowych zakupów (ankieta)*

korzystanie z prawa do dodatkowych zakupów.	kobiety z dziećmi	
	lb	%
tak	7	58,33
nie	5	41,67
razem:	12	100,00

Kobiety, które sprawują stałą a także bezpośrednią opiekę nad dzieckiem w DMiDz na podstawie art. 113a § 1 kkw, mają prawo do dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że ponad połowa matek korzystała z tego prawa. Zważywszy, że ponad 83% badanych kobiet pracowała na terenie zakładu karnego nieodpłatnie można wysnuć wniosek, że skazane nie korzystały z prawa do dodatkowych zakupów z powodu braku środków finansowych.

Tabela 62 *Korzystanie z prawa do dodatkowego spaceru (ankieta)*

prawo do dodatkowego spaceru	kobiety z dziećmi	
	lb	%
tak	4	44,44
nie	5	55,56
brak danych	3	33,33

Wokół DMiDz znajduje się plac zabaw, ławeczki, ogródek, gdzie mamy razem z dziećmi mogą uprawiać owoce a także warzywa. Plac zabaw jest kolorowy, wyposażony w liczne zabawki. Jest to miejsce przystosowane do zabaw z dzieckiem. Skazane kobiety, które odbywają karę z dziećmi w DMiDz mają prawo do dodatkowego spaceru (art. 112 § 1 kkw). Należy negatywnie ocenić, iż ponad połowa skazanych nie korzystała z tego prawa. Mniej niż połowa badanych korzystała z prawa do dodatkowego spaceru. W tym przypadku trudno jest uzasadnić brak chęci skazanej do skorzystania z tego prawa. Niemniej jednak potwierdza to fakt, iż kobiety mają trudności w zorganizowaniu wolnego czasu zarówno sobie jak również dziecku. Skazane nie korzystają z prawa do dodatkowego spaceru z dzieckiem z lenistwa. Jak wynika z badań skazane, odbywające karę pozbawienia wolności są bardzo zmęczone i najchętniej swój wolny czas przeznaczyłyby na odpoczynek.

Problem jest ważny gdyż skazane nie miały pozytywnych wzorców zorganizowania wolnego czasu na wolności. Pomimo podejmowania szeregu działań przez funkcjonariuszy służby więziennej w celu zachęcenia kobiet do aktywnego spędzania wolnego czasu z dzieckiem na świeżym powietrzu, badane nie podejmują działań zmierzających do zmiany nawyków.

Z obserwacji a także analizy akt osobopoznawczych można wysnuć wniosek, że kobiety posiadające dzieci również na wolności nie potrafią się nimi zajmować. Dopiero w DMiDz uczą się roli matki. Skazane nie potrafią zorganizować zabawy swojemu dziecku gdyż nie mają takich wzorców z dzieciństwa. Wychowując się w rodzinie dysfunkcyjnej z powodu uzależnienia od alkoholu częściej doświadczały awantur niż wspólnych zabaw z rodzicami.

Tabela 63 Zapewnienie opieki dla kobiet w ciąży (akta)*

zapewnienie opieki dla kobiet w ciąży	kobiety z dziećmi	
	lb	%
tak	12	100,00
nie	0	0,00
razem:	12	100,00

*- 2 skazane trafiły do zk, jak już urodziły dziecko

Dwie kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi w DMiDz trafiły do zakładu karnego w momencie, gdy posiadały już dzieci. W warunkach izolacji penitencjarnej urodziło 12 badanych. Godnym odnotowania jest, iż wszystkie kobiety otrzymały pomoc od personelu zakładu karnego będąc w ciąży.

Tabela 64 Rodzaj pomocy udzielonej kobiecie w ciąży lub podczas wychowywania dziecka (ankieta)

rodzaj pomocy udzielonej kobiecie w ciąży lub podczas wychowywania dziecka	kobiety z dziećmi	
	lb	%
rozmowa z psychologiem, wychowawcą	6	50,00
wsparcie położnej	1	8,33
dostarczanie specjalistycznej prasy, książek	2	16,67
nie udzielono żadnej pomocy	1	8,33
inna	2	16,67
razem:	12	100,00

Rozmowa z psychologiem bądź wychowawcą była najczęstszą formą pomocy, na jaką mogła liczyć skazana kobieta w ciąży, lub wychowująca dziecko. Taki rodzaj wsparcia zadeklarowała połowa badanych. Należy pozytywnie ocenić fakt, iż kobiety, które korzystały z pomocy wychowawcy w okresie ciąży bądź podczas wychowywania dziecka twierdzą, że wychowawca nigdy nie narzucał im metod wychowawczych. Zawsze wskazywał różne warianty radzenia sobie podczas poszczególnych etapów rozwoju dziecka. Dowodem potwierdzającym jest fakt, że skazane kobiety już po opuszczeniu zakładu karnego kontaktują się z wychowawcą, po to by uzyskać pomoc. Tytułem przykładu należy wskazać udzielenie pomocy w wypełnieniu dokumentów dziecka do przedszkola. Respondentki wskazały, że dostarczano im specjalistyczną prasę oraz książki o tematyce związanej z okresem okołoporodowym. Tylko jedna skazana mogła liczyć na wsparcie położnej. Kobiety dopiero w DMiDz uczą się jak być mamą. Nie wiedzą również w jaki sposób karmić. Rozmawiają z dietetyczką, która przyrządza posiłki dzieciom. Podczas rozmowy skazane uczą się, w jaki

sposób przygotować dziecku zbilansowany i pełnowartościowy posiłek dostosowany do jego wieku i potrzeb.

Niektóre kobiety odbywające karę pozbawienia wolności mają zapewnioną pomoc przy wychowywaniu dziecka lepszą niż kobiety na wolności. Posiłki dla dzieci przygotowuje dietetyk pod nadzorem lekarza. Kobiety korzystają ze wsparcia położnej, psychologa, wychowawcy. Jednakże cały czas należy pamiętać, że kobiety przechodzą ten trudny etap same, bez wsparcia bliskich. Kobieta po porodzie ma burzę hormonalną, krzyczy, płacze i jest skupiona tylko na swoim dziecku. Natomiast w zakładzie karnym jest cały czas obserwowana i każdy obniżony nastrój jest natychmiast rejestrowany przez oddziałowe bądź wychowawcę. Zatem tak ważne jest żeby w DMiDz pracowały doświadczone kobiety odznaczające się również dużymi pokładami empatii.

Jedna z badanych stwierdziła, że w tym okresie nie została jej udzielona żadna pomoc. Respondentki, które wskazały na inną odpowiedź, uzasadniły swoje wypowiedzi tym, że *„w czasie ciąży przebywałam w domu”* oraz *„nie korzystałam z pomocy, ponieważ synka urodziłam przed stawieniem się w zakładzie karnym, na wolności. Synek miał 20 miesięcy jak przyszedł z nim do zakładu karnego”*.

W DMiDz w Grudziądzu utworzono bibliotekę młodej mamy. Skazane kobiety mogą korzystać z fachowej literatury, dotyczącej higieny i pielęgnacji dziecka w okresie noworodkowym, niemowlęcym. Literatura obejmuje swoim zakresem także problemy związane z rozwojem psychomotorycznym niemowlęcia i małego dziecka, ich żywieniem oraz chorobami okresu dziecięcego³³.

Istotne jest również ustalenie dlaczego w opinii kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności w DMiDz dzieci powinny być razem z nimi w zakładzie karnym.

Bez odpowiedniej stymulacji, braku okazywania uczuć, odrzucenie rozwój dziecka może ulec zahamowaniu. Większość dzieci, które są słabo przystosowane wywodzi się ze środowisk, które nie wspierają ich rozwoju³⁴.

³³ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996, s. 483.

³⁴ Szerzej zob. A. Campbell, *Jej niezależny umysł...*, s 363 i nast.

Tabela 65 *Motywy przebywania dziecka z matką w zakładzie karnym (ankieta)**

motywy, dlaczego dziecko powinno przebywać wraz z matką w zakładzie karnym	kobiety z dziećmi	
	lb	%
tylko ja wiem, co dla mojego dziecka jest najlepsze	7	58,33
tylko ja potrafię dać mu miłość	7	58,33
dziecko uczy cierpliwości	2	16,67
dziecko potrzebuje kontaktu z matką	9	75,00
urodzenie dziecka zupełnie zmieniło mój pogląd na dotychczasowe życie	1	8,33
inne	1	8,33

* -100% liczone do 12 kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności w DMiDz, istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Z przeprowadzonych badań wynika, iż najliczniejsza grupa skazanych kobiet uważa, że dziecko po prostu potrzebuje kontaktu z osobą najbliższą a więc matką. Ponad połowa skazanych wskazała, że powodem, dla którego dziecko powinno być z matką jest to, że tylko matka wie, co dla jej dziecka jest najlepsze oraz, że tylko matka potrafi dać prawdziwą miłość dziecku. Badane wskazały, że dziecko po prostu uczy je cierpliwości. Natomiast tylko jedna matka stwierdziła, iż urodzenie dziecka zupełnie zmieniło jej pogląd na życie, które prowadziła do tej pory. Jedna z matek uznała, że dziecko powinno przebywać razem z nią w zakładzie karnym ponieważ „ojciec pracuje dlatego (dziecko) jest ze mną”.

Istnieje obawa, że skazane kobiety specjalnie zachodzą w ciążę by po urodzeniu dziecka odbywać karę pozbawienia wolności na terenie DMiDz. Warunki są zdecydowanie lepsze od warunków więziennych. Należy pamiętać, że w DMiDz odbywają karę kobiety niezależnie od typu i rodzaju zakładu karnego do którego zostały skierowane. Jest to grupa skazanych bardzo zróżnicowana zarówno pod względem cech osobistych, uzależnień, stopnia demoralizacji oraz rodzaju popełnionego przestępstwa. Z obserwacji poczynionych podczas prowadzonych badań oraz z rozmów z funkcjonariuszami Służby Więziennej wynika, że skazane, które odbywają karę pozbawienia wolności z dzieckiem są bardziej odpowiedzialną grupą. Starają się przestrzegać porządku wewnątrz zakładu karnego, dbają o dzieci, porządek w celach mieszkalnych, angażują się w prace na rzecz DMiDz. Organizują imprezy okolicznościowe dla dzieci, na przykład z okazji Dnia Dziecka czy z okazji Świąt Bożego Narodzenia.

Dziecko pozytywnie oddziałuje na skazane kobiety. Grupa ta jest bardziej zmotywowana do podjęcia współpracy z personelem służby więziennej, chętnie aktywnie uczestniczy w zajęciach organizowanych na terenie zakładu karnego.

Dla oceny kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w DMiDz celowa wydaje się weryfikacja odnośnie możliwości przebywania dziecka wraz z matką w zakładzie karnym.

Tabela 66 Ocena możliwości przebywania dziecka wraz z matką w zakładzie karnym (ankieta)*

ocena możliwości przebywania dziecka wraz z matką w zakładzie karnym	kobiety z dziećmi	
	lb	%
dziecko w zakładzie ma zapewnioną właściwą opiekę	5	41,67
liczy się to, że przebywamy razem	8	66,67
inne	1	8,33

* 100% liczone do 12 kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności w DMiDz, istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Godnym podkreślenia jest, iż dla większości badanych liczy się to, że mogą przebywać wraz ze swoim dzieckiem. Ponad 41% kobiet zadeklarowała, że dziecko ma zapewnioną właściwą opiekę w zakładzie karnym. W tym momencie warto przytoczyć smutną refleksję, wychowawcy DMiDz, że dzieci, które przebywają wraz z matką w warunkach izolacji penitencjarnej mają zapewnione wszystkie środki, które są im potrzebne do prawidłowego rozwoju i funkcjonowania. Dzieci w DMiDz otrzymują pięć pełnowartościowych posiłków przyrządzonych przez dietetyka pod nadzorem lekarza pediatry. Niestety w przeważającej większości bywa tak, że dzieci te po opuszczeniu zakładu karnego już nigdy więcej mogą nie mieć zapewnionych takich warunków. Zdarzają się przypadki, że kobiety po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności udają się wraz z dziećmi „pod most”. Jedna skazana inaczej oceniła możliwość przebywania dziecka razem z nią w zakładzie karnym. Respondentka ta oceniła, że *„dobrze, iż jest taka możliwość, ponieważ dziecko powinno być przy matce, bo tylko ona jest w stanie dać mu tyle miłości ile potrzebuje. A także dbać o nie, uczyć i wychowywać”*.

Analiza powyższych informacji pozwala na stwierdzenie, że kobietom zależy na dzieciach i są zainteresowane ich rozwojem. Potwierdza to fakt, iż dziecko jest doskonałym bodźcem, pozytywnie wpływającym na poprawę skazanej i jej resocjalizację.

Tabela 67 *Odpowiednie warunki do wychowywania dziecka (ankieta)*

odpowiednie warunki do wychowywania dziecka	kobiety z dziećmi	
	lb	%
tak	10	83,33
nie	2	16,67
razem:	12	100,00

W ocenie większości badanych zakład karny stworzył odpowiednie warunki do wychowywania w nim dziecka. Kobiety, które oceniły, że zakład karny to odpowiednie miejsce do wychowywania w nim dziecka umotywowały to faktem, że „w *niejednych rodzinach wolnościowych nie ma tego co mają tutaj dzieci*”. Ponadto, „zakład karny zapewnia realizację potrzeb egzystencjonalnych, nie ogranicza swobody wyboru metody wychowawczej”. Skazane także podkreślają, że „mimo izolacji najważniejsza jest bliskość matki i dziecka, Poczucie bezpieczeństwa”.

Godzi się w tym miejscu zauważyć, że wiele dzieci, które są z matką w DMiDz przy zakładzie karnym mają lepsze warunki niż w domu. Dostają posiłki, pościel jest zmieniana raz w tygodniu, działa punkt szczepień. Istnieje możliwość widywania się bez ograniczeń z tatą, nawet kilka godzin dziennie można spędzać na placu zabaw³⁵.

Zaledwie 16 % skazanych ma inne zdanie. Matki, które uważają, że zakład karny to nie jest odpowiednie miejsce do wychowywania dziecka, motywują swoje zdanie tym, że „jest to zakład karny, jest mało wyjść z dziećmi poza teren DMiDz, przez co dzieci są dzikie”.

W badanej populacji przeważały osoby, które twierdzą, że zakład karny stwarza warunki ku temu, by dziecko mogło się w nim wychowywać.

Godnym odnotowania jest, że pielęgniarki za zgodą matek mogą zabrać dzieci poza mury zakładu karnego. Podczas takich wypraw dzieci poznają gwar ulicy, sklepy, otoczenie³⁶. Ponadto, jak podkreśla w wywiadzie³⁷ E. Adamska - Kierownik DMiDz przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu, systematycznie organizowane są wyjazdy matek oraz dzieci wraz z funkcjonariuszkami poza mury więzienne. Funkcjonariusze podejmują działania, których celem jest pobudzenie aktywności zarówno matek jak i dzieci. Tytułem przykładu należy wskazać na odwiedzanie sali zabaw, publicznych przedszkoli, gospodarstw agroturystycznych

³⁵ M. Krzyżanowska – Sołtysiak, *W tym więzieniu siedzą dzieci*, <http://fakty.interia.pl/wielkopolskie/news-w-tym-wiezieniu-siedza-dzieci,nId,1272684>; D. Szyller, *Specarniak z huśtawkami*, <http://www.rp.pl/artukul/880709.html> dostęp z dnia 17.08.2015r.

³⁶ A. Rychlewicz, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v> dostęp z dnia 18.05.2015r.

³⁷ A. Pilarska – Jakubczak, *W domu matki i dziecka*, FP 2013, Nr 12, s. 21.

czy też punktów *Mc Donald's*. Organizowane są także wyprawy do pobliskiego lasu na jagody oraz grzyby.

Macierzyństwo niewątpliwie zmienia każdą kobietę, również tę która odbywa karę pozbawienia wolności. Dziecko uwrażliwia skazaną i staje się dla niej najważniejsze³⁸.

Skazane odpowiadały, że po urodzeniu dziecka „*zmieniłam się na lepsze. Kocham moje dzieci i są dla mnie najważniejsze*”, „*dzięki dzieciom świat jest piękniejszy*”, „*wszystko*”, „*zmieniło się moje życie 360 stopni po pierwszym dziecku, a po drugim jeszcze na lepsze*”, „*wiem, że już nie powrócę do przestępstwa bo chcę moją córeczkę mieć przy sobie*”, „*spoglądam inaczej na świat*”, „*Wygenerowało we mnie nowe pokłady miłości i siły i woli przetrwania nawet w najtrudniejszym okresie życia*”, „*życie nabrało innego sensu – pozytywnego*”. Potwierdza to fakt, iż obecność dziecka przy matce pozytywnie wpływa na jej zachowanie.

Z poddanych analizie akt oraz z opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej wynika, że matki, które mają przy sobie dziecko w zakładzie karnym, zachowują się poprawniej w stosunku do współskazanych jak również do funkcjonariuszy Służby Więziennej. Ponadto, te matki są bardziej zainteresowane rodzinami, niż matki, które odbywają karę pozbawienia wolności bez dziecka.

Skazane matki, które odbywają karę wraz z dzieckiem, zdaniem B. Waligóry³⁹, są bardziej przyjazne w kontaktach z innymi ludźmi. Opinii tej nie podziela G. Lewandowski⁴⁰. Z badań przeprowadzonych przez Autora w Zakładzie Karnym w Grudziądzu w latach 1989 – 1992, wynika, że posiadanie dziecka nie wpłynęło motywująco na zmianę patologicznych zachowań skazanej. Zdecydowanie nie można podzielić tej tezy. Z badań a także z obserwacji i rozmów wynika, że skazane dopiero w izolacji uczą się jak prawidłowo wypełniać rolę matki, jak dbać o dziecko, stymulować ich rozwój. Skazane po opuszczeniu zakładu karnego dążą do tego by zapewnić dzieciom godne warunki do rozwoju, nauki. Znajdują pracę, mieszkanie. Kobiety te również walczą o odzyskanie praw do dzieci.

³⁸ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny..., s. 481; A. Rychlewicz, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v> dostęp z dnia 18.08.2015r.; R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 98.

³⁹ B. Waligóra, *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności*, [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce, T. 1, (red.) B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 61.

⁴⁰ G. Lewandowski, *Kobieta i jej macierzyństwo w warunkach zakładu karnego*, Universitas Gedanensis 1995, Nr 12, s. 21

Rzecznik Praw Obywatelskich wizytuje zakłady karne, w których dzieci przebywają wraz z matką. W opinii Rzecznika⁴¹ DMiDz są prowadzone bardzo dobrze. Dzieciom i matkom zapewnione są właściwe warunki bytowe⁴². Informację tę potwierdza także, po przeprowadzeniu lustracji Zakładu Karnego w Grudziądzu Nr 1, D. Rowicka⁴³. W czasie wizyty Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiego oraz Poniżającego Traktowania lub Karania w DMiDz przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu Nr 1, delegacja stwierdziła, że część mieszkalna, przeznaczona dla matek z dziećmi składa się z 5 pokoi. Pokoje przeznaczone są dla 3 osób, są obszerne, czyste, mają dużo światła naturalnego oraz dostęp do balkonu. W DMiDz dwie duże bawialnie z zabawkami a także mały ogród przeznaczony do zabaw. Oddział posiada własną kuchnię, która się znajduje w piwnicach bloku. Oddział Matki i Dziecka zrobił pozytywne wrażenie na członkach delegacji CPT, poza jednym wyjątkiem. Zwrócono uwagę na niedobry stan pryszniców oraz ich niewystarczającą ilość⁴⁴.

Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiego oraz Poniżającego Traktowania lub Karania po przeprowadzeniu kolejnej wizytacji na oddziałach, na których kobiety odbywają pozbawienia wolności nie miał większych zastrzeżeń. W wizytowanym Zakładzie Karnym w Rzeszowie, kobiety mają możliwość brania udziału w zajęciach różnych kółek zainteresowań (gotowanie, robienie na drutach, szycie) oraz uprawiania małego ogródka warzywnego i owocowego przy ich budynku. Grupa teatralna założona przez kobiety, wystawia przedstawienia teatralne w więzieniu i poza nim. Odbywają się okresowe spotkania z dziećmi z pobliskiego domu dziecka, podczas których kobiety organizują quizy dla dzieci, dają im własnoręcznie zrobione podarunki⁴⁵. Po przeprowadzeniu wizytacji w Areszcie Śledczym w Krakowie w dniach od 4 do 15 października 2004r., Europejski

⁴¹ D. Pstrąg, *Obawy skazanych związane z readaptacją do życia na wolności*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych..., s. 113.

⁴² E. Wichrowska – Janikowska, *Prawa kobiet w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich*, Materiały Rzecznika Praw Obywatelskich, Nr 30, Warszawa 1996, s. 257.

⁴³ D. Rowicka, *Zakład Karny w Grudziądzu Nr 1*, [w:] Prawo do godnego traktowania w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji, (red.) A. Rzepliński, A. Krempleski, Warszawa 1996, s. 132 – 136.

⁴⁴ Sprawozdanie dla Polskiego Rządu na temat wizyty w Polsce od dnia 30 czerwca do dnia 12 lipca 1996r. przeprowadzonej przez Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu traktowaniu lub Karaniu (CPT), PWP 1999, Nr. 24 – 25, s. 126 – 127.

⁴⁵ Sprawozdanie dla Polskiego Rządu z wizyty w Polsce przeprowadzonej przez Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT) 8- 19 maja 2000r., PWP 2002, Nr. 36, s. 141.

Komitet stwierdził, że warunki w celach, w których odbywają karę pozbawienia wolności kobiety, są odpowiednie⁴⁶.

W sprawozdaniu władz polskich dla Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu⁴⁷ podkreślono, że w jednostkach penitencjarnych realizowane są liczne programy uwzględniające potrzeby różnych grup skazanych. Tytułem przykładu należy wskazać zakres tematyczny programów skierowanych do kobiet odbywających karę pozbawienia wolności:

1. Program dla skazanych dzieciobójczyń – świadome macierzyństwo bez przemocy.
2. Program dla kobiet skazanych za przestępstwo przeciwko rodzinie, które same były ofiarami przemocy domowej.
3. Program prawny dla matek bezdomnych – ustalenie, zaprzeczenie ojcostwa, uzyskiwanie świadczeń alimentacyjnych od ojca nie będącego mężem matki.
4. Szantaż emocjonalny to też przemoc – program dla młodocianych matek, które urodziły dzieci w następstwie gwałtu.
5. Program oddziaływań psychologiczno – wychowawczych wobec skazanych matek realizowany w Zakładzie Karnym w Krzywańcu oraz w Zakładzie Karnym w Grudziądzu, w których są Domy dla Matki i Dziecka.

Z raportu CPT⁴⁸ wynika, że „Praktyka przeprowadzania kontroli osobistych (...) została przeanalizowana i uznana za zgodną z przepisami. Kontrole (...) realizowane przy opuszczaniu i powrocie do oddziału mieszkalnego są kontrolami pobieżnymi i polegają na powierzchownym sprawdzeniu odzieży, obuwia i przedmiotów posiadanych przez osadzonych. Kontrole te mają charakter prewencyjny, wykonywane są z poszanowaniem ludzkiej godności, przy zastosowaniu zasad humanitaryzmu i praworządności. W uzasadnionych przypadkach, podyktowanych względami porządku lub bezpieczeństwa, dokonuje się kontroli osobistych”. Niemniej w celu zapobieżenia wszelkich form nadużyć ze strony personelu służby więziennej zalecono zatrudnienie dodatkowego kobiecego personelu ochrony w Areszcie Śledczym w Lublinie.

⁴⁶ Sprawozdanie dla Polskiego Rządu z wizyty Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT) w dniach od 4 do 15 października 2004r., PWP 2006, Nr 50, s. 159.

⁴⁷ Sprawozdanie władz polskich dla Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu CPT/Inf 2011(21) <https://rm.coe.int/1680697927> dostęp z dnia 22.02.2018r.

⁴⁸ Sprawozdanie władz polskich dla Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu CPT/Inf 2014(22) <https://rm.coe.int/168069792a> dostęp z dnia 22.02.2018r.

Po przeprowadzeniu wizytacji w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji, wizytujący nie stwierdzili oznak niewłaściwego traktowania skazanych z niepełnosprawnością⁴⁹.

Na podstawie przytoczonych danych stworzono sylwetkę kobiety odbywającej karę pozbawienia wolności. Są to kobiety odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Przebywają w zakładzie karnym powyżej 6 miesięcy do 1 roku. Zostały poinformowane o prawie wyboru systemu odbywania kary i zdecydowały się na system programowego oddziaływania. Skazane, które odbywają karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym zostały tam skierowane z powodu uzależnienia od alkoholu. Pracują nieodpłatnie, nie uczą się, aczkolwiek uczestniczą w zajęciach kulturalno – oświatowych. Korzystają z biblioteki, uczestniczą w kursach doszkalających, zajęciach sportowych, koncertach. Nie mają pomysłu na zorganizowanie czasu wolnego, najchętniej oglądałyby TV. Utrzymują kontakt z rodzicami i dziećmi.

Mają negatywny stosunek do wychowawcy, natomiast cenią pracę psychologa i lekarza. Nie mogą liczyć na inne skazane, ponieważ każda dba tylko o siebie.

Po opuszczeniu zakładu karnego oczekują pomocy finansowej oraz w znalezieniu pracy. Oczekują wsparcia z ośrodka pomocy społecznej.

Kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności wraz z dzieckiem są pierwszy raz karana. Przebywają w zakładzie karnym powyżej 6 miesięcy do 1 roku. Zostały poinformowane o prawie wyboru systemu i dokonały wyboru programowego oddziaływania. Nie uczą się, pracują nieodpłatnie. Biorą udział w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz zajęciach plastycznych. Wolny czas przeznaczają na zabawę z dzieckiem. Utrzymują kontakty z rodzicami, dziećmi i osobami z poza rodziny z formie wymiany korespondencji i rozmów telefonicznych. Wyrażają aprobatę do wychowawcy, psychologa oraz lekarza.

Po opuszczeniu zakładu karnego oczekują pomocy finansowej oraz w znalezieniu pracy. Liczą na pomoc z ośrodka pomocy społecznej, kuratora oraz innych osób. Po wyjściu z więzienia chcą stworzyć dziecku prawidłowe warunki do życia i rozwoju, podjąć uczciwą pracę i już nigdy nie wrócić do zakładu karnego.

⁴⁹ Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z wizytacji w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie dotyczący stanu przestrzegania praw osób niepełnosprawnych, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyci%C4%85g%20-%20A%C5%9A%20Warszawa-Groch%C3%B3w%202015.pdf> dostęp z dnia 25.09.2015r.

§ 8. Kontakty dziecka z matką w warunkach izolacji penitencjarnej

Kobiety przebywające w warunkach izolacji penitencjarnej wyrażają chęć częstego kontaktu z rodziną, a przede wszystkim zależy im na utrzymaniu relacji z dziećmi. Zatem zasadne jest ustalenie czy w opinii skazanych kobiet, zakład karny jest przystosowany do tego, żeby dziecko mogło odwiedzać w nim matkę.

Tabela 68 *Odwiedzanie matki w więzieniu (ankieta)*

odwiedzanie matki w więzieniu	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zdecydowanie tak	33	18,23	2	16,67
tak	27	14,92	3	25,00
raczej tak	22	12,15	1	8,39
raczej nie	14	7,73	1	8,39
nie	22	12,15	0	0,00
zdecydowanie nie	16	8,84	2	16,67
brak danych	47	25,97	3	25,00
razem	181	100,00	12	100,00

Na 181 zbadanych 47 kobiety nie udzieliły odpowiedzi na pytanie dotyczące opinii na temat odwiedzania przez dziecko matki w więzieniu. Zdecydowana większość, gdyż ponad połowa kobiet oraz kobiet z dziećmi, opowiedziało się za odwiedzaniem przez dziecko matki w warunkach izolacji penitencjarnej. Niespełna $\frac{1}{4}$ respondentek zadeklarowało, że dziecko powinno mieć możliwość odwiedzania w zakładzie karnym matki. Są też kobiety, które uważają, że więzienie nie jest odpowiednim miejscem dla dzieci. Niespełna $\frac{1}{3}$ kobiet a także $\frac{1}{4}$ kobiet odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi uznała, że dziecko nie powinno odwiedzać matki w zakładzie karnym. Część badanych kobiet, neguje możliwość odwiedzania matki w zakładzie karnym przez dzieci. Osoby te stwierdziły, że ich dzieci nie wiedzą o odbywaniu przez nie kary pozbawienia wolności. Ponadto skazane te w większości wierzą, że ich dzieci myślą, że matka przebywa i pracuje za granicą. Taka wersja być może ma wpłynąć na brak napiętnowania ze strony środowiska dziecka, ale także na sam czynnik psychologiczny dziecka. Łatwiej jest, bowiem zaakceptować fakt, że matka z powodu braku pracy szuka jej poza granicami państwa, niż to, że matka jest zła bo zrobiła coś niezgodnego z prawem. W konsekwencji swego postępowania została odizolowana od społeczeństwa. Taki

tok myślenia przyjęła także jedna ze skazanych, podczas udzielania wywiadu⁵⁰ powiedziała, że „dzieci myślą, że jestem w szpitalu. Nikt im nie powiedział prawdy. Córnka wciąż pyta, kiedy wrócę do domu. Kiedyś będę musiała powiedzieć im prawdę, bo nie chcę, aby dowiedziały się o tym od obcych ludzi. Ale jeszcze jest za wcześnie”. Jest to krzywdzące nie tylko dla dziecka ale również samej skazanej. Dziecko kiedy pozna prawdę poczuje się okłamane. Trudniej będzie w takiej sytuacji kobiecie zdobyć zaufanie dziecka i nawiązać z nim prawidłowe relacje.

Najliczniejszą grupą były kobiety które uważają, że dziecko powinno odwiedzać matkę w izolacji penitencjarnej. Świadczy to o tym, że kobietom zależy na utrzymywaniu kontaktów z rodziną. Wysoki był również odsetek kobiet, które uważają, że zakład karny nie jest miejscem w którym dziecko powinno widzieć matkę. Należy zauważyć, że negatywne opinie przeważały wśród kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności same. Z powyższych informacji wynika, że osoby, które są z dziećmi w DMiDz uważają, że dziecko powinno utrzymywać kontakt z matką.

Zważywszy, że większość badanych kobiet uznała, że dziecko może odwiedzać matkę w zakładzie karnym zasadne jest ustalenie czy zakład karny stworzył warunki, które są odpowiednie do tego, żeby dziecko mogło odwiedzać w nim matkę.

Tabela 69 Ocena warunków do odwiedzania w zakładzie karnym matki przez dziecko (ankieta)

warunki do odwiedzania matki przez dziecko w zakładzie karnym	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zdecydowanie tak	14	7,73	2	16,67
tak	28	15,47	2	16,67
raczej tak	33	18,23	2	16,67
raczej nie	31	17,13	1	8,33
nie	21	11,60	1	8,33
zdecydowanie nie	14	7,73	0	0,00
brak danych	40	22,10	4	33,33
razem	181	100,00	12	100,00

Niespełna ¼ kobiet stwierdziła, że zakład karny raczej stworzył odpowiednie warunki. Jednakże co piąta badana, już raczej negatywnie odnosi się do tej kwestii.

⁵⁰ A. Jasińska, *Uwięzione matki: zza krat kochają równie mocno jak te na wolności*, <http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/3447191,uwiezione-matki-zza-krat-kochaja-rownie-mocno-jak-te-na-wolnosc,3,id,t,sa.html> dostęp z dnia 18.08.2015r.

W grupie kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności w DMiDz nieco ponad $\frac{3}{4}$ badanych kobiet stwierdziła, że zakład karny jak najbardziej stworzył warunki do tego, żeby dziecko mogło odwiedzać w nich matkę. Co piąta badana była odmiennego zdania.

Ponadto, matki wskazują, że „*jeśli są to widzenia na terenie DMiDz to zdecydowanie tak*”. Zatem, w opinii samych skazanych, DMiDz jest odpowiednio wyposażony, a tym samym dostosowany do potrzeb dzieci niż miejsce do odwiedzin w zakładzie karnym poza DMiDz. Zakład Karny w Krzywańcu posiada pokój widzeń. Jest on wyposażony w liczne zabawki, kolorowe kredki, książeczki. Z całą pewnością jest to miejsce dostosowane do tego, żeby dzieci mogły w nim spędzać czas ze swoją mamą. W niczym on nie przypomina typowych cel więziennych.

Należy pozytywnie ocenić fakt, że skazane uważają, iż pokoje do odwiedzania matki przez dziecko na terenie DMiDz są przystosowane do tego. Jednakże są również takie skazane, które twierdzą, że zakład karny nie jest odpowiednim miejscem dla dziecka. Dziecko odwiedzając matkę wykształca obraz grupy osób podobnie ubranych i uczesanych, służby więziennej oraz krat. Samo wejście na teren zakładu karnego jest wieloetapowym procesem. Strażnik więzienny wpuszcza dziecko wraz z opiekunem, dokonuje rewizji osobistej a następnie skazana jest doprowadzana na widzenie. Każde takie spotkanie jest niewątpliwie dużym przeżyciem zarówno dla dziecka jak i matki. Istotna jest również kwestia wieku dziecka uczestniczącego w spotkaniu. Niemniej jednak za każdym razem warto tłumaczyć dziecku, że idzie na spotkanie z mamą i że takie działania funkcjonariusza Służby Więziennej są konieczne, żeby zachować wszelkie środki ostrożności. Kiedy dziecko będzie wiedziało co je czeka nie będzie przerażone taką sytuacją.

Z powyższych informacji wynika, że kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi pozytywnie oceniają przystosowanie zakładu karnego do możliwości przebywania w nim dziecka. Opinia ta jest konsekwencją tego, iż DMiDz zdecydowanie różni się od zwykłej celi więziennej.

Tabela 70 *Odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca przebywania dzieci (ankieta)**

odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca przebywania dzieci	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zdecydowanie tak	19	10,50	2	16,67
tak	34	18,78	1	8,33
raczej tak	11	6,08	0	0,00
raczej nie	9	4,97	0	0,00
nie	32	17,68	4	33,33
zdecydowanie nie	29	16,02	3	25,00
brak danych	47	25,97	3	16,67
razem	181	100,00	12	100,00

Analizując badaną populację należy również uwzględnić informację, czy kobiety odbywają karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym, który jest położony najbliżej miejsca zamieszkania dzieci.

Z 181 badanych 47 kobiet nie odpowiedziało na te pytanie. Z powyższych informacji wynika, że opinie na temat odległości odbywania kary pozbawienia wolności od miejsca zamieszkania dzieci są podzielone. Niespełna połowa badanych kobiet oraz kobiet odbywających karę z dziećmi uznała, że odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym, który znajduje się najbliżej miejsca zamieszkania dzieci. Natomiast 38,67% kobiet a także 58,33% matek przebywających w DMiDz twierdzi, że nie odbywają one kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym, który jest położony najbliżej miejsca zamieszkania dzieci.

Tabela 71 *Korzystanie z prawa do dodatkowego widzenia z dziećmi (ankieta)*

korzystanie z prawa do dodatkowego widzenia z dziećmi	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
tak	26	14,36	2	16,67
nie	104	57,46	7	58,33
brak danych	51	28,18	3	25,00
razem	181	100,00	12	100,00

Z 181 badanych 51 kobiet nie udzieliło odpowiedzi. W obu badanych grupach ponad połowa kobiet nie korzystała z takiego prawa. Zważywszy na fakt, iż niespełna ½ badanych kobiet stwierdziła, że nie odbywa kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym w pobliżu miejsca zamieszkania dzieci, rzutuje to na ograniczenie kontaktów z nimi. Problem

jest ważny z tego względu, iż z przeprowadzonych badań wynika, że dzieci nie odwiedzają matek w zakładzie karnym z powodu zbyt dużej odległości dzielącej miejsce zamieszkania dziecka od zakładu karnego, w którym przebywa matka. Z przeprowadzonego badania wynika, że jedynie co piąta skazana korzysta z prawa do dodatkowego widzenia z dzieckiem.

Godnym odnotowania jest, że zdecydowana większość badanych kobiet oraz wszystkie kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi stwierdziły, że chciałyby częściej widywać się z dziećmi. Najliczebniejszą grupę spośród nich stanowiły osoby, które chciałyby zdecydowanie częściej widywać się ze swoimi dziećmi. Co 10 badana kobieta nie ma potrzeby częstszego kontaktu w postaci widzeń ze swoimi dziećmi.

Tabela 72 *Możliwość częstszego kontaktu skazanych z dziećmi (ankieta)*

możliwość częstszego kontaktu z dziećmi	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
zdecydowanie tak	77	42,54	7	58,33
tak	32	17,68	1	8,33
raczej tak	4	2,21	0	0,00
raczej nie	2	1,10	0	0,00
nie	7	3,87	0	0,00
zdecydowanie nie	0	0,00	0	0,00
brak danych	59	32,60	4	33,33
razem	181	100,00	12	100,00

Skazane kobiety wyrażają chęć częstszego kontaktu ze swoimi dziećmi, jednak wiele czynników wpływa na to, że kontakty te są utrudnione. Z analizy akt można wnioskować, że kobiety nie korzystały z prawa do dodatkowego widzenia z dziećmi z powodu złej sytuacji materialnej rodziny. Brak środków finansowych na podróż powoduje, że rodzina skazanej kobiety nie może się z nią zobaczyć na terenie zakładu karnego.

Z powyższych informacji wynika, że zakład karny nie sprzyja utrzymywaniu kontaktów skazanych kobiet z dziećmi. Niemalże połowa kobiet stwierdziła, że nie odbywa kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym, który znajduje się najbliżej miejsca zamieszkania jej dzieci. Zakład Karny w Krzywańcu jest bardzo oddalony od najbliższej miejscowości. Zatem, aby dostać się do DMiDz i samego zakładu karnego należy posiadać środek transportu. Niski status materialny rodzin skazanych kobiet uniemożliwia częste odbywanie długich i kosztownych podróży. Wpływa to na rozluźnienie więzi rodzinnych. Wykonując płatną pracę skazana wsparłaby domowy budżet oraz umożliwiłaby dzieciom

częstsze odwiedzanie. Ważne jest aby skazane utrzymywały kontakty z rodziną i dziećmi. Wsparcie bliskich stanowi mobilizujący czynnik do poprawy oraz pracy nad sobą.

Skazane często po opuszczeniu zakładu karnego mają trudności związane z przystosowaniem się do życia na wolności. Kobiety, które mają wsparcie w rodzinie, dzieciach szybciej klimatyzują się w środowisku po odbyciu kary.

§ 9. Przygotowanie skazanych kobiet do zwolnienia z zakładu karnego

Opuszczając mury zakładu karnego, skazana na nowo wchodzi do świata wolnych ludzi, normalnego życia, świata zupełnie innego od tego, w którym przebywała w izolacji⁵¹. Perspektywa opuszczenia zakładu karnego, pomimo tego, że bardzo pożądana i wyczekiwana, bywa dla skazanych źródłem stresów, obawy oraz frustracji⁵². Rola społeczeństwa w procesie wspierania osób, które opuszczają zakład karny jest bardzo istotna⁵³. Stygmatyzacja jest przeszkodą, jakiej musi stawić czoło osoba opuszczająca mury zakładu karnego. W społeczeństwie nadal panuje przekonanie, że więzień ma utrwalone schematy zachowań, jeśli trafił do zakładu karnego to jest nieuczciwy bądź agresywny. Ponadto, obawy społeczeństwa związane są także z tym, że funkcjonariusze Służby Więziennej nie są w stanie zmienić postaw skazanego. Co więcej, skazany w warunkach izolacji penitencjarnej może nabyć kolejnych, nieakceptowanych przez społeczeństwo zachowań. Należy pamiętać, iż zaufanie, że skazany się poprawił oraz zainteresowanie są tym, czego osoba opuszczająca mury zakładu karnego potrzebuje najbardziej, żeby zacząć żyć uczciwie⁵⁴. Pomoc

⁵¹ A. Szymanowska, *Recydywa byłych skazanych na karę pozbawienia wolności i czynniki ją warunkujące*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego..., s. 154; E. Pindel, *Życie po więzieniu – readaptacja w środowisku otwartym*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych..., s. 150; A. Kwieciński, *Nowy kształt przepisów służących przygotowaniu skazanego do opuszczenia zakładu karnego i określających warunki udzielania mu pomocy. Wzmocnienie efektywności procesu readaptacyjnego czy tylko racjonalizacja jego kosztów?*, [w:] Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009 – 2014, (red.) A. Kwieciński, Warszawa 2014, s. 79.

⁵² A. Klaus – Strożek, *Wybrane wymiary osobowości zabójczyń odbywających karę pozbawienia wolności w aspekcie pracy resocjalizacyjnej i postpenitencjarnej*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych..., s. 418.

⁵³ (red.) T. Bulenda, R. Musidłowski, *Postępowanie z więźniami w latach 1989 – 2002*, Warszawa 2003, s. 32 – 35; R. Musidłowski, *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, [w:] System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce..., s. 274; J. Piotrowicz, *Pomoc postpenitencjarna w kontekście celów resocjalizacji*, [w:] Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych, (red.) B. Skafirak, Kraków 2007, s. 179; M. Marczak, *Obraz byłego więźnia w ocenie pracowników instytucji pomocowych – analiza badań*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 79.

⁵⁴ S. Kawula, *Społeczne wsparcie nadzieję w życiu człowieka*, [w:] Radość i cierpienie. Fenomenologia rozwoju człowieka, (red.) H. Romanowska – Łakomy, Olsztyn 2000, s. 163; *Moje życie po więzieniu...*, <http://kobieta.onet.pl/zdrowie/psychologia/moje-zycie-po-wiezieniu/6hcf1> dostęp z dnia 18.08.2015r.; Szerzej

w readaptacji społecznej osobom, które opuszczają zakłady karne powinna być, zdaniem A. Kieszkowskiej⁵⁵ jednym z priorytetów państwa. Najbardziej wolności, według A. Klaus – Strożek⁵⁶, obawiają się te kobiety, na które nikt i nic już nie czeka. Skazane te po opuszczeniu murów zakładu karnego boją się rozpocząć nowe życie, nie wiedzą od czego zacząć. Nie wierzą również, że może im się udać.

Tabela 73 Rodzaj oczekiwanej pomocy po opuszczeniu zakładu karnego (ankieta)*

rodzaj pomocy po opuszczeniu zakładu karnego	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
finansowa	87	48,07	8	66,67
mieszkaniowa	53	29,28	3	25,00
leczenie zdrowotne	27	14,92	3	25,00
leczenie terapeutyczne (odwykowe)	24	13,26	1	8,33
pomoc w zdobyciu wykształcenia	10	5,52	0	0,00
pomoc w znalezieniu pracy	83	45,86	5	41,67
pomoc w odbudowaniu relacji z dziećmi	27	14,92	3	25,00
nie oczekują pomocy	28	15,47	2	16,67
inna	2	1,10	0	0,00

* % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Z przytoczonych danych wynika, że finansowe wsparcie, było najbardziej pożądaną pomocą przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności, w momencie, gdy opuszczą zakład karny. Na taką pomoc liczyła niespełna połowa badanych kobiet oraz ponad 66% matek odbywających karę pozbawienia wolności w DMiDz. Relatywnie wysoki odsetek w badanej populacji stanowiły skazane, które oczekiwały pomocy w procesie znalezienia pracy – 45,86% kobiet i 41,67% matek. Niespełna $\frac{1}{3}$ skazanych liczyła na pomoc w znalezieniu mieszkania. Wśród skazanych były również takie, które nie oczekiwały żadnej pomocy sądząc, że po opuszczeniu zakładu karnego same sobie poradzą. Kobiety, po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności oczekiwały wsparcia przy leczeniu zdrowotnym, odbudowaniu relacji z dziećmi, leczeniu terapeutycznym (odwykowym) oraz zdobyciu

zob. K. Pawełek, *Powrót więźniów do społeczeństwa nie jest łatwy...*, [w:] Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej, (red.) Śl. Przybyliński, Toruń 2010, s. 154; Szerzej zob. U. Sobczyszyn, *Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności – ogólna charakterystyka*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych...*, s. 125- 137.

⁵⁵ A. Kieszkowska, *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*, *Probacja* 2009, Nr 2, s. 99.

⁵⁶ A. Klaus – Strożek, *Wybrane wymiary osobowości zabójczyń odbywających karę pozbawienia wolności w aspekcie pracy resocjalizacyjnej i postpenitencjarnej*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 418.

wykształcenia. Zaledwie dwie respondentki oczekiwały innego rodzaju pomocy po opuszczeniu zakładu karnego.

Kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności z dziećmi miały nieco inne oczekiwania. Poza pomocą finansową oraz w znalezieniu pracy, co czwarta respondentka oczekiwała pomocy: mieszkaniowej, w leczeniu zdrowotnym oraz w odbudowaniu prawidłowych relacji z dziećmi. Ponad 16% badanych nie chciała pomocy. Jedna respondentka liczyła na wsparcie podczas leczenia odwykowego. Żadna z badanej grupy kobiet nie oczekiwała na pomoc w zdobyciu wykształcenia.

Dane te korespondują z badaniami przeprowadzonymi przez A. Matysiak – Błaszczyk⁵⁷, z których wynika że kobiety po opuszczeniu z zakładu karnego oczekiwać będą pomocy w znalezieniu pracy – 63,4% a następnie pomocy finansowej – 43%. Najmniej badanych zwróci się o pomoc rzeczową (np. ubrania) – 7%. Wyniki te znajdują również odzwierciedlenie w badaniach przeprowadzonych przez B. Skafirak⁵⁸. Ponad 70% skazanych kobiet, po opuszczeniu zakładu karnego oczekiwać będzie pomocy w uzyskaniu pracy, zaś 29,4% pomocy finansowej. Najmniej kobiet 6,3% uda się na leczenie odwykowe.

Kobiety po opuszczeniu zakładu karnego nie charakteryzują się postawą roszczeniową. Realnie podchodzą do rzeczywistości. Na tej podstawie określono rodzaje pomocy, której oczekują kobiety po opuszczeniu zakładu karnego. W badanej populacji najwyższy był odsetek skazanych, które oczekują wsparcia finansowego, w znalezieniu pracy a także mieszkania. Zapewnienie tego rodzaju pomocy ułatwi kobietom readaptację w środowisku oraz uniemożliwi ponowne wejście w konflikt z prawem, zważywszy, że połowa badanych skazanych przed pobytem w zakładzie karnym utrzymywała się z zasiłku bądź prac dorywczych istotne jest wsparcie materialne tej grupy.

⁵⁷ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 221.

⁵⁸ B. Skafirak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, (red.) B Skafirak, Kraków 2007, s. 251.

Tabela 74 *Oczekiwanie pomocy (ankieta)**

oczekiwanie pomocy:	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
rodzice	33	18,23	2	16,67
mąż	18	9,94	2	16,67
dzieci	8	4,42	0	0,00
dalsi krewni	9	4,97	1	8,33
ośrodka pomocy społecznej	81	44,75	4	33,33
kurator	72	39,78	3	25,00
sama sobie poradzę w życiu	49	27,07	1	8,33
inna	13	7,18	3	25,00

* % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Z powyższych badań wynika, że Ośrodek Pomocy Społecznej został wytypowany, jako instytucja, w której respondentki będą najczęściej szukały wsparcia. Ponad 44% kobiet oraz $\frac{1}{3}$ matek z dziećmi uda się do Ośrodka Pomocy Społecznej z prośbą o udzielenie pomocy. Potwierdza to fakt, iż jest to instytucja, którą skazane znały jeszcze przed pobytu w zakładzie karnym, gdyż utrzymywały się z zasiłków. Na drugim miejscu skazane udadzą się po poradę do kuratora. Ponad $\frac{1}{4}$ respondentek doszło do wniosku, że same sobie poradzą w życiu i nie liczą na pomoc od nikogo. Istnieje duże ryzyko, że skazane, które nie mogą liczyć na wsparcie rodziny, pomoc w znalezieniu mieszkania a także pracy ponownie wrócą do zakładu karnego. W dalszej kolejności osobami które będą, zdaniem skazanych, pomocne po opuszczeniu zakładu karnego są: rodzice, mąż, inne osoby - konkubent. Najmniej skazanych liczy, że pomoc zostanie im udzielona ze strony dalszych krewnych oraz dzieci.

Co czwarta kobieta, która odbywa karę w DMiDz, poza pomocą z Ośrodka Pomocy Społecznej oraz kuratora liczyć będzie na pomoc od innych osób. Po dwie respondentki uważają, że mogą oczekiwać pomocy od rodziców a także męża. Tylko jedna badana stwierdziła, że sama poradzi sobie w życiu po opuszczeniu zakładu karnego oraz liczy na pomoc ze strony dalszych krewnych. Żadna z kobiet nie oczekuje, że pomoc nadejdzie ze strony dzieci.

Kobiety, po opuszczeniu zakładu karnego wierzą, że otrzymają pomoc od rodziny i osób najbliższych a także ze strony instytucji powołanych do świadczenia pomocy. Skazane, które wskazały, że na wolności poszukają wsparcia w instytucjach, zaznaczały, że będzie to Ośrodek Pomocy Społecznej bądź kurator. Osobami najbliższymi, wspierającymi kobiety będą: rodzice, mąż a także dzieci. Wśród skazanych kobiet są także takie, które uważają, że po opuszczeniu zakładu karnego same sobie poradzą.

Należy negatywnie ocenić fakt, że kobiety nie czują wsparcia w osobach bliskich i rodzinie. Zdecydowana większość po opuszczeniu zakładu karnego uda się o pomoc do ośrodka pomocy społecznej. Zdaniem kobiet w ramach indywidualnego programu oddziaływania jest przede wszystkim utrzymywanie właściwych relacji z bliskimi. To właśnie rodzina powinna być wymieniana przez kobiety w pierwszej kolejności jako ich wsparcie.

Skazane, które nie mają wsparcia wśród rodziny, bliskich są grupą szczególnie narażoną na powrót do zakładu karnego. Kobietom, nawet tym, które poprawnie funkcjonują na terenie zakładu karnego trudno przystosować się do życia na wolności. Brak pomocy ze strony rodziny nie sprzyja wytrwaniu w abstynencji, znalezieniu mieszkania czy też pracy. Kumulacja tych czynników prowadzi do powrotu na drogę niezgodną z prawem a w konsekwencji do zakładu karnego.

Dane nie znalazły potwierdzenia w badaniach przeprowadzonych przez A. Matysiak – Błaszczyk⁵⁹ z których wynika, że skazane kobiety po opuszczeniu zakładu karnego po pomoc udadzą się do rodziny (71,59%), następnie zaś do kuratora (42,05%). Tylko nieliczne badane deklarowały, że będą szukały pomocy w schronisku dla bezdomnych (1,7%).

Jedna ze skazanych podczas udzielania wywiadu stwierdziła, że pomimo tego, że znajomi i rodzina nie zostawili jej w trudnych chwilach, to ona sama wstydzi się do nich wrócić i spojrzeć im w oczy⁶⁰. Problem jest ważny dlatego, że skazane pomimo tego, iż mają wsparcie rodziny nie korzystają z niego.

Największa grupa kobiet po opuszczeniu zakładu karnego nie chce już nigdy do niego wrócić. Nieco mniej respondentek będzie na wolności dążyć do zdobycia uczciwej pracy. Podstawową formą pomocy postpenitencjarnej jest, zdaniem M. D. Pełki – Sługockiej⁶¹ znalezienie pracy dla skazanej. Praca jest czynnością, która prowadzi do zaspokajania potrzeb ludzkich. Dodać warto, że dzięki podjęciu pracy, człowiek po odbyciu kary, wchodzi w nowe środowisko, w którym podlega wzajemnemu oddziaływaniu jednostek a także grup, wchodzi także w różne układy między ludźmi.

W ocenie skazanych pobyt w więzieniu nie zapobiega przestępczości⁶². Przyczynia się do rozpadu więzi rodzinnych, utratę mieszkania a w konsekwencji nasilenie demoralizacji. Kara pozbawienia wolności powoduje nagły zwrot w sytuacji życiowej kobiety. Wyłącza

⁵⁹ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 221.

⁶⁰ A. Jasińska, *Uwięzione matki: zza krat kochają równie mocno jak te na wolności*, <http://www.dzienniklodzi.pl/artukul/3447191,uwiezione-matki-zza-krat-kochaja-rownie-mocno-jak-te-na-wolnosc,3,id,t,sa.html> z dnia 18.08.2015r.

⁶¹ M. D. Pełka – Sługocka, *Środki postpenalne a przystosowanie społeczne (w świetle badań nad wykonywaniem pracy)*, Warszawa 1979, s. 71.

⁶² L. Olejnik, *Program pracy wolontarystycznej „BONA” jako metoda readaptacji społecznej [w:] Kobieta w więzieniu – polski system...*, s. 95.

z pełnienia istotnych ról społecznych. Natomiast skazane kobiety mają potrzebę utrzymywania kontaktów z rodziną i pełnienia roli matki. Szczególną potrzebę podtrzymywania kontaktów z rodziną zauważa S. Lelental⁶³. W czasie odbywania kary pozbawienia wolności, szczególnie gdy pobyt ten trwa długo, następuje rozluźnienie więzi pomiędzy osobą skazaną a pozostałymi członkami rodziny. Więzi te bardzo trudno odbudować, kiedy skazana osoba opuści zakład karny. Osłabienie więzi z rodziną w dużej mierze utrudnia odnalezienie się skazanej w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego. Brak pomocy od osób najbliższych doprowadza do sytuacji, że skazana powraca do zakładu karnego. Należy zaznaczyć, że osobom tym nie chodzi o pomoc natury materialnej, a o wsparcie psychiczne. Szczególnie istotny jest pierwszy okres po opuszczeniu zakładu karnego, ponieważ wówczas spotyka się z odrzuceniem ze strony społeczeństwa.

Tabela 75 *Plany po opuszczeniu zakładu karnego**

plany po opuszczeniu zakładu karnego	ogółem		kobiety z dziećmi	
	lb	%	lb	%
założyć rodzinę	37	20,44	1	8,33
stworzyć dzieciom prawidłowe warunki rozwoju oraz życia	57	31,49	10	83,33
odbudować więzi rodzinne	68	37,57	2	16,67
odzyskać prawa rodzicielskie	42	23,20	3	25,00
podjąć uczciwą pracę	111	61,33	9	75,00
zmienić otoczenie	72	39,78	4	33,33
wytrwać w abstynencji	54	29,83	2	16,67
nigdy nie wrócić do zakładu karnego	125	69,06	8	66,67
nie mam żadnych planów	7	3,87	1	8,33
inna	10	5,52	0	0,00

* % nie sumują się - istniała możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi

Ponad $\frac{1}{3}$ badanych myśli o zmianie otoczenia. Zmiana otoczenia jest ważna szczególnie dla skazanych kobiet, które weszły w konflikt z prawem z uwagi na przynależność do środowiska przestępczego. Należy pamiętać, że wiele skazanych kobiet na wolności było uzależnionych od alkoholu, narkotyków. Zatem w sytuacji tych skazanych zmiana środowiska jest również zasadna, ponieważ nie powrócą do osób i miejsc związanych z nałogiem.

⁶³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, s. 397.

Skazanym kobietom zależy na odbudowaniu prawidłowych więzi rodzinnych, stworzeniu dzieciom warunków do prawidłowego rozwoju a także życia, wytrwaniu w abstynencji oraz odzyskaniu praw rodzicielskich. Kobiety muszą mieć plany po opuszczeniu zakładu karnego. Dążenie do odbudowania relacji rodzinnych, w tym również odzyskania władzy rodzicielskiej, stworzenia dzieciom warunków do normalnego życia wpłynie mobilizująco na wytrwanie w trzeźwości. Najmniej spośród badanych nie snuje żadnych planów, po opuszczeniu zakładu karnego.

Te kobiety są grupą szczególnie narażoną na powrót do zakładu karnego. Jest to pewnego rodzaju sposób na życie. Skazane powrócą do środowiska które znają, do którego się przystosowały. Na terenie zakładu karnego nie muszą obawiać się o to gdzie będą spać, co jeść ponieważ wszystko to jest im zapewnione.

Nieco inne wizje po opuszczeniu zakładu karnego snują do życia kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności z dziećmi w DMiDz. Pragną stworzyć dzieciom prawidłowe warunki do rozwoju a także życia. Kobiety te po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności będą szukały uczciwej pracy oraz postanowiły już nigdy nie wrócić do zakładu karnego. Respondentki mają w planach: zmienić otoczenie, odzyskać prawa rodzicielskie, odbudować rodzinne więzi oraz wytrwać w abstynencji. Najmniej kobiet pragnie założyć rodzinę oraz nie czyniła planów, co będzie robić po opuszczeniu zakładu karnego.

Kobietom, które odbywają karę pozbawienia wolności - jak wynika z przeprowadzonych badań - zależy na stworzeniu dzieciom domu, w którym będą zapewnione warunki do nauki, rozwijania pasji i zainteresowań. Skazane mają świadomość, że podjęcie pracy i wytrwanie w trzeźwości jest gwarantem realizacji tych planów. Co więcej kobiety na terenie DMiDz nauczyły się postaw macierzyńskich oraz jak dbać o dziecko. Uświadomiły sobie, że środowisko rodzinne w jakim się wychowały nie stanowi wzorca który należy powielać. Kobietom tym zależy na zbudowaniu prawidłowych relacji z dziećmi i rodziną.

Wyniki przeprowadzonych badań nie znajdują potwierdzenia w badaniach przeprowadzonych przez A. Matysiak – Błaszczyk⁶⁴. W populacji badanej przez Autorkę skazane kobiety po opuszczeniu zakładu karnego mają zamiar znaleźć pracę (72,8%), rozpocząć nowe życie (60,3%) oraz odbudować więzi rodzinne (57,8%). Tylko nieliczne badane nie posiadają w ogóle żadnego planu (5,8%).

⁶⁴ A. Matysiak – Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet...*, s. 220.

§ 10. Skazane kobiety w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej

Sprawowanie opieki nad niewielką grupą skazanych przez jednego funkcjonariusza pozytywnie wpływa na ich współpracę. Wychowawca ma czas na zapoznanie się z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności i ich problemami. Realne jest także stworzenie programu oddziaływania dostosowanego do potrzeb konkretnych skazanych. Istotne jest zatem ustalenie, z jak dużą grupą skazanych pracownicy służby więziennej muszą pracować. Co trzeci badany określił, że pod opieką jednego wychowawcy jest od 11 do 20 skazanych. DMiDz dysponuje miejscami dla 14 matek wraz z dziećmi. Dodać warto, że $\frac{1}{3}$ badanych uznało, że pod ich opieką znajduje się znacznie większa grupa skazanych (od 71 do 100 osób). Jeden pracownik stwierdził, że sprawuje pieczę nad 51 do 60 skazanych, inny zaś zadeklarował opiekę nad więcej niż 100 skazanymi.

Zasadne jest również ustalenie jak liczna grupa osób odbywających karę pozbawienia wolności, w opinii pracowników służby więziennej powinna znajdować się pod opieką jednego wychowawcy bądź jednego psychologa. Funkcjonariusze stwierdzili, że pod ich opieką znajduje się zbyt duża liczba skazanych. Aby realizować programy oddziaływania na skazanych, wychowawca musi objąć opieką znacznie mniejszą liczbę kobiet. Połowa badanych zauważyła, że aby osiągnąć sukces we współpracy ze skazanymi, pod opieką jednego wychowawcy bądź psychologa powinno znajdować się od 31 do 40 skazanych. Dwóch pracowników uznało, że liczba skazanych powinna wynosić od 11 do 20. Natomiast jeden z badanych uznał, że do wdrożenia skutecznych metod należy współpracować z grupą nie większą niż 10 więźniów.

Należy stwierdzić, że w badanej populacji przeważały osoby, które sprawują pieczę nad zbyt dużą liczbą kobiet, co bez wątpienia przekłada się na jakość pracy wychowawców z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności.

Psycholog wskazała, że kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej są zazwyczaj smutne i depresyjne. Obawiają się o los swoich dzieci a także czynią obawy dotyczące swojej przyszłości z partnerem, kiedy opuszczą już zakład karny. Spostrzeżenia psychologa korespondują z wynikami badań. Zdecydowana większość skazanych kobiet jest stanu wolnego bądź po rozwodzie.

W opinii psychologa kobiety popełniają przestępstwa w związku z uzależnieniami. Znacznym problemem w funkcjonowaniu niezgodnym z prawem są przede wszystkim uzależnienia zarówno od alkoholu jak również i narkotyków. Demoralizacja jest jednym

z tych czynników, które w dużej mierze przyczyniają się do dokonania czynu niezgodnego z prawem.

Skazane odbywają karę pozbawienia wolności w trzech systemach: zwykłym, programowego oddziaływania a także terapeutycznym. Istotne jest jakimi motywami kierowały się w ocenie funkcjonariuszy Służby Więziennej skazane kobiety wybierając system programowego oddziaływania. Personel zakładu karnego wskazywał na więcej niż jedną odpowiedź zaproponowaną w kwestionariuszu ankiety. Największa grupa badanych – 66,67% uznała, że kobiety wybierają system programowego oddziaływania przede wszystkim z powodu możliwości uzyskania przepustek. Ponad $\frac{1}{3}$ badanych stwierdziła, że motywem ich wyboru są: lepsze warunki odbywania kary pozbawienia wolności a także możliwość podjęcia nauki. Trzech pracowników personelu służby więziennej wskazało również inne motywy, którymi w ich ocenie skazane się kierują wybierając ten system. Funkcjonariusze ci uznali, że odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania daje „*możliwość szybszego opuszczenia zakładu karnego: warunkowe przedterminowe zwolnienie*”. Podniesiono również, że skazana wybierając ten system „*może korzystać z licznych uprawnień*”. Ponadto, może być to tylko i wyłącznie umotywowane „*chęcią zabicia czasu wolnego bądź motywacją do zmiany*”.

W opinii badanych niepracujące skazane kobiety zgłaszają chęć podjęcia pracy. Funkcjonariusze stwierdzili, że kobiety odbywające karę pozbawienia wolności chętnie pracują (40%) a także sumiennie wywiązują się z obowiązków, które zostały im powierzone (40%). Tylko jeden funkcjonariusz stwierdził, że skazane traktują pracę na terenie zakładu karnego jedynie jako formę „zabicia czasu”. Stwierdzenie to koresponduje z uzyskanymi wynikami badań. Skazane kobiety pracują na terenie zakładu karnego, aby szybciej im „zleciał czas”.

Skazane mogą również podjąć naukę na terenie zakładu karnego. Kobiety w opinii 60% badanych wyrażają chęć zdobycia wykształcenia. Jednak co 5 badany opowiedział się sceptycznie odnośnie tej kwestii. Natomiast jeden pracownik ocenił, że trudno zabrać głos za bądź przeciw odnośnie tego, czy kobiety zgłaszają chęć podjęcia nauki.

Zdaniem wychowawców, jeżeli skazane podjęły się obowiązku nauki, to wywiązują się z niego prawidłowo i rzetelnie. Skazane aktywnie uczestniczą w zajęciach zaproponowanych przez personel.

Skazane w opinii psychologa swój wolny czas najczęściej spędzają na czytaniu książek, oglądaniu TV. Ponadto chętnie uczestniczą w zajęciach kulturalno – oświatowych

oraz w zajęciach sportowych organizowanych na terenie zakładu karnego. Czas wolny kobiety przeznaczają również na realizację programów readaptacji społecznej.

Według $\frac{2}{3}$ wychowawców skazane uczestniczą w zajęciach sportowych. Z obserwacji połowy badanych wynika, że kobiety uczą się bądź spędzają czas na zabawie z dzieckiem. Za ledwie jeden wychowawca odpowiedział, że skazane matki swój wolny czas przeznaczają na czytanie książek. Należy zaznaczyć, że żaden z wychowawców nie wskazał, że w jego ocenie kobiety odbywające karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi uczą się języka obcego, oglądają TV oraz biorą udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych w wolnym czasie.

Wychowawcy stwierdzili, że nie wszystkie kobiety odbywające karę pozbawienia wolności utrzymują kontakty z dziećmi poza terenem zakładu karnego. Wśród skazanych są takie, które zataiły przed dzieckiem fakt, że przebywają w zakładzie karnym. Jednak kobiety te dzwonią do swoich dzieci oraz utrzymują kontakt poprzez wysyłanie korespondencji. W opinii wychowawców grupą kobiet, które nie utrzymują kontaktów z dziećmi są takie skazane, które w wywiadzie, bezpośrednio po przyjęciu do zakładu karnego nie poinformowały wychowawcy, że posiadają dzieci. Skazane te zazwyczaj nie posiadają praw rodzicielskich do swoich dzieci i nie interesują się, gdzie ich dzieci przebywają. Jednakże należy zaznaczyć, że jest to grupa nieliczna.

W opinii wszystkich badanych dziecko powinno odwiedzać swoją matkę w zakładzie karnym. Zarówno wychowawcy jak również i psycholog stwierdzili, że jak najbardziej dziecko powinno odwiedzać matkę w zakładzie karnym. Wychowawcy jednak podnieśli kwestię, że „*trzeba rozpatrywać indywidualnie do danej rodziny i danego dziecka*”.

Badani wychowawcy stwierdzili jednomyślnie że jak najbardziej – zakład karny stworzył takie warunki, w których dziecko może spotkać się z matką. Podkreślili jednocześnie, że „*są sale odwiedzin rodzinnych oraz kącik zabaw dla dzieci*”. Również badane kobiety sygnalizowały, że jeśli do odwiedzin dochodzi na terenie DMiDz to jak najbardziej jest to odpowiednie miejsce dla dzieci.

Według wychowawców pracujących na terenie Zakładu Karnego w Krzywańcu pozytywne jest to, że dziecko może być razem ze swoją matką w zakładzie karnym. Jednakże jeden z wychowawców podkreślił, że tylko „*do 3 roku życia*”. Natomiast inny badany podkreślił, że najważniejsze jest to, że podczas pobytu dziecka wraz z matką w DMiDz, podtrzymywane są więzi oraz kontakty rodzinne. Należy pamiętać, że

wież łącząca matkę z dzieckiem jest dwustronna⁶⁵. Dziecko wpływa na zmianę postaw skazanych matek. Kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi, w opinii badanych są grupą znacznie bardziej odpowiedzialną oraz zorganizowaną. Skazane dbają o porządek w celach mieszkalnych oraz angażują się z prace na rzecz DMiDz. Entuzjazmu tego nie podziela psycholog, który stwierdził, że zakład karny nie jest odpowiednim miejscem do wychowywania dziecko. Trudno nie zgodzić się z tym twierdzeniem. Jednakże należy mieć na uwadze również fakt, że dzieci które przebywają wraz z matką na terenie DMiDz często mają znacznie lepsze warunki bytowe od tych, które miałyby w domu. Zatem, lepszym rozwiązaniem jest to, że dziecko jest objęte troską, ma zapewnione ciepłe posiłki oraz przede wszystkim jest z matką, niż miałyby żyć zaniedbane, samotne, bez matki, ale we własnym domu.

W opinii większości pracowników służby więziennej (60%) kobiety odbywające karę pozbawienia wolności zazwyczaj darzą swoje dzieci troską oraz miłością. Natomiast 40% badanych uznało, że trudno im się wypowiedzieć w tej kwestii. Ponadto, żaden z badanych pracowników służby więziennej nie był w stanie jednoznacznie stwierdzić, czy matki są zainteresowane bądź nie wyrażają zainteresowania swoimi dziećmi.

Skazane kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności razem z dziećmi w DMiDz w opinii funkcjonariuszy uzasadniają przebywanie z dzieckiem w zakładzie karnym chęcią opieki. Jeden z badanych uznał, że przemawia za tym obawa skazanej odnośnie umieszczenia jej dziecka w domu dziecka. Tylko jeden pracownik służby więziennej uznał, że skazane kobiety chcą przebywać w zakładzie karnym razem ze swoimi dziećmi, żeby „poprawić swoje warunki socjalno – bytowe”. Zatem zasadne było zapytanie funkcjonariuszy Służby Więziennej, jakimi matkami są w ich ocenie skazane.

Wychowawcy pozytywnie oceniają kobiety odbywające karę pozbawienia wolności. Istotna większość (80%) badanych uznała, że skazane opiekują się i jak najlepiej dbają o swoje dzieci. Jeden pracownik zaś stwierdził, że trudno mu się ustosunkować do tego pytania i zarazem trudno jest odpowiedzieć na te pytanie.

Wszyscy badani jednomyślnie uznali, że jak najbardziej obecność przy matce dziecka ma pozytywny wpływ na jej przemianę. Ponadto, „matka staje się bardziej odpowiedzialna zarówno za los swój jak również innych osób”.

W opinii psychologa granica 3 lat, do kiedy dziecko może przebywać razem z matką w zakładzie karnym nie jest właściwa. Jednakże trudno jest stwierdzić, czy według percepcji

⁶⁵ E. Adamska, M. Wawrzyk, D. Owsianka, *Skazane matki w izolacji więziennej...*, s. 244.

psychologa granica ta powinna zostać wydłużona czy też skrócona, ponieważ psycholog nie uzasadnił swojej wypowiedzi. Szkoda, że zabrakło uzasadnienia doświadczonego pracownika odnośnie tej kwestii.

Psycholog wskazała, że kobiety mają trudności w odnalezieniu się w więziennym środowisku. Ponadto przejawiają tęsknotę za swoją rodziną oraz dziećmi. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności mają także duże problemy z uzależnieniami oraz trzeba udzielać im wsparcia tzn. „*interwencja kryzysowa*”.

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w opinii funkcjonariuszy są depresyjne i smutne. Odbywają karę w systemie programowego oddziaływania z powodu lepszych warunków do odbywania kary a także uzyskania przepustek. Skazane zgłaszają chęć podjęcia pracy na terenie zakładu karnego. Chętnie uczestniczą w zajęciach kulturalno – oświatowych i sportowych. Nie utrzymują kontaktów z dzieckiem poza terenem zakładu karnego ponieważ zatajają przez nim fakt, że przebywają w izolacji. Skazane które odbywają karę z dzieckiem chętnie się nim opiekują. Dziecko wpływa na zmianę postawy matki, dzięki czemu kobiety stają się bardziej odpowiedzialne. Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi są grupą zorganizowaną, nastawioną na współpracę, dążą do poprawy swoich zachowań.

Podsumowanie

Kobiety odbywające karę pozbawienia wolności stanowią wyjątkową i zróżnicowaną grupę wśród skazanych. Są wśród nich osoby zdemoralizowane, uzależnione od alkoholu, środków odurzających, zaburzone psychicznie, ofiary przemocy domowej. Kobiety mają większe trudności z przystosowaniem się do warunków izolacji penitencjarnej. Grupa ta wymaga zastosowania zindywidualizowanych oddziaływań dostosowanych do ich potrzeb a także warunków osobistych.

Analiza obowiązujących regulacji i przeprowadzonych badań pozwoliła na weryfikację hipotezy badawczej.

Została potwierdzona hipoteza, że obowiązujące regulacje dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet uwzględniają międzynarodowe standardy. Kobiety odbywają kary pozbawienia wolności oddzielnie od mężczyzn. Skazane umieszczane są w zakładach karnych znajdujących się w możliwie najmniejszej odległości od miejsca przebywania dzieci i rodziny. W zakresie opieki medycznej skazanym kobietom zapewnia się świadczenia zdrowotne, profilaktyczne, diagnostyczne a także rehabilitacyjne. Badania lekarz przeprowadza bez udziału osób postronnych. Skazane podczas badania nie są ograniczane ruchowo. Ze względu na cykle fizjologiczne kobietom zapewnia się dostęp do materiałów niezbędnych do utrzymania higieny osobistej. Skazanym, które w przeszłości były ofiarami przemocy domowej zapewnia się wsparcie psychologiczne. Odbywającym karę pozbawienia wolności kobietom w ciąży zapewnia się świadczenia zdrowotne z zakresu opieki okołoporodowej związanej z okresem ciąży, porodu i opieki nad noworodkiem. Przed przewidywanym terminem porodu skazana przenoszona jest do zakładu karnego, który posiada szpital z oddziałem ginekologiczno – położniczym. Dąży się do tego, aby kobieta rodziła w szpitalu poza terenem zakładu karnego.

Polska respektuje także zalecenia międzynarodowych standardów dotyczące sprawowania opieki nad dziećmi, które przebywają wraz z matką w DMiDz przy zakładzie karnym. Funkcjonują dwa DMiDZ przy ZK w Krzywańcu oraz ZK w Grudziądzu. Do ZK w Grudziądzu trafiają skazane kobiety z noworodkami w 11 dobie życia. Matki wraz z dziećmi przebywają w ZK w Grudziądzu przez około rok, następnie te, które chcą pozostać z dzieckiem trafiają do ZK w Krzywańcu. Na terenie DMiDz są żłobki odpowiednio wyposażone i dostosowane do potrzeb oraz prawidłowego rozwoju dziecka. Nie pozbawia się

matek skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności sprawowania opieki nad dzieckiem.

W populacji kobiet odbywających karę pozbawienia wolności ukształtowały się dwa stanowiska odnośnie tego, czy zakład karny stworzył odpowiednie warunki do odwiedzania w nim matki przez dziecko. Kobiety w przeważającej większości uznały, że DMiDz mieszczący się przy zakładzie karnym jest zdecydowanie przystosowany do tego, aby dzieci mogły odwiedzać w nim matkę. Sale są przestronne, wyposażone w liczne zabawki, kolorowe książki, gry planszowe, kredki, jest kolorowy stolik i krzeselka, przy których mamy mogą z dziećmi rysować.

Wśród skazanych są również kobiety reprezentujące negatywny stosunek do odwiedzania matki w zakładzie karnym. Uważają, że więzienie nie jest odpowiednim miejscem dla dzieci. Skazane te nie przyznały się swoim dzieciom, że przebywają w zakładzie karnym, twierdząc, że pracują za granicą. Należy zauważyć, że skazane, które tak uważają nie odbywają kary pozbawienia wolności z dziećmi.

Niewątpliwie czynnikiem uniemożliwiającym korzystanie z prawa do częstszego kontaktu z dziećmi i rodziną jest zbyt duża odległość dzieląca matkę od miejsca przebywania dzieci. W Polsce jest 156 jednostek penitencjarnych jednakże tylko w 21 z nich, kobiety mogą odbywać karę pozbawienia wolności. Zatem, kobiety często są transportowane do zakładów karnych oddalonych od miejsca zamieszkania ich rodziny i dzieci. Zbyt duża odległość dzieląca miejsce przebywania dziecka i męża od więzienia, w którym skazana przebywa wpływa na ograniczoną możliwość częstego kontaktu i rozluźnienia więzi rodzinnych.

Oddziaływania na skazane sprzyjają niwelowaniu negatywnych zachowań a także kształtują pożądane postawy społeczne. Praca stanowi podstawowy środek oddziaływania penitencjarnego. Odgrywa istotną rolę w procesie przygotowania skazanych do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Z przeprowadzonych badań wynika, że $\frac{2}{3}$ kobiet oraz wszystkie matki odbywające karę pozbawienia wolności pracują. Jednakże ze względu na brak wyuczonego zawodu wykonują najprostsze czynności w kuchni bądź w pracach porządkowych. Kolejnym środkiem oddziaływania penitencjarnego jest nauka. Ponad 65% badanych kobiet oraz żadna z matek nie podjęła nauki. W zakładzie karnym nie zapewniono oferty edukacyjnej dostosowanej do rynku pracy co też negatywnie wpływa na chęć podjęcia nauki, podniesienia kwalifikacji zawodowych a także zdobycie zawodu.

Kobiety natomiast aktywnie uczestniczą w zajęciach kulturalno–oświatowych a także sportowych. W zakładach karnych organizowane są liczne kursy, szkolenia, zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe by pomóc skazanym powrócić do społeczeństwa.

Z badań wynika, że zadania indywidualnego programu oddziaływania się niemal identyczne dla wszystkich skazanych kobiet. Programy są szablonowe. Najczęściej powtarza się: konstruowanie realnych celów oraz planów życiowych, utrzymanie właściwych relacji z bliskimi, rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, redukcja zachowań nacechowanych przemocą, kształtowanie należytego stosunku do przełożonych, wdrażanie do zgodnego współżycia z innymi. Nieco inne zadania mają do wykonania kobiety, które odbywają karę pozbawienia wolności z dziećmi, jednakże są one w obrębie tej grupy skazanych podobne. Zadaniem kobiet, które odbywają karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi jest przede wszystkim ukształtowanie właściwej postawy macierzyńskiej oraz właściwych wzorców wychowawczych. Ponadto, skazane mają za zadanie wyrobienie nawyku pracy i umiejętności aktywnego jej poszukiwania, kształtować krytycyzm względem popełnionego przestępstwa, uświadomić sobie wpływ przestępstwa na swoją aktualną sytuację a także sytuację bliskich. W ramach indywidualnego programu oddziaływania zadaniem skazanej matki jest też stawianie na rozwój zainteresowań, prospołeczne ukierunkowanie aktywności skazanej oraz przede wszystkim przygotowanie do właściwego funkcjonowania po opuszczeniu zakładu karnego. Programy nie są dostosowane do potrzeb kobiet. Nie ma zadań, które umożliwiłyby kontakt z dziećmi w postaci: napisania bajki dla dziecka, pisanie listów, robienia prezentów dla dzieci z okazji urodzin, świąt czy innych ważnych uroczystości rodzinnych.

Odbywającym karę pozbawienia wolności kobietom w ciąży zagwarantowano właściwą opiekę. Skazane te mają zapewnione świadczenia zdrowotne w okresie ciąży, porodu, położu a także opiekę nad nowo narodzonym dzieckiem. Skazane korzystają z pomocy pielęgniarki, położnej, wychowawcy w zakresie dbania o zdrowie a także prawidłowego dbania o higienę i rozwój dziecka. Na dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu kobieta przenoszona jest do zakładu karnego z wyodrębnionym oddziałem ginekologiczno – położniczym. Ważne jest, żeby kobiety rodziły w szpitalu znajdującym się poza terenem zakładu karnego, jednakże gdy dziecko urodzi się w szpitalu na terenie zakładu karnego nie wpisuje się tej informacji w akcie urodzenia.

Z badań wynika, że zakład karny stwarza odpowiednie warunki do wychowywania w nim dziecka. DMiDz przy zakładzie karnym jest odpowiednio wyposażony i dostosowany do potrzeb i prawidłowego rozwoju małego dziecka. W DMiDz znajduje się sala zabaw, która

w niczym nie przypomina typowej więziennej celi mieszkalnej. Funkcjonariusze Służby Więziennej pracujący w DMiDz nie chodzą w umundurowaniu. Skazane kobiety podkreślają, że dzieci w DMiDz mają zapewnione lepsze warunki egzystencjonalne, niż w swoim rodzinnym domu.

Funkcjonariusze SW pracujący ze skazanymi kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności wraz z dziećmi pozytywnie oceniają ich postawy. Skazane kobiety po urodzeniu dziecka w opinii funkcjonariuszy zmieniły się na lepsze. Dziecko dla tych skazanych jest bodźcem do tego, by podjąć pracę, naukę, odzyskać prawa rodzicielskie, znaleźć mieszkanie i nie powrócić już na drogę przestępczą. Obecność dziecka przy matce, która odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym ma pozytywny wpływ na resocjalizację matki. Kobieta po urodzeniu dziecka staje się bardziej odpowiedzialna.

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków.

1. Należy zwiększyć liczbę etatów dla wychowawców oraz psychologów. Nieobecność personelu w DMiDz przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu z powodu zwolnienia lekarskiego, urlopu macierzyńskiego prowadzi do tego, że jeden pracownik ma pod swoją opieką zbyt dużą liczbę skazanych.
2. Celowe jest zwiększenie liczby oddziałów bądź cel, w których kobiety mogłyby odbywać karę pozbawienia wolności. Kobiety sporadycznie korzystają z prawa do utrzymania kontaktów z rodziną w formie widzenia, z uwagi na dużą odległość dzielącą zakład karny od miejsca zamieszkiwania bądź przebywania osób najbliższych dla skazanej. Wpływa to na rozluźnienie więzi rodzinnych a tym samym w przyszłości skutkuje powrotowi do przestępstwa oraz w konsekwencji do zakładu karnego.
3. Należy stworzyć odpowiedni system motywacji skazanym kobietom do podjęcia nauki. Zakład karny powinien zapewnić kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności zróżnicowaną oraz dopasowaną do potrzeb rynku pracy ofertę edukacyjną. Poprawa ta nie nastąpi bez odpowiedniego dofinansowania. W tym celu należy mieć na uwadze współpracę służby więziennej z organizacjami pozarządowymi.
4. Każda skazana kobieta powinna pracować odpłatnie podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Wiele kobiet nie ma wyrobionego nawyku pracy ponieważ nie pracowały przed pobytem w zakładzie karnym. Należy podjąć przez służbę więzienną współpracę z organizacjami pozarządowymi, które wsparłyby finansowo utworzenie stanowisk pracy skazanym kobietom.

W obecnych realiach kobiety wykonują jedynie prace o charakterze porządkowym, zatrudniane są do sprzątanía bądź w kuchni. Kobiety mogą pracować jako fryzjerki, kosmetyczki, krawcowe, florystki, kucharki. Wiele kobiet odbywających karę pozbawienia wolności jest uzdolnionych plastycznie, więc mogą wykonywać szaty graficzne do książek. Skazane zdobędą doświadczenie zawodowe, które mogą kontynuować na wolności.

5. Indywidualne programy oddziaływania są szablonowe i nie są dostosowane do potrzeb skazanych kobiet. Nie ma w nich zindywidualizowanych zadań dostosowanych do konkretnych potrzeb skazanych kobiet. Zadaniem niepracujących skazanych powinno być podjęcie zatrudnienia oraz wyrobienie nawyku pracy. Kobiety, które nie utrzymują kontaktu z rodziną należy motywować do nawiązania relacji z bliskimi. Zadaniem skazanych kobiet, które mają dzieci, powinno być wykonywanie prac na rzecz dzieci na przykład uszycie ubrania, namalowanie obrazka.
6. Odseparowanie dziecka od matki jest bardzo stresujące dla obu stron. Jednym z najczęstszych problemów po oddzieleniu dziecka od matki jest narastająca agresja u skazanej. Należy umożliwić dzieciom częstsze kontakty z bliskimi, szczególnie tymi członkami rodziny, u których dziecko zamieszka po oddzieleniu od matki. Funkcjonariusze SW powinni mobilizować matkę, żeby wraz z dzieckiem podczas przepustki odwiedziła rodzinę, w której dziecko będzie przebywało po ukończeniu 3 lat. Poprzez takie spotkania, matka zapozna dziecko z rodziną, miejscem ich zamieszkania. W przyszłości ułatwi to dziecku adaptację do nowego miejsca zamieszkania, ponieważ będzie kojarzone jako takie, w którym już było z matką.
7. Dziecko powinno zmienić środowisko, nawiązywać kontakt z innymi dziećmi i osobami dorosłymi. W tym celu należy wysyłać dzieci z DMiDz do żłobków a także przedszkoli, które znajdują się poza terenem Zakładu Karnego.
8. Powinno się zapewnić skazanym pomoc po opuszczeniu zakładu karnego w postaci wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności, takich jak na przykład pomoc przy wypełnianiu dokumentów służących do zapisania dziecka do przedszkola.

Bibliografia

Literatura

- Adamska E., Wawrzyk M., Owsianka D.**, *Skazane matki w izolacji więziennej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Ambrozik W.**, *Więzi społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji*, [w:] *Więziennictwo Nowe Wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001
- Babbie E.**, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2009
- Badowska – Hodyr M.**, *Percepcja orzeczonej kary pozbawienia wolności w żeńskiej populacji więźniów*, [w:] *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2006
- Badowska – Hodyr M.**, *Poziom prizonizacji sprawców przestępstw przeciwko mieniu a zachowania autoagresyjne*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008
- Badowska – Hodyr M.**, *Przynależność podkulturowa skazanych dokonujących autoagresji w warunkach izolacji więziennej a ich poziom prizonizacji*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych: w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009
- Bafia J.**, *Zasady prawa i polityki penitencjarnej*, Warszawa 1988
- Barczykowska A.**, *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, (red.) L. Golińska, B. Dudek, Łódź 2008
- Bartczak – Praczkowska M., Pietrucha – Hassan M.**, *Resocjalizacja poprzez terapię – postępowanie z osobami uzależnionymi od alkoholu oraz przejawiającymi zaburzenia preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Bębas S.**, *Rodzinne uwarunkowania resocjalizacji więźniów*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Błachut J.**, *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1981
- Błachut J.**, *Lesbijstwo – w warunkach izolacji zakładu karnego*, ZN IBPS, 1988, nr 14
- Błachut J.**, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Warszawa 2007

- Błachut J.**, *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Kraków 1988
- Bogunia L.**, *Kilka uwag dotyczących obowiązków skazanego na karę pozbawienia wolności w jego statusie prawnym*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Leleentalowi, (red.) K. Indeck, Łódź 2004
- Bogunia L., Godyla R.**, *Oczekiwania skazanych w zakresie pomocy od społeczeństwa*, [w:] Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz, 2001
- Bogunia L., Kalisz T.**, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej*, NKPK, Tom XXVI, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2010
- Bogunia L., Kwieciński A.**, *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych. Uwagi na tle zmian w zakresie regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego, (red.) A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Nielaczna, P. Wiktorska, Warszawa 2013
- Buda A.**, *Droga do samodzielności – aktywizowanie skazanych w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie*, [w:] Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Budrewicz I.**, *Rodzina a przestępczość kobiet*, [w:] Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, (red.) H. Machel, K. Wszeborowski, Gdańsk 1999
- Budyn – Kulig M.**, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Lublin 2008
- Bugajski Z.**, *Zasadnicze wiadomości z zakresu praktycznego więziennictwa*, Warszawa 1925
- Bugajski Z.**, *Nowy regulamin więzienny*, PWP 1931, nr 11
- Bugajski Z.**, *Nowa organizacja więziennictwa polskiego w oświetleniu historycznym*, Warszawa 1937
- Bugajski Z., Neymark E.**, *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*. Tom I, Warszawa 1925
- Bulenda T., Musidłowski R.**, *Postępowanie z więźniami w latach 1989 – 2002*, Warszawa 2003
- Bulenda T.**, *Faktyczne i ustawowe ograniczenia praw więźniów* [w:] Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności: praca zbiorowa, H. Machel (red.), M. Palidowa, M. Spryszyńska (współpraca), Gdańsk 2006
- Bulenda T.**, *Rekomendacja Nr R(93)6 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotycząca więziennych i kryminologicznych aspektów kontrolowania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych w tym AIDS oraz związanych z tym problemów zdrowotnych*, PWP 2011, nr 72 – 73

- Bunch Ch., Frost S.,** *Prawa kobiet w kontekście praw człowieka*, [w:] *Prawa kobiet w dokumentach ONZ*, (red.) A. Grzybek, Warszawa 1998
- Bursh A.,** *Śłużba w koloniach rolniczych*, WSP, Dwutygodnik Straży Więziennej, Warszawa 1936, nr 10
- Bramska M.,** *Zatrudnienie*, Biuletyn RPO. Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część I, Warszawa 1995, nr 28
- Bramska M.,** *Kobiety pozbawione wolności*, Biuletyn RPO. Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Warszawa 1997, nr 32
- Bramska M.,** *Realizacja prawa skazanego do kształcenia*, Biuletyn RPO, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Część IV, Warszawa 2000, nr 42
- Bramska M.,** *Realizacja prawa skazanych do kształcenia*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. II Polski Kongres Penitencjarny, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnik, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001
- Bramska M., Kiryluk M.,** *Realizacja systemu programowego oddziaływania w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, PWP 2002, nr 37
- Cabalski M.,** *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i aktów przemocy*, *Probacja* 2013, nr 3
- Campbell A.,** *Jej niezależny umysł. Psychologia ewolucyjna kobiet*, Kraków 2004
- Cegielska J.,** *Kobieta w więzieniu*, FP 2005, nr 7
- Cegielska K.,** *Uwięzione Macierzyństwo (Dom matki i dziecka w zakładzie karnym nr 1 w Grudziądzu)*, FP 2008, nr 7.
- Cegielska J.,** *Wolontariat więźniów*, PWP 2009, nr 64 – 65
- Chojcka J.,** *Kobieta w więzieniu i jej resocjalizacja. Zamierzenia a rzeczywistość*, Poznań 2014
- Ciosek M.,** *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. 1, Warszawa 2001
- Ciwiński P.,** *Terapia kobiet doświadczonych przemocą metodą teatru terapeutycznego*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Czechowicz B.,** *Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w postępowaniu wykonawczym (art. 152 kkw)*, [w:] *NKPK, Tom VIII*, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2001
- Czerwiec M.,** *Więziennictwo. Zarys rozwoju więziennictwa (materiały na prawach rękopisu)*, Warszawa 1958
- Dawidziuk E.,** *Kontrole osobiste osób pozbawionych wolności – rozważania na temat potrzeby wprowadzenia zmian*, PWP 2013, nr 78

- Dawidziuk E.**, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013
- Daszkiewicz K.**, *O dzieciobójstwie (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997r.)*, Palestra 1998, nr 5 - 6
- Dąbkiewicz K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012
- Dąbkiewicz K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2013
- Dąbkiewicz K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 3, Warszawa 2015
- Dobiejewska E.**, *Wolontariat w więzieniu*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001
- Dobiejewska E.**, *Wolontariat w więzieniu*, [w:] *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, (red.) G. B. Szczygieł, P. Hofmański, Białystok 1999
- Dulska N., Czaplicki K.**, *Dziecko w izolacji więziennej ze skazaną matką, Votum Separatum* 2014, nr 4
- Drozd K., Perkowska A., Pietruszewska H.**, *Doświadczenia terapeutyczne w pracy z kobietami uzależnionymi od narkotyków przebywającymi w izolacji penitencjarnej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Dybalska I.**, *Wybrane problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym systemie penitencjarnym w Polsce*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Dybalska I.**, *Polski model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, matek dzieci do lat trzech*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Dymurad E.**, *Szkoła dla skazanych kobiet w Grudzędzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Dubiel K.**, *Środki oddziaływania penitencjarnego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009
- Dünkel F., Grzywa J.**, *Europejskie Reguły Więzienne 2006 i ich wpływ na europejskie więziennictwo*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Enos S.**, *Mothering from Inside. Parenting in a Women's Prison*, New York 2001
- Fisch H.**, *Nasze więziennictwo dla nieletnich*, PWP 1935, nr 2
- Franków P.**, *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, PWP 2010, nr 66

- Franków P.**, *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, NKPK, Tom XXVII, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2011
- Frukacz – Wollenberg I.**, *Zakład Karny a potrzeba macierzyństwa*, Wychowanie na co dzień 2006, nr 4 – 5
- Gaj J.**, *Dzieciobójstwo de lege lata i de lege ferenda*, Przegląd Sądowy 1997, nr 5
- Gajdus D., Gronowska B.**, *Międzynarodowe standardy postępowania z cudzoziemcami pozbawionymi wolności*, PWP 1992, nr 2 – 3
- Gajdus D., Gronowska B.**, *Europejskie standardy traktowania więźniów, (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej) zarys wykładu*, Toruń 1998
- Galicki J.**, *Zatrudnienie osadzonych w zakładach karnych jako czynnik resocjalizacji*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008
- Gałązka M.**, *Problem samoagresji osób pozbawionych wolności w kontekście autonomii pacjenta*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009
- Głowik T.**, *Terapia a skuteczność oddziaływań penitencjarnych*, [w:] Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych, (red.) M. Kuć, Lublin 2009
- Głuch W. J.**, *Zajęcia kultury fizycznej w jednostkach penitencjarnych*, PWP 2003, nr 40 – 41
- Godyla R.**, *Podstawowe środki oddziaływania penitencjarnego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997r.*, NKPK, Tom III, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1998
- Godyla R.**, *System nagród i kar dyscyplinarnych w kodeksie karnym wykonawczym*, NKPK, Tom II, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1999
- Godyla R.**, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Profesora Józefa Jakuba Wąsika, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1999
- Gordon M.**, *Postępowanie ze skazanymi kobietami*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1988, (red.) A. Marek, Warszawa 1990
- Gordon M.**, *Skazani niepełnosprawni psychicznie*, [w:] Rozwój penitencjarystyki w PRL, Wybrane problemy, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Gordon M.**, *Postępowanie ze skazanymi niepełnosprawnymi psychicznie*, [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski kongres Penitencjarny zorganizowany przy współpracy Wydziału Zapobiegania Przemocności i Wymiaru Sprawiedliwości Karnej ONZ, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996

- Gordon M.**, *Motywacja sprawców zabójstwa (art. 148 par 2 kk)* [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006
- Górny J.**, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania w rozwoju penitencjarystyki*, Warszawa 1996
- Górny J.**, *Zakłady półotwarte i otwarte*, [w:] Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Górny J.**, *Niektóre problemy recydywy*, [w:] Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Guzik – Makaruk E. M.**, *Kilka uwag na tle odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego, (red.) S. Lelental, G.B.Szczygieł, Białystok 2009
- K. Grudzińska**, *Więzień długoterminowy w izolacji penitencjarnej*, Resocjalizacja Polska 2013, nr 4
- Gruszczyńska B.**, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007
- Gworowska E.**, *Dekoratorka*, [w:] Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce, (red.) M. Marczak, Kraków 2009
- Habzda – Siwek E.**, *Wybrane problemy realizacji systemu terapeutycznego wykonywania kary pozbawienia wolności w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Hansen E.**, *John Howard a współczesna problematyka penitencjarna*, Warszawa 2002
- Hołda J., Hołda Z., Żórawska B.**, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2012
- Hołda Z.**, *Status prawny skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności (ze szczególnym uwzględnieniem statusu zakładowego)*, Lublin 1988
- Hołda Z., Postulski K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 1998
- Hołda Z.**, *Prawa i obowiązki więźniów*, [w:] System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce, (red.) T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003
- Hołda Z., Postulski K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005
- Holyst B.**, *Kryminologia*, Warszawa 1994
- Holyst B.**, *Wiktymologia*, Warszawa 2003
- Holyst B.**, *Oddziaływania penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008

- Holyst B.**, *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. 3, Warszawa 2009
- Jakubowska A.**, *Instytucja skargi jako prawny środek ochrony praw osób pozbawionych wolności*, PWP 2006, Nr 52 – 53
- Jankowski H.**, *Higiena więzień*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, Warszawa 1929
- Jarzębowska – Baziak B.**, *Problem macierzyństwa w zakładzie karnym* [w:] Doświadczenia i perspektywy systemu penitencyjnego w Polsce, (red.) T. Szymanowski, A. Rzepliński, Warszawa 1987
- Jaworska A.**, *Aktywność twórcza więźniów a ich styl adaptacji do warunków więziennych*, PWP 2006, nr 52 – 53
- Jaworska A.**, *Teoretyczno – filozoficzne konteksty resocjalizacji penitencyjnej*, PWP 2008, nr 61
- Jaworska A.**, *Metody oddziaływań w polskim modelu penitencyjnym*, [w:] Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia, (red.) A. Jaworska, Kraków 2008
- Kaczmarek M.**, *Zakład karny jako system społeczny*, PWP 2012, nr 67 – 68
- Kalisz T.**, *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, NKPK, T. VI, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2000
- Kalisz T.**, *Teoretyczne i prawne aspekty zatrudnienia skazanych*, NKPK, Tom VIII, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2001
- Kalisz T.**, *Populacja kobiet osadzonych w polskich jednostkach penitencyjnych*, NKPK, Tom XX, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2006
- Kalisz T.**, *Teoretyczne i prawne podstawy sędziowskiego modelu nadzoru penitencyjnego* [w:] X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego, (red.) S. Lelental. G.B. Szczygieł 2009, Białystok, s. 200.
- Kantor A.**, *Matka i dziecko w izolacji więziennej*, FP 2009, nr 8
- Kawula S.**, *Społeczne wsparcie nadzieją w życiu człowieka*, [w:] Radość i cierpienie. Fenomenologia rozwoju człowieka, (red.) H. Romanowska-Łakomy, Olsztyn 2000
- Kieszkowska A.**, *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*, Probacja 2009, nr 2
- Klaus–Strożek A.**, *Poczucie koherencji i zapotrzebowanie na stymulację kobiet osadzonych w zakładach karnych*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Klaus–Strożek A.**, *Wybrane wymiary osobowości zabójczyń odbywających karę pozbawienia wolności w aspekcie pracy resocjalizacyjnej i postpenitencyjnej*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Kolarczyk T.**, *Skazane kobiety z odchyleniami od normy psychicznej*, NP 1983, nr 5

- Kolarczyk T.**, *Zakłady karne dla kobiet*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Konikowska–Kuczyńska J.**, *Postępowanie ze skazanymi w ramach systemu terapeutycznego*, [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, (red.) S. Lelental, G. B. Szczygieł, Białystok 2009
- Korecki J.**, *Przygotowywanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe; opolska koncepcja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, [w:] *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, (red.) G. B. Szczygieł, P. Hofmański, Białystok 1999
- Kozaczuk – Maruszak J.**, *Zachowania autodestruktywne skazanych w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2004
- Kubiak J. R.**, *Przestępczość kobiet w Polsce*, [w:] *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, Warszawa 1984
- Kubot Z.**, *Szczegółowe formy zatrudnienia i samozatrudnienia*, [w:] *Szczególne formy zatrudnienia*, (red.) Z. Kubot, Wrocław 2000
- Kuć M.**, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007.
- Kuć M.**, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wyd. 2, Warszawa 2013
- Kuć M.**, *Środki oddziaływania penitencjarnego w świetle zmian Kodeksu karnego wykonawczego. Wybrane problemy*, [w:] *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009 – 2014*, (red.) A. Kwieciński, Warszawa 2014
- Kuć M., Gałązka M.**, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2013
- Kurek A.**, *Działalność kulturalno – oświatowa w zakładzie penitencjarnym oraz jej wpływ na kształtowanie kontaktów ze społeczeństwem*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001
- Kurowska J.**, *Zakład Karny w Krzywańcu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Krakowiak P., Paczkowska A.**, *Włączenie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno – hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno – hospicyjnej w Polsce*, *Probacja* 2014, nr 2
- Kwieciński A.**, *Skazani – rodzice. Sytuacja prawna osadzonych sprawujących opiekę nad dziećmi*, [w:] *NKPK, Tom XXVIII*, (red.) T. Kalisz, Wrocław 2012
- Kwieciński A.**, *Nowy kształt przepisów służących przygotowaniu skazanego do opuszczenia zakładu karnego i określających warunki udzielania mu pomocy. Wzmocnienie efektywności procesu readaptacyjnego czy tylko racjonalizacja jego kosztów?*, [w:]

Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009 – 2014, (red.)
A. Kwieciński, Warszawa 2014

Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015

Lasocik Z., *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, Arch. Krym., 2009, t. XXXI

Latała J., *Zastosowanie metody terapii przez teatr w Zakładzie Karnym dla kobiet w Lublińcu*, Probacja 2011, Nr 3

Lelental S., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990

Lelental S., Szymanowski T., *Uzasadnienie projektu kodeksu karnego wykonawczego z 1990r., Projekt kodeksu karnego wykonawczego (przeznaczony do dyskusji środowiskowej) sporządzony przez Komisję do Spraw Reformy Prawa Karnego, Zespół Prawa Karnego Wykonawczego, redakcja z dnia 21 czerwca 1990*

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2002

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010

Lelental S., *Cel wykonywania kary pozbawienia wolności oraz warunki i środki jego realizacji w świetle art. 67 kkw*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, (red.) V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 4, Warszawa 2012

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, Warszawa 2014

Leśniak M., *Kobieta i przestępstwo*, [w:] *Problemy współczesnej patologii społecznej*, (red.) B. Urban, Kraków 1998

Lewandowski G., *Kobieta i jej macierzyństwo w warunkach zakładu karnego*, Universitas Gedanensis 1995, nr 12

Lewandowski G., *Macierzyństwo w zakładzie karnym*, Universitas Gedanensis 1995, nr 13

Linowski K., *Warunkowe zwolnienie w teorii i praktyce penitencjarnej*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005

Linowski K., *Poczucie bezpieczeństwa skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego i terapeutycznego oddziaływania*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnik, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008

Lapiński P., *Zajęcia ruchowe dla osób poddanych izolacji penitencjarnej jako czynnik łagodzący antagonizmy na tle podkulturowym*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009

- Machel H.**, *Zakład karne dla młodocianych*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Machel H.**, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003
- Machel H.**, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski. Studium penitencjarno – pedagogiczne*, Kraków 2006
- Machel H.**, *Polska praktyka penitencjarna a oczekiwania społeczne*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, (red.) V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010
- Machel H.**, *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno – penitencjarne*, Resocjalizacja Polska, Polish Journal of Social Rehabilitation 2014, nr 8
- Majchrzyk Z.**, *Zabójczynie i zabójcy*, Warszawa 2008
- Majchrzyk Z.**, *Kiedy kobieta zabija*, Warszawa 2009
- Majewski W., Migal Z.**, *Zatrudnienie więźniów*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009
- Marczak M.**, *Rodzinne determinanty przestępczości kobiet*, [w:] *Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych*, (red.) C. Kossakowski & A. Krause, Olsztyn 2005
- Marczak M.**, *Pełnienie roli matki przez kobiety pozbawione wolności*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008
- Marczak M., Mirosław K.**, *Funkcjonowanie kobiet w warunkach izolacji więziennej*, [w:] *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych w kontekście zjawiska podkultury więziennej oraz instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanych*, (red.) M. Kuć, Lublin 2009
- Marczak M.**, *Obraz byłego więźnia w ocenie pracowników instytucji pomocowych – analiza badań*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Marczak M.**, *Przestępczość oraz funkcjonowanie mężczyzn i kobiet w warunkach izolacji więziennej – odmienność w kontekście płci*, [w:] *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010
- Marczak M.**, *Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych, Niepełnosprawność Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego*, Gdańsk 2012, nr 8
- Marek A.**, *Prawo karne*, Wyd. 9, Warszawa 2009
- Marzec – Holka K.**, *Dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia?*, Bydgoszcz 2004

- Marzec – Holka K.,** *Rokowania resocjalizacji kobiet – sprawczyń dzieciobójstwa*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008
- Matysiak – Błaszczuk A., Włodarczyk E.,** *Macierzyństwo za kratami*, *Pedagogika Społeczna* 2004, nr 2 – 4
- Matysiak – Błaszczuk A.,** *Przygotowanie skazanych kobiet do opuszczenia zakładu karnego*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, (red.) B. Skafirak, Kraków 2007
- Matysiak– Błaszczuk A.,** *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Kraków 2010
- Mazur K.,** *Wpływ kultury na proces reedukacji w warunkach więziennych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996
- Mazurkiewicz J., Niedworok J.,** *Ochrona macierzyństwa w polskim prawie karnym*, *PiP* 1975, z. 10
- Melezini M., Szczygieł G. B.,** *Czasowe opuszczenie zakładu karnego formą przygotowania skazanego do wolności*, [w:] *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*, (red.) G. B. Szczygieł, P. Hofmański, Białystok 1999
- de Michelis J.,** *Uczestnictwo w kulturze osób pozbawionych wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Część II*, *Biuletyn RPO* nr 32, Warszawa 1997
- Migdał J.,** *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie?*, *PWP* 2008, nr 61
- Migdał J.,** *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008
- Migdał J.,** *Polski system penitencjarny w latach 1918 – 1928*, Gdańsk 2011
- Migdał J.,** *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939*, Gdańsk 2012
- Milik S.,** *Praca wychowawcza ze skazanym w świetle aktualnej polityki karnej państwa*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, IV *Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008
- Mirosław K.,** *Aktywność zawodowa osadzonych kobiet – drogą do wolności*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Mirosław K.,** *Społeczno – demograficzna sytuacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwa agresywne*, [w:] *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010
- Mirosław K.,** *Kompetencje społeczne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, Niepełnosprawność* *Półrocznik Naukowy. Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego* 2012, nr 8

Mitraszewski T., *Projekt ustawy o organizacji więziennictwa*, PWP 1937

Moczydłowski P., *Przeludnienie więzień. O konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, (red.) B. Stańdo–Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011

Mościcki M., *Więzienne gospodarstwa rolne*, PWP, Rok 1937, nr 4

Musidłowski R., *Nauka i oświata*, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część I, Biuletyn RPO nr 28, Warszawa 1995

Musidłowski R., *Zajęcia sportowe*, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część I, Biuletyn RPO nr 28, Warszawa 1995

Musidłowski R., *Odstępstwo od sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996

Musidłowski R., *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, [w:] *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, (red.) T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003

Muszyńska A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności przez skazanych uzależnionych od środków odurzających*, NKPK, Tom VII, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2001

Myrna B., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle Europejskich Regul Więziennych z 2006r. Podstawowe zasady, zakres i zastosowanie przedmiotowych regul*, NKPK, Tom XXIV, (red.) L. Bogunia, Wrocław 2009

Nadzieja – Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, Resocjalizacja Polska 2013, nr 5

Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, [w:] *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennej*, Z. Bugajski, E. Neymark, Warszawa 1925

Nawój A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania w świetle badań empirycznych*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi*, (red.) K. Indeck, Łódź 2004

Nawój A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania*, Łódź 2007

Nawój – Śleszyński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, PWP 2009, nr 64 – 65

Nawój – Śleszyński A., *Problemy zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osobom pozbawionym wolności przez administrację więzienną w warunkach przeludnienia jednostek penitencjarnych*, [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, (red.) S. Lelental. G.B. Szczygieł, Białystok 2009

Nawój – Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013

- Neymark E.**, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk prawnych*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, Warszawa 1929
- Nielaczna M.**, *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*, Warszawa 2011
- Nielaczna M.**, *Przyznany pakiet praw czy wolności wypracowane? Status prawny więźnia*, [w:] *Zmiany w prawie karnym wykonawczym w latach 2009 – 2014*, (red.) A. Kwieciński, Warszawa 2014
- Niedworok J.**, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław 1988
- Nielubowicz J., Niemiec M.**, *Kobiety w warunkach izolacji penitencjarnej – ZK Kraków – Nowa Huta*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Nowak U.**, *Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Nowicki M. A.**, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013
- Olejniki L.**, *Program pracy wolontarystycznej „BONA” jako metoda readaptacji społecznej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Opora R.**, *Eliminowanie zachowań autoagresywnych w zakładach karnych*, [w:] *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010
- Pawela S.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972
- Pawela S.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1994
- Pawela S.**, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999
- Pawela S.**, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Kraków 2003
- Pawela S.**, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Wyd. 2, Warszawa 2007
- Pawełek K.**, *Powrót więźniów do społeczeństwa nie jest łatwy...*, [w:] *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, (red.) Sł. Przybyliński, Toruń 2010
- Pawlak K.**, *Więziennictwo Polskie w latach 1918 – 1939*, Kalisz 1995
- Pawlak K.**, *Zakłady otwarte i półotwarte w Polsce w latach trzydziestych*, PWP 1995, nr 11
- Pawlak K.**, *Wykonywanie kary więzienia i aresztu wobec kobiet w II Rzeczypospolitej*, PWP 2008, nr 58
- Pelka – Sługocka M. D.**, *Terapeutyczne oddziaływania szkół zawodowych na więźniów*, Łódź 1969

- Pelka – Sługocka M.D.**, *Środki postpenalne a przystosowanie społeczne (w świetle badań nad wykonywaniem pracy)*, Warszawa 1979
- Petrykowski J., Wierzbicki P.**, *Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej, Część pierwsza*, Warszawa 1966
- Piekarska M.**, *Ofiara czy sprawca? Problem kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo partnera*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Pietruszewska H.**, *Kobiety uzależnione od środków odurzających lub psychotropowych w Zakładzie Karnym w Lubrańcu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Pilarska – Jakubczak A.**, *W domu matki i dziecka*, FP 2013, nr 12
- Pindel E.**, *Życie po więzieniu – readaptacja w środowisku otwartym*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Pindel E.**, *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, *Probacja* 2011, nr 1
- Piotrowicz J.**, *Pomoc postpenitencjarna w kontekście celów resocjalizacji*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, (red.) B. Skafirak, Kraków 2007
- Piotrów E.**, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności względem kobiet*, [w:] *Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia*, (red.) A. Jaworowska, Kraków 2008
- Płatek M.**, *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, *St. Iur.* 1997, t. XXXIV
- Płatek M.**, *Zadania polskiej polityki penitencjarnej w świetle Europejskich Reguł Więziennych*, *CzPKiNP* 2007, nr 1
- Płatek M.**, *Europejskie Reguły Więzienne z 2006r.*, *PiP* 2008, z. 2
- Płatek M.**, *Jakie cele zdolne są pomieścić cele? Zgodność polskiego prawa karnego wykonawczego z Europejskimi Regulami Więziennymi*, [w:] *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, (red.) B. Stańdo–Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Pływaczewski E., Szczygieł G. B.**, *Kryminologiczne i prawno – karne aspekty przemocy w rodzinie* [w:] *Rodzina i społeczeństwo. Wczoraj i dziś*, (red.) F. Lempa, S. Tamaro, Białystok 2006
- Podgórska J.**, *Sukienki w kratę*, <http://www.wykop.pl/ramka/1415847/zycie-w-wiezieniu-dla-kobiet-sukienki-w-krate/>
- Politowicz K. A.**, *„Tacierzyńskie” odroczenie. Uwagi na tle nowelizacji art. 151 § 3 k.k.w.*, *Probacja* 2012, nr 3
- Poklek R.**, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010

- Poklewski – Koziell K.**, *Prawa osób pozbawionych wolności (skazanych i tymczasowo aresztowanych)*, Studia Prawnicze 1986, z. 1 – 2
- Pomarańska M.**, *Zbrodnie z bezradności*, Niebieska Linia 2004, nr 2
- Porowski M.**, *Spór o cel wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, Tom II, Warszawa 1978
- Postulski K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012
- Postulski K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 2, Warszawa 2014
- Postulski K.**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 3, Warszawa 2016
- Przybyliński S., Marczak M.**, *Samouszkodzenia wśród osadzonych kobiet i mężczyzn*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008
- Przygoński A., Wołowicz M.**, *Nauczanie ogólne i zawodowe* [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, (red.) P. Wierzbicki, Warszawa 1988
- Pstrąg D.**, *Obawy skazanych związane z readaptacją do życia na wolności*, [w:] *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Reczek H.**, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, I Polski Kongres Penitencjarny zorganizowany przy współpracy Wydziału Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości Karnej Organizacji Narodów Zjednoczonych, (red.) B. Hołyst, Sł. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996
- Reczek H.**, *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Rekosz E.**, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy. Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, Stow. Inter. Praw. 2009, nr 2
- Rokosz E.**, *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, *Analizy, Raporty, Ekspertyzy*, Stow. Inter. Praw. 2009, nr 2
- Rodakiewicz W. G.**, *Problematyka odpowiedzialności karnej młodocianego w ujęciu psychologicznym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Józefa Jakuba Wąsika*, (red.) L. Bogunia, Wrocław 1999
- Rode D.**, *Obraz własnej osoby kobiet i mężczyzn przebywających w izolacji więziennej*, [w:] *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2006

- Rowicka D.**, *Zakład karny w Grudziądzu Nr 1 (dla kobiet)*, [w:] Prawo do godnego traktowania w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji, (red.) A. Rzepliński, A. Krempleski, Warszawa 1996
- Rowicka D.**, *Areszt Śledczy w Białymstoku* [w:] Prawa osób nieletnich i dorosłych w instytucjach izolacyjnych, (red.) A. Rzepliński, Warszawa 1995
- Rudnik M.**, *Warunki reedukacji młodocianych skazanych na krótkie kary pozbawienia wolności*, Materiały. Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Biuletyn RPO Nr 32, Warszawa 1997
- Rudalski W., Strzelecka H.**, *Ochrona zdrowia w jednostkach penitencjarnych*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009
- Rzeplińska I.**, *Współcześni nieletni sprawcy czynów karalnych – późniejsi dorośli przestępcy*, [w:] Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego, (red.) M. Andrzejewski, Toruń 2008
- Rzewuski M.**, „*Odroczenie wykonania kary: jako przesłanka warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności*, Probacja 2009, nr 3 – 4
- Sakowicz T.**, *Resocjalizacja skazanych kobiet w Polsce: teoria i praktyka; propozycje rozwiązań systemowych*, [w:] Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006
- Sakowicz T.**, *Zmierzch czy renesans zakładowej resocjalizacji*, [w:] Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje, (red.) Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008
- Sakowicz T.**, *Problematyka życiowa skazanych kobiet (przegląd niektórych badań)*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Sarzała D.**, *Resocjalizacyjny wymiar kary pozbawienia wolności*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006
- Sikoń – Łatka M.**, *Przekrój społeczny i psychologiczny sprawczyń wybranych typów przestępstw charakterystycznych dla stolicy*, [w:] Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Sitarz O.**, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień konwencji o prawach dziecka*, Katowice 2004
- Sitarz O.**, *Prawa człowieka skazanego na karę pozbawienia wolności w orzecznictwie ETS*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006
- Sitnik K.**, *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*, AE 2011
- Sitnik K.**, *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywięziennych Domach dla Matki i Dziecka*, NKPK, Tom XXVIII, (red.) T. Kalisz, Wrocław 2012

- Sitnik K.**, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, [w:] Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym, (red.) A. Kwieciński, Warszawa 2013
- Siwy M.**, *Program edukacyjny dla kobiet – ofiar przemocy w rodzinie*, [w:] Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce, (red.) M. Marczak, Kraków 2009
- Skafirak B.**, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych, (red.) B. Skafirak, Kraków 2007
- Słowiński R.**, *Zatrudnienie skazanych – szanse i bariery*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008
- Sobczyszyn U.**, *Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności – ogólna charakterystyka*, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów 2009
- Sołtys Z.**, *Program z zakresu profilaktyki i edukacji zdrowia*, [w:] Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce, (red.) M. Marczak, Kraków 2009
- Sosnowska E.**, *Przestępczość kobiet – wybrane teorie etiologiczne*, [w:] Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne, (red.) A. Jaworska, Kraków 2009
- Sosnowska E.**, *Społeczne uwarunkowania przestępczości kobiet*, [w:] Prace Naukowe Akademii im. J. Długosza, Seria: Pedagogika 2009, z. XVIII
- Stańdo – Kawecka B.**, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu*, PWP 2011, nr 72 – 73
- Stańdo – Kawecka B.**, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000
- Stępnia P.**, *Udział skazanego w kształtowaniu prognozy kryminologicznej*, PWP 2008, nr 61
- Stępnia P.**, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności w systemach penitencjarnych w Polsce i Francji*, PWP 2010, nr 67-68
- Stodolska L.**, *Międzynarodowe standardy postępowania z więźniami oraz ochrona prawna osadzonych* [w:] Zagadnienia penitencjarne: skrypt dla słuchaczy szkoły podoficerskiej SW, Kalisz 2004
- Szatkowska A.**, *Przestępczość kobiet w Polsce w XIX, XX i XXI wieku*, PWP 2012, nr 74- 75
- Szzechowicz K.**, *Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wobec kobiet w ciąży*, Studia Prawno – Ustrojowe 2009, nr 10
- Szczepaniak R.**, *Struktura i dynamika przestępczości kobiet*, [w:] Resocjalizacja – ciągłość i zmiana, (red.) M. Konopczyński, B. M. Nowak, Warszawa 2008
- Szczepaniak P.**, *Metodyczne aspekty oddziaływania na więźniów*, [w:] System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce, (red.) T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003

- Szczygiel G. B.**, *Praca skazanych w kodeksie karnym wykonawczym*, PWP 1997, nr 16 – 17
- Szczygiel G. B.**, *Problematyka kontaktów skazanych z rodziną w kodeksie karnym wykonawczym*, PWP 1999, nr 24 – 25
- Szczygiel G. B.**, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002
- Szczygiel G. B.**, *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Leleentalowi, (red.) K. Indecki, Łódź 2004
- Szczygiel G. B.**, *Spoleczna readaptacja skazanych – próba oceny*, [w:] Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006
- Szczygiel G. B.**, *Kary długoterminowe a cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia, (red.) T. Gardocka, Warszawa 2006
- Szczygiel G.B.**, *Readaptacja skazanych – założenia i warunki realizacji*, CzPKiNP 2007, z. 1
- Szczygiel G. B.**, *Zasada poszanowania godności skazanego a przebudzenie zakładów karnych*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego, (red.) S. Leleental, G. B. Szczygiel, Białystok 2009
- Szczygiel G. B.**, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Księga jubileuszowa pięćdziesięciolecia polskiego 1989 – 2009, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009
- Szczygiel G. B.**, *Przepustki – element izolacji penitencjarnej ułatwiający reintegrację społeczną skazanych*, [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi, (red.) V. Konarska-Wrzonek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010
- Szczygiel G. B.**, *Kilka uwag na tle przepisów dotyczących osadzania skazanych w zakładzie karnym typu zamkniętego*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011
- Szczygiel G.B.**, *Przestępczość zorganizowana – aspekt penitencjarny* [w:] Przestępczość zorganizowana, E. Pływaczewski (red.), Warszawa 2011
- Szczygiel G. B.**, *Klasyfikacja skazanych* [w:] Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno – kulturowe, (red.) P. Szczepaniak, FP, Warszawa 2013
- Szczygiel G. B.**, *Zezwolenie na czasowe opuszczenie zakładu karnego w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2013
- Szecówka A., Krzyżanowska K.**, *Humanizacja odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety z dziećmi. Aspekty penitencjarno – architektoniczne*, [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych,

IV Polski Kongres Penitencjarny, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępniań, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Poznań 2008

Szecówka A., *Pedagogiczne aspekty oddziaływań penitencjarnych*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989 – 2009, (red.) T. Szymanowski, Warszawa 2009

Szecówka A., Pawlas M., *Kształcenie na odległość jako perspektywa optymalizująca readaptację społeczną osób pozbawionych wolności*, [w:] Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego, (red.) A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacznna, P. Wiktorska, Warszawa 2013

Szlęzak – Kawa E., *Dwie dekady „Atlantisu”*, FP 2013, nr 12

Szlęzak – Kawa E., *Wśród nocnej ciszy...*, FP 2014, nr 12

Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 1995

Szwed M., Wieczorek L., *Dzieciobójstwo. Od przepisu prawa do indywidualnego przypadku*, Sosnowiec 2009

Szymanowska A., *Więzienie i co dalej*, Warszawa 2003

Szymanowska A., *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006

Szymanowska A., *Komentarz do Rekomendacji 1469 (2000) Matki i dzieci w więzieniu*, PWP 2011, nr 72 – 73

Szymanowska A., *Recydywa byłych skazanych na karę pozbawienia wolności i czynniki ją warunkujące*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego, (red.) S. Lelental, G. B. Szczygieł, Białystok 2009

Szymanowski T., *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996

Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2005

Szymanowski T., *Międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich respektowanie w polskim systemie penitencjarnym*, PWP 2006, nr 50

Szymanowski T., *Nowe unormowania dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przepisach kkw i w praktyce*, [w:] X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego, (red.) S. Lelental, G. B. Szczygieł, Białystok 2009

Szymanowski T., *Prawnokarna ochrona rodziny ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych unormowań dotyczących przestępstw agresywnych*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011

Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze*, Warszawa 1998

- Szymanowski T., Migdał J.**, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014
- Szymura A.**, *Terapia przez zajęcia teatralne*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Śliwowski J.**, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978
- Śliwowski J.**, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982
- Ślósarczyk A.**, *Programy „Bona”, „Miłosierna Samarytanka” oraz „Schola Vitae” realizowane w Zakładzie Karnym w Lublińcu*, CzPKiNP 2007, z. 1
- Śmietanka I.**, *Przepisy wprowadzające nowy kodeks karny (część II)*, NP 1969, nr 1
- Świada W.**, *Kryminologia*, Warszawa 1977
- Tarwacki P.**, *Kontakty skazanego z rodziną – polskie regulacje a Europejskie Reguły Więzienne z 2006r.*, PWP 2013, nr 80
- Teleszewska M.**, *Wpływ rekomendacji Zgromadzenia Rady Europy 1469 (2000) Matki i dzieci w więzieniu na polskie rozwiązania prawa karnego wykonawczego*, BSP 2014, z. 14
- Tenerowicz M.**, *Przewodnik prawny dla więźnia*, Warszawa 2004
- Tobolska A.**, *Przystanek „ESKA” Grudziądz*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009
- Tomporek A.**, *Humanitaryzm w postępowaniu karnym wykonawczym*, [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, (red.) S. Lelental, G. B. Szczygieł, Białystok 2009
- Tyszkiewicz L.**, *Kryminologia. Zarys systemu*, Katowice 1986
- Walczak S.**, *Prawo penitencjarne P.R.L. Zarys wykładu. Część I*, Wrocław 1964
- Walczak St.**, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972
- Waligóra A.**, *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, T. 1, (red.) B. Hołyst, Warszawa 1984
- Wapniarski H.**, *Regulamin życia więziennego*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928*, Warszawa 1929
- Warylewski J.**, *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, (red.) H. Machel, Gdańsk 2006
- Wesołowska – Krzysztofek I.**, *Wpływ kontaktów z dziećmi na deprywację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny zorganizowany przy współpracy Wydziału*

Zapobiegania Przeszeczności i Wymiaru Sprawiedliwosci Karnej Organizacji Narodow Zjednoczonych, (red.) B. Holyst, Sl. Redo, Warszawa, Wiedeń, Kalisz 1996

Wiciński G., *Instytucja przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności w swietle nowego prawa karnego wykonawczego*, PWP 1996, nr 12- 13

Wiciński G., *Instytucjonalne formy kontaktow ze swiatem zewnetrznym osob odbywajacych karę pozbawienia wolności*, [w:] Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi, (red.) K. Indeck, Łódź 2004

Wichrowska – Janikowska E., *Prawa kobiet w dzialalności Rzecznika Praw Obywatelskich*, Materiały Rzecznika Praw Obywatelskich Nr 30, Warszawa 1996

Wierzbicki P., *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Warszawa 1976

Wierzbicki P., *Wybrane problemy z prawa karnego wykonawczego*, [w:] Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przeszeczności, (red.) A. Krukowski, Warszawa 1983

Wierzbicki P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, [w:] T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, *Przeszeczność kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984

Wierzbicki P., *Kontakty skazanych ze swiatem zewnetrznym i ich znaczenie w społecznej readaptacji*, [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce, T. 1, (red.) B. Holyst, Warszawa 1984

Więckiewicz K., *Wybrane zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet ze szczególnym uwzględnieniem prawa do przebywania w izolacji penitencjarnej wraz z dzieckiem*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty*. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego, (red.) A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełaczn, P. Wiktorska, Warszawa 2013

Wirkus Ł., Kozłowski P., *Izolacja więzienna a zachowania autoagresyjne więźniow*, [w:] *Kryminologia i kara kryminalna. Wybrane zagadnienia*, (red.) A. Jaworska, Kraków 2008

Wojtowicz S., *Sukcesy i porażki w procesie resocjalizacji osadzonych kobiet*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009

Wołowicz M., *Nagrody i srodki dyscyplinarne*, [w:] *Rozwój penitencjarystyki w PRL*, (red.) P. Wierzbicki, *Wybrane problemy*, Warszawa 1988

Zalikowska I., *Terapia, resocjalizacja i readaptacja społeczna skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998 – 2008*, (red.) I. Dybalska, Warszawa 2009

Zalikowska I., *„Atlantis”- program edukacyjno – terapeutyczny*, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, (red.) M. Marczak, Kraków 2009

Zagórski J., *Wykonywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności*, Biuletyn RPO nr 42, Warszawa 2000

Zakrzewski J., *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego*, [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918 – 1928, Warszawa 1929

Zetbe, *Zakłady dla nieletnich w Polsce*, WSP. Dwutygodnik Straży Więziennej, Warszawa 1936, Nr 9

Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Warszawa 1973

Zoll A., *Materialnoprawne aspekty warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 152 kkw*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo–Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011

Żywucka – Kozłowska E., Juszka Z., *Prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy, (red.) B. Stańdo – Kawecka, K. Krajewski, Warszawa 2011

Źródła internetowe

- Jasińska A.**, *Uwięzione matki: z za krat kochają równie mocno jak te na wolności*, <http://www.dzienniklodzki.pl/artvku/3447191.uwiezione-matki-zza-krat-kochaja-rownie-mocno-jak-te-na-wolnosci,3,id,t,sa.html> z dnia 18.08.2015r.
- Kacalak M.**, *Zobacz polskie morderczynie*, <http://kobieta.dziennik.pl/artykuly/147863,zobacz-polskie-morderczynie.html>
- Kurza K.**, *Współzależnienie a przemoc*, *Terapia Uzależnienia i Współzależnienia* 2002, nr 2, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/63-terapia-uzalenienia-i-wspouzalenienia/623-wspoluzaleznienie-a-przemoc.html>
- Panayotopoulos–Cassiotou M.**, *Uzasadnienie projektu sprawozdania w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniu oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI))*, s. 10, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0033+0+DOC+XML+V0//PL>
- Rost S.**, *Sprawiedliwość po latach. Jak żyją kobiety w więzieniu*, <http://kobieta.wp.pl/kat,65524,page,2,title,Sprawiedliwosc-po-latach-Jak-zyja-kobiety-w-wiezieniu,wid,16174736,wiadomosc.html?ticaid=11563d>
- Rychlewicz A.**, *Matki za murami więzienia*, <http://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/matki-za-murami-wiezienia/q8p8v>
- Sikora Śl.**, *Kobieta w więzieniu*, <http://www.fecwis.org/artvku/kobieta-w-wiezieniu>
- Socha R.**, *Zbrodnie kuchenne*, *Polityka* z dnia 18 lutego 2006r., nr 7
- Stasińska M.**, *Moje życie po więzieniu...* <http://kobieta.onet.pl/zdrowie/psychologia/moje-zycie-po-wiezieniu/6hcf1>
- Szyller D.**, *Spacerniak z huśtawkami*, <http://www.rp.pl/artvku/880709.html>
- Węclawek D.**, *Codziennosc wkurza najbardziej - glos z za krat wiezienia dla kobiet*, http://kobieta.gazeta.pl/kobieta/1,107881,14614209,Codziennosc_wkurza_najbardziej_iej___glos_zza_krat_wiezienia.html
- Włodarczyk, A.** *Kobieta – sprawczyni, czy ofiara?*, http://prawoaplec.wpia.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=62:kobietasprawczyni-czy-ofiara&catid=47:nasze-artykuly&Itemid=93
- Zielińska E.**, *Kobiety w wymiarze sprawiedliwości*, *Prawo i Płeć*, *Kwartalnik Centrum Praw Kobiet* 2001, Nr 1, <http://www.cpk.org.pl/plik,191,prawo-i-plec-3-pdf.pdf>.

Akty prawa krajowego

Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz. Pr. P. P. Nr 15, poz. 202)

Ustawa z dnia 2 stycznia 1936r. o amnestii (Dz. U. 1936, Nr 1, poz. 1)

Ustawa z dnia 26 lipca 1939r. o organizacji więziennictwa (Dz. U. Nr 69, poz. 457)

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 13, poz. 98)

Ustawa z dnia 10 maja 1985r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. 1985, nr 23, poz. 100)

Ustawa z dnia 23 lutego 1990r. o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego (Dz. U. Nr 16, poz. 85)

Ustawa z dnia 12 lipca 1995r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższenia dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz.U. 1995, nr 95, poz. 475)

Ustawa z dnia 23 lutego 1990r. o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego (Dz. U. Nr 16, poz. 85)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557)

Ustawa z dnia 24 lipca 2003r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 142, poz. 1380)

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz. U. 1928, Nr 29, poz. 272)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz. U. Nr 71, poz. 577)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16grudnia 1936r. o rejestrze skazanych (Dz. U. Nr 94, poz. 663)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 lutego 1951r. o pracach wbronionych kobietom (Dz. U. Nr 12, poz. 96)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 31, poz. 166)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 sierpnia 1998r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Nr 111, poz. 699)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003r. w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego (Dz. U. Nr 152, poz. 1496)

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003r. w sprawie trybu przyjmowania matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. Nr 175, poz. 1709)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 2003r. w sprawie szczegółowych zasad, zakresu i trybu udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności przez zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności (Dz. U. Nr 204, poz. 1985)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2011r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w zakładach opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania (Dz. U. Nr 39, poz. 203)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 czerwca 2011r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych (Dz. U. Nr 129 poz. 746)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 października 2011r. zmieniającego zarządzenie w sprawie określenia wartości dziennej normy żywienia oraz rodzaju diet wydawanych osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. Nr 236, poz. 1402)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawienie wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. 2015, poz. 927)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 października 2016r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności (Dz. U. poz. 738)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2016, poz. 2004).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016r., w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. 2016, poz. 2231).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 sierpnia 1937r. w sprawie podziału więzień (Dz. Urz. M. S. Nr 8)

Dokumenty międzynarodowe

Konwencja o Prawach Dziecka (Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284)

Europejskie Reguły Więzienne. Zalecenie R(87)3 dla Państw Członkowskich Rady Europy przyjęte przez jej Komitet Ministrów 12 lutego 1987r. na 404 posiedzeniu Zastępców Ministrów [w:] Standardy Prawne Rady Europy. Teksty i komentarze. Tom III. Prawo karne, red. E. Zielińska, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1997r.

Zalecenia Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów), www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/.../europejskie_reg_wiezienne2.rtf

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI), (Dz.U.U.E.C.2009.66E.49)

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 26 listopada 2009r. w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:285E:0053:0058:PL:PDF>

Rezolucja 1663 (2009) Kobiety w więzieniu, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja 914 (1981) w sprawie społecznej sytuacji więźniów, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja Nr R (93) 6 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotycząca więziennych i kryminologicznych aspektów kontrolowania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych w tym AIDS oraz związanych z tym problemów zdrowotnych, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja Nr R (97) 12 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o personelu odpowiedzialnym za stosowanie kar i innych środków, PWP 2011, nr 72- 73

Rekomendacja 1340 (1997) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja Nr R (98) 7 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich dotyczącej etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja 1469 (2000) Matki i dzieci w więzieniu, PWP 2011, nr 72 – 73

Rekomendacja Rec (2003) 23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności, PWP 2011, nr 72 – 73

Inne dokumenty

Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1368/III.A.W./28 z dnia 27 lutego 1928r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów (Dz. Urz. M.S. Nr 5 z dnia 1 marca 1928)

Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1409/III.A.W./28 z dnia 14 lipca 1928r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 14)

Okólnik Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 1826/II.A./37 z dnia 15 lutego 1937r. w sprawie wykonywania wyroków na kobietach w okresie ciąży (Dz. Urz. M. S. Nr 2).

Zarządzenie Nr 205/55 Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 1955r. w sprawie regulaminu więziennego z uwzględnieniem zmian [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Zarządzenie Nr 57/58/CZW Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lipca 1958r. w sprawie zmiany przeznaczenia więzienia karno – śledczego III kl. w Świeciu na więzienie karne dla kobiet [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Zarządzenie Nr 6/59 Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1959r. w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Zarządzenie Nr 15 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa M.S. z dnia 10 marca 1964r. w sprawie szkolenia i zatrudnienia więźniów przewlekle chorych na gruźlicę i ozdowieńców po przebytej gruźlicy [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Zarządzenie Nr 24/65/CZW Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 kwietnia 1965r. zmieniające zarządzenie Nr 6/56 Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1959r. w sprawie segregacji więźniów w zakładach karnych [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. M. S. Nr 2, poz. 12)

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 stycznia 1974r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. M. S. Nr 2, poz. 6)

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1981r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 2 poz. 11)

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 kwietnia 1992r., w sprawie przyjmowania, ewidencji, rozmieszczania i zwalniania tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych (Dz. Urz. MS Nr 3, poz. 21)

Zarządzenie nr 55/13 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 20 grudnia 2013r. w sprawie określenia przeznaczenia zakładów karnych i aresztów śledczych, http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/aktyprawne/zarzadzenie_w_sprawie_przeznaczenia_zk_i_as.pdf z dnia 23.01.2014r.

Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Więziennictwa L.dz. NRP – 570/62 z dnia 27 sierpnia 1962r., skierowane do wszystkich Naczelników Zakładów Karnych [w:] J. Petrykowski, P. Wierzbicki, Zbiór ważniejszych aktów prawnych dotyczących problematyki penitencjarnej. Część pierwsza, Ośrodek Badań Penitencjarnych, Warszawa 1966

Uchwała Komisji do opracowania propozycji zmian prawa karnego wykonawczego – utworzona zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 listopada 1980r., Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981r., wprowadzenie

Obywatelskie inicjatywy ustawodawcze Solidarność 1980 -1990, Wydawnictwo Sejmowe, Kodeks karny wykonawczy, Autorski projekt nowelizacji przygotowany przez Andrzeja Rzepińskiego, Warszawa, lipiec 1986

Projekt kodeksu karnego wykonawczego (przeznaczony do dyskusji środowiskowej) sporządzony przez Komisję do Spraw Reformy Prawa Karnego, Zespół Prawa Karnego Wykonawczego, redakcja z dnia 21 czerwca 1990

Projekt kodeksu karnego wykonawczego wraz z uzasadnieniem, Wkładka do zeszytu 7-8/1994 PiP, Warszawa 1994

Projekt kodeksu karnego wykonawczego (druk nr 1278), Warszawa 1995

Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego wykonawczego (druk nr 1278) Warszawa 1995

Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2013, poz. 1067)

Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego, [w:] Nowe kodeksy karne z 1997 roku z uzasadnieniami, Warszawa 1998

Sprawozdanie dla Polskiego Rządu na temat wizyty w Polsce od dnia 30 czerwca do dnia 12 lipca 1996r. przeprowadzonej przez Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu traktowaniu lub Karaniu (CPT), PWP 1999, nr 24 – 25

Fragment Dziesiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (2000) 13], <http://www.cpt.coe.int/lang/pol/pol-standards.pdf>

Sprawozdanie dla Polskiego Rządu z wizyty w Polsce przeprowadzonej przez Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT) 8- 19 maja 2000r., PWP 2002, nr 36

Sprawozdanie dla Polskiego Rządu z wizyty Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu traktowaniu lub Karaniu (CPT) w dniach od 4 do 15 października 2004r., PWP 2006, nr 50

Sprawozdanie władz polskich dla Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu CPT/Inf 2011(21) <https://rm.coe.int/1680697927> dostęp z dnia 22.02.2018r.

Sprawozdanie władz polskich dla Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu CPT/Inf 2014(22) <https://rm.coe.int/168069792a> dostęp z dnia 22.02.2018r.

Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z wizytacji w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie dotyczący stanu przestrzegania praw osób niepełnosprawnych,

<https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyci%C4%85g%20-%20A%C5%9A%20Warszawa-Groch%C3%B3w%202015.pdf>

Orzecznictwo

Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 kwietnia 2015r., o niedopuszczalności skargi w sprawie Danuta Szwed-Wójtowicz przeciwko Polsce (skarga nr 48369/09), https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europejski_trybunal_praw_czlowieka/wybrane_orzeczenia_eptcz/decyzja_o_niedopuszczalnosci_skargi_w_sprawie_danuta_szwed_wojtowicz_przeciwko_polsce__skarga_nr_48369_09_;jsessionid=31FD7A9BAD6A6A91B4A5816997FB7C24.cmsap4p z dnia 25.09.2015r.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2008r., K 24/07, Legalis

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009r., I KZP 32/08, Legalis

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2008r., I KZP 15/08, Legalis

Wykaz ankiet

Szanowna Pani,

Zwracam się z prośbą o udzielenie odpowiedzi na zawarte w ankiecie pytania. Ankieta jest anonimowa, a jej wyniki będą służyły wyłącznie do celów naukowych. Jestem doktorantką na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku i piszę rozprawę doktorską na temat: *Wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet ze szczególnym uwzględnieniem kobiet z dziećmi.*

ANKIETA DLA KOBIET

1. Wiek

- a) od 15 do 18 lat
- b) od 19 lat do 21 lat;
- c) od 22 lat do 30 lat;
- d) od 31 lat do 39 lat;
- e) od 40 lat do 49 lat
- f) od 49 lat i więcej

2. Stan cywilny

- a) wolna;
- b) żona;
- c) konkubina;
- d) wdowa;
- e) rozwiedziona

3. Wykształcenie

- a) niepełne podstawowe
- b) podstawowe
- c) gimnazjalne
- d) niepełne średnie
- e) średnie
- f) niepełnie wyższe
- g) licencjat
- h) wyższe

4. Źródło utrzymania przed pobytem w zakładzie karnym

- a) praca stała
- b) praca dorywcza
- c) renta
- d) zasiłek
- e) inne.....

5. Co było przyczyną popełnionego przez Panią przestępstwa?

- a) dysfunkcyjna rodzinna
- b) demoralizacja
- c) kontakty ze światem przestępczym
- d) zaburzenia emocjonalne
- e) uzależnienie od alkoholu
- f) uzależnienie od narkotyków
- g) inna (jaka?).....
- h) nie chcę o tym mówić

6. Czy została Pani poinformowana o prawie wyboru systemu odbywania kary?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

7. System odbywania kary

- a) system programowego oddziaływania (Proszę przejść do pytania 8 i następne)
- b) system terapeutyczny (Proszę przejść do pytania 14 i następne)
- c) system zwykły

Na pytania 8 - 13 odpowiadają tylko osoby odbywające karę w systemie programowego oddziaływania.

8. Czy została Pani poinformowana o możliwości odbywania kary w systemie programowego oddziaływania?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

9. Co skłoniło Panią do wyboru systemu programowego oddziaływania?

- a) lepsze warunki odbywania kary pozbawienia wolności
- b) lepsze traktowanie przez funkcjonariuszy służby więziennej
- c) możliwość uzyskania przepustek
- d) możliwość podjęcia nauki
- e) inna.....

10. Czy brała Pani udział w ustalaniu indywidualnego programu oddziaływania?

- a) tak
- b) nie

11. Jakie zadania ustalono w indywidualnym programie oddziaływania?

.....

12. Czy realizuje Pani te zadania?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

13. Czy wybór indywidualnego programu oddziaływania był trafny?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić

.....

Proszę przejść do pytania 19

Na pytania 14 – 18 odpowiadają tylko osoby odbywające karę w tym systemie

14. Co było podstawą skierowania Pani do systemu terapeutycznego?

- a) uzależnienie od alkoholu
- b) uzależnienie od środków odurzających lub substancji psychotropowych
- c) popełnienie przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych
- d) zaburzenia psychiczne
- e) niepełnosprawność fizyczna
- f) inne.....

15. Czy brała Pani udział w ustalaniu programu systemu terapeutycznego?

- a) tak
- b) nie

16. Jakie zadania ustalono w systemie terapeutycznym?

.....

17. Czy realizuje Pani te zadania?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

18. Czy wybór był trafny?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić
-

19. Czy została Pani poinformowana o prawie zaskarżenia decyzji wydanej przez Dyrektora Zakładu Karnego i Komisji Penitencjarnej?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

20. Czy została Pani poinformowana o prawie złożenia skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

21. Czy została Pani poinformowana o prawie złożenia skargi do Trybunału Praw Człowieka?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

22. Jaki ma Pani stosunek do psychologa?

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny
- g) trudno powiedzieć, bo się nie kontaktowałam

23. Jaki ma Pani stosunek do lekarza?

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny
- g) trudno powiedzieć, bo się nie kontaktowałam

24. Jaki ma Pani stosunek do wychowawcy

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

25. Jak Pani ocenia innych skazanych?

- a) życzliwe
 - b) wchodzi w konflikty
 - c) liczą się z silniejszymi
 - d) każdy dba o siebie
-

26. Czy przystosowała się Pani do warunków panujących w zakładzie karnym?

- a) nie, cały czas płaczę
 - b) tęsknię za domem i dziećmi
 - c) boję się, że po wyjściu z więzienia zostawi mnie mąż, konkubent
 - d) cały czas rozmyślam, analizuję, dlaczego tutaj muszę być
 - e) przystosowałam się
 - f) jest mi tu dobrze
-

27. Z kim utrzymuje Pani kontakt?

- a) rodzice
- b) mąż
- c) dzieci
- d) osoby z poza rodziny
- e) z nikim nie utrzymuję kontaktu

28. W jakiej formie utrzymuje Pani kontakt z rodziną?

- a) widzenia
- b) korespondencja
- c) rozmowa telefoniczna
- d) przekazy pieniężne
- e) paczki

29. Czy posiada Pani dzieci?

- a) tak, mam jedno dziecko
- b) tak, mam 2 dzieci
- c) tak, mam 3 dzieci
- d) tak, mam 4 dzieci i więcej
- e) nie mam dziecka (**Proszę przejść do pytania 36**)

Na pytania 30 – 35 odpowiadają kobiety, które mają dzieci.

30. Jeśli posiada Pani dzieci, to gdzie one przebywają?

- a) w rodzinie zastępczej
- b) z ojcem
- c) z dziadkami
- d) w ośrodku opiekuńczo – wychowawczym
- e) w domu dziecka
- f) nie wiem
- g) nie interesuje mnie to
- h) nie mam prawa do dzieci
- i) inna (jaka?).....

31. Jaki jest Pani stosunek do dzieci?

- a) miłość i troska
- b) zainteresowanie
- c) brak zainteresowania
- d) trudno powiedzieć
- e) nie chcę o tym mówić
- f) inna (jaka?).....

32. Czy odbywa Pani karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliższym miejscu przebywania dzieci?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) raczej tak
- d) raczej nie
- e) nie
- f) zdecydowanie nie

33. Czy korzysta Pani z prawa do dodatkowego widzenia z dziećmi?

- a) tak
- b) nie

34. Czy chciałaby Pani częściej widywać się z dziećmi?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) raczej tak
- d) raczej nie
- e) nie
- f) zdecydowanie nie

35. Czy w Pani ocenie dziecko powinno odwiedzać matkę w więzieniu?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) raczej tak
- d) raczej nie
- e) nie
- f) zdecydowanie nie

36. Czy zakład karny stworzył odpowiednie warunki do odwiedzania w nim matki przez dziecko?

- a) zdecydowanie tak
 - b) tak
 - c) raczej tak
 - d) raczej nie
 - e) nie
 - f) zdecydowanie nie
-

37. W jaki sposób chciałby Pani spędzać wolny czas?

- a) odpoczywając
 - b) czytając
 - c) rozmawiając ze współwięźniarkami
 - d) ucząc się języka obcego
 - e) biorąc udział w zajęciach teatralnych
 - f) oglądając TV
 - g) inna (jaka?)
-

38. W jakich zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych bierze Pani udział?

- a) zajęcia teatralne
- b) zajęcia plastyczne
- c) zajęcia muzyczne
- d) gra w piłkę siatkową
- e) gimnastyka
- f) inne.....

39. Jeśli Pani się nie uczy, to czy chciałaby Pani podjąć naukę?

- a) tak
- b) nie

dlaczego.....

40. Jeśli Pani nie pracuje, to czy chciałaby Pani podjąć pracę?

- a) tak
- b) tak, ale tylko płatną
- c) nie

dlaczego.....

41. Czy i jakiego rodzaju pomocy oczekuje Pani po opuszczeniu zakładu karnego?

- a) finansowej
- b) mieszkaniowej
- c) leczenie zdrowotne
- d) leczenie terapeutyczne (odwykowe)
- e) pomoc w zdobyciu wykształcenia
- f) pomoc w znalezieniu pracy
- g) pomoc w odbudowaniu relacji z dziećmi
- h) nie oczekuję pomocy
- i) innej (jakiej?).....

42. Od kogo oczekuje Pani pomocy?

- a) rodziców
- b) męża
- c) dzieci
- d) dalszych krewnych
- e) ośrodka pomocy społecznej
- f) kuratora
- g) sama sobie poradzę w życiu
- h) inna.....

43. Jakie ma Pani plany po opuszczeniu zakładu karnego?

- a) założyć rodzinę
- b) stworzyć dzieciom prawidłowe warunki rozwoju oraz życia
- c) odbudować więzi rodzinne
- d) odzyskać prawa rodzicielskie
- e) podjąć uczciwą pracę
- f) zmienić otoczenie
- g) wytrwać w abstynencji
- h) nigdy nie wrócić do zakładu karnego
- i) nie mam żadnych planów
- j) inna (jaka?).....

Szanowna Pani,

Zwracam się z prośbą o udzielenie odpowiedzi na zawarte w ankiecie pytania. Ankieta jest anonimowa, a jej wyniki będą służyły wyłącznie do celów naukowych. Jestem doktorantką na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku i piszę rozprawę doktorską na temat: *Wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet ze szczególnym uwzględnieniem kobiet z dziećmi.*

ANKIETA DLA KOBIET, KTÓRE ODBYWAJĄ KARĘ Z DZIEĆMI

1. Wiek

- a) od 15 lat do 18 lat
- b) od 19 lat do 21 lat
- c) od 22 lat do 30 lat;
- d) od 31 lat do 39 lat;
- e) od 40 lat do 48 lat
- f) od 49 lat i powyżej

2. Stan cywilny

- a) wolna;
- b) żona;
- c) konkubina;
- d) wdowa;
- e) rozwiedziona.

3. Wykształcenie

- a) niepełne podstawowe
- b) podstawowe
- c) gimnazjalne
- d) niepełne średnie
- e) średnie
- f) niepełnie wyższe
- g) licencjat
- h) wyższe

4. Źródło utrzymania przed pobytem w zakładzie karnym

- a) praca stała
- b) praca dorywcza
- c) renta
- d) zasiłek
- e) inne.....

5. Co było przyczyną popełnionego przez Panią przestępstwa?

- 1. dysfunkcyjna rodzina
- 2. demoralizacja
- 3. kontakty ze światem przestępczym
- 4. zaburzenia emocjonalne
- 5. uzależnienie od alkoholu
- 6. uzależnienie od narkotyków

7. inna (jaka?).....
8. nie chcę o tym mówić

6. Czy została Pani poinformowana o prawie wyboru systemu odbywania kary?

- a) tak
b) nie
c) nie pamiętam

7. System odbywania kary

- a) system programowego oddziaływania (proszę przejść do pytania 8 i następnych)
b) system terapeutyczny (proszę przejść do pytania 14 i następnych)
c) system zwykły

Na pytania 8 - 13 odpowiadają tylko osoby odbywające karę w systemie programowego oddziaływania

8. . Czy została Pani poinformowana o możliwości odbywania kary w systemie programowego oddziaływania?

- a) tak
b) nie
c) nie pamiętam

9. Co skłoniło Panią do wyboru systemu programowego oddziaływania?

- a) lepsze warunki odbywania kary pozbawienia wolności
b) lepsze traktowanie przez pracowników służby więziennej
c) możliwość uzyskania przepustek
d) możliwość podjęcia nauki
e) inne.....

10. Czy brała Pani udział w układaniu indywidualnego programu oddziaływania?

- a) tak
b) nie

11. Jakie zadania ustalono w indywidualnym programie oddziaływania?

.....

12. Czy realizuje Pani te zadania?

- a) tak
b) nie
c) trudno powiedzieć

13. Czy wybór indywidualnego programu oddziaływania był trafny?

- a) tak
b) nie
proszę uzasadnić

.....

Proszę przejść do pytania 19

Na pytania 14 – 18 odpowiadają tylko osoby odbywające karę w systemie terapeutycznym.

14. Co było podstawą skierowania Pani do systemu terapeutycznego?

- a) uzależnienie od alkoholu
- b) uzależnienie od środków odurzających lub substancji psychotropowych
- c) popełnienie przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych
- d) zaburzenia psychiczne
- e) niepełnosprawność fizyczna
- f) inne.....

15. Czy brała Pani udział w ustalaniu programu systemu terapeutycznego?

- a) tak
- b) nie

16. Jakie zadania ustalono w systemie terapeutycznym?

.....

17. Czy realizuje Pani te zadania?

- a) tak
- b) w większości
- c) nie
- d) inne (jakie?).....

18. Czy wybór ten był trafny?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić.....

19. Czy została Pani poinformowana o prawie zaskarżenia decyzji wydanej przez Dyrektora Zakładu Karnego i Komisji Penitencjarnej?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

20. Czy została Pani poinformowana o prawie złożenia skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich?

- a) tak
- b) nie
- c) nie pamiętam

21. Czy została Pani poinformowana o prawie złożenia skargi do Trybunału Praw Człowieka?

- 1. tak
- 2. nie
- 3. nie pamiętam

22. Jaki ma Pani stosunek do psychologa?

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

23. Jaki ma Pani stosunek do wychowawcy?

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

24. Jaki ma Pani stosunek do lekarza?

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

25. Jak ocenia Pani współwięźniarki

- a) życzliwe
- b) wchodzą w konflikty
- c) liczą się z silniejszymi
- d) każdy dba o siebie
- e) inne.....

26. Czy przystosowała się Pani do warunków panujących w zakładzie karnym?

- a) nie, cały czas płaczę
 - b) tęsknię za domem i dziećmi
 - c) boję się, że po wyjściu z więzienia zostawi mnie mąż, konkubent
 - d) cały czas rozmyślam, analizuję, dlaczego tutaj muszę być
 - e) przystosowałam się
 - f) jest mi tu dobrze
-

27. Z kim utrzymuje Pani kontakt?

- a) rodzice
- b) mąż
- c) dzieci
- d) osoby z poza rodziny
- e) z nikim nie utrzymuję kontaktu

28. W jakiej formie utrzymuje Pani kontakt z rodziną?

- a) widzenia
- b) korespondencja
- c) rozmowa telefoniczna
- d) przekazy pieniężne
- e) paczki

29. Czy posiada Pani jeszcze inne dzieci?

- a) tak, mam jeszcze jedno dziecko
- b) tak, mam jeszcze 2 dzieci
- c) tak, mam jeszcze 3 dzieci
- d) tak, mam jeszcze 4 i więcej dzieci
- e) nie, nie mam już więcej dzieci (proszę przejść do pytania 30 a następnie 37)

30. Jaki jest Pani stosunek do dzieci?

- a) miłość i troska
- b) zainteresowanie
- c) brak zainteresowania
- d) trudno powiedzieć
- e) nie chcę o tym mówić
- f) inna (jaka?).....

Na pytania 31 – 36 odpowiadają kobiety, które posiadają jeszcze inne dzieci.

31. Jeśli posiada Pani dzieci, to gdzie one przebywają?

- a) w rodzinie zastępczej
- b) z ojcem
- c) z dziadkami
- d) w ośrodku opiekuńczo – wychowawczym
- e) w domu dziecka
- f) nie wiem
- g) nie interesuje mnie to
- h) nie mam prawa do dzieci
- i) inne.....

32. Czy odbywa Pani karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca przebywania dzieci?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) raczej tak
- d) raczej nie
- e) nie
- f) zdecydowanie nie

33. Czy korzysta Pani z prawa do dodatkowego widzenia z dziećmi?

- a) tak
- b) nie

34. Czy chciałaby Pani częściej widywać się z dziećmi?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) raczej tak
- d) raczej nie
- e) nie
- f) zdecydowanie nie

35. Czy w Pani ocenie dziecko powinno odwiedzać matkę w więzieniu?

- a) zdecydowanie tak
 - b) tak
 - c) raczej tak
 - d) raczej nie
 - e) nie
 - f) zdecydowanie nie
-

36. Czy zakład karny stworzył odpowiednie warunki do odwiedzania w nim matki przez dziecko?

- a) zdecydowanie tak
 - b) tak
 - c) raczej tak
 - d) raczej nie
 - e) nie
 - f) zdecydowanie nie
-

37. Czy korzysta Pani z prawa do dodatkowych zakupów.

- a) tak
- b) nie

38. Czy korzysta Pani z prawa do dodatkowego spaceru?

- a) tak
- b) nie

39. Czy korzystała Pani z pomocy psychologa, wychowawcy, będąc w ciąży lub podczas wychowywania dziecka? Jakiego rodzaju pomoc została Pani udzielona?

- a) rozmowa z psychologiem, wychowawcą
 - b) wsparcie położnej
 - c) dostarczanie specjalistycznej prasy, książek
 - d) nie udzielono mi żadnej pomocy
 - e) inna.....
-

40. Dlaczego Pani zdaniem dziecko powinno przebywać wraz z Panią w zakładzie karnym?

- a) tylko ja wiem, co dla mojego dziecka jest najlepsze
- b) tylko ja potrafię dać mu miłość
- c) dziecko uczy cierpliwości
- d) dziecko potrzebuje kontaktu z matką
- e) urodzenie dziecka zupełnie zmieniło mój pogląd na dotychczasowe życie

f) inne (jakie?).....

41. Jak ocenia Pani możliwość przebywania dziecka wraz z Panią w zakładzie karnym?

- a) dziecko w zakładzie ma zapewnioną właściwą opiekę
- b) liczy się to, że przebywamy razem
- c) inne.....

42. Czy, w Pani ocenie zakład karny stwarza odpowiednie warunki do wychowywania dziecka?

- a) tak
- b) nie
- c) proszę uzasadnić.....

43. Co urodzenie dziecka zmieniło w Pani życiu?

.....

44. W jaki sposób chciałaby Pani spędzać wolny czas?

- a) odpoczywając
- b) bawiąc się z dzieckiem
- c) czytając książki dla dziecka
- d) rozmawiając ze współwięźniarkami
- e) oglądając TV
- f) ucząc się języka obcego
- g) inna (jaka?)

45. W jakich zajęciach kulturalno– oświatowych oraz sportowych bierze Pani udział?

- a) zajęcia teatralne
- b) zajęcia plastyczne
- c) zajęcia muzyczne
- d) gra w piłkę siatkową
- e) gimnastyka
- f) inne.....

46. Jeśli się Pani nie uczy, to czy chciałaby Pani podjąć naukę?

- a) tak
- b) nie
- dlaczego.....

47. Jeśli Pani nie pracuje, to czy chciałaby Pani podjąć pracę?

- a) tak
- b) tak, ale tylko płatną
- c) nie
- d) dlaczego.....

48. Czy i jakiego rodzaju pomocy oczekuje Pani po opuszczeniu zakładu karnego?

- a) finansowej
- b) mieszkaniowej
- c) leczenie zdrowotne
- d) leczenie terapeutyczne (odwykowe)
- e) pomoc w zdobyciu wykształcenia
- f) pomoc w znalezieniu pracy
- g) pomoc w odbudowaniu relacji z dziećmi
- h) nie oczekuję pomocy
- i) innej (jakiej).....

49. Od kogo oczekuje Pani pomocy?

- a) rodziców
- b) męża
- c) dzieci
- d) dalszych krewnych
- e) ośrodka pomocy społecznej
- f) kuratora
- g) sama sobie poradzę w życiu
- h) inna.....

50. Jakie ma Pani plany po opuszczeniu zakładu karnego?

- a) założyć rodzinę
- b) stworzyć dzieciom prawidłowe warunki rozwoju oraz życia
- c) odbudować więzi rodzinne
- d) odzyskać prawa rodzicielskie
- e) podjąć uczciwą pracę
- f) zmienić otoczenie
- g) wytrwać w abstynencji
- h) nigdy nie wrócić do zakładu karnego
- i) nie mam żadnych planów
- j) inna (jaka?).....

Szanowna Pani,

Zwracam się z prośbą o udzielenie odpowiedzi na zawarte w ankiecie pytania. Ankieta jest anonimowa, a jej wyniki będą służyły wyłącznie do celów naukowych. Jestem doktorantką na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku i piszę rozprawę doktorską na temat: *Wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet ze szczególnym uwzględnieniem kobiet z dziećmi.*

ANKIETA DLA PSYCHOLOGA

1. Wiek

- a) do 30 lat
- b) od 31 lat do 40lat
- c) od 41 lat do 50 lat
- d) 51 lat i więcej

2. Czas pracy w zawodzie

- a) do 5 lat
- b) powyżej 5 roku do 14 lat
- c) od 15 lat do 24 lat
- d) od 25 lat i więcej

3. Ilu skazanych jest pod opieką 1 psychologa?

- a) do 10
- b) od 11 do 20
- c) od 21 do 30
- d) od 31 do 40
- e) od 41 do 50
- f) od 51 do 60
- g) od 61 do 70
- h) od 71 do 100
- i) powyżej 100

4. Ile skazanych powinno być pod opieką 1 psychologa?

- a) do 10
- b) od 11 do 20
- c) od 21 do 30
- d) od 31 do 40
- e) więcej niż 40

5. Jak skazane najczęściej spędzają czas wolny?

- a) czytają książki
 - b) uczą się języka obcego
 - c) uczą się
 - d) bawią się z dzieckiem
 - e) oglądają TV
 - f) biorą udział w zajęciach sportowych
 - g) biorą udział w zajęciach kulturalno – oświatowych
 - h) inne
-

6. Jakie są według Pani główne motywacje wyboru przez skazane systemu programowego oddziaływania

- a) lepsze warunki odbywania kary
 - b) lepsze traktowanie przez personel służby więziennej
 - c) możliwość uzyskania przepustek
 - d) możliwość nauki
 - e) inne
-
-

7. Proszę wskazać najbardziej charakterystyczne cechy kobiet odbywających karę

- a) smutna, depresyjna
 - b) pełna obaw o los swoich dzieci
 - c) obawia się o przyszłość z partnerem
 - d) dobrze odnajduje się w środowisku więziennym
 - e) inne.....
-

8. Jak w Pani ocenie są podstawowe przyczyny popełniania przestępstw przez kobiety

- a) alkoholizm
 - b) narkomania
 - c) dysfunkcyjna rodzina
 - d) demoralizacja
 - e) kontakty ze światem przestępczym
 - f) zaburzenia emocjonalne
 - g) zazdrość
 - h) inne.....
-

9. Czy uważa Pani, że zakład karny to odpowiednie miejsce do wychowania dziecka?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić
-
-

10. Czy granica 3 lat, do kiedy dziecko może przebywać z matką w zakładzie jest właściwa?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić
-
-

11. Jaki jest stosunek matek do dziecka?

- a) miłość i troska
- b) zainteresowanie
- c) brak zainteresowania

d) trudno powiedzieć

.....
.....

12. Czy kontakt z dzieckiem ma wpływ na zmianę postaw matki?

a) tak

b) nie

proszę uzasadnić

.....
.....

13. Czy uważa Pani, że dzieci powinny odwiedzać matkę w zakładzie karnym

a) tak

b) nie

proszę uzasadnić

.....
.....

14. Czy skazane matki chętnie opiekują się swoimi dziećmi?

a) tak

b) nie

proszę uzasadnić

.....
.....

15. Czym skazane uzasadniają, że chcą być w zakładzie karnym z dzieckiem?

a) obawą o umieszczeniu dziecka w domu dziecka

b) chęcią opieki nad dzieckiem

c) inne

.....
.....

16. Z jakimi problemami skazane matki zwracają się do psychologa?

a) nie potrafią się odnaleźć w środowisku więziennym

b) tęsknią za swoją rodziną (dziećmi)

c) obawiają się o przyszłość swojej rodziny (boją się rozpadu małżeństwa)

d) inne (jakie?)

.....
.....

Szanowna Pani

Zwracam się z prośbą o udzielenie odpowiedzi na zawarte w ankiecie pytania. Ankieta jest anonimowa, a jej wyniki będą służyły wyłącznie do celów naukowych. Jestem doktorantką na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku i piszę rozprawę doktorską na temat: *Wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet ze szczególnym uwzględnieniem kobiet z dziećmi.*

ANKIETA DLA WYCHOWAWCY

1. Wiek

- a) do 30 lat
- b) od 31 lat do 40 lat
- c) od 41 lat do 50 lat
- d) od 51 lat i więcej

2. Czas pracy w zawodzie

- a) do 5 lat
- b) powyżej 5 lat do 14 lat
- c) od 15 lat do 24 lat
- d) od 25 lat i więcej

3. Ilu skazanych jest pod opieką 1 wychowawcy?

- a) do 10 skazanych
- b) od 11 do 20
- c) od 21 do 30
- d) od 31 do 40
- e) od 41 do 50
- f) od 51 do 60
- g) od 61 do 70
- h) od 71 do 100
- i) powyżej 100

4. Ile skazanych powinno być pod opieką 1 wychowawcy?

- a) do 10 skazanych
- b) od 11 do 20
- c) od 21 do 30
- d) od 31 do 40
- e) więcej niż 40

5. Jak skazane matki najczęściej spędzają czas wolny?

- a) czytają książki
 - b) uczą się języka obcego
 - c) uczą się
 - d) bawią się z dzieckiem
 - e) oglądają TV
 - f) biorą udział w zajęciach sportowych
 - g) biorą udział w zajęciach kulturalno – oświatowych
 - h) inne
-

6. Czy skazane utrzymują kontakt z dziećmi poza terenem zakładu karnego?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

7. Czy dzieci powinny odwiedzać matkę w zakładzie karnym?

- a) tak
- b) nie

.....
.....

8. Czy zakład karny stworzył odpowiednie warunki dla dziecka do odwiedzania w nim matki?

- a) tak
 - b) nie
 - c) trudno powiedzieć
- proszę uzasadnić

.....
.....

9. Czy Pani zdaniem właściwe jest, że dziecko może przebywać wraz z matką w zakładzie karnym?

- a) tak
 - b) nie
- proszę uzasadnić

.....
.....

10. Jaki jest stosunek skazanych matek do dzieci?

- a) miłość i troska
- b) zainteresowanie
- c) brak zainteresowania
- d) trudno powiedzieć

.....
.....

11. Czym skazane uzasadniają, że chcą być z dzieckiem?

- a) obawą o umieszczeniu dziecka w domu dziecka
 - b) chęcią opieki nad dzieckiem
- inne (jakie?)

.....
.....

12. Czy skazane matki opiekują się swoimi dziećmi?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

.....

13. Czy pobyt dziecka ma wpływ na zmianę postaw matki?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

.....
.....

14. Czy niepracujące skazane zgłaszają chęć podjęcia pracy?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

15. Czy pracujące skazane wywiązują się z obowiązku pracy?

- a) chętnie pracują
- b) sumiennie wywiązują się z powierzonych jej obowiązków
- c) traktuje pracę jako formę „zabicia czasu”
- d) mają stosunek lekceważący
- e) nie wywiązują się z obowiązku pracy

.....

16. Czy nieuczące się skazane zgłaszają chęć podjęcia nauki?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

17. Czy uczące się skazane wywiązują się z obowiązku nauki?

- a) tak
- b) nie
- c) trudno powiedzieć

.....

18. Czy skazane biorą aktywny udział w zajęciach kulturalno – oświatowych oraz sportowych?

- a) tak
- b) nie

.....

19. Jakie w Pani ocenie są motywy wyboru systemu programowego oddziaływania przez skazane

- a) lepsze warunki odbywania kary
- b) lepsze traktowanie przez funkcjonariuszy służby więziennej
- c) możliwość uzyskania przepustek
- d) możliwość podjęcia nauki
- e) inne (jakie?)

.....

BADANIE AKT

1. Wiek

- a) od 15 lat do 18 lat
- b) od 19 lat do 21 lat
- c) od 22 lat do 30 lat
- d) od 31 lat do 39 lat
- e) od 40 lat do 48 lat
- f) od 49 lat i powyżej

2. Wykształcenie

- a) podstawowe
- b) niepełne podstawowe
- c) gimnazjalne
- d) niepełnie średnie
- e) średnie
- f) licencjat
- g) wyższe

3. Stan cywilny

- a) wolna
- b) żona
- c) konkubina
- d) wdowa
- e) rozwiedziona

4. Sytuacja rodzinna, w której wychowała się skazana

- a) rodzina pełna
- b) dzieci (liczba)
- c) rodzina niepełna (z jakiego powodu: np. śmierć, rozwód, separacja)
- d) rodzina zrekonstruowana
- e) rodzina zastępcza

5. Czy skazana ma dzieci?

- a) nie ma dzieci
- b) ma dzieci, ale nie są z nią (np. w domu dziecka)
- c) ma dzieci i wychowywała je

6. Jeśli skazana ma dzieci to ile?

- a) jedno
- b) dwoje
- c) troje
- d) czworo
- e) pięcioro i więcej

7. Stosunek do dzieci

- a) miłość i troska
- b) zainteresowanie
- c) brak zainteresowania
- d) trudno powiedzieć
- e) nie dotyczy

f) brak danych

8. Problemy występujące w rodzinie

- a) alkoholizm
- b) narkomania
- c) przestępczość w rodzinie
- d) przemoc
- e) bezrobocie
- f) choroby
- g) inne

9. Zobowiązania alimentacyjne

- a) tak
- b) nie
- c) nie dotyczy

10. Zawód

- a) tak
- b) nie

11. Zatrudnienie

- a) bezrobotna z prawem do zasiłku
- b) bezrobotna bez prawa do zasiłku
- c) zatrudnienie stałe
- d) zatrudnienie dorywcze

12. Źródło utrzymania

- a) praca stała
- b) praca dorywcza
- c) zasiłek
- d) renta
- e) emerytura
- f) inne

13. Wstępne badania lekarskie

a) Stan zdrowia fizycznego

.....
b) Stan zdrowia psychicznego

.....
14. Uzależnienia

- a) alkohol
- b) narkotyki
- c) środki psychotropowe
- d) inne

15. Stosunek do alkoholu

- a) pije często
- b) pije okazjonalnie
- c) nie pije
- d) inne

e) brak danych

16. Stosunek do narkotyków

- a) brała
- b) nie brała
- c) próbowała
- d) bierze niesystematycznie
- e) inne
- f) brak danych

17. Czy występowały samookaleczenia

- a) tak
- b) nie

18. Jak były samookaleczenia to było ich przyczyną?

.....
....

19. Próby samobójcze

- a) tak
- b) nie

20. Jak były próby samobójcze to co było ich przyczyną?

.....
....

21. Opinia psychologiczna

- a) tak
- b) nie

22. Jak była opinia, to co w niej jest?

.....
....

23. Umiejętność przystosowania się do życia w zakładzie karnym

.....
....

24. Karalność w okresie nieletności

- a) tak
- b) nie
- c) brak danych

25. Przestępstwo, za jakie odbywa karę pozbawienia wolności

- a) zabójstwo
- b) dzieciobójstwo
- c) przerwanie ciąży
- d) nieumyślne spowodowanie śmierci
- e) spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu
- f) inne(jakie?).....

26. Udział w przestępstwie

- a) sprawstwo
- b) współsprawstwo
- c) sprawstwo kierownicze

- d) podżeganie
- e) pomocnictwo
- f) działanie w zorganizowanej grupie

27. Czy skazana przyznała się do przestępstwa?

- a) tak
- b) nie
- c) inne.....

28. Wymiar kary

- a) do 3 miesięcy
- b) powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy
- c) powyżej 6 miesięcy do 1 roku
- d) powyżej 1 roku do 5 lat
- e) powyżej 5 lat do 15 lat
- f) 25 lat
- g) Dożywocie

29. Czas pobytu w zakładzie karnym

- a) do 3 miesięcy
- b) powyżej 3 miesięcy do 6 miesięcy
- c) powyżej 6 miesięcy do 1 roku
- d) powyżej 1 roku do 5 lat
- e) powyżej 5 lat do 15 lat
- f) 25 lat i powyżej

30. Czy skazana popełniła przestępstwo pod wpływem alkoholu?

- a) tak
- b) nie
- c) brak danych

31. Czy skazana popełniła przestępstwo pod wpływem narkotyków?

- a) tak
- b) nie
- c) brak danych

32. Grupa klasyfikacyjna

- a) młodociane M
- b) recydywistki penitencjarne R
- c) pierwszy raz skazane P

33. Rodzaj zakładu karnego

- a) M
- b) P

34. Typ zakładu karnego

- a) zamknięty
- b) półotwarty
- c) otwarty

35. System odbywania kary

- a) zwykły
- b) programowego oddziaływania
- c) terapeutyczny

36. Zadania określone w programie indywidualnego oddziaływania w systemie programowego oddziaływania

.....

37. Ocena realizacji programów indywidualnego programu oddziaływania (ipo)

.....

38. Okresowa ocena postępów w resocjalizacji

- a) pozytywna
- b) negatywna
- c) inna

39. Przesłanki skierowania do systemu terapeutycznego

- a) niepsychotyczne zaburzenia psychiczne
- b) skazana za przestępstwa określone w art. 197 – 203 kk, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych
- c) upośledzona umysłowo
- d) uzależniona od alkoholu
- e) uzależniona od środków odurzających
- f) uzależniona od środków psychotropowych
- g) niepełnosprawna fizycznie wymagająca oddziaływania specjalistycznego (opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej)

40. Tryb kierowania do systemu terapeutycznego

- a) za zgodą
- b) sąd penitencjarny

41. Czy obecnie skazana odbywa karę w systemie terapeutycznym, czy wcześniej odbywała, czy w ogóle nie była w tym systemie

42. Zmiana systemu odbywania kary

- a) ze zwykłego na terapeutyczny
- b) za zwykłego na programowego oddziaływania
- c) z programowego oddziaływania na zwykły
- d) z programowego oddziaływania na terapeutyczny
- e) z terapeutycznego na programowego oddziaływania
- f) z terapeutycznego na zwykły

43. Zatrudnienie

- a) pracuje
- b) nie pracuje
- c) przyczyna (dlaczego?).....

44. Praca

- a) odpłatna (umowa, skierowanie do pracy)
- b) nieodpłatna
- c) nieodpłatna na wniosek

45. Nauka

- a) uczy się
- b) nie uczy się
- c) przyczyna (dlaczego?).....

46. Nauka

- a) obowiązek (zakres nauki)
- b) brak obowiązku (szkolenia, kursy)

47. Czy bierze udział w zajęciach kulturalno – oświatowych

- a) tak
- b) nie

48. W jakich zajęciach kulturalno – oświatowych bierze udział?

.....

49. Ilość przyznanych nagród

.....

50. Przesłanki nagradzania

.....

51. Jakie nagrody zostały udzielone

- a) Pochwała
- b) Zezwolenie na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu
- c) Zezwolenie na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku
- d) Zezwolenie na odbywanie widzeń we własnej odzieży
- e) Zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej
- f) Zezwolenie na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym
- g) Zezwolenie na telefoniczne porozumienie się ze wskazaną osobą na koszt zakładu karnego
- h) Zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie
- i) Zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej
- j) Zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej
- k) Zatarcie wszystkich bądź niektórych kar dyscyplinarnych
- l) Nagroda rzeczowa lub pieniężna
- m) Zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nie przekraczający jednorazowo 30 godzin
- n) Zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru na okres nie przekraczający jednorazowo 14 dni

52. Ilość wymierzonych kar

.....

53. Przesłanki karania

.....

54. Jakie kary zostały nałożone na skazaną?

- b) nagana
- c) pozbawienie nagród lub ulg
- d) pozbawienie korzystania z udziału w zajęciach kulturalno – oświatowych, sportowych
- e) pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych
- f) pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych
- g) udzielenie widzeń bez możliwości bezpośredniego kontaktu z osobą odwiedzającą
- h) obniżenie części wynagrodzenia za pracę

55. Czy zapewniono opiekę dla kobiet w ciąży?

- a) tak
- b) nie

56. Jakiego rodzaju opieka specjalistyczna została zapewniona dla kobiety w ciąży?

.....

57. Z kim skazana utrzymuje kontakt

- a) mąż
- b) konkubent
- c) rodzina
- d) dzieci
- e) inne osoby

58. Rodzaj kontaktów

- a) telefoniczny
- b) listowy
- c) paczki
- d) widzenia

59. Jaka jest częstotliwość kontaktów? Czy taka, jaką przewidują przepisy, czy mniejsza

.....

60. Czy stworzono warunki do podtrzymywania więzi rodzinnych z dziećmi?

- a)

61. Czy skazana odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca przebywania jej dzieci

- a) tak
- b) nie
- c) dlaczego.....

62. Z jakich przepustek korzystała skazana?

- a) losowe (co było powodem udzielenie przepustki)
- b) systemowe (co było powodem udzielenie przepustki)
- c) nagrodowe
- d) udzielone w okresie przygotowania do zwolnienie

63. Problemy związane z powrotem do zakładu karnego

- a) spóźnienia
- b) powrót pod wpływem alkoholu
- c) niepowrót
- d) przestępstwo w czasie przepustki

64. Sposób spędzania wolnego czasu przez skazaną

- a) oglądanie TV
- b) sport
- c) opieka i zabawa z dzieckiem
- d) nauka języka obcego
- e) prace społeczne
- f) inne.....

65. Stosunek skazanej do podkultury

- a) uczestniczy
- b) nie uczestniczy

66. Jeśli skazana uczestniczy w podkulturze to:

- a) identyfikuje się, ale nie uczestniczy aktywnie
- b) uczestniczy, ale ukrywa przed administracją
- c) brak danych

67. Stosunek skazanej do oddziałowych

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

68. Stosunek skazanej do wychowawcy

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

69. Stosunek skazanej do lekarza

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

70. Stosunek skazanej do psychologa

- a) zdecydowanie pozytywny
- b) pozytywny
- c) raczej pozytywny
- d) raczej negatywny
- e) negatywny
- f) zdecydowanie negatywny

71. Stosunek skazanej do współskazanych

- a) życzliwy
- b) wchodzi w konflikty
- c) liczy się z silniejszymi
- d) dba o siebie
- e) izoluje się